

Régi nemes urak úrasszonyok

Összegyűjtötte

Way Sándor gróf
második kiadás

Budapest, 1908
Singer és Wolfner kiadása

NÉHAI IFJ.

RUDNAY JÓZSEF

EMLÉKEZETÉNEK

A RUDNAYAK.

Régi nemzetség a Rudnay. Olyan régi, liogy eredetére nézve sokáig tapogatóztak a genealógusok.

Voltak akik Hunt-Pázmántól is származtatták, mások egyéb régi törzsektől. A legutóbb eszközölt kutatások, és a családi levéltárban talált tizenhárom árpád-kori okirat bizonyítják, hogy a Rudnayak *genus*, s a honfoglalás idejében telepedtek le Magyarországon. Nevezetes ezek között az okiratok között az, amely a Rudnavaknak az Árpádházi királyokkal való vér* rokonságát bizonyítja.

De bizonyítja a család régi és előkelő voltát a éimere is. Mert tudvalévő, hogy állatos címert csak a legkiválóbb családoknak adományoztak. A Rudnayak éimere pedig két medve s ezért a család a *de Ursina* nevet is használta.

Ez eredetileg négy törzsből állott; még pedig a Rudnay, Ujfalussv, Bossányi és Zsámbokréthy nemzetségekből.

Már a régi időkben is nagy birtokok urai voltak s Nvitramegyében, a Zoborhegytől Nyitra-Lehotáig — a Fekete-erdőig — nekik hódolt a nép.

A család Zsigmond királytól 1415 december 15-én pallosjogot is nyert, s egyik Rudnay mint főpohárnok, a konstanci zsinatra is elkísérte uralkodóját.

A rudnói völgyben, nem messze az országúttól, még most is látható egy amfiteatrum-szerű kőfal. Ebből két kőoszlop mered ki, az akasztófa, az egyetlen, amely

még az országban áll, zordonan hirdetve a hajdani magyar nemes úrnak élet-halál fölött való uralmát.

Jeles tagja volt a családnak Rudnay Ádám, aki 1440—50 körül élt, és daliás vezére volt a dunáninnyi fölkelő nemesek seregének.

A XV. század hatvanas éveiben több ágra szakadt a család. Ágostaiak és reformátusok lettek belőlük. Az utóbbiak Bethlen idejében Törökországba vándoroltak ki.

De szívüket a messze idegenben elfogta a honvágy és hazakívánczoltak. Ebbe azonban csak úgy egyezett bele a császár, ha katolikusokká lesznek, sőt ha jobbagyaikat is megtérítik. A haza vágyakozók még ezt a föltételt is elfogadták és perenális fassio útján, így kapta vissza döbben birtokait az ugynevezett *szentkeresztii ág*. Ebből származott később Rudnay Sándor hercegprímás is, aki 1830-ban, az utolsó pozsonyi *koronázáson* V. Ferdinand fejére tette szent István koronáját.

Divék-Ujfalut, a Divék nemzetségek alapították, akik némely okiraton *Derecske* néven szerepelnek. A telepítés még 1270 előtt történt, erre vall Divék-Ujfalu ódon temploma s nagyon régi harangjának fölrása is.

A községben három régi várkastély áll. Az egyik 1380-tól 1401-ig épült. Sáncok, árkok veszik körül. A másikat a XV. században Ujfalussy Mátyás építette, akinek neje Károlyi Éva volt.

A XVIII. század közepéig ennek a kastélynak a kápolnája volt messze földön az egyetlen katolikus templom, s a kápolna alatt volt a sírbolt.

Érdekes, hogy az Ujfalussyakat mind vertezüst koporsókban temették, s a XIX. század elején már színig tömve volt a kriptá efféle koporsókkal. Mesés kincset képviseltek ezek a koporsók, valamint a halottakkal eltemetett drága fegyverek, ékszerek és díszes ruhák is.

Miután gróf Ujfalussy Károl vban a család férfi ága kihalt, egyetlen leánya Ujfalussy Gabriella saját része mellett, még egész Divék-Ujfalut bérelte. A

grófnő a múlt század egyik legérdekesebb alakja volt.

Igazi várúr szoknyában, aki mindent hatalmába akart keríteni.

1804—6 körül válságos idők jártak az országban. Gabriella grófnő, hogy pénzre tehessen szert, a divék-újfalusi kriptá ezüst koporsóit szekerekre rakatta és elvitte Körmöcz-Bányára, ott pedig eladta Paulai ezüstművesnek. Így tett a holtak ékszereivel, drága bársonyruháival is, úgy hogy néhány évtized múlva, amikor Rudnay Ádám, gróf Nadasdy Jasik nevű ügyvédjével lement a divék-újfalusi kriptába, szétszórt csontokat és egy vaspáncélt talált csupán.

De mindent felülmúl a divék-újfalusi asszonyháború, amelyet Gabriella grófnő indított meg és vezetett.

A harmadik várkastély, melyet 1570 körül Újfalussy Pál építtetett, valóságos háborús időkre számított építkezés volt. 1200 emberre tanya, lőrések, a vár körül bástyák, ágyúkkal megrakva, a toronyban is kerekas ágyúk, amelyek mindig a falu felé voltak irányítva, még fegyvertár és puskaporos torony sem hiányzott.

1808 táján családi osztozkodás alá került ez a kastély, mely alkalomra úgy a hatósági személyek, mint az örökösödésre jogosultak is megjelentek.

Midőn neszét vette ennek Gabriella grófnő, hintóján bejárta az uradalomhoz tartozó falvakat. Vagy öt-ezer parasztot látott el régi fegyverrel, szóval és *pálinkával* lelkesedést is diktált beléjük, s úgy vezette a Pál-féle kastély ellen, amelyben a comissio ülésezett.

A megszorult várbeliek ezüst tálakból öntöttek golyókat, úgy lövöldöztek ki a régi lőréseken, a bástyákról pedig forró vizet zúdítottak az ostromló jobbágyok fejére.

A leforrázott népség dühödt vadként rohant most a zárt kapuknak. Puskatussal, fejszékkel betörték, öszszevagdosták az ajtókat, s ordítva özönlötték el a várkastély udvarát.

Igazi mézárulás kezdődött most ostromló és ostromlottak közt.

Végre betörték a termekbe is, és bőszyúten támadtak az urakra. Rudnay Lajos főbírókat ketten lehúzták, míg egy harmadik jobbágy irgalmatlanul megbotozta; Rudnay Pál pedig az istálló egyik szelelő lyukán bújt ki, s futva menekült Nyitra-Novákra, ahol akkor Majthényi Péter főbíró lakott.

Ujfalussy Gabriella, akár csak a *terreur* valamelyik megérája, vörös kendőt lobogtatva, vad kiabálással biztatta újabb és újabb kegyetlenkedésekre jobbágyait. Rudnay Sándort, aki címzetes püspök volt már, ugyancsak megragadta két részeg fickó.

— Üssétek, vágjátok — csak ne a fejét, mert az föl van szentelve.

A babonásabb része aztán el is állt a *pap* bántalmazásától, annál nagyobb erővel támadták a többit.

Rudnay Gergelyt félholtra verték, Rudnay János vértés-ezredesnek pedig, aki oly erős volt, hogy csak egy tucat jobbágy bírta legyőzni, eltörték a keresztcsontját, úgy hogy sebébe bele is halt.

Ennek következtében, de főleg azért, hogy egy császári tisztet is mert bántalmazni a nép, gyorsan Nagytapolcsányba küldtek és katonaságot hoztak.

De a harcias Ujfalussy Gabriellát még ez sem riasztotta vissza.

Kardot vett. kezébe s a fanatizált jobbágyakkal így támadt a fegyveres erő ellen. Néhány katonát saját-kezükhöz jól össze is vagdalt.

Zorkóczy, a Rudnay család ügyvédje, látván, hogy a bőszyúilt amazon saját fejére is bajt zúdít, most ka Iái megvetéssel lépett elébe s erős marokkal megragadva az asszony fehér csuklóját, mondotta:

— Tegye le a grófnő ezt a véres szablyát, nem való ez ilyen szép női kézbe . . .

De még Zorkóczyra sem hallgatott volna a felbőszyúilt asszony, ha a túlnyomó erő nem fegyverzi le csapatjék

A divék-újfalusi ostromnak szomorú folytatása

lett, a jobbágyak közül sokat elfogtak, 6—10 évre s évente 50—100 botbüntetésnek az elszenvedésére ítélték.

Ujfalussy Gabriella is pört kapott a *violentia* okáért, s ügyvédjével együtt hat évi börtönre ítélték.

Ezt Budán töltötte ki Ujfalussy Gabriella, az akkori úri előjogok révén, nem valami nagy szigorúsággal. Két cellát saját selyem bútoraival bútoroztathatott be, evett, ivott, amit akart, sőt délutánonként még rendes whist-partija is megvolt.

Ujfalussy Gabriella báró Spléni József neje lévén, ezen a réven a Splényiek sokáig pörösködtek még a Rudnayakkal. A hétszemélyes táblánál akárhányszor niaga József nádor elnökölt ebben az évtizedekig elhúzódt pörben, s valahányszor a Rudnav-okmányokat hozták, fölemelkedett, fővegét érintve, így szólt.

— Ilyen ősrégi család okmányai előtt tisztelettel kell kalapot emelni.

Midőn végre a pörnek vége lett, Rudnay Péter tizenkét hatökrös szekérre való okmányt szállíttatott Budáról Divék-Ujfalura. Ezekben az okmányokban *per longum et latum*, szép diák körmondatokban, máig is olvasható a divék-újfalusi ostrom, az utolsó amazon históriája.

Ha Petőfi már a *nagyúr* idejében élt volna, bizonyosan Rudnay Péterről másolja vala a *magyar nemes* alakját.

Típusa volt azoknak a régi uraknak, a kik *ősi házban, ősi joggal* pipázták el életüket. A *tudomány ohnah nem élt*, de rengeteg birtokaival sem igen törődött. Arra való a paraszt, hogy dolgozzék. Az ispán majd behozza a dézsinát, füstpénzt, mi egymást.

Neje, a nagy műveltségű, finom érzésű Hellenbach Krisztina bárónő, boldogtalan is volt a nemes úrral, úgy, hogy mihamarább elváltak. Egyetlen fiuk Dénes, valóságos Eris almája volt a házasfeleknek. Mindig viaskodtak miatta, s hol az egyik, hol a másik lopta magához.

Midőn a kis Dénes atyjánál tartózkodott Rúd-

nón, huszonnégy fegyveres jobbágy őrizte föl váltva a házat, még pedig tizenkettő nappal, tizenkettő pedig éjjel.

Dénest a saját elvei szerint akarta neveltetni Hudnay Péter. Azaz sehogy sem. Lovaglás, vadászat, ezzel teltek el a gyermek napjai, aki tizenkét éves korában még olvasni sem tudott.

Édesanyja — a fent említett Heilenbach Krisztina bárónő — éppen ellentéte volt férjének. Nyájas, szelíd, a XVIII. század úrasszonyainak olvasottságával. Gazdag, előkelő leány volt, akit Mária Terézia udvarába édesgetve, reá is, mint annyi más főúri protestáns hajadonra és ifjúra kivetette hálóját. Heilenbach Krisztinán azonban nem fogott a bécsi udvar levegője sem el nem németesedett, sem katolikussá nem lett. Hiába ajánlott neki a királynő vőlegényül egy nagyon előkelő, nagyon finom grófot, Sternberget, inkább oda nyújtotta kezét a nyers, műveletlen, de magyar és protestáns Rudnay Péternek, ámbátor tudta, hogy nem illenek egymáshoz.

Azokban az időközökben aztán, amikor Heilenbach Krisztina fiát atyjától ellophatta, tanult is Rudnay Dénes. Művelt, szelíd ifjúvá serdült, és tökéletesen édesanyjára és nem Rudnay Péterre ütött.

Mikor Dénes már abba a korba jutott, hogy saját tűzhelyet alapíthatott, kedvelt terve volt édesanyjának, hogy unokanővérét Heilenbach Zsuzsannát vegye feleségül.

Heilenbach György, a leány atya is nagyon óhajtotta ezt, de Zsuzsanna, bár mint rokona, szerette Dénest, férjül nem óhajtotta. Fényéről, vendégszeretéről, szép lányáról híres volt abban az időben Hellenbach György szemerédi kastélya.

Mint méhek a virág körül, zümmögtek ott az udvarlók, a kérők, s különösen a vidéken állomásozó katonatisztek rajongták körül a szép Zsuzsáim át.

Nem kisebb emger, mint vitézvári Simonvi József, a későbbi hős óbester is esengett érette, ám ezt külön történetben mondom el máskor.

Hollenbach Zsuzsanna szívót, a sok hódoló közül, egy fiatal, bajorszármazású tiszt, Steinlein bírta, ámde Hellenbach György semmi szili alatt sem akart ebbe a házasságba belegeyezni.

Steinlein kedvelt embere volt az akkori bajor uralkodónak, aki valahogy megtudta az ifjú tiszt bánatát.

Mikor a kikoszarztatás okáról bővebb felvilágosítást kért tőle, Steinlein őszintén nyilatkozott:

— Ich bin ihnen halt zu wenig.

A bajor király nagyon megsértődött s mérgesen kifakadt:

— Was, — ich werde schon den stolzen Ungarn zeigen, dass ihnen mein Liebling nicht zu wenig sein darf.

Rögtön grófi méltóságra emelte a fiatal tisztet, neki ajándékozta zu und auf Salenstein uradalmakat s végül bécsi bajor követté is kinevezte.

Könnyű volt most már Steinleinnak kérőként fellépni a büszke paczalai Hellenbach György előtt, annál is inkább, mert Zsuzsanna leányzó szíve már amugy is régen ő felé hajlott.

Rudnay Dénes most már egy kicsit jobban megerezttette a négy vasderes gyepelőjét. Vác-Hartyán falújába, Pest megyének Nógráddal határos, erdős lanka« csücskébe, egy büszke oszlopos kúria elé állított be mint kérő.

Virágos kert a kastély előtt, szálás fák a parkban s a homlokzatról arnyos betűk hirdették, hogy:

MICHAEL DE GOSZTONY ET CREXCS.

Cum Consorte Anna Semberv
sibi et suis posuerunt MDCCCIT.

Gosztonyi Mihály főbíró uramé volt ez a virágos porta, aki anno 1800-ban a palatínus első feleségét, a szép Alexandra Pawlownát is megtraktálta a jó barivá ni borral, amikor ugyanis a pestmegyei nemes urak

bálján, tizenkét: formaruhás ifjúval járatta el előtte a *verbungost*.

Rudnay Dénes megkérte és csakhamar el is nyerte Gosztonyi Zsuzsannát, akivel biliéi kastélyában főúri módon rendezkedett be.

Míg Rudnay Dénes mindig négy szürkéin addig a felesége négy fekete lovon járt. Cselédsége harisnyát, kamáslit, meg púderos fejet viselt, amit akkor csak a legeslegnagyobb házakban lehetett látni. A konyhán szakács főzött két kuktával, és ha Rudnay Dénes valahová elment, a bakon mindig ott ült arany váll rojtos, tollbékretás vadásza. Még ekkor édesanyja is élt, Rudnay Péterné, aki a közeli Pázsiton. nagy elvonultságban töltötte napjait. Még fiához is csak akkor ment át, ha keresztelő esett a családban.

De ilyenkor nagy pompát fejtett ki. Talpig brokátba öltözött és aranyos csipkéből való fejkötőt tett föl. A szebbnél szebb főkötőkkel nagy luxust űzött, s halála alkalmából száz pompás főkötőt találtak ruhatárában.

Rudnay Dénes arról is nevezetes volt, hogy 12.000 forintnál soha kevesebb pénz nem volt a tárcájában.

— Ennyit mindig magamnál hordok — monda gyakran — mert soha sem tudja az ember, mi érheti. Annyira jószívű volt, hogy alig tudott kérést megtagadni s ezért is sok pénz kellett neki.

Még egészen fiatal férfi korában, egy vadászat alkalmával annyira megsérült, hogy a testét operálni kellett. Stáhly, a ki akkor az országnak leghíresebb doktora volt, operálta, de végzetesen, mert Rudnay Dénes belehalt a műtétbe.

Hogy mennyire tudta saját elhanyagolt nevelésének hátrányait, mutatja végrendeletének következő része:

„Kérem kedves feleségemet, hogy gyermekeink helyes és célirányos nevelésére megkívántató költséget ne sajnálja, nemcsak azért, mivel ez minden emberi boldogságnak, jólétnek s világi előmenetelnek kútfeje,

hanem már azért is, mert szükség nekik olyan jót hagyni, mely minden múlandóság és más sorscsapásai által történhető viszontagságoktól ment lehessen.“

Ebben a végrendeletben gyermekeit anyjuk iránt való hálára, szeretetve inti, s kéri őket, hogy egymás közt ne torzsalkodjanak, különösen pedik *hnisdgos és elmúló földi javak* miatt.

Rudnay Dénes halála órájáról érdekes hagyomány maradt fel a családban.

1838 december 7-én, a kisbilici kastély kertjében sétált a Rudnay fiúk nevelője. Egyszer, véletlenül fölnézett s a magasban gömböt látott lebegni, amely valami felhőzethez hasonlított. A téli tájon méla csönd ült, midőn egyszerre csak valami szózatot hall a nevelő:

— *Vigyázzon kedves fiaimra . . .*

A szózatban, amely a magasból hangzott alá, Rudnay Dénes hangjára ismert a halálra ijedt ifjú, aki ezt a dolgot késő vénségében, mint nemeskosztolányi protestáns pap, mesélte el fiának, akitől aztán a család is megtudta.

Sajátságos, hogy mikor a nevelő a szózatot hallotta, éppen abban a pillanatban halt meg Pesten Rudnay Dénes, akit éjnek idején, szénásszekérbe rejtve loptak haza Rudiiéra, akárcsak Jókai „*Mire meg vénülünk*“ című regényének Áronffyját,

Sajátszerű, hogy a Rudnayak protestáns ágában, már évszázadokon át mindig csak egy fiú folytatta ágazatát.

Így történt ez Dénes családjában is. Egyik fia, Sándor, mint ifjú halt el, a másik Szent-Tamás ostrománál napszúrást kapva megtébolyodott s csak a közezső, József alapíthatott családot.

Neje, a páratlan nemes lelkű, ritka műveltségű farádi Veres Szilárda négy gyermekkel ajándékozta meg, de ezek közül csak egy volt fiú.

Tizennyolc éves korában halt meg a nagy reményekre jogosító, kiváló tehetségű ifjú.

Gyöngéd szeretet ápolta, nevelte. Boldog családi körben jólét környékezte; törekvései, igyekezete, min-

den jel arra mutatott, hogy ő lesz folytatója a család lényének, fentartója az évszázados nemes hagyományoknak.

A szülők bízó reménynyel tekintettek a jövőbe. Ősi névnek, ősi fény kell, ősi birtok. Igyekeztek, hogy megtartsák, megadják ezt drága fiuknak.

De a gyermek is minta-gyermek volt. Tudta, hc gv pazarlás, könnyelműség semmivé tettek annyi jeles családot, soha sem kívánt, szülőitől áldozatot. Örömei, mulatságai szelídek voltak.

Virágok, gyümölcsfák közt, kis méhesében érezte magát legjobban, s minden szava, tette elárulta a jövő kitűnő gazdaságát.

Ősi telken akart ő is gazdálkodni, de nem durva ököljoggal, mint őse Péter, hanem bölcsen, nemes szí\vével könnyítve a nép sorsán, oktatta, javítva azt.

Aztán, mint mikor a tavasz virágát dér lepi meg, jött a romboló kór. A szép piros arc elsápadt, fénytelen lett a nagy, okos szem, összeesett a délceg tartásit ifjú, mint Libanon cédrusa, ha vihar derékben hajlítja meg.

Megható volt, minő türelemmel, keresztényi önmegadással tűrte a hosszas szenvedést.

„*Anyám imádkozzunk*“ monda mindegyre a vele szenvedő anyának, aki dél forró nyarába, balzsamos ibolyamezőire is elvitte fiát.

De meghalni haza vágyott. Magyar földre, magyar ég alá. Hadd világítson halavány arcára utolsó-nak is áldott haza napja. A hazáé, amelyről szól a költő: . . . *bölcsőd ez, s majdan sírod, is — mely ápol s eltakar . . .*

A neki szánt fényből, ragyogásból csak könnyek jutottak koporsójára — minden gazdagsága az a néhány szál virág volt, melyet az ősi kertből fontak koszorúba.

Együtt indultunk a pálya kezdetén. Rokoni szeretet, a serdülő kor pajtássága kapcsolt egybe, egy harmadik halavány, krisztusfejű ifjúval, egy új Magyarországról álmodtunk.

A halavány krisztusfejű ifjú, meg én tollal, Rudnay József mint gazda akart nagy, szép eredményeket elérni.

Legelsőnek, legifjabbnak ő ment el a világi életből. Megsiratva, meggyászolva, mégis örökkön-örökké élve a szülői szeretet, a soha el nem múló szülői emlékezetben.

Férfikora legelején követte a krisztusfejű ifjú, Justh Zsigmond, sok szépet, maradandót alkotva, de félben maradt munkássággal, mint mikor kettétörik a remek szobor, amit a mester vésője alkotott.

Egyedül maradtam. Talán nem egészen dicsőség nélkül folytatva azt, amit a két nemes ifjú kebel tervezett, föl véve a harcot mindakettőjük helyett az élet nehéz küzdelmével.

A kardot a kor csavarta ki a magyar nemes kezéből. — Az ősi rög barázdájából sokunknak csak a koporsójára jut már, — de ímhol a toll, ami megmaradt, krónikába foglalni vele múltak fényét, múltak árnyát. Mesélni *ősökről unokáknak*.

Ezeknek az összegyűjtött, igaz meséknek első sorozata legyen a te emlékezetednek ajánlva, jobb hazába tért, szeretett unokatestvér. Közös ősökről szólnak részben, és ott estek Nógrád terebély erdői, gyepes lankái közt. Ott, ahol a *Pan Beniczky*, a *Pany Beniczko*-nak nagy szerelméről még most is él a legenda, s ahol patogó kandalló ttizénél még ma is el-elmondják a *Meer-V'ahl Zsuzsámra papucsának* a históriáját.

Talán elviszi hozzád hű bajtársi üdvözetemet a megújhódó kikelet langyos fuvalma. Oda, ahhoz a kriptához, amely utoljára előtted nyílt meg. Ahol nyugszol a megfordított ősi címer alatt, míg bennünket vigasztal az *írás*, hogy: *Jövevények: vagyunk a földön és nincs itt maradandó városunk.*

A szerző.

APRÓSÁGOK V. FERDINÁNDRÓL.

V. Ferdinand, Ferenc császár és neje, a ritkaság Mária Terézia nápolyi hercegnő elsőszülött fia, nagyon beteges gyermek volt, akit nem igen lehetett tanulásra szorítani. Szellemi tulajdonságai is meglehetősen korlátoltak voltak, de annál nagyobb volt a szíve jósága.

A régi Magyarországon nagyon szerették Ferdinánd főherceget és ócska újságokban, régi levelekben mindenütt, mint „*A Haza Fenséges Reménységét*“ emlegetik.

Maga Ferdinand főherceg is szívesen időzött Magyarországon s örökké emlékezetes maradt a régi *pestieknek* az idő, amikor 1809 nyarán, a francia invázió idejében, Ferenc császár családja a magyar fővárosban tartózkodott.

A fiatal trónörökös rendkívül népszerű volt akkor és, mint régi följegyzések mondják: „*az utcán is többször gyalog mutatkozó,*“.

Tele volt akkor Pest nyalka inzurgensekkel, a kik rendesen Halzel, „*d' Paraditsom tzimere*“ vendéglőjében mulattak.

Ferdinand főherceg, aki — ezekben a napokban gyakran viselte a pestmegyei nemes fölkelők egyenruháját, egyízben szintén belépett az említett vendégfogadóba, amely a mai Bécsi-utca tájékán volt.

Estefelé járt az idő s az ebédlőterem még meglehetősen üres volt, csak egy jómódú földesúr-forma ember ült egyik sarokban. Ferdinand főherceg intett a pincérnek és egy palack sashegyit tétetett maga elé. A földesúr egy darabig csak nézte az ifjú vendéget, aztán magával hozva a saját borosüvegét, áttelepedett az asztalához.

— Unalmas egyesben ülni, így majd jobban telik az idő, — jegyzi meg a birtokos-forma úr.

— Ja, ja, — hagyta rá Ferdinánd főherceg, aki

értett ugyan magyarul, de folyékonyan nem igen be-
szélte nyelvünket.

A földesúr aztán előhozakodott a terméssel, a háborúval, meg egyébbel, amik akkor érdekelték az országot.

— *Jaj ja*, — hagyott mindent helyben a főherceg és nyájasan mosolygott hozzá.

A magyar úr végre megsokalta asztaltársa hallgatagságát és rászólt:

— Ejnye, öcsém, de pénzen veszed a szót. Pedig látom a *ruhádról*, hogy megyebéli inzurgens vagy — de talán a felső vidékről való . . . azért nem ösmerlek. Én Halász Antal vagyok, de eadem, Alsódabasról. Ki fiát tisztelhetem benned?

A jóképű magyar úr nyájassága nem hozta zavarba a főherceget, elfogadta a barátságosan nyújtott kezét és latinra fordítva a beszédet, úgy mutatta be magát.

Mikor az utolsó szó, *Archidux Austriae* is elhangzott, Halász Antal uram csaknem kövé meredt a bámulattól, de a fiatal főherceg egészen kedélyesen mondta aztán németül:

— Macht nichts, desswegen lassen wir unsere Flaschen nicht hier!

És valóban nem is ment el addig, míg a két palack ki nem ürült, Halász Antal uram pedig holtáig emlegette az ő *egyszeri inzurgensét*.

A huszas években különösen Kassán és Miskolcon fordult meg gyakran Ferdinánd főherceg, nagy katonai parádék, fényes mustrák alkalmával.

Kivilágítás, bálók, színházi díszelőadások voltak ilyenkor fölös számmal. Nekem is van egy csomó ilyen szinlapon, meg báli meghívóm abból az időből, amelyiken mindegyiken ott áll: *Ó Fő Hertzegsége Ferdinánd Koronaörökös különös tiszteletére* . .

Egy ilyen alkalommal Miskolcon történt, hogy a bálon jelen volt Szathmáry-Király József adminisztrátor, szépségéről híres leánya, *Zsuzsika* is.

Ferdinánd főherceg hadsegéde által tudtára

adatta Szathmáry K. Zsuzsikának, hogy vele fogja táncolni az első kontratáncot.

A zenekar már éppen jelt adott, a párok sorakozni kezdtek, midőn Szathmáry Zsuzsika előtt csak megáll egy nyalka, karcstermetű, villogószemű ifjú, aki megfogja kezét s így szól hozzá:

— *Gyere Zsuzsi táncolni.* — Ezzel vitte magával.

A zavar leírhatatlan Ion. A trónörökös táncosnő nélkül maradt, és éppen, hogy az adminisztrátor leánya miatt esett ez a nagy *manque d'etiquette*, kétségbeejtette a társaságot. Növelte a bajt, hogy a fiatalember, aki elvitte, egyik borsodmegyei legnagyobb urnák volt a fia. Olyannak, akinek a szava döntött a pozsonyi diétán, és akit *Metternich* éopen akkortájtban csábítgatott leginkább az ellenzékétől. A megyei urak, a főherceg kísérete magukon kívül voltak. Végre is Ferdinánd kedélyessége segített a dolgon.

— *Lassen's gut sein,* — mondá desperáló környezetének. — A szép *Fräulein Susi* csak jó cserét csinált, *én ugys nagyon rossz táncos vagyok!*

Általában az ő kedélyessége többször segített a bajon.

Így egyízben, már császár volt akkor, egyik fiatal Wurmbrand gróf jelentkezett nála audiencián. Hogy kérelmének nagyobb súlyt adjon, megjegyezte, hogy a Wurmbrand-család még a Habsburgokénál is régibb, és így minden előkelő állásra hivatott Ausztriában.

A jó Ferdinánd, ahelyett, hogy megharagudott volna ezért a merészségért, mosolyogva mérte végig a fiatal nyegle urat és csak ennyit mondott;

— *Ja, ja, wir ham's aber a pissl weiterbracht.* — És a faképnél hagyta a megszegyenült kérvényezőt.

Végre érdekes fölemlíteni, hogy ennek a galambszelíd, jólelkű uralkodónak is akadt Ravaillacra, akinek a merénylete azonban balul ütött ki.

Már magyar király volt akkor Ferdinánd, akit atyja még életében megkoronáztatott, midőn 1832-ben valami *Reindl* Ferenc nevű nyugalmazott kapitány

folyamodott hozzá, hogy 9000 forintos tartozását fizesse ki.

Miután az udvar részéről Reindlnak adósságát már többször kifizették, Ferdinánd ezúttal csak 100 forintot utalványoztatott neki.

A századost ez rendkívül fellázította, úgy hogy bosszút forralt a trónörökös ellen. Megleste, mikor egy szép nyári napon, augusztus 9-én sétára indult, és utána lopózkodott.

Ferdinánd kamarása, gróf Salis, és Eszterházy György kíséretében a Baden felé vezető Bergstrasséba ért éppen, midőn Reindl kiugrott egy kapu alól és mordáiyból rálőtt a koronahercegre.

A golyó nem talált, de oly erővel fúródott az utca oldalán álló lámpaoszlopba, hogy az üvegek csörömpölve törtek össze. Salis gróf, lélekjelenlétét el nem veszítette, hanem bátran rávetette magát a merénylőre, kicsavarta kezéből a pisztolyt és átadta a legközelebb álló *Wachtpost*-nak.

A bécsi nép ekkor annyira feldühödött Reindl ellen, hogy bizonyosan meglincseli, ha azonnal át nem adják a katonai törvényszéknek. Másnap valamennyi templomban hálaistentiszteletet tartottak a trónörökös szerencsés megmeneküléseért és örömben úszott a birodalom. Ferdinánd oly jó volt, hogy többször kérte atyját, ne büntesse Reindl túlszigorúan. A merénylet csak fájt neki és Salis grófnak *sírva* mondá:

— Mit érdemelnek a rossz uralkodók, ha még egy olyan emberrel is, mint én, aki *senkit sem bántok*, aki népeim javát óhajtanám csak, így bánnak!

És valóban Y. Ferdinánd soha senkit sem bántott; általában nem volt ingerült, bosszús természetű, legfeljebb *sírt*, ha valami bántotta és ez nagyfokú idegbajára is visszavezethető.

Sírt akkor is, mikor 1848 júliusában megkezdődtek nálunk az alvidéki zavargások, akkor is, mikor ugyanez év decemberében, lemondási okmányát aláírta.

Hogy az uralkodásról le kellett mondania, azt holtáig *nagy szerencsétlenségnek* tartotta és az 50-es

évek elején szállóigévé lett a prágai főrangú társaságban ez a mondába:

— Comtesse, hab's mein Unglück g'hört? I hab' müssen abdicieren . . .

Colloredo grófné bálján mondta ezt egyik szép Csáky grófnőnek, akinek látása eszébe juttatta az 1848-iki fényes pozsonyi napokat. Valahányszor magyar embert látott, mindig búsan felsóhajtott:

— Oh! meine Ungarn, oh diese *éljens* in Pressburg!

A KIRÁLY LOVAGLÓMESTERÉRŐL.

Mióta csak emlékezni tudok és ha Budapesten voltam akkor, mindig elmentem *október 6-án* a Ferenciek-templomába.

Először, mint porban játszó gyermeket, nagyanyám vezetett oda. Szépen megsimogatta sűrű fekete hajamat, amely akkor még nem ritkult meg úgy a halántékoknál, mint most, aztán megfogta a kezemet és mentünk.

A templom közepén gyertyák lobogtak, szállt a tömjénfüst, sirt, búgott az orgonaszó és a padsorok mind tömve voltak.

Feketekabátos urak, gyászfátyolos asszonyok ültek a padokban. Az utóbbiak többnyire zokogtak. Különösen két, tiszteletet parancsoló matróna tartotta zsebkendőjét szüntelenül az arcához.

— *Ezek a nemzet özvegyei*, — magyarázta az én jó nagyanyám. És valóban ők voltak, a hős Damjanich és a vértanú Batthyány Lajos özvegyei.

Közel hozzájuk egy harmadik asszony is ült mindig, de ez nem sirt olyan nagyon és valahányszor kijöttünk a templomból, mindig nyájasan beszélgetett a nagyanyámmal.

Ez az alacsony, nyájas arcú matróna téglási

Ercsey Emília volt, Gáspár András honvédtábornoknak, az isaszeghi győzőnek a neje.

Évről-évre ott ült október 6-án a Ferenc-rendiek templomában, ahol évről-évre egyre fogyott azoknak a száma, akik maguk is részesei voltak, vagy legalább is átérték a ma már mithoszszá vált, gyönyörűszép hőskölteményt, az 1848—49-iki szabadságharcot.

Egyszer aztán nem láttam ott.

Eltűnődtem. Vájjon miért nem jött el, úgy mint máskor, verőfényes, lombhullajtó őszi délelőttön, megemlékezni a hősokról, akiknek immár virág fakad sírjukon és a béke, a szelíd kiengesztelődés anygala virraszt álmaiknál.

Másnap gyászjelentését olvastam . . .

Elment ő is oda, ahonnan nincs többé visszatérés, egyesülni hős férfiével, aki, hogy az aradi vértanuk közt nem lett a tizennegyedik, azt csak egy szerencsés véletlennek köszönhette.

Gáspár András egyszerű szülőktől származott és az alföldi *híros városban*, Kecskeméten, ringott a bölcsője.

Nyalka legény volt, lelkest tette a Simonyi őbester példája, aki olyan nagy úr lett, liogv a Napoleon trónusán verte ki a pipáját, meg kedve is volt a *gyöngy élethez*, kapta tehát magát és egy szép napon, mikor megszólalt a vebungos nóta a nagytemplom előtt, parolát csapott a káplár uram markába és felesküdt a *császár zászlója* alá.

A közlegény olyan ügyes, értelmes katonának bizonyult, de különösen olyan *kitűnő lovas* volt, hogy nemcsak a 9-ik huszárezredben, ahol szolgált, de az egész hadseregben ritkította párját.

A negyvenes évek elején, mikor Ferenc Károly főherceg fia, a serdülő *Ferenc József főherceg* mellé lovaglómestert kerestek, az irányadó körökben uniszónó *Gáspár András huszárkapitányt* ajánlották.

A kapitány csakhamar meg is kezdte az oktatást és ak is főherceg kitűnő tanítványnak bizonyult.

A lovagló órákon többször megjelentek Ferenc

Károly főherceg és neje, Zsófia főhercegnő, sőt maga

V. Ferdinánd, a császár és király is, és ilyenkor különösen a jóságos, galambkedélyű Ferenc Károly főherceg mindig beszédbe ereszkedett a tagbaszakadt, vállas huszártiszttal és rendesen megkérdezte:

— Na, macht der *Franzerl* hübsch Fortschritte.

És a tanár mindig csak lelkesedéssel nyilatkozott a kis főhercegről, aki nemcsak tanuló, jeles tanítvány, de rendkívül nemes indulatú, nagyszívű gyermek volt.

— Ha ez lehetne valamikor magyar király, — mondá Gáspár egyízben egyik tisztársának, — *ezért tűzbe-vízbe mennének honfitársaim!*

És Gáspár megérte ezt, és hogy megérte ezt, egyenesen királyi tanítványának köszönhette.

Mentől jobban haladtak a tanulásban, annál elgedetlenebb volt a kis főherceg azzal a szelíd, jámbor lóval, amelyet a számára választottak.

— Csak egyszer ülhetnék föl igazán jó paripára! — mondá, s tekintete lángolt a gyönyörűségtől.

Addig-addig ismételte ezt, míg a mester maga is átlátta, hogy az udvari istálló szelíd vén kancáján bizony nem valami nagy passzió lovagolni, — de nem mehet más lovat adni fenséges tanítványa alá.

A fiatal főherceg azonban annyira könyörgött Gáspárnak, úgy biztatta, hogy nem mondja meg az *Onkel-nak* — V. Ferdinándot értette — se a mamának, s mikor látta, hogy tanítványa igazán pompásan ül a nyeregben, egy napon megcserélte vele a lovát. Gáspár András ült a vén kancára és saját fél vér arabs lovát adta a főherceg alá.

— Lehet, hogy várfogságba kerülök, — mormolá magában a derék magyar huszár, — de olyan kedves, áldott jó ez a gyermek, hogy nem tudok kérésének ellentállani.

A kis Ferenc József főherceg túlboldog volt. Az első kísérlet pompásan sikerült, úgy megülte a lovat, hogy ezentúl sohasem kínozták többé a szelíd gebével,

és Gáspár az udvar legnagyobb meglepedésére fejezte be a tanítást.

Ezek a lovagló-órák mentették meg később az életét.

Mikor 1849-ben Gáspár Andrást is halálra ítélték, a fiatal uralkodó látván nevét a listán, kitörölte az *auf Tod verurtheilt* mondást, és várfogságot írt helyébe, de másfél év múlva ezt is elengedte.

Gáspár elment és megköszönte a kegyelmet, s I. Ferenc József mosolyogva jegyzé meg:

— Igaz, hogy *ellenem* harcolt, de mikor a vén gebétől megszabadított, oly nagy örömet szerzett, hogy egyáltalában el sem csukattam volna, ha nem lett volna *muszáj*.

Ez a *muszáj* sok mindennek adja meg a magyarázatát, ami különben ellentétben állott a fiatal uralkodó áldott jó szívével, szelíd lelkületével.

Égészen édesanyja befolyása alatt állott és engedelmebb, szülőit jobban tisztelő gyermeket képzelni sem lehetett nálánál.

Mikor már a trónon ült, akkor is anyja vezérelte, egészen odáig, míg Zsófia főhercegnő, aki rendkívül éles eszű asszony volt, maga is átlátta, hogy fia engedelmessége fenyegeti birodalma és népei jólétét.

S ekkor támadt egy másik női befolyás, egy szelidebb, végtelenül üdvösebb az előbbinél, amely a saját jóságával együtt visszahódította számára a népek szívét.

Támadt egy másik női alak, akinek neve *imádság* volt a magyar nemzet ajkán, akiért milliók fohászba szállt naponta az egek urához, hogy áldja, védje nagyasszonyunkat, aki megértette ezt a sokat szenvedett hazát, örömeivel, bújával és első *királynéi* ténye is az volt, hogy 1867-ben a koronázási ajándékot a gyámoltalan öreg honvédek, szabadsághősök özvegyeinek fölségezésére adta.

Ez a pillanat örökké felejthetetlen marad Magyarország újabb történetében, amely Ferenc Józsefnek a *legigazságosabb*, Erzsébet királynénak a *legszeretettebb* nevet adta.

EGY FEJEDELMI TERÉZIÁNISTA.

Mint már az intézet neve is mutatja, Mária Terézia császárnő és királynő alapította a *Seminarium Nobiliumot*, mint Vámosy páter, az osztrák jezsuita provincia főnöke, 1743-ban kidolgozott memorialéjában mondja, azért, hogy: „az osztrák országokból való keresztény nemesek istenfélelemre, tudományokra, hűségre és szeretetre oktathassanak az uralkodó és uralkodóház iránt“.

1747-ben január 3-án abban a szerencsében részesült a „collegium nobilium“, hogy Mária Terézia személyesen megtekintette; és a növendékek nevében, huszonhatan voltak akkor, Auersperg József gróf üdvözölte. A magyar nemesség számtalan fiatal sarja nyerte azután ott kiképeztetését, és a királynő számtalan magyar ifjat ingyen is fölvetetett, sőt, saját pénztárából, költséggel is ellátott.

Mária-Terézia messzelátó, édesgető politikájának egyik melegágya volt a Theresianum is, mert a magyar fiúkba korán oltották be az uralkodóház iránt való ragaszkodást, a vonzalmat minden iránt, ami bécsi, ami osztrák és javarészből ott nevelkedett föl a múlt századvégi, és a jelen századelei langyos érzületű arisztokrácia, amelynek anyanyelve a lerchenfeldi zsargon hazája Bécs volt és fővágya és ambíciója az osztrák hadseregbe való bejutás. Még a nagy Széchenyi István is ilyen bécsi magyarka volt ifjú éveiben és csak a megváltozott korszellem, a szabadság ébredő szellője gyúrta át igazi magyarrá.

Az a messzelátó optika volt a Theresianum ringató bölcsője is, amely, szépasszonyi hajszálak segítségével Bécsbe vonzotta a magyar gavallérokat s puha kezekkel báránynvá szelídítette a kuruc oroszánt. Az a messzelátó politika, ami olyan nemzedéket teremtett, amely II. Lipót alatt könnyen beleegyezett már abba is, hogy az ország első hivatalnoki állását, a nádorispánságot, osztrák főherceg töltsse be, sőt örökölhessen.

*

A hetvenes évek elején gyakran lehetett a bécsi utcákon egy sugár, karcsú gyermekifjat látni. Termetét a theresianisták egyenruhája fedte, oldalán ott függött az egyenes, aranyos veretű kard és büszke tartása, sajtósárgó fejhordozása elárulta, hogy nem közönséges származású ember. Halavány, kissé beteges színű, jellemző arcvonása, sötét szeme és fénylő fekete haja spanyol, vagy olasz eredetre vallottak. Egyszer aztán, egy színházi ünnepi előadás alkalmával, amikor Gizella főhercegnő menyasszony volt, a karcsú halvány ifjú Budolf trónörökösrel együtt jelent meg az udvari páholyban. Másnap aztán egész Bécs tudta, hogy az előkelő megjelenésű fiatal akadémista nem más, mint II. Izabella spanyol ex-királynő és assisi Ferenc herceg fia, a spanyol trónkövetelő — *Alfonso*.

Amugy is érdekes ifjú volt, hát még most, amikor megtudták, hogy trón, korona vár reá. És a kis Alfonz biztosan hitte, remélte, hogy a koronát nem várja hiába. Jó tanuló volt, pontos, szorgalmas növendék, aki mindenképpen úgy élt az intézet falain belül, mint növendéktársai, de azért pihenő óráiban mindig a királyságról álmódott. Még élénken emlékezett a madridi udvarra, a fényre, a csillogásra, amelytől tizenegy éves korában szakadt el, és újra ott látta magát, hallotta a zajos éljenzést, a mivel népe üdvözli és egyre írta, törölte, másolta és mondogatta a beszédet, amellyel egykoron majd az egybegyűlt *Cortezt* üdvözli. Valamelyik sötétes iskolahelyiség volt ilyenkor a trónterem és Don Alfonso néha nyári vászonöltözetben, fölment a katedrara és megnyitotta az országgyűlést.

A Cortez *Inkey Tódor* volt, Inkey Kázmér ezredes és gróf Keglevich Eugenia fia. Valami szókefűrtös, szép, kékszemű fiú, a kis trónkövetelő legjobb barátja. Csak Inkeyvel közölte álmait, reményeit, és mindig ismételtette neki:

— Várj csak, ha király lesz belőlem, nagy úrrá teszlek téged is, spanyol grand leszel.

Egyszer a kis Inkey éppen rossz kedvében volt,

mikor Don Alfonso ismét a spanyol grandsággal hozakodott elő.

— Hagyjon nekem békét, fenség, — mordult föl a kis kuruc, — van egy magyar nemes mindig akkora úr, mint egy afféle Don Kolibrádosz spanyol grand.

Alfonz elképedt.

Eddig a spanyolt tartotta a földkerekség legbüszkébb népének, de most látta, hogy csalódott. Ez a kis incidens azonban nem zavarta meg a két gyermek-ifjú barátságát. Alfonz aztán is folytatta álmait, Inkey pedig hűségesen képviselte a Cortezt. Ünnepeken aztán, mikor a többi fiúért is eljöttek a Bécsben lakó rokonok, jó ismerősök, Alfonz ő fenségét rendesen elvitték a Burgba játszani.

Rudolf trónörökös csak egy évvel volt ifjabb nála, és a két fiú őszintén ragaszkodott egymáshoz.

— Oh! én is nemsokára *igazi* trónörökös leszek — király, mint te, de akkor is a régi jó barátok leszünk, sohasem izenek neked háborút, — mondogatta gyakran a spanyol királyfi, ha ott kocsikáztak vagy lovagoltak a laxenburgi park árnyékos fáin alatt.

Egyszer fényes gyermekbált rendezett Erzsébet főhercegnő, amelyre hivatalos volt Alfonz is. Az efféle bálokon nem a táncos választ, hanem a főudvarmester mondja meg neki, hogy kivel táncoljon. A véletlen — talán *egyéb is* — úgy akarta, hogy a cottillonra a ház leányának, *Mária Krisztina* főhercegnőnek Alfonz királyfit jelölték ki táncosul.

Hosszú volt a cottillon. Beszédbe ereszkedtek a fiatalok, éppen úgy, mint más húsból és vérből való emberek. Hiszen a fiatal, vidám kedélynek kiváltságai vannak még az udvari etikett merev szabályai között is.

— Ha valamikor király lesz belőlem — kezdé Alfonz kedves tárgyát — akkor meghívom egy madridi nagy udvari bálra fenségedet.

Krisztina főhercegnő mosolygott.

— Szép lesz, de hiszen én nem látogathatok még egy nőtelen urat.

— Óh — mondá s nem esett zavarba Alfonz, — már akkor nekem feleségem is lesz . . . vagy nini, még jobb, ha mindjárt feleségül jön hozzám! — tette hozzá tréfásan, oda hajolva a piruló lányka felé.

Álmok . . . ábrándok . . . tervek, a minőket szőnek táncpróbákon közönséges halandók gyermekei, udvari táncestélyeken fejedelmi sár jak. A cotilonnak vége lett — compliment ... és a főudvarmester ismét elválasztja a táncoló párokat.

Aztán mindinkább kezdett a helyzet bonyolulni Spanyolországban.

Egy napon elkergették Amadeot, a *ré galantuomo* fiát, és mivelhogy az ország visszakívánta a régi dinasztíát, 1874 december 30-án az elűzött II. Izabella fiát, a *bécsi theresianist át* kiáltották ki spanyol királynak.

XII. Alfonso, az új spanyol király, 1875 január 14-én tartotta bevonulását Madridba.

A régi spanyol királyi székhely fényárban úszott, a házak lobogódíszben álltak és virágot szórtak Andalúzia bársonyos szemű lányai, asszonyai a deli fiatal uralkodó díszes hintája elé.

És amikor álmai beteltek, amikor már ott ült V. Károly trónusán, eszébe jutott a diák-pajtás, a magyar nemes fiú, aki nem valami sokra becsülte a spanyol grandságot, és levelet írt neki, amelyben meghívta udvarához. Inkey Tódort, aki akkor már hadnagy volt az osztrák-magyar hadseregben, meghatotta, hogy a király sem felejtje el azt, amit a pajtás ígért, beadta lemondását és elment oda, ahol kékebb az ég, forróbb a sugár, tüzeesebb a csillámló bor a kehelyben, és édesebb a csók a női ajakon. Elment és előkelő udvari hivatalt töltött be mindaddig, amíg nőül nem vett egy dúsgazdag hercegnőt, akivel aztán haza jött a zalamegyei ősi fundusra.

Királyi jó barátjával, a mi tragikus végű Rudolf trónörökösünkkel gyakran látták aztán is egymást, bár a véletlen úgy akarta, hogy majdnem fölmondhatták volna egymásnak az egykor Alfonz által ígért *fegyverbarátságot*.

Tudvalevő dolog ugyanis, hogy Rudolf főherceg első szerelmi álma, első ideálja Montpensier herceg leánya, a csudaszép Mercedes volt, aki — a véletlen játéka folytán — a fiatal spanyol király szívét is fölgyújtotta. *Mercedes* ez utóbbit választotta és 1878 január 23-án nagy pompával ment végbe a madridi nász. A fiatal pár boldogságát nagyon rövidre szabta a végzet. Alig egy félév múlva már ravatalon feküdt a fiatal spanyol királyné — hófehéren, hófehér virágok közt maga a legszebb, halavány, örökre elhervadt virág. A fiatal férj zokogva állt a koporsó mellett, amely mindenét magába zárta — hej, de más is gyászolta a szép fiatal királynét — férjének vetélytársa, az egykori gyermekpajtás, Rudolf trónörökös.

Annyira bántotta a királyfit a szép asszony halála, hogy búskomorságtól féltették és tudvalevőleg akkor küldték hosszú keleti útjára.

A mellőzött vetélytárs talán tovább, sokkal tovább is őrizte szívében az ideál képét, — mint a férj a feleségét. Hideg, gyászos volt az Escorial, fagyos az özvegyi ház a forróvérű spanyol királynak. Eszébe jutottak a régi emlékek, egy hosszú, szövevényes cotillon, a fiatal osztrák főhercegnő, a kivel táncolt, és egyet gondolt.

Elutazott a büszke császárvárosba és mint *leérő* jelent meg egykori táncosnöje, Mária Krisztina főhercegnő előtt. És — *la reine est morte, vive la reine*, — újra zúgtak a harangok, dörögtek az ágyúk, Krisztina főhercegnőnek pedig mint Spanyolország királynéjának hódoltak a rendek.

Des Herzenszug ist des Schicksals Stimme . . . Bécsből hozott újra feleséget a király, onnan, ahol anynyit álmodott trónról, koronáról. Alusznak már, a király is, az Escorial hűvös boltjai alatt, a jó barát, a magyar fiú is, a zalai fehér agyagban, a fegyvertárs, a mi királyfink, és az *első asszony*, mind a kettőnek a szíve bálványa.

A KOLDUSDIÁK DINASZTIÁJA.

Hatalmas dinasztia volt a *Grassalkovich de Gyarak*. Hirtelen tűnt fel a XVIII. században, de miután bárom nemzedéken át ragyogott — eltűnt, elvirágzott.

A vörös zászlót tartó, ágaskodó oroszlán fényes arany veretben tömérdek palota és kastély kapuján tündöklött, úgy, hogy az egyforma, kettős tetejű kastélyról el is nevezték ezt az építkezési módot Grassalkovich-stílusnak.

Ha Pozsonyban, Gödöllőn belépünk az elenyészett dinasztia volt lakóhelyeire, mintha meglegyintene a múltak szellője. Mintha az óriási kiterjedésű park illatozó hársfái alatt most is a rokokó-világ puderos fejű szép asszonyait látnok.

Ott suhannak el holdfényes, átlátszó nyári estéken és fogadják a kerti ünnepekre, pásztorjátékokra érkező selyemkabátos, pillangós cipellőjű lovagokat és pukkerlizik, capriolokat vág az a sok édeskés levante, aki mind oly émelygősen udvarias, úgy tud hódolni, bókolni és a szerelmi intrikák pókhálószerű szövetét szőni, lágyan, finoman.

Mintha azokban a világossárgára fölviaszolt termekben, a fehérre fényezett, mélyített szárnyas ajtók mögött, a selymes tapáták pásztor jelenetei ma is a nagy *asszony királyra* mosolyognának, aki udvara egész pompájával megy látogatóba a magyar úrhoz.

I. Grassalkovich Antal volt ez. Nemes családból, a horvát Krisakovoktól származó koldus-diák, később a personális, koronaőrző, valóságos belső titkos tanácsos, a báró, majd gróf, aki a földi javakban is valóságos nábob lett.

Már mint a kir. jogügyek igazgatója a *Neoacquistica* korában ügyesen használta föl helyzetét. A Tisza—Duna közén potom áron szerzett össze roppant birtokot, s ezzel lerakta családi vagyonának alapját.

Növelte ezt aztán tetemesen második és harmadik

házasság. Grassalkovich Antal ugyanis, amikor első

felesége Láng Erzsébet, Bajthay István özvegye gyermektelenül elhalt, már personális korában gróf Klobusiczky Krisztinát, ennek elhunytával pedig nővérét Klobusiczky Teréziát vezette oltárhoz.

Elsőrendű partinak tartották akkor a két grófkisasszonyt. Anyjuk kapivári Kapy Klára ugynevezett *quartalitimos* leány volt. A régi magyar családjogban azokat a női ivadékokat nevezték így, akik minden száz esztendőben egy teljes fiú részt kaptak. Azaz nemcsak *arany és ezüst marhát*, és más ingó *parafernumot*, de uradalmakat, kastélyokat, esetleg bányákat is. Azért mondja a családi szájhagyományban máig fenmaradt rigmus:

Édes szívem Kapy Klára —
Tied léssen Kapivára . . .

Kapy Klárának mindebből bőven kijutott. Vagy harminc falun kívül, tizenkét szekér szállította drága kelengyéjét Kapivárról a férje kastélyába. Még az elolvasása is nehezemre esik annak a TŐfnyi hosszúságit papirosnak, amelyen föl vagyon sorolva a vert ezüsből, aranyból való temérdek tál és tányér, nemkülönbén a sok billikom, briliántos kősöntyű, násfa, *rezgő*, boglár, karkötő és mi-egymás, amik a lajstromban benne foglaltatnak.

A két Klobusiczky grófnő egymásután vitte ezt a temérdek kincset Grassalkovich Antalhoz, aki pozsonyi palotájában és Gödöllőn valóságos udvart tartott, és olyan fényt fejtett ki, hogy a pompájukról híres Esterházyaknak lett a vetélytársa.

A sok ünnepség egymást érte.

Az egyik legemlékezetesebb mulatságot 1749-ben a gödöllői palota fölszerelése alkalmával adta Grassalkovich Antal.

Országszerte ismeretes volt akkor egy Henkai nevezetű piarista, aki mindenre tudott verset rögtönözni. Ezt is meghívta a nagyúr s mielőtt ebédhez ültek volna, fölszólította őt a vendégei előtt, rögtönözne

valami alkalmi versezetet, amit aztán bevésethetne a

palota homlokzatára. A piarista egy cseppet sem gondolkozott, azonnal kivágta a rigmust:

*Congeris lapidum mults congesta rapinis,
Corruet et rapius alter habebit opes.*

A vendégek elképedtek, a koldusdiákból lett dinasztia pedig ugyancsak megharagudott a goromba poétára. Büntetésül a középén lévő díszhelyre ültette ugyan, de az inasoknak megtiltotta, hogy ételt vigyenek neki. Ebéd után aztán gúnyolódva kérdezte Henkaitól: hogyan tetszett a diné? — mire ez a következő választ adta:

*Éhezem a közepén, fönt s lent jóllaknak
előttem;*

Az mondó hazudott, boldogok a középén.

Hogy a hitbuzgó Mária Terézia kegyét még jobban megnyerje, egyházi célokra nagyon sokat áldozott Grassalkovich Antal.

Egyizben nejével, az ájtatos Klobusiczky Teréziával fogadalmat tett s elhatározta, hogy valamelyik birtokán az olaszországi lorettói boldogságos szűz tiszteletére kápolnát építtet.

Éppen Hatvanból utaztak hazafelé, mikor a gödöllői út felé kanyarodva egy domb oldalán, sűrű fáktól körülvéve megpillantották a régi, háromszáz esztendőös besnyői templom tornyát.

A grófi párnak rendkívül megtetszett a regényes, sűrű tölgyektől árnyékolt hely, s azonnal elhatározta, hogy oda építteti a fogadalmi templomot, melyben egyzersmind családi sírboltot is alapít.

Azonnal rendelkezéseket tett Grassalkovich az építkezésre és 1759 tavaszán bele is fogtak a munkába.

Ekkor történt, hogy ápril 19-én, déltájban egy *Fidler János* nevezetű gödöllői kőművespallér kezébe vette a csákányt, a régi szentély közepe táján ásni kezdett s mintegy kétlábnnyira a föld alatt egy szobrocskát talált. A szobor egészen a régi módszer szerint, csont-

ból volt faragva és pedig tökéletesen a Nagy-Mária-Cellben lévő szüzanya szobrának a mintájára.

Fidler, Tóth Márton kőműves-mester társának megmutatta a szobrot, és kijelentette, hogy ő a boldogságos szüznek ezt a talált alakját üvegbura alá foglaltatja s megkéri a grófot, hogy annak idején az újonnan fölépítendő templomba helyeztesse.

A gróf és grófné nemcsak örömmel engedték meg ezt, de két pompás koronát is készíttettek, az egyiket a szüzanyának, a másikat pedig a gyermek-Jézusnak, valamint egy remek övét is a szobor díszítésére. Érdekes, hogy a benne foglalt gyémántok a grófi pár eljegyzési gyűrűiből valók voltak s hogy a Klobusiczky Terézia jegygyűrűjéből való és az 1764 pengőforintra becsült briliántot még egyik anyai őse, Kapy András hozta Párisból, amikor Zsigmond királyt oda kísérte.

A szoborra vonatkozó történetet 1759 május 4-én Fidler János a gödöllői templom főoltáránál esküvel is megerősítette, még pedig — amint ezt hiteles okiratok is mutatják — Tóth Márton és Mendl Tamás kőművesek, Albert Jakab isaszeghi, Schmied Godofréd kerepesi plébánosok, továbbá Madras atya ferencrendi szerzetes, a grófi család udvari káplánja, valamint Nolly József jószágkormányzó és Fóris István gödöllői kaszmir tanuk előtt.

Míg a templom épült, Klobusiczky Terézia a szobrocskát a kastély főoltárára helyeztette, ahol éjjelnappal lámpa égett előtte.

Midőn a templom elkészült, Grassalkovich Antal a szobrot nehéz ezüstszekrénybe helyeztette. Migazzi Kristóf bibornok, bécsi érsek és a váczi püspökség akkori kormányzója pedig a szekrény ezüst hátlapjára hosszabb latin föliratot vésetett, amely magyarul következőleg hangzik:

„Midőn gróf Grassalkovich Antal, a magyar kincstár elnöke, a Gödöllő melletti besnyői pusztán, a viharos idők folytán elpusztult templomot fölépítteté, ezen, a boldogságos szüzet ábrázoló kép, mely a romok

alatt körülbelül 300 esztendeig feküdt eltemetve sértetlenül, bizonyára isteni sugallat folytán földaláltatott 1759 április 19-én.“

A kápolna 1761-ben épült föl és a szobrot augusztus 14-ik napján helyezték el benne. Rákövetkező napon pedig, Nagy-Boldogasszony ünnepén, Salbeck Károly váci fölszentelt püspök avatta föl ünnepiesen.

Ettől kezdve három remete teljesített ott szolgálatot és a lorettói kápolnához az ország legtávolabb vidékeiről is mentek kegyes zarándokok.

A népvándorlást látva, a kápolna mellé még templomot és zárdát is építtetett Gödöllő ura, amely utóbbit Migazzi érsek óhajtására, a kapucinus atyáknak adta át. Ebben a zárdában élt egy darabig Fessler, a lures történetíró is, és itt kezdte írni „*Oie Geschichte der Ungarn*“ című nagy forrásmunkáját.

A besnyői kegyhelyen az első ünnepies zarándoklatot 1763 augusztus 14-én tartották meg. Ebben a grófi páron kívül részt vett Migazzi érsek, valamint számtalan jeles tagja az akkori főrangú társaságnak.

Hogy végoráját érezte közeledni a hatalmas dinasztia, megírta utolsó rendelkezéseit. Egyetlen fia II Antal, és hat leánya osztozkodott a fejedelmi örökségen.

Leányágon ment széjjel a dús vagyon nagy része és örökösödtek a Draskovics, Esterházy, Forgách és Viczay grófi családok. Az utolsó Grassalkovich-örökös Gödöllőn gróf Viczay Károly volt, aki 1851-ben, a birtokokat terhelő rengeteg adósság miatt, Gödöllőt és Hatvant 7,300:000 forintért Sina György bárónak adta el. II. Antal, akit 1784-ben, az elsőszülött fiakra szabályozva, birodalmi hercegségre emelt II. József császár, már vérbeli hercegnőt, Esterházy Máriát vezetett oltárhoz. A fényt, amit az első Grassalkovich kifejtett, még megkértszerezte fia, aki azonban máig* nem lévén olyan jó gazda, mint atyja, csak költeni tudott, de szerezni nem.

Fejedelmi vendégeket ő is gyakran látott. Így 1792-ben, május 17-én Sándor nádor mezőhegyesi útjában a herceg Örkényi pusztáján tartott pihenőt. S mi-

velhogy maga nem lehetett jelen, Kiss Tamás pusztai ispánnak meghagyta, hogy ne kíméljen semmi költséget a magas vendég fogadtatásánál.

És valóban nem is kíméit. Bécsből hoztak szakácsot, vert arannyal hímzett fajlandi selyemből való sátrakat vertek, s mikor a platinus megérkezett, tiszta fekete selyem in gbe-gatvába öltözött huszonnégy csikós lovagolt elébe.

Az asztalok csak úgy roskadoztak a sok drága ételtől, és a mint azt régi írások mondják: „*csak franc butellákat százötvenet bontának a lakájok . .*“

Kóburg herceg, generális köszöntötte föl a távollévő gazdát, a fiatal nádor pedig mindenkivel barátságos szót váltott.

Az uradalmi kiadások könyvében Sándor főhercegnek Örkényi látogatása 8000 kerek forinttal szerepel. Tekintettel arra, hogy az ott időzés mindössze két óráig tartott, az intézőség eléggé *nem kímélte a költséget.*

II. Antalnak egyetlen fia, III. Antal egyszers-mint utolsó tagja is volt családja férfiágának. Neje herceg Esterházy Bál leánya, Esterházy Leopoldina, túlélte őt, valamint a hajdan nagy fényességű család vagyona egy részének romlását. Az utolsó Grassalkovich férfikora már a nemzeti aspirációk idejére esvén, sokat tett a tudományokért és az irodalomért. A Nemzeti Színház telke is az ő ajándéka és sohasem eresztette el a deputációkat üres kézzel, ha valami hazafias célra kérték adakozását.

A *márciusi napoknak* szellője is alig-alig lengedett még, mikor 1841 szeptember havában örök álmra hunyta le szemét az utolsó Grassalkovich herceg. Meg lehetett fordítani a családi címet a besnyői kriptá ajtaja fölött.

A régi fénynek, vagyonnak csak a hire maradt meg. Komoly Írásokban meg anekdotákban, amelyek ma is élnek a nép között.

Az Istennek régi háza Besnyőn pedig elkezdett már omladozni. Az idő vasfoga nem kímél meg sem-

mit. Mária Terézia, a szépségei asszony- király oratóriumában örült a szű, málladozni kezdett az Íves boltozat, amely alatt a kegyes alapítók aluszsák örök álmukat.

Össze is omlott volna nemsokára, mint megannyi más emléke az elmúlt időknek. Ezen a históriai múltú helyen megkönyörült azonban a gödöllői uradalom s nagyobb összeggel tataroztatta a mária-besnyői híres búcsújáró-hely et.

UDVARI BÁLOKRÓL.

Tulajdonképpen háromféle udvari bál van.

Az udvari bál, a bál az udvarnál és a kamara-bál.

Az udvari bál a legdemokratább jellegű, a bál az udvarnál már sokkal exelusivebb és csak vérbeli urak, úrnők és magas méltóságok kapnak rá meghívót.

Legzártkörűbb, legetikettebb a kamara-bál, de ez már kezd egészen kikopni a divatból, mert már évek óta nem volt.

A király ő felsége anyja, Zsólia főhercegnő, idejében még sűrűn rendeztek kamara-bálokat a bécsi Burgban, és köztudomásra jutott akkor az udvari *tracs* révén, hogy a fiatal Erzsébet császárné — még akkor *csak* az volt, — mennyire gyűlölte ezeket a fényes, a copf idejéből maradt szertartásos ünnepségeket s hogy minden kamara-bál előtt és azután vörösre sírta psillaglángu szép szemét.

Az ötvenes és hatvanas években nem igen látogatták a Burg udvari báljait, magyar mágnások, a jobo érzelmű urak duzzogtak, nagy részök kompromittálva volt még a szabadságharc miatt, úgy, hogy meghívót senki sem kapott, aki pedig elment, az biztosra vehette, hogy itthon, Budapesten megszólják és lehetlenné teszik.

Udvari bálra természetesen csak az mehet el, aki meghívót kap, és a meghívókkal roppant szemes szokott lenni a főudvarmesteri hivatal.

Azért történnek félreértések. Így kínos feltűnést keltett, midőn a nyolcvanas évek elején a budai várak udvari báljából egy ismert nevű magyar mágnásnak a nejét utasították ki.

A nagyon szép asszony, aki előbb valami bécsi bankár neje volt, állítólag valamikor igen szoros összeköttetésben állt az uralkodóház egyik férfi tagjával. Azért is utasították ki. Ami egyébiránt sohasem történt még meg az udvari bálokon.

A mélyen megsértett mágnásné férje magyarázatot kért és előmutatta meghívóját, a melyen világosan ott állt: *** gróf és neje.

Ekkor derült aztán ki a félreértés. A meghívó ugyanis a gróf *hasonnevű* nagybátyjának és nejének szólt.

Hasonló, de sokkal tréfásabb eset volt a hatvanas évek derekán, egy bécsi udvari bálban, X.-né akkori *** érek sógornőjének az esete.

X.-né ugyanis a császárvárosban élt akkor gyönyörű szép leányával, aki azonban nem állt a legjobb hírben.

Az érek sógornője minden összeköttetését fölhasználta, hogy legalább is egy udvari bálra kaphasson meghívót, — de sehogysem sikerült neki.

Végre, valahol látogatáson volt X.-né, és valami úton-módon szerzett ott egy régebbi udvari bálról való meghívót.

Amint hazaért, nagy ügyesen kivakarta a ráírt nevet, és a következő udvari bál alkalmával boldogan, ragyogó arccal és még ragyogóbb toilettben hajtattott a Burgba.

A két, kissé feltűnően öltözött hölgy nemsokára szemébe ötlött az uralkodónak, és kilétük után kérdezősködött.

Senki sem tudott fölvilágosítást adni.

Ő Felseége odahívatta a főudvarmestert, de az sem ismerte őket.

Végre néhány fiatal mágnás, aki ismerte a szép X. kisasszonyt, fölvilágosította a főudvarmestert, aki

csak úgy hüledezett, mert nem tudta elképzelni, hogyan juthatott X.-né meghívóhoz.

A közben az uralkodó már személyesen megkérdezte tőle: kicsoda.

A váratlan megszólított hölgy annyira zavarba jött, hogy így felelt:

— Majestät, ich bin die Frau vom Erzbischof von ***...

— So, — jegyzé meg ő Felsege, el nem fojthatva félig kedélyes, félig gúnyoros mosolyát, — ich habe gar nicht gewusst, dass meine Erzbischöfe in Ungarn verheiratet sind ...

Aztán tovább sétált és minden feltűnés nélkül, csak annyit mondott a főudvarmesternek, hogy más-kor vigyázzanak, ki *milyen* meghívóval jut be.

Az sem volt utolsó lapsus lingue, ami az egyik K—tz kisasszonyon, egy régi magyar nemes családból származó leányon, Kassán esett meg.

Bált adott az akkori megyefőnök, amelyen Erneszt főherceg is megjelent, aki az ötvenes években tudvalevőleg Magyarországon volt helyőrségen.

Mikor a fiatal leányt bemutatták a főhercegnek, olyan lámpalázt kapott, hogy a daliás, sugár növésű katonát Eure Hocheit helyett Euer Hochwürdennek nevezte.

Országszerte hire futott a kassai bálnak, és a bécsi udvarnál még azután sokáig hívták, a joviális, kedélyes Emészt főherceget „Euer Höchwürden“-nek.

Az ötvenes években a budai váriakban fényes bálakat adott néhai Albrecht főherceg, az akkori kormányzó, de bár neje, az angyali jóságú és szépségű Hildegarde főhercegnő mindent elkövetett, hogy a mágnáskörök rokonszenvét megnyerje, a bálók közönségét többnyire a főhivatalnokok, ezeknek családjai és katonatisztek képezték.

Úgy, hogy ugyancsak elítélték abban az időben azt a fiatal grófot, aki elment Albrecht főherceg egyik báljára, holott fivére éppen akkor száműzetésben élt Parisban.

Az első udvari bál, amelyet már a megkoronázott magyar király és királyné adott, a koronázás után rendezett táncestély volt.

Tüneményes idők voltak azok.

Fátyol borult a múltra és az uralkodójával kibékült nemzet úszott az öröm és remény árájában.

Mindenki optimista volt akkor, mindenki poéta és a szívárvány hét színébe mártott tollal írtak a cenzúra nyűgétől megszabadult újságírók.

A koronázási táncestélyen megjelent a magyar arisztokrácia szine-java és húsz esztendő törlődött ki ezen a napon a magyar nemzet életéből, és húsz esztendő nehéz, keserves bánatára nyújtott gyógyító balzsamot a nevezetes tündéri éjszaka.

A bogkáros, paszomántos díszruhák csak úgy csillogtak az aszbeszt-lámpák, a viaszgyertyák fényében és a boglárok, mentekötők, akárcsak a gyémántszemek villantak meg, ha egyet fordult a viselőjük.

Jó kedve volt mindenkinek.

Háromszor megújrázták a csárdást, csakugy, mint odaát, a Lloyd-teremben szokta volt az arany ifjúság, és az a huszonnégy pár, amelyik apáink délceg táncát járta, s Magyarország legősibb családjának fiaiból, lányaiból telt ki.

Újráztak bizony, és Sárközy, az akkori legkedveltebb szalon-cigány harmadszor is kénytelen volt rákezdeni az akkori divatos csárdásra, amely a 66-os hadjárat alatt keletkezett és így végződött:

„----- Kék attila szorítja mellemet.

Rezes csákó nyomja a fejemet . . .

Verbunkosnak is használták, erre mentek el Mexikóba, Miksa császár táborába is az önkéntesek . . . naiv kis nóta volt, ezerszerte szép azért, mert a budai váriakban húzták, a magyar király, a magyar királyné előtt, akik semmi etikettellenest sem láttak benne, hogy a magyar arisztokrácia fiatalsága szerfelett nagy örömében, széles jókedvében megújrázza a csárdást.

Milyen szép volt az, midőn a szépség és fiatalság varázsától környezve cercelet tartott Erzsébet királyné.

Úgy tűnt föl ezüsttel áttört, brokátszövetű ruhájában, mint a rege Mab királynője, és gyémántos diadémjánál csak szeme volt tündöklőbb, mely annyi jóssággal, szeretettel tekintett végig a bemutatott hölgyeken.

Az új miniszterelnök; Andrássy Gyula grófnak, csak nem régen még magyar emigránsnak neje, a csodálatosan szép Kendeffy Katinka grófnő végezte a íőudvarmesternő tisztét és sorra mutogatta be a hölgyeket.

Akikről tudta Ő Felsege, hogy apjuk, férjük kompromittálva volt, vagy fogságot szenvedett a szabadságharc után, azokkal kétszeresen kegyes volt, de az akkori udvari báli referensek azt is följegyezték, hogy az úgynevezett gutgesinnt mágnásnékkal, akik Hildegarde főhercegnő báljain is résztvettek, sokkal rövidebben bánt Erzsébet királyné.

Egyik teremben teáztak az urak, kormánypártiak a *tigrisekkel* vegyest. Úgy hívták akkor a *Tigris* szállóban üléselő balközépi képviselőket.

Ott adomázott, tréfált Wencklieim Béla báró, az egynapos külügyminiszter, tervezett vasutakat Mikó, és itt élcelve, ott udvarolva, már fejében hordta azonban a lángeszű Andrássy Gyula honvédségünk eszméjét.

De a politika, az országos kérdések mind-mind háttérbe szorultak, midőn a királyné teremről-teremre járva, sorra szólítgatta az urakat.

Andrássy Gyuláné volt itt is a ciceronéja, és amint hamarosan elmondotta egyik-másik úr benső vonásait, ő Felsege mindig a fején találta a szöveget.

Így például egy ismert, régiség gyűjtő mágnásunknak a Farao-sirokban talált emlékekről kezdett beszélni, míg egy másiknak, akiről a grófné megsúgta, hogy a kis fia az ő legnagyobb büszkesége, és hogy ennek a kedvéért minden este hét órákor fekszik le.

mert a beteges gyermeknek sok alvást ajánlottak az orvosok, egészen more patrio ezt mondta:

— Nagyon szép, hogy itt látjuk, kedves gróf, de hogyan bocsáthatta el ma a kis fia?

A megszólított egészen oda lett a gyöngéd megemlékezésre, és mélyen meghajolva, nagyot billent hóna alatt tartott kalpagja, amelyből egy csomó Kugler-bonbon potyogott a parkettre.

— Bizonyára a kis zsarnoknak viszi, hogy kibékítse, — suttogta ő felsége halkán a grófnak és fiatalos jókedvvel nevettek aztán mind a ketten.

Ilyen volt Erzsébet királyné, így mulattak 1867-ben a budai váriakban.

RÉGI LEVELEK.

Mikes Mária Teleki Borbálához.

Hosszú, szögletes betűkkel, merített angol papirosra írnak ma az asszonyok. Keveset, alig néhány sort. Az örökösen siető, örökösen ideges korszakban ugyan ki írna még olyan árkusos levelet, mint a minőket írtak dédanyáink?

Valóságos napló-kivonatok, hírlapi tudósítások voltak azok. A család, az atyafiság, a baráti kör viselt dolgai, egy kis politika, divat, eljegyzési és halálozási híradások foglaltattak bennök. Kivált akik messze laktak egymástól és ritkán válhattak levelet, nem kímélték a jóféle, vaskos, szürkés-sárgás diósgyőri papírost.

Ezt mutatja az a csomó levél is, amelyeket részben Nagy-Sármásról, részben Kolozsvárról Teleki Józsefné, Mikes Mária küldözgetett sógorasszonya és kebelbarátnője Vay Jánosné, Teleki Borbálának.

Az első levelet *Freudenthalba*, Sziléziába küldi, mert Teleki Borbála az akkor ott állomásozó férje, Vay János Hadik-ezredbeli kapitányhoz járt látogatóba.

1888-ban az al-dunai török hadjárat idejében kelt a hosszú epistola és meglehetősen tele van rettegéssel:

Édes Czívein! Kedves Wajyném

Le nem írhatom én neked azt a félelmet az melyben mi élünk iten az Szem pilantattyát sem tngyuk az melyben futnunk kel épen ma érkezet meg Szebenbül az Gubernium archívuma *száznyolcvan** szekerrell ide Kolosvárra Képzelheted ásztt az felzúdulást az melyet ez okozot bártsak az nágy irgalmu Úr Isten észtt az két holnapot töltene el asztán talán nem lenne oly félelmes az télen az állapot az jövő tavaszig, én nem állhatám meg, hogy neked ne írjak S meg betsülhetetlen jó szívedet mely jel hozzánk viseltetel meg ne köszönnyem az Ur Isten álgyon meg érete bezzeg meg érdemli az szeretetet az ólján jó szív mint az tized mert az az legritkább Kints az mostani világban én testvéreidről tudósítanálak Édes Kintsem téged de semmit sem tudok rólad már el múlt esztendeje hogy egyiket sem láttam ilyenek az mostani módi atyafiaik az ki nem hogy fel keresnék egymást, hanem még elkerülik.

Mű Istennek hála minyájan jó egészségben vagyunk melyhez hasonlót nektek is szíveimből óhajtok kedves férjedet szívesen köszöntöm alig várom már látni véled egy ült az kutsmák már rég készen vadnak tsak alkalmatosságot kaphatnék kézhez szolgáltatni gyermekeidet szívesen tsókolom az enyimek alázatosan tsókolják kezeiteket már maholnap nagy leányunk lesz büszke vagyok vele mert minden ember hozád hasonlítja én meg leszek elégedve tsak minden képen olyjan legyen mint te édes Kintsem. Mű mind Sármáson vagyunk töbnvire de az mostani alapotokra nézve jobbis ott ülni mind Városán, mert ha valami felete rossz jű ránk ott is megtugyuk Városán pedig annyit hal az ember hogy egészen elis kábul mijata az miben Sémi Sints azt is bizonyosnak hírelik de az mégis bizonyos, hogy minden szempillantásban van mütől félni ha az Isten nagy irgalma

tsudálatosan meg nem tart az kinek eddig való megmaradásunkat is tsak egyedül köszönhetjük az posztok az reguláris militzia kevés az granitzerek úgy elvadnak ijedve hogy mihelyt elenséget látnak az fegyvert el hányák tiszttyeket ott hagyák s az mere lehet Szaladnak nemis tsuda mert az kit egyszer az kígyó megmar az gyerektől is meg ijed ezeket is már sokszor meg verték sokakat közülük el fogtak a mely keservesebb az halálnál. A Dien Kedves Bo riskám higyed hogy tiszta szívből szeret s érdemeidet valóságosan betsüli hiv Barátod

Mikes Mária.

A túlsó lapon Mikes Mária férje, Teleki József gróf is csatol néhány sort. Ő is azt írja, hogy „mink úgy vagyunk mint az, a ki nem tudja a pillantását, melyben futnunk, pusztulnunk kell az ellenség elől“.

Nagyon érdekes Mikes Máriának Nagv-Sármáson, 1792 január 17-én kelt levele. A levél elején azon bánkódik mért is van a szabol csmegeyi Anarts olyan messze az erdélyvországi N.-Sármástól, írva hogy: „ó mely sokat oda adnék én a mi környékünkben lakók közül tsak téged Édes Kintsem tehetnélek ide“.

Aztán áttér a politikára: „ . . . az Diéta az múlt Déttzembernek 12-dik napján kezdődött Kolosvárat el ugv beszéllek némellyek hogy hűsvétig is eltartana az Taten tugya milesz az kimenetele én még nem voltam Kolozsvárat s az vége féléig nemis gondolom hogy tessék az Uramnak hogy be mennyek akkor remélem Hogy gyöngyöt is küldhetek számodra édes Kintsem“.

Ennél a passzusnál aztán teljesen áttér a divatra, mondva: „jutalmassabban kaphatok boglárokkal együt vagy talán kész pártát is mert erre a Diétára mind pártát csináltattak s az pompa talán némelyiket arra is rá szorítva, hogy az vége fele holmijeket el agygvák tudósíts édes Kintsem mennyire szabaditz fel itt eddig az gyöngynek arany portékának anynyi keresője volt, hogy hozá sem lehete Szóllani az drágaság miján Szememmel láttam az még tíz rend tsak vala-

mivel nagyobbatska, mint az Kása gyöngy öttven arannyon fizettek képzelheted Édes lelkem milyen kellemetlen telik nekem az idő itthon egyedül az Uram egy hete hogy haza jüt. mához egy hete esmét menyen most udvariak neked egy pár főköttövel ezzek az erdélyji leg híreseb főköttő tsinálóné munkái az erdejiek az főköttökhöz kétféle is simítjuk az hajunkat mégis égetik egybe tapírozzák pántlikával le kötik S úgy teszik föl az főköttöt, hogy tsak két újni magasságú kerek tupé látszik ki belőle Gálára hosszú fekete fátyolba kontvolódnak széles kötést tesznek hozzá ..

Egy 1794-ben, Nagv-Sármáson kelt levélben az óriási szárazságról panaszkodik Mikes Mária, és említi, hogy erdélyből többen készülnek Anarcsra, Vayék látogatására, búsan felsóhajtva: minden az ki akar el mehet hozzád tsak én nem híjában akarok bizony én mert százból sem telik egy de hállá Istennek úgy is meg szoktam hogy akarni sem tudok már de hát nem szükséges erkölcs ez egy Aszonnynak az ki ara születik hogy engedelmeskedni tugyon“ végezi ma már teljesen divatból kiment, bölcs és ékes rezignációval.

Egy 1794 július havában kelt levelében ismét azon bánkodik, hogy bár Teleki Ferencné is készül ő csak nem mehet Anarcsra; de hát „esztendő is eltelik úgy, hogy én az Sármási határból ki nem lépek.“ Aztán kapaszkodik, hogy férjét „az forró nyavalja“ nagyon megkínozza, s említi, hogy „Ágnes majd Ibrányi Úr által fog írni Anarcsra.“ Örvendez, hogy kis fia szerencsésen átesett a himlőn, s gyermekeiről írja, hogy: „Boriska tiszta az apja Jankót azt mongyák, hogy hozzám hasonlít.“

Az utolsó két levél, mely kezeim közt van, már jelen századból való. Az egyiket N. Sármás 13-dik 8-bris 1809 dátummal férjének, Teleki József grófnak halála után írja Mikes Mária. Tele van a levél kesergő fájdalommal és a szenvedések leírásával, amelyen az elhunyt utolsó betegségében átesett, s hogy halálos ágyán mindenkitől „mind az utolsó tselégyitől“ is milyen érzékeny búcsút vett. Megküldi férjének síriratát

is a gyászoló testvérnek, amely írás a puritán egyszerűségnek valódi tükré. „Pompa nélkül falusi tsendességben, kedvesei között itt élt, itt nyugszik .Széki Gróf Teleki József. Szelíd, Kegyes, Adakozó Szívnek Példája. Született 1754. 21. Mártiusban meghalt 1809. 5. Októberben“.

Ezt a levelet már ama kor özvegyeinek szokásaihoz híven mint: *Árva Mikes Mária* jegyzi alá Teleki Józsefné, valamint azt is, amely 1810 május havában kelt. Sűrűn teleírt négy oldalon panaszkodik itt, hogy János ha nagyon beteges. A kolozsvári doktorok meg egészen meg rontották volna, ha a Splényi Regemen c doctora ki nem rántja a bajból. Teleki Jánost — a hát — különben „szelíd, engedelmes, de nagyon szomorú“ embernek mondja, Sármásról meg azt írja, hogy csupa siralom, mióta a férje elköltözött: „űg tetszik nekem, hogy minden Szempillantatban Szegény Uram jajjait hallom ha kimegyek a házból mindenüvé látom Szegénynek a sírját, érül az mezőségről minden jó kiholt az egész pusztára változott. S én hátra maradtam Sírn. . .“

A szomorú írás után nem volt többé kedvem kutatni a vasas ládában. Átláthatlan köd ereszkedett le a tájra és a januári alkony fázósan, mogorván borította mindenre sötét fátyolát.

SZÁZÉVES ÚJDONSÁGOK.

Manapság, ha a reggeli mellett nein olvasunk el öt-hat újságot, tájékozatlanoknak tartjuk magunkat Még mi, falun éldegélő emberek is megkívánjuk a magunk mindennapos lelki abrakját, zsörtölődve, ha késik a posta.

Tea mellett, a lapot olvasgatva, akárhányszor elgondolkozom, hogy a régi vasúttal an világban mi-képpen is voltak dédapáink ebbéli szükségleteikkel.

És látom magam előtt a *consiliarius urat*, aki

száz esztendőnek előtte, borulatos őszi napnak délután-
ján bevette magát a *Cancellária-nak* mondatott dolgozószobába, maga elé helyezte a *Magyar Hírmondó* árkusait és belemélyedt a világban történő események olvasásába.

Bétsben a' felsőbbek engedelméből Görög és Kezrekes újságcsináló urak állították össze ezt a magyar nyelvű lapot, amely néha hetenként egyszer, néha azonban kétszer is megjelent. „A hogy épen megkívántatódott“.

A hírek rendszeresen két hetesek is voltak már, mert akkor kissé lassan járta a, hírszolgálat. Hazai eseményekből többnyire holmi *kétfejű gyermek-ről*, meg *hatlábu bornyuk-ról* találtatott egy és más, de a *hadikörnyülállások* rovatban bőven esett szó Kray generális uramról meg Suwarow Feldmarsalról, valamint a *vitéz Armadiá-nak* majd a Rajna mellett, majd Helvéciában viselt dolgairól.

Néha megtörtént, hogy a rossz útban elakadt a postakocsi, ilyenkor egy pár nappal későbben érkezett az újság. Máskor más akadályok is voltak. így az iromba árkusokat forgatva, melyet az év végén régi fajtájú, becsületes borjubőr kötéssel láttatott el a *consiliarius úr*, gyakran látjuk egyes számok alján a következő szerkesztői megjegyzést: „Hogy a' múlt postán

némelly hijánosságokkal ment le Hírmondónk darabja:

okozta azt eggv előre nem látott Tipográfiai történeti *Qui habet ternpus — habet vitam.* így gondolkoztak vala dédapáink. Sok mindenre ráértek, és így a consiliarius úr is belenyugodott a kéthetes *Elegyes tudósításokba*, a postaszekér késéseibe, meg *az előre nem látott Tipográfiai történetekbe.*

Pedig néha igazán szép és „érzékeny“ eseményeket is regisztrált a Hírmondó. Ilyenek voltak Anno 1799, 8-bris meg 9-bris havában azok a *Levelek*, a miket a *Magyar Nemes Testőrző Sereg* ama tiszturai küldözgettek, akik *a³ Nádor-Istvány ő Fő-Hertzezségét* kísérték oroszországi útjában.

A daliás fiatal palatínus József főherceg 1799

október 30-án a gabs inai cári palota kápolnájában esküdött örök hűséget Pál cár leányának, a szépséges Alexandra Pawlowna nagyhercegnőnek.

Az esküvő, a díszebéd, a bálók és ünnepek sorozata mind „ki lett nyomtatva“ a *Hirmondó*-ban.

Amint az egyik gárdista írja, a magyarok „Gat sinában nagy kedvességnek örvendettek“, s az orosz tsárnak valóban annyira tetszettek a magyar testőrök, hogy lóháton is akarván őket látni, „hét almásszürke paripát hozatott ki számukra istállójából“.

A nagyhercegasszonyról, „mint magas, szép termetű, igen kellemetes tekintetű“ hölgyről emlékezik a levélíró; aki „sok szép tulajdonságokkal vagyon felruházva“.

Hűségesen tudósítja a kalamust, ügyesen kezelő) gárdatiszt tovább is Görög Demeter *redactor úr* újságját, s aprólékosan elmondja, hogyan utazott a Fenséges új pár „Péttersburgtól Bétsig 34 napok alatt 303 mért* földet tévén meg“.

1800-ban kiskaráiban havának 5-dik napján érkezett az ifjú nádor szépsége» hitvesével Bécsbe, két nappal később, mint ahogy várták, „mivel Décembernek utolsó napjain nagy fergetegek lévén, az utakat igen befűtta sok helyen hóval a szed.“

A császárváros ragyogó szépségű báljairól, „estvéli társaságairól, színházi díszelőadásairól, nemkülönben „musicalis académiái“-ról, miket az új palatinusié tiszteletére adtak, bő és „környülállásos“ tudósít ásókat hoz a Görög lapja.

A redaktor, aki *persona grata* volt az udvarnál, s később Ferenc császár egyik fiának lön magyar nevelője, mindenről hiteles és megbízható adatokat kapott.

A *consilinrius úr* már alig várta a cigányt, őseinknek ezt a gyalog-stafétáját, hogy a legutolsó postaállomásról haza kocogjon a *Hirmondó*-val. Jaj, de csak gyönyörűséges dolgok voltak most abban a szép palatinusnéról: még Anna-Mária úrasszonyt is bekérette a Cancellária-ba, hadd hallja a sok fényesség leírását.

Különösen nagyszerű lehetett a január 12-én tar-

tott udvari bál, amelyről azt mondják az *árkusok*, hogy

„ennél fényesebb Bál talán soha se' volt. A' Dámák majd közönségesen fehér köntösökben, ugynevezett krepp ruhákban voltak, melyekbe' ezüst fonalak' 's virágok igen kellemetesen voltak szöve“.

Terjengősen leírta a nádor né ékszereit, rajt* *. „megbetsülhetetlen briliántok száma természet i kellemetességeit nevelte“, s lelkesedésszel említi fel, hogy a *Contra* és *Gallopade tántzokat* nemcsak a főhercegekkel, de a magyar főúri gavallérokkal, így gróf Kollonits Lászlóval és gróf Sándor Vincével is járta.

Még nagyobb érdeklődést keltettek a Cancelláriában a budai ünnepek, a hová februárius 1-én érkezett az új pár. Mgé a *Coalitiós vaskó morok* tervezetét is félretette a consiliarius úr, csakhogy a *Hirmondó*-t bújhassa.

Az egetverő lelkesedés, az ismerős főurak, Ráday Gedeon, Teleky László, Prónay Sándor, birtokos társa: a judex curiae Tihanyi Tamás, Szentkirályi László viceispán meg a többiek szereplése mind módfelett érdekelte a consiliarius urat. Hát még az ünnepi előadás a budai *Teatrom-ban*, ahol „36 pásztori módon öltözködött Leány, két sorban állva, öröm-verseket énekeltek, melyeket a' Pesti Universitásba' Aesthetikát tanító Prof. Schédius Lajos ur készített“.

Eleget is sopánkodott Anna-Mária úrasszony, hogy a felettébb rossz utak miatt nem mertek idején nekiindulni. Mert hej, mégis csak szép, és még unokáinál is örök emlékezetben maradó dolog lett volna részt venni a februárius 15-én meg 18-án „a' budai Ország-Házában“ tartott bálokon.

Az utóbbi „Pest Vármegye' Rendjei“ adták gazdag fényességgel. „Egyéb maszkarákon kívül megjelentek a' Pesti Nemesség közül 16 pár Személyek, régi Német Derék Vitézi Férj fiák, 's Vitéz Asszonyok módjára öltözködve, lándzsákkal és tziperes pajzsokkal“, írja a *Hirmondó árkusa*. s utána teszi, hogy „miután a Ritteri maszkok Tleroldokkal és négy Éneklők-

kel a jelen volt fenséges pár előtt tisztelegtek, egy német versezetet nyújtottak át“.

A versezetet meg is hozatta a consiliarius úr s oda köttette a *Hirmondó* iromba árkusai közé. Cifra betűi máig ékesen hirdetik, hogy: „An Ihre Kaiserl. Königl. Hoheit Alexandra Pawlowna. Bey Gelegenheit des von den Ständen der Pester Gespannschaft am 18-ten February 1800 zu Ofen gegebenen Maskenbals. Dargebracht von den Bittermasken“. Hogy. valami magyaros dologban is legyen része a fenségnek. Szabó István (Rationum Consultor a Fels. Helytartó Tanátsnál) vezetése alatt tizenkét magyar nemes ifjú igen nyalka forma ruhában bemutatta a verbunkos táncot. Ez annyira megtetszett az új palatínusnének, hogy a nádor különösen maga elé hívatta Laczkovits György és Szentkirályi László viceispánokat, Gosztonyi Mihály és Szabó János főszolgabírákat, akik szellemi ntézői voltak a kedves meglepetésnek, megköszönve nekik a fenséges asszonynak szerzett különös gyönyörűséget.

A fényes ünnepek dicsőségére Íratott *Verseseteket, Ódákat* mind közzé tette Görög Demeter újságja, de a consiliarius úr még a Grigely budai professzor *Chorus Musarumját*, Virág Benedek énekeivel, is megküldette magának. Lottika még be is magolta s esténként a szülők feszült figyelme mellett szavalta:

Üdvöz légy! Üdvöz légy, oh! Császári Kis-Asszony!
Messze Országnak gyönyörű Leánya:
Üdvöz légy! Te nagy Éjszakon
Támadó, most Magyar Ég Tsillaga -----

Hogy elmúltának a nagy vigadozások Budán, megint csak szürkék lettek a *Hirmondó* árkusai. Az „Olasz meg a Bajnai ármádia környülállásaival“ nyomtatták tele, és a consiliarius úr csak azt olvasgathatta, hogy: „Gróf Sztáray Feldmarsallajdinánt Brigádja még mindig a Heidelbergai téli fő hadi quártélyon vagyon“ — később, tavasz felé pedig, egy vitéz magyar huszár bravúrját böngészgette ilyenképpen: „A Cenis hegyén Fő Strázsamester Meskó, a' 7-ik Huszár Bege-

menttől, száz Francziákat öldöstetett volt le April
 II-
 dikén Chaumontnál . . .“

Langyos tavaszi permeteg hullt a fák alig rü-
 gyezni kezdő galyaira. Csöndes, párázatos alkonyat
 szállt a vidékre és a consiliarius úr letette kezéből az
árkusokat.

Az íróasztalomon heverő óra, a régi jó *Pfaffen-
 zeller*, nyolcat ütött.

Talán éppen úgy, mint régen, mikor a consiliarius
 úr abban hagyta az olvasást és az órát millflörös mellé-
 nyének leffentyűs zsebébe dugta.

ELJEGYZÉS EGY SIR FÖLÖTT.

Szép a Nyírség sajátosan egyhangú, melankolikus
 vidéke, homokos rónájával, amelyen úgy emelkedik
 ki itt-ott egy-egy zöldelő folt., beültetve halkan zsongó
 fehérhéju nyírfákkal, mint sivatagban az oázis.

Az alkonyi szélben megrezzen a nádas és messze
 hangzik a szárcsa vijjogása, a vízibika tompa, rekedtes
 bömbölése.

Senki szebben nem énekelte meg a Nyírséget,
 mint Czóbel Minka, az előkelő körök e zseniális poétája,
 aki a „*Nyírfalombok*“ című verseskötetében maradandó
 emléket alkotott szülőföldének.

A Nyíren emelkedik az az ócska, vastag falaival,
 az idők viharával most is dacosan szembenéző vár, a
 grófok ősi fészke, ahol egykor II. Rákóczi Fe-
 renc is tanyázott, ahol a múlt század végén József, a
 nagy államférfiu, a „*kalapos király*“ kedvence törte
 ejjel-nappal a fejét családja fényének emelésén és
 riagygyá tételén.

A nagy József egyik unokájának a leánya volt
Ilka grófnő, a hatvanas években egyik legszebb, leg-
 ünnepeltebb leánya Szabolcs vármegyének.

Ébenszín haja lágyabb volt a selyemnél, sötétkék
 szeme a fekete pillák árnyékában pedig olyan, mint

mikor sötét felhők közül bukkan elő az ég mosolygó darabja. Ajka pirosabb volt a legfrissebb szamócánál és fehér fogai mint gyöngyszemek villogtak elő.

Élt-halt érte a megye fiatalsága, és ha bálba ment a székvárosba, a legelső gavallérok esdekelték előtte, egy-egy fordulóért.

Különösen három ifjú versengett érte, de ezek nem voltak megyebeliek, sőt magvarok se.

Az akkortájt Debrecenben állomásozó Max dzsi-dásezred tisztje volt mind a három, s bár fiatalok, mind a hárman kapitányok voltak.

Ilka grófnő atyja, aki főispán volt az akkori Sennyei-féle provizórium alatt, legszívesebben látta volna vejéül M . . . grófot, a dúsgazdag majoreskót, aki unokaöcscse volt Ausztria egykori hasonnevű mindenható miniszterének, az, akinek hatalmát a márciusi napok vihara söpörte el.

M. gróf imádta a szép Ilkát és kezével rangját és fejedelmi vagyonát tette lábaihoz.

A női szív örök rejtélyének a titka marad, hogy Ilka grófnőt hidegen hagyta a fényes név történelmi nimbusa, hidegen az óriási vagyon, hidegen a gróf örjögő szerelme, és kereken kijelentette, hogy inkább zárdába megy, semhogy M. gróf kezét elfogadja.

Fiatal szíve egész hevével, ábrándos, ideális lelke minden álmával egy másik imádóján csüngött, a szép, szőke O . . . grófon, aki egy ősrégi irländi család sarja volt, nemes, lovagias, délceg, éppen mint Lancelot, az angol mondakör eszményi lovagja. M. gróf tudta ezt, és fájt neki nagyon, mert az egész ezredben nem volt jobb barátja O . . .-mil.

Ahol M. megjelent, ott volt mindjárt (). is. Együtt mentek társaságba, estélyre, bálba és soha félreértés nem volt a két jó barát közt, mindaddig, amíg szíveikben nem ugyanegy hölgy iránt lobbant fel a szerelem lángja.

Ez veszedelmes üszköt dobott közéjük, és a két elválhatatlan bajtárs elkezdte egymást gyűlölni.

— Vagy ő, vagy én! — mormogá egy hideg feb-

ruári reggelen M. gróf, mikor egy estély után mind a ketten haza kísérték Ilka grófnőt és aztán betértek a cukrászdába egy kupica chartreuse-re.

A cukrásztól a két bajtárs egyenesen O. lakására ment, ahol sokáig suttogtak halkán, bezárt ajtók mögött.

O. gróf szolgálja, aki az előszobában szundikált, később elmondta, hogy néhányszor heves, ingerült felkiáltások hangzottak ki és hogy gyakran hallotta a mint M. gróf izgatott, rekedtes hangon mondá:

— Nem, nem, kettőnknek szűk a világ, döntsön a sors.

Azt is hallotta a szolgál, mikor aztán ura csöndes, hideg hangon válaszolt:

— Ám legyen, döntsön a sors ... ha vesztek, tudni fogom a kötelességemet.

Erre félelmes csönd támadt a szobában, majd olyan nesz hangzott ki, mint amikor papirost tépnek széjjel.

Kis idő múlva aztán távozott M. gróf.

A szolgál látta, hogy ura halotthalavány, hogy M. gróf komoran, összeráncolt szemöldökkel áll mellette, és azt is észrevette, hogy mikor az udvar kis ajtaján kilépett, O. nem nyújtotta kezét a kapitánynak.

Lassan kitavaszkodott aztán. Megszólalt a pacsirta és a nyírfák lehajló ágain új hajtás fakadt.

Ilka grófnő szülőivel kiköltözött a székvárosból falusi kastélyukba, és az lett aztán gyűlökelye a vidék arisztokrata társaságának. Víg élet folyt Szent-Györgyön (nevezzük így), a gyönyörű, háromszáz holdas park közepén álló, fejedelmi pompával berendezett kastélyban, az ablakok estéről-estére fényárban úsztak és messze hangzott a síró hegedűk kesergése, a cimbalom pengése.

A fehér csipke-függönyökön át élesen váltak ki a táncolók karcsú szilhuettjei, és ha meglebbent a habos, könnyű szövet, egy-egy elsuhanó női alak puha fodra

vagy egy sötétzöld, piros plüssel szegett dzsidas-dol-
mány lőn látható.

Alig voltak kint néhány hétig Ilka grófnő szülői, M. gróf ismételten kérőként lépett föl, de újra tagadó választ kapott.

Az öreg gróf és leánya közt heves jelenetek voltak és a cselédség suttogva, félve beszélte, hogy Ilka grófnő zárdába akar menni a szép, angol kapitányt szereti és az öreg gróf erővel M. grófhhoz akarja kényszeríteni.

Egy zivataros, sötét, májusi alkonyestén, mikor a nyírfák ágait kegyetlenül rázta a szélvész és kergette az égen a fehér viharfelhőket, villámlobbanástól, menydörgéstől kísérve lovagolt ki Szentgyörgyre O. gróf.

Nagyon szomorú volt, mintha szemében könny is csillámlott volna, hosszan-hosszan pihentette tekintetét Ilka grófnőn. Ez a tekintet nem volt a régi többé. Egy ábrándos, rajongó szív lemondó szerelme tükröződött benne, úgy nézett O., mint aki tudja, hogy többé nem látja viszont azt, akit szeret.

Sokáig sétált együtt a parkban a szép, sugár leány a délceg kapitány nyal, és a „Róraberek“ tobozfürtös fenyőfái a közeledő viharban zúgva, recsegve, nyögve hajlongtak és sírt, sírt a szélvész, mint a természet nagy harsogó orgonája.

Egyszerre órájára nézett a kapitány.

— Mennem kell *my darling*, — suttogá ábrándosán Ilka grófnőnek, és mind a két kezét nyújtotta feléje.

A leány maga sem tudta miért, most úgy összerobozadt a szeretett férfi érintésétől, mintha halott érintette volna, olyan jéghideg volt az erős, és mégis oly finom, férfias kéz.

A vihar vad erővel tört ki, Ilka grófnő marasztalta a kapitányt, de az búsan megrázta szép szőke fejét.

— Nem lehet, kirukkolás lesz holnap reggel, nem szabad hiányoznom!

Aztán elbúcsúzott még egyszer, nyeregbe pattant és kiléptetett a gyepes köröndön.

Ilka és egyik barátnője már akkor az emeleti ablakban álltak, és utána néztek O.-nak.

Lassan, lassan, szinte szomorúan lépegetett a nemes telivér, és a kapitány hanyagul tartva a kantárszárat, úgy tűnt föl, mintha mélyen elgondolkodott volna. Amint az ablak alá ért, föl tekintett.

A hold éppen kibukkant a felhők mögül, és rá sütött a halavány arcra.

— Olyan mint Don Ramiro, a Heine halott lovagja, — jegyzé meg Ilka grófnő barátnője.

Ilka összerezzent és alig bírta zsebkendőjét fölemelni, hogy búcsút intsen vele. ISJeki is föltűnt O. szokatlan levertsége, hal ványsága.

— *Good night. Sir Ca pitan?* — kiáltott pa jkosan a vígkedélvü barátnő, az előttük elhaladó kapitányra.

— *Good night, good night.* — ismétlé ez, és sarkantyúba kapva lovát, eltűnt egy kanyarulatnál.

A vihar kitört és vad erővel tombolt egész éjszakán.

Hajnalban az öreg Lizette, a grófnő társalkodónője, remegő kézzel kopogtatott Ilka szobájának ajtaján és- amikor az ajtó megnyílt, szótlanul, sírva ölelte át az álmából ébredő, rosszat sejtő leányt.

Nyomába jött Ilka fivére, aki kadét volt a Max dzsidásoknál.

Ruhája csupa por volt, fiatal, szép gyermek, arca még egészen kihevülve a sebes lovaglástól.

— Borzasztó, borzasztó! — ennyit bírt csak dadogni, aztán megszorította az Ilka kezét és nem merte elmondani a rettenetes hírt.

A szép kapitány, amint Szentgyörgyről a városba ért, a kora hajnali órákban *agyonlőtte magát*. Apránként, kíméletesen mondtak el Ilka grófnőnek mindent, de hasztalan, mert mint valami letört lilom omlott össze és aj ult an viték ágyába.

Hónapokig élőhalott volt a szép leány és Szentgyörgyről naponta bejárt a városba, hogy friss koszorút tegyen. O.-nak a sírjára, amely már igazi virágos kert-

nek tetszett. Feltűnt Ikának, hogy a síron, az ő koszorúján kívül, mindig talál még egy másik koszorút is.

Egy darabig azt gondolta, hogy O.-nak még egy ideálja volt talán, és ez napokig nagy fájdalmat okozott neki.

Egy enyhe, júniusi estén azután megtudta, hogy ki hord még kívülről koszorút a siratott férfi sírjára.

A fiatal G. Alfonz báró volt az, a harmadik imádó, szintén dzsidás kapitány, akit M. és O. mellett alig vett figyelembe és aki valóságos Toggenburg szerepet játszott mellette az elmúlt farsangon.

Ilka grófnő, hogy most szembe találta magát a különben ritka szép, elegáns tiszttel, aki ott állt előtte, amint kezében egy nefelejskoszorút tartott, valami sajátos rendülést érzett szívében.

— A megosztott bánat kevesebb bánat, grófnő! — monda G. — Engedje meg, hogy együtt ápoljam önnel ezt a sírt, amely nekem egyik legjobb barátomat, önnek a világon legdrágább kincsét rejti.

Ilkát, aki igen fogékony, poétikus lélek volt, mélyen meghatotta a fiatal báró nyilatkozata és gyöngéd lovagiassága annál inkább tetszett neki, mert jól tudta, hogy titkon imádja őt.

Hetekig, hónapokig találkoztak aztán a sírnál, később Alfonz báró látogatóba ment Ilka grófnő szüleihez és a szép leány mindinkább megszokta. Mindig O.-ról beszélgettek, Alfonz nem győzte a kapitány nemes szívét, jóságát ecsetelni és ezzel az önzetlen bámulattal egészen megnyerte Ilka grófnőt.

Egy szép, verőfényes őszi napon újra a sírnál találkoztak.

A temető akácfái rejtelmesen zsongtak az alkony fuvalmától remegve és egy elkésett, másod virág puha, pelyhes szirma perdült lábaik elé.

— Oh! ha a grófnő szívének is lenne még egyszer ilyen virága! — sóhajtott önkénytelenül a báró és szép, kék szemét esengve függesztette a leányra.

Mint a nap sugarától érintett fehér rózsa, olyan

lett ettől a tekintettől Ilka grófnő arca ős érezte,
liogv a
G. jósága, gyöngédsége jutalomra vár, jutalmat érdemel.

— És ha lenne? — kérdő aztán és hónapok óta az első mosoly jelent meg az arcán.

— Itt, barátomnak, az ön első szerelmének szentelt hamvai fölött esküszöm, hogy egyetlen törekvésem, életem egyetlen célja a grófnő boldogítása lesz, — szólt G. szerelemtől remegő hangon és kezét nyújtotta Ilka felé.

— Ha megelégszik egy régi szerelem romjain épült boldogsággal . . .

— Meg-meg, — vágott közbe a báró — és tapasztalni fogja, hogy a romokon is épülhet új, pompás palota, úgy mint új virág fakad az akácon és rózsza nyílik a sír fölött. . .

Ilka keskeny fehér keze már akkor Alfonz kezében nyugodott, aki lehúzta újjáról ősi családi gyűrűjét, s O. sírján jegyezte el magának a leányt.

Erre az érdekes, egészen igaz történetre, amelynek szereplői immár mind nyugosznak, ma is nagyon sokan emlékeznek Szabolcsmegyében, ahol ez az *eljegyzés a sír fölött* annak idején óriási feltűnést keltett.

II. NAPOLEON LEGENDÁJA.

I. Napoleon 1811 március elején levelet írt apósának, Ferenc császárnak, amelyben a legnagyobb tisztelettel arra kéri, hogy leendő elsőszülöttjénél, *kegyeskednél: a keresztapái tisztséget elvállalni*. A levelet gróf *Nicolai* cs. kir. kamarás hozta Parisból Becsbe és mint egy széljegyzet mondja, a levélre a kedvező válasz is ő vitte meg a világhódítónak.

Utána következik mindjárt a hivatalos Wiener Zeitung egy 1811 március 25-iki száma, melyben a következő hír áll, nagy betűkkel nyomtatva: „Ő felsége a francia császárné Mária Luiza, osztrák császári főhercegnő ő fensége, március 20-án reggel 9 órakor szerencsésen herceget szült.“

Hogy miként ünnepelték Bécsben és általában egész Európában a császár örökösének születését, az erre, valamint a herceg zsenge korára vonatkozó aktákat, bármily érdekesek is különben, mellőzni vagyok kénytelen.

Az ismertetést azokkal kezdem, amelyekben a herceget még római királynak hívják, s amelyek a Tuillériákban, majd a saint-cloudi kastélyban töltött pár évére vonatkoznak. Látható ezek közt Mária Luizának egy Ferenc császárhoz intézett levele végén néhány ákom-bákom is, melyet anyja által vezetve, a kis *római király* mázolt vele s amelylyel *németül* bizonyítja, hogy „*Grosspapa es küsst Dich 1000-mal — Franz.*”

A fontainebleau-i lemondás után kelt iratok, feljegyzések már csak *pármai hercegnek* nevezik a volt *római királyt* és ott van az az 1818-ban kelt okirat, amelylyel Ferenc császár *Reich star]ti* hercegnek nevezi ki kis unokáját.

Ezen a néven említi ezután a történelem, így hallottuk emlegetni nagyanyáinktól azt a szőke, karcsú ifjút, aki fehér Waffenrockban, magas lószőr kravátlival, ott sétált a bécsi *Wasserglaci*s-n lévő kávéház előtt, ahol sétáltak a többi nyalka tiszték és a 30-as évek bécsi beaumondeja.

És 1818 július 22-től kezdve nem volt már egyebe a világalomra született ifjúnak, mint néhány, nagyatyjától kapott csehországi uradalma, és rangban az osztrák főhercegek után következett.

Ami a mérgezési és egyéb kalandos híreket illeti, erre vonatkozólag elég egy tekintet a Tieichstadti herceg serdülő korát, ifjságát tárgyazó föl jegyzésbe és okiratokba, hogy egy csapással összeomoljon a rém mese, érzékeny szívek nagy sajnálatára, de öröme az oknyomozó históriának és késő elégtételül a Ferenc császár gyanúsított udvarának.

A fiatal herceget sohasem környezte gyűlölség, a politika, lelkiösmeretlensége ellenére sem tört soha sem megrontására. Nagyatyja becéző szeretettel vette körül s még a veszedelmes apa, veje képét sem festette

sötéten a fia előtt. Egyedül arra törekedett, hogy lel-

két politikai ábrándok meg ne ejtsék — de, mint egy Metternichhez írott levele mutatja, a császár nagy titokban maga is gondolt rá, hogy a Vogeseken túl fordulat állhat még be s hogy újabb alakulásoknál szerepe juthat ott Caesar fiának. Ezekről írva megjegyzi, hogy:

„ . . . csupán azt akarom, hogy Franzl éhkor ne csak Napoleon fia, de az osztrák császár unokája is legyen!/*

A Reich stadi herceg nevelőinek jelentéséből kitűnik, hogy növendékük legkedvesebb tantárgya a katonai tudomány volt. Kitűnően képzett tiszt volt, és a legfárasztóbb gyakorlatoktól sem riadt vissza. Savoyai Eugen volt kedvenc hőse, atya után természetesen, akit mint *félistent* minden tekintetben bálványozott.

Rendkívül nagyfontosságú az iratok halmazában az a néhány levél, melyet a Reichstadi herceg, gróf *Neipperg*-nek, tulajdonképpen mostohaatyjának írt.

A délceg lovastiszt, Metternich politikájának egyik eszköze, azon volt, hogy *magasabb rendeletre* elhódítsa Mária Lújza szívét, a különben sem nagyon szeretett férjtől, ami sikerült is neki.

Eddig mindig az volt a közhit, hogy a Reich stadi herceg természetesen gyűlölte atya jogainak bitorlóját, ezekből a levelekből azonban egészen más tűnik ki.

A levelek mindegyikéből azt olvassuk, hogy *Napoleon* fia n a g y r a b e c s ü l t e Neipperg grófot, aki 1821 óta anyjának morgatikus férje volt.

Egyik levele, melyet a tábornoknak írt, így szól:

Bécs. 182(5 okt. 24.

„Legdrágább gróf úr!

Itt küldöm önnek oetscheri kirándulásom leírását. Csak gyöngé utánzás az ön rövidségével és pontosságával kitűnő schneebergi leírásának. Ha elolvassa, nézze inkább a jószándékot, ne pedig a tartalmat s bocsássa meg a hibáit gyakorlatlanságomnak s a kifejezésekben való gyengeségemnek.

Legyen róla meggyőződve, hogy csakis azért nem küldtem el önnek előbb, mert attól tartottam, hogy megsértem vele azt a tiszteletet, a melyet ön iránt érzek. De mai lépésemtől fölbátorítva, arra merészleni kéni, hogy legyen irántam elnézéssel, ha csakis tizennégy nap múlva küldöm az ígért második fogalmazványt“.

Még sokkal érdekesebb egy, ugyanez év december havában Neipperghez intézett levele, amelyben többek közt ezt írja: „----- még sokkal jobban, mint máskor, irigylem most azért a szerencséért, hogy olyan közel lehetett anyámhoz, hogy 12-én gratulálhatott neki . .

Nevezett napon volt ugyanis Mária Lújza születésnapja, s levelét így folytatja a távolban élő fiú:

„— Én ezen a kedves napon arra szorítkozhatom, hogy írjak neki, pedig ez a nap különösen az, mikor ellenállhatlan vágyakozás von Panna felé...“

Vágy, — és mintha rejtett keserűség is lenne ezekben a sorokban. A szerető, jó gyermek keserűsége, akinek fáj, hogy ragaszkodása, szeretete nem talál az anyánál kellő méltánylásra.

Figyelemreméltók azok a levelek is, amelyeket *Foresti*-hez, kitűnő nevelőjéhez intézett' a herceg. Az egyikben, melyet 1828 szeptember 3-iki kelettel írt *Weinzierl*-ben tudatja vele, hogy a trónörökössel (a későbbi V. Ferdinánddal) megmászta az Oetschert s elragadtatással emlegeti az élvezett remek kilátást. Ebben a levelében igen vidám hangulatban van a herceg. Anyját, aki akkor ott időzött, a legmelegebb szeretettel emlegeti s egy helyen így ír: „-----*Anyám is tett néhány nagyobb sétát, és túlboldog vagyok, mert megengedte, hogy elkísérjem . . .*

A *nagypapáról*, Ferenc császárról is melegen emlékezik s örömmel írja, hogy *nagyon használ neki a neinzierli levegő*.

Általában minden sorából az tűnik ki, hogy meleg, szeretetre vágyó szíve volt a hercegnek, s aki

csak egy kissé jó volt iránta, ő ezt a jóságot százszorosán viszonzta.

Atyja hős ellenfeléhez, Károly főherceghez intézett levele is nagybecsű. A főherceg egyébiránt szintén igaz szeretettel volt nagy ellensége fiához.

Említett levélben arra kéri az asperni győzőt, hogy egy katonai gyakorlaton az ő oldalán vehessen részt.

Ifjúkori barátai közül legközelebb állottak szívéhez *Eszterházy Móric* és *Prokesch-Osten* grófok. Ez utóbbival Grácban, 1830-ban, halála előtt két évvel, ösmerkedett meg a Reichstadti herceg és leveleiben mindig *kedves Pyladesem*-nek szólította.

Napoleon fiának összes levelei német nyelven, még pedig hibátlan, szép németséggel vannak írva. ami annál figyelemreméltóbb, mert tanárainak följegyzései szerint valósággal kényszeríteni kellett ennek a nyelvnek a megtanulására. Az aláírás pedig mindig egyformán: *Franz von Reichstadt*.

1832 nyarán már nagy beteg volt a hódító impériátor fia.

Életének gyökerén ott rágott a sorvasztó kór, az, amelyet régen te *morbus viennensis*-nek hívtak a tudós orvosok és amely úgy megtizedelte a március előtti Bécs fiatalságát.

Vázzá aszott tagjait alig vonszolva, a schönbrunni kastély kert legrejtettebb zugait kereste föl, hogy ne lássák így viszont azok a szép bécsi lányok, asszonyok, akik a karinthiai kapu mellett levő színházban annyiszor látcsövezték a daliás fejedelmi sarjat.

A szegény beteget leginkább Zsófia főhercegnő igyekezett szórakoztatni, aki órákig elbeszélgetett vele, míg szőkefürtös kétéves fiacskája, Ferenc József főherceg, ma koronás királyunk, ott játszadozott előttük a kert puha pázsitján.

Julius elején már nem hagyhatta el ágyát Reichstadti hercege. Ott feküdt a schönbrunni kastély ama szobájában, melyben egykor atyja, a nagy Caesar la-

kott, ahol a megalázott büszke Ausztriának a schönbrunni békét diktálta.

Most már oda sietett pármái kastélyából Máriáim jza is. Az egyszerű vas katonaágy elé borulva zokogott s elárasztotta a haldoklót azzal, amiből olyan kevés jutott a mindig utána vágyakozó élőknek, az anyai szeretet melegével.

Julius 22-én, reggeli fél négy órakor kétségbeesetten kiáltott fel a herceg:

— *Meghalok . . . meghalok!*

Levegő után kapkodott, majd hörögni kezdett és öt óra nyolc perckor kiszenvedett Napoleon fia. A győző egykori lakószobájában, a félistent hűtlenül elhagyott asszony pedig a földön fetrengve, ott sírt tördelte kezét gyermeke kihűlt teteme előtt. . .

Amilyen fény, pompa környékezte születésénél, olyan egyszerű volt halála alkalmával minden. Még a följegyzések is olyan szürkék, egyhangúak Caesar fiának elmúlásáról, és akinek születését a föld minden népének poétái dythirambokkal üdvözölték, annak alig jutott egy-egy rövid nekrológ. Maga a hivatalos *Wiener Zeitung* is csak ennyit ír haláláról: „*Bécs, Julius 23. Tegnap volt az a szomorú nap, melyen ő magassága a Reichstadti herezeg Schönbrunnban nagy reményekkel biztató életét befejezte*“ és hasonló rövideggel foglalkozik a temetési szertartásokkal is.

Erről egyébiránt, egy birtokomban lévő levélben körülményesebben emlékezik egy volt *Wasa-ezredbeli* főhadnagy, amely ezred 1848[^] előtt Bécsben feküdt s *Wasa-gyalogosok* néven nagyon kedvelt katonasága volt az osztrák fővárosnak.

„-----ő Magosságának a' nagy reménység!)

Ferencz-József-Reichstadti hertzeg Sz. István magyar

Király Rendjének nagy keresztos Vitéze, a' Pármái St. György Rend Keresztese, és Hg. Gustáv Wasa magyar gyalog Ezeredje 2-ik Óbesterének holt teste folyó hó Julius 24-én reggeli 8 órakor tétetett ki az udvari templomba szemléletre, szíve pedig délután két órakor tétetett az Augustinusok udvari templomának *Loretto*

kápolnájába. Belső részeinek bevitele a Sz. István templom sírboltjába ennek utána következett, öt óra-
kor pedig holttestének fényes szertartással lett betétele
a' kapuczinus atyák klastrománál, a' Felsőcsászári
királyi Família ottan lévő sírboltjába. A szegény kis
Óbestert számtalan sokaság kísérte, kivált annyi volt az
asszonyok, hogy a *Neuer Markt* a sok fekete flórtól,
fátyol-tengernek látszott. De szem szárazon itt nem
marada és még egy ezeredünkbeli utolsó Wasa baka is
fájdalmas könnyeket hullajtott. .

Közel hetven éve annak a forró, júliusi napnak,»
mikor a *Wasa-bakok* utolsó útjára kísérték a boldogta-
lan Reichstadti herceget, de alakját előszeretettel hasz-
nálják föl poéták és színműírók, halhatatlanítva F
Napoleon fiának emlékezetét.

CZOBOR GRÓF SZERECSENJEI.

Régen elmúlt idők krónikáit, különösen a bécsi
„Diarium“-ot forgatva, látjuk, milyen zajos, milyen
vidám volt az udvar farsangja hajdanában.

Nagy érdeket kölcsönzött az uralkodóház far-
sangjának, hogy még Ferenc császár alatt, a bécsi
kongresszus idejében is divatoztak az udvari álarcom
bálok.

Különösen Mária Terézia szerette nagyon a mas-
karás bálokat s mentői leleményesebb, mentői cifrább
álarcomokba öltöztek a résztvevők, annál nagyobb kedve
volt a királynőnek.

Az udvari álarcomos bálok már betekkel előre fog-
lalkoztatták Mária Teréziát. A rendezőket mindennap
maga elé rendelte, hogy a legkisebb részletekről is
informálják. Azonkívül megkövetelte az álarcomosok név-
jegyzékének a fölterjesztését is.

Mária Terézia többnyire díszes, kék selyem do-
minóban jelent meg s olykor még egy-egy menüettet is
eljárt, mert ezeken az udvari álarcomos bálokon szokás
volt táncolni.

Érdekes azonban, hogy éppen Mária Terézia volt az, aki később eltiltotta az udvari álarcos bálók rendezését, úgy, hogy csak II. József császár idejében olvassunk ismét *reduttokról*.

Czobor József, a híres magyar gavallérnak egy meglehetősen nyers tréfája adott okot erre a tilalomra. Miután Czobor megkapta a meghívóját, az udvari színház szabójánál pompás török hasai jelmezt rendelt magának, azonkívül pedig tizenkét rabszolga-öltözetet. Ezekbe tizenkét bécsi *Träger-t* öltöztetett föl, akiket a bál estéjén feketére mázoltatott, fejükre pedig göndör parókákat tétetett. Aztán, összeláncolatva a tizenkét szerecsen rabszolgát, így hajtotta őket maga előtt a bálterembe, Czobor. A festői, drágakövekkel ékesített török jelmez, a tizenkét szerecsen, óriási föltűnést keltett, és Mária Terézia volt, az első, aki Czobornak a sikerül: farsangi örletért gratulált.

A vidám magyar úr aztán egyszer csak egybeszedte rabszolgáinak láncait, lakatot vett elő s odalakatolta őket egyik oszlophoz, maga pedig elment mulatni. Folyton nagy tömeg bámulta a talmi-szerecseneket, akik egy darabig túrték is ezt. Lassankint azonban egyre nyugtalanabbak lettek. Össze-összesúgtak, aztán hol az egyik, hol a másik görnyedt össze, éppen úgy, mint mikor valaki gyomorgörcsökben vonaglik. Végre, a hamisítatlan hazai zsargonban, kórusban zsendítette rá a tizenkét *szerecsen*:

— *Aussi macht i! . . .*

A főudtarmester kezdte sejteni a rabszolgák baját. Futkosott jobb-balra s mindenkitől kérdezte:

— *Horn's kan Türk'n g'schn?*

Czobor grófot azonban sehol sem lehetett találni. Eltűnt a lakat kulcsával, mert hiszen épen az volt a farsangi jux pointe-ja, hogy *szerecsen rabszolgáit*, mielőtt a bálba vitte volna, jól megvendégelte, *aloét* töltve italukba, aminek a hatása ismeretes. Mire a kétségbeesett főudtarmester lakatos kerített, minden késő volt.

Mária Teréziát annyira dühbe hozta ez az eset, hogy gróf Czobornak félévnél tovább megtiltotta az

udvarnál való megjelenést, az udvari álarcos bálok tar-
tását pedig végkép beszüntette.

József császár idejében találunk ismét említése *redut-tokról*. Mint egy 1790 február elején kelt feljegyzés írja, a már nagy beteg császár sehová sem ment, de Ferenc főherceg nejével, württembergi hercegnő Erzsébet főhercegnővel, és sógorával, Württemberg herceggel minden álarcos udvari mulatságon megjelent. Az udvari uraságok nem viseltek álarcot, de gyakran jelentek meg díszmagyar ruhában. így a február 12-iki *redutton* Württemberg herceg, generális, zöld magyar ruhában, topánkásan jelent meg.

Érdekes itt megemlíteni, hogy 1780—85-ben, szóval egészen 1790-ig, a *magyar ruhát* gyakran mint jelmezt használták az álarcos bálokon, még pedig nem csak Bécsben, de hazánkban is, 1790 farsangján, éppen József császár híres *Rescriptumai-nsLk* kihirdetése után a somogymegveai Nagy-Gombán bált hirdetett Festeticii Lajos.

„Nagy volt ezen a Részen az idegen öltözetekre való majmozás“ említi egy akkor kelt levél és tudni való is, hogy a dunántúli szép nemes asszonyok többnyire Bécsből vették a *módit* és hozattak minden portékát.

Így még a késő ivadék is emlegette Ányos Ferenc, esztergári nemes úr híres szép asszony feleségét, gadóci Both Klárát, aki frizuráját is Bécsbe járt csináltatni. Tengelyen utaztak akkor és egy hétig tartó kínos-keserves utazás után jutott csak divatos vuklijai meg loknijaihoz Klára asszony, a XVIII. század hatvanas éveiben egyik legszebb asszonya a Dunántúlnak.

„Festetich nagy-gombai báljára — írja a fentemlített levél — Somogy Vármegyebéli előkelő Uraságok és Asszonyságok össze sereglettek. Midőn már legnagyobb Divatyában volt a' Tántz, meg jelenének M. Grófi Festetich, Gréven-Regement jebéli Oberstlieutenant Úr hitvese Mélt. Sallér Judith Asszony és Tek. Deseő Imre Úr Házas Társa T. Rosti Jusztina Asszony és Gaál Franciska Kisasszony régi díszes magyar

öltözetekben, a kikre az egész mulató Társaság elbámulván, álortzás Személyeknek nézte. Az Úri Nő Személlvek azonban tsakhamar kijelentették, hogy ők épen nem *Maskarának vették föl* a honi viseletét, de igazi köntösnek, és hogy ezután mindig így fog lenni".

Nagyon fényes és vidám volt az udvar farsangja II. Leopold alatt, aki sokban örökölte Mária Terézia pom paszeretétét.

Ekkor kijutott Budának is a vidámságból, mert Sándor főherceg, a fiatal palatínus, saját külön udvart tartott a magyar fővárosban.

Nagyban divatoztak itt is az álarcos bálók s mini egy 1792-ből való föl jegyzés mondja, még az akkor Besten átutazó török követ is részt vett egy ilyen mulatságon:

„Miután Personalis lírményi ő Excellentiájánál estvéli Társaságban volt a' Török Követ, elment még a' *Hét Elektorok* Vendégfogadóba is, a' hol nagy maskarás bál volt. Sokat nevetett a Maskaráknak, de nem tetszett neki egy Sultánnét ábrázoló maskara és ezt szóval is kinyilatkoztatta mondván: Sok kell ahhoz, hogy valaki egy Sultánnét ábrázolhasson“.

Egyike a legfényesebb udvari bálóknak az volt, melyet 1800 januárius 13-án József nádor és neje, Alexandra Paulowna orosz nagyhercegasszony tiszteletére rendeztek:

„Tegnap (hétfőn estve) Maskarás Bál kezdődött az udvari igen hosszú és széles Tántz-palotában“ — írja egy akkori tudósító — „a melyet ő cs. k. Felsege adott Nádorispányné ő csász. Ilertzegsége mulatságára. Három ezer s egynéhány száz Billiéteket osztogatott ki a' Császár a Dámáknak 's a' katonai és Polgári Tisztségekben lévő ki-szemelt Személyek 's a' különös tekintetet érdemlő Utazók számára.

Több egy Hétnél, miólta a Bétsi Szabók, kiknek száma ezerekre megyen, többnyire tsak a' maskarás Ruháknak a' Készítésében dolgoznak. Az udvari Teátrum Szabójának ötvenöt Legénnyé dolgozott a' Bál

ruhákön 's többnyire éjszakákon által, még sem voltak
még tegnap készen sok eféle öltözetek.

A' Maskara Bálba' 4-edfélezer Személyyek, rész szerint elő-kelő Urak 's Asszonyságok eresztődtek be ingyen. Ezen sok Vendég ingyen ehetett és ihatott a már készen állott étkekből 's italokból. Volt temérdek mindenféle sült, sokféle kotsonya, 's a' *Tengeri tsiga* (Austern) is nagy bőséggel. Tsak hideg pástétom, a milyenből egy 4 aranyba szokott kerülni, száz-ötveu volt. A' nádmézből s édes tésztákból készült süteményeknek nem volt vége hossza, volt elég szebbnél-szebb narants is, volt eperből, tengeri szőlőből, bartczkból, ananászból, tsokoládéből 's. a', t'. készült frissítő étel, ugynevezett *Gefrornes*. Nem különben liivesítő ital is, *lemanádé* és mandola-tej. A' borok többnyire jó-féle Magyarok voltak. A' meleg italok pedig punts és *ólio-Icves*, mely a' jól kifőzött velős-tontos marha húsnak levéből, drágán megfűszerszámozva szokott készülni, kávé, herbaté és tsokoládé. A' bálnak fejedelmi voltához képest, kellemetes köntösökben jelentek meg a' Vendégek. A' jól kigondolt maskarák között volt sok olyan, mellv az utazók által leirt, messzi földi népek ruháihoz hasonlított. A' Török Követ nagy Kedvet mutatott a' bálban.

A' Felséges Császár, Császárné Ö Felségével sé-tált a' számos Vendégek között, Nádorispányunk kir. Ö Fő-Flertzege pedig a' maga felséges Termetű feleségével. Jelen vóttak a' Toskánai nagy Hertzeg 's Hertzegné, Ferdinánd, Májlandi Fő-Hertzeg Feleségestül, s az öt Fő-Ifiertzegek is, a' Felséges Császár Testvérjei és Albert ő kir. Herczege. Mind a' két szálában szüntelen hangzott a' szép muzsika-szó, mellynek buz-dító hangjánál sokan tántzra is kerekedtek későben a' víg vendégek közül.“

A sziiinóra alatt, a múlt század mytliologikus Ízlese szerint, a *múzsák* tisztelegtek a nádor neje előtt, amelyet így ír le a százesztendő előtti báli tudósító:

„Kilentz iffju Dániák, Múzsák módjára öltöz-ködve Versezetet nyújtottak bé a' palatinusnék Ö

csász. Hertzegségének. Beszélnek ezen Versezetben a

Múzsák Alexandrának, hogy ők megértették minémű örvendezésben légyenek a' Duna mentiben *Ferentz és Theresia*, sőt az egész nép, azon okból, hogy hozzájuk óhajtott módra érkezett egy igen szép Hertzegi pár. A' Versezet egy Udvari Tanácsos Úr szerentsés pennájából folyt ki“

A hosszúlére eresztett dicséretekből és hasonlatokból álló furcsa *versezetet* mellékli is a báli tudósító.

Az 1800-ik év farsangján általában úgy Bécsben, mint Budán, minden báli mulatságot, társas összejövetelt az elragadóan szép palatinusné tiszteletére rendeztek. A kirakatokban csak a nádori pár arcképei voltak láthatók s a díszműáru kereskedők hirdetései közt a legdivatosabb portékák azok voltak, amelyek a fenséges párra vonatkoztak. így hirdette például a híres bécsi Löschenkohl, hogy: „*Bálba és Reduttokba való Árnyéktartók ő királyi Fő-Hertzegsége Jós'ef Magyar Ország Palatinusa, és ő Császári Nagy Hertzegsége Alexandra portré-jakkal fel ékesítve 20 kr. a: drága féle 6. arany*“.

Száz esztendő múlt el azóta. Régen az ürömi kápolna boltjai alatt nyugszik a szép palatinusné. A modern udvari életből pedig teljesen kiküszöbölték az álarcosbálokat, amelyet hajdan annyi fénynyel, vidámsággal tartottak.

A MEGBABONÁZOTT DOLMÁNY.

Városi ember nem igen érzi meg a tavaszt. Ezerféle parfümtől, meg a klublevegőtől eltompult orrára nem igen hat a föld erős, nyers illata. Nem látja meg azt a különös, halvány-zöldes színárnyalatot, amely még csak átdereng a bokrokon. Nem érti a halkán suhanó fuvalmat, amely a közlő tavaszt hirdeti. Leikéhez nem hatol a *ver sacrum*, az ébredő természet csodás, édes misztériuma.

Az aszfaltot rová embereknek más a tavasza. Mikor az első világos napernyőt látja az Abbázia-kávéház környékén, amikor a nagy Scheffer a legdivatosabb hamuszín redingotot küldi a klub-gentleman lakására s az első nyitott fiakker robog a Stefánia-út felé — ez a nagyváros tavasza.

Legfeljebb a vadászember gondol rá egy kicsit. Mindenfelé pakkolják a Winchestereket, a pályaudvarok pedig megtelnek bőrkabátos, zergeszakállas kalapot viselő urakkal. A nagy titokban érkező, ugyancsak így tovaszálló madarak vonzzák őket messze, nedves, erdős tájakra. A szalonkák, amelyekre husvét előtt négy héttel dukál először puskázni. „Oculi: Da kommen sie . . .“ Ahogy nekem a híres vadász-regulát tanította egy öreg, nyugalmazott ulánus-kapitány, aki Csehországból Borsod vármegyébe szakadva, egy nagy magyar hazafi leányát vette feleségül s olyan magyarrá lett, hogy még csak a vadászkutyaival beszélgetett németül.

A regulát megtanultam, de vadászni sohasem szerettem.

Legfeljebb elsétálgattam otthon a *kis erdőben*, ahol a vizek mellett már ilyenkor búján hajtott ki a sárga kácsavirág. Ütögte fejét a kökörcsin és besüppedt lábam alatt a föld, mert lerázta, fagyos igáját, amíg a nagy csöndességben a hosszúcsőrű vándor rövid, erős szólama hallatszott: *korr . . . korr . . .*

Le se vettem a puskát a váltamról. Pedig szép, könnyű jószág volt. Karácsonyra vette a nagymama, akinek egész őszön át duruzsoltam a fülébe, hogy milyen finom puskájuk van a Lisznyai gyerekeknek és hogy nekem is olyan kell ám! Csak úgy tempóztam a remek fegyverrel, aztán leültem a garád partjára és verseket firkáltam a kis lajbirn zsebéből előkotorászott ceruzával.

Mit durrogassak én azok közé a jámbor madarak közé. Jobban elvégzi azt a szomszéd nemes úr fia, aki vel Lakrovits bácsi ment el a lesre.

Tizenkét falu határában nem volt olyan puskás, mint ő kelme, de a vadászgatásra még ő sem tudott

rávenni. A szomszéd-pajtással elért sikerei nem buzdítottak. Sokkal jobban oda füleltem, amikor a tarisznyájára fűzött hosszú csőrösökkel megállt néha a *kis köz* végében, és régi históriákat mesélt szegény édesapámnak. Váltig sajnálom, hogy egészen világosan nem emlékezem már rájuk. Micsoda remek ogy-két *Caput* telne belőle. Annyit tudok, hogy a nagy francia revolúcióról esett szó. Mintha a Lakrovits bácsi atyja is ama bizonyos koblenci nemesekkel jött volna Ausztriába — majd onnan át Magyarországra. Akkoriban még La-Croix volt a neve, gróf vagy lovag is lehetett, de mivelhogy a vagyont elvitte a *rémuralom*, az öreg francia nem tartotta érdemesnek, hogy ezt a hiába való titulust használja. A La-Croix nevet meg valahogy sehogyse tudta megszokni a parasztok nyelve az *ürgeváros* tájékán, hát bizony a fiát már csak mint Lakroviesot ismerték az én szőkébb hazámban.

És ahogy akkor voltam, úgy vagyok mai napig is a vadászattal.

Felülök a gőzmasinára, elmegyek le Slavóniába, föl Nyitrába, ahol így *Oculi* vasárnapjától nagy szalonkázások esnek. De biz' csak a puskát sétáltatom most is. Néha még azt se.

Beveszem magamat az öreg dámák közé, akik egész napon otthon maradnak a kastélyban és Napoleon patience-t raknak, meg mesélgetnek.

Bámulatosan sok mesét tudnak ezek a hófehér hajú, pasztel-arcu öreg úrasszonyok. Valóságos élő családtörténeti krónikák, akik öntudatlanul megbecsülhetetlen adatokkal gazdagítják a magyar kulturhistóriát.

Hogy az urak imhol kiindultak, egyik Rudnaykastély empire bútoros szalonjában sok mindenféle ereklyét nézegettem. Régen porló ősanyák verseskönyvel, csontra festett képecskék, meg fakó, színehagyott bársonyba kötött *Stammbuch* -ok mellett hevert valami medallion is.

A XVIII. század végéről való lehetett, olyanfélő miniature-arckép számára, aminőt akkortájt a jegyespárok ajándékoztak egymásnak. Nyilván ezt is ilyen

ajándéknak szánták, mert a ráfestett kép igen szép fiatal urat ábrázolt, gazdag zsinórzatú, magyaros ruhában, bogláros ékszerrel.

— A Rudnay László anyai nagyatya — magyarázta nyájasan egy mellém lépő őszhajú, ritka jóságos tekintetű asszonya a jeles nemzetségnek. — Van ám ennek a képnek históriája, sőt a dolmánynak is.

Burics Pál messze Erdélyországból szakadt a felvidékre. Termete olyan volt, akár a cédrus, tekintete mint a sasé, csillag se volt talán annyi az égen, mint amennyi csók hullott az ő piros ajakára.

Csakugy esengtek érte a leányok, menyecskék és volt sírás-rívás a vármegyei *magna curiákon*, amikor végre is beállt a házasemberek tisztos sorába.

Jó is volt, szép is volt a *Burics* Pál uram felesége, de ő mégis olyanformát vallhatott, hogy:

Az én szemem olyan kerek,
A hányat lát, annyit szeret —

és nem tartotta magát valami nagyon szorosán a hitvesi hűséghez.

Vásár, megyei kongregációk, országos ügyek, szóval a régi világban is akadt alkalom, hogy megfelelő komoly ürügy alatt egy kicsit kirúghasson a hámból a gyarló emberfia.

Mikor eljött *Reminiscere*, a hajdú már pucováta a flintát, hogy fényeskedjék akár a Salamon balszeme, *Oculi* vasárnapján pedig nyakába akasztotta a nemes úr, és neki a határnak.

Hogy a nedves, vadvizes erdőkben elcsigázott Nimrod aztán be-betért egyik-másik szomszéd kastélyba, hát már ki venné azt rossz néven. Talán még azt se valami nagyon, hogy *Burics* Pál inkább azokat a hajlékokat válogatta, ahol szíves marasztalással szép menyecskék voltak, krámpámpulit égettek neki mazsolaszölövel, fűgével, cintányérban — meg kakastejjel süttött cipóval kínálgatták.

Különösen a vidék rózsája, a százszorszép *Justh-*

nőhöz tért be gyakorta Pál uram, ahol mindig friss cipó várta, dédanyáink legszívesebb látásának fokmérője.

Hogy aztán még *Pulmarum* után is el-elnézett oda Burics Pál, az már nem volt épen rendén való. A vadászregula szerint olyankor már líre-nvoma sincs a hosszúcsőrűeknek. Ha pedig nem kóborol erdőkben, nem fázik át az ember fia, hát nem is szorul többé a krámpámpu lira. Fölöstökömözhet kiki otthon, a saját asszonyával.

A vidéken egyre jobban terjedt ezeknek a süni látogatásoknak a híre. Nem is igen titkolgatta valami felette való módon Pál uram. Lóháton, bársony nyeregben, selyem kantárszárral járt most már a szép asszonyhoz, meg olyan, aranyos drágaköves dolmányt varratott magának, hogy vőlegény korában sem láttak rajta előkelőbbet. Búricsné meg egyre búsult. Arca megfeliédett, mint a viaszgyertya és átlátszó volt már a vékonyságtól, sok búsulásnak meg sírásnak miatta. Az urának meg nem mert szólni, mert engedelmesség és alázatosság volt még akkor az asszonyok fő-fő ékessége. Kezére hajtva fejét, csak üldögélt szomorkodva s könveivel öntözve kedves virágait a kertben, eltűnődött az ő nagy szívbéli boldogtalanságán.

Még abban sem lehetett öröme egy idő óta, hogy szerelmetes urának a portréjában gyönyörködhetett volna, amit menyasszonysága idejében ajándékozott volt neki. Bár az egész kastélyt fölforgatta miatta, seholye akadtak rá. Tisztára nyoma veszett.

Pál uram, mintha hályog borult volna a szemére, olyan vak volt. Szegény asszony sírhatott miatta kora reggeltől késő estéig.

— Megbabonázta Justkné, — mondogatta az együgyű cselédnép, a jobbágyság. Persze, hogy ezt csak úgy maguk között sugdosták, nehogy az uraság füléhez jusson.

Hanem a dajka. Burics uram gyermekeinek a gondozója, akinek szörnyen fájt a *nagyasszony* epekodó búsulása, nem elégedett meg a sugdosással.

Akárhogy gondolkozzanak is az urak, akármilyen is a könyvekbe írva, ő tudja, amit tud. Szemmel-

verés, megrontás, sok számos babonája a szerelemnek, igaz valóság. Hallotta ő még a nagyapjától, akit katona korában úgy megbabonázott egy szervián asszony, hogy amikor hazakerült, rá se nézett a falubéli leányokra, amíg csak a híres javasasszony le nem vette róla a rontást.

Mint afféle régi cseléd, lárván asszonyát, ismét bús gondolatokba merülve, hozzája lépett s bátran ejtette ki a szót:

— Megkövetem a nagyasszonyt, ha nem nehezelné rám, de én már csak nem láthatom ezt a mindvégig tartó bánatot. Majd meghasad a szívem, szomorúságát látva, aminek az okát is tudom, meg segíteni is tudnék ám rajta.

Buricsné eleinte rá se hallgatott az öreg dajkára, de végre is figyelni kezdett beszédére.

Csudadolgokat, hallott, aminöket nem olvasott sem a német, sem a francia regényekben. — azt hitte, álmodik.

Hogy az ő urát, Burics Pált, megbabonázták. Megbabonázta a százsorszép menyecske, aki ^{édes} krámpámpulival, lágy cipóval kínálgatta.

Mert sora van ám annak: Aki szívet örökre magához akar láncolni, az kimegy József napja előtt, való pénteken az erdőbe. Az új fűből — akad már néha olyankor vizes, mocsaras tájak környékén — szakajt egy marékkal, s oda varr ja annak ruhájába, akit holtig való rabjává akar tenni.

Azután még hozzá tette a dajka, hogy ha a *nagyasszony* nem hiszi, csak adja elő azt a dolmányt, amelyben a tekintetes úr ahhoz a szép menyecskéhez szokott járni, abban a pillanatban meglátja, hogy minden szava szent igazság.

Buricsné sóhajtva hozta elő a szép, zsinoros magyar dolmányt. Bizony asszonycsalogató volt amugy is a formája; hát még hogy ne lett volna csábító, ha ott feszült meg a Pál úr karcsú derekán.

A dajka nem igen gondolt ilyesmikre, de annál műértőbben tapogatta körül a sújtásos aranyos ruha

darab minden varrását. Egyik szegélynél aztán abban-hagyta s ollót kért úrnőjétől. Lázás gyorsasággal fejtette most már föl a dolmány egyik szélét, béléséből egy csomó száraz füvet szedett elő és nagy diadallal tette le az asztalra.

— Úgy-e, hogy nem hazudtam. Itt a babona, a József-napi fű. Most már esküdni is merek rá, hogy a gazdám *egyszerinél* többet nem megy el Justhnéhoz . . .

Buricsné nem akarta elrontani a hű cseléd kedvét, de szomorú mosolylyal tette vissza helyére a dolmányt, amelyben nemsokára ismét csak átlovagolt Pál úr a szép menyecskéhez.

Ámde valami csodálatos dolog történt, amikor visszatért onnan. Amit máskor sohasem tett meg Burics Pál, egyenest a felesége szobájának tartott, megölelte, megcsókolta a halavány asszonyt, és az elveszettnek hitt medaillont oda tette eléje:

— Visszahoztam neked — ugyis a tied volt . . .

Egy kis szócskával se mondott többet, se kevesebbet a kikapós, nyalka gavallér — nemkülönben, hogy a halavány, szomorú asszony sem kívánt egyéb magyarázatot. Nem is tudta meg talán senki, hogy mi történt Burics Pál meg a szép asszony közt — de amint a krónika mondja — ettől kezdve sohasem lovagolt át többé Justhnéhoz, ha pedig megjött *Oculi*, otthon főzött krámpámpulival melengette magát a nemes úr.

AZ INÁRCSI NAGYÚR.

Akiről ez a visszaemlékezés szól, igen érdekes ember volt, rám nézve annál érdekesebb, mert személyesen ismertem és számtalanszor hallottam, amikor királyi származását hangoztatta, Albrecht főherceg sógorának is mondotta magát, s mindezt okmányokkal tudta bizonyítani.

Ott lakott az *inárcsi* pusztán, azon a sík, imitt-amott homokbuckás vidéken, ahol a széles, napsütötte

falusi utcákat sűrű lombos ákácfa szegik be.
Hullatag,
fehér virágainak illata olyan édes, mint sehol másutt.
Ragyogó májusi reggeleken ellepi a pelyhes szirmokat
a vad méhek raja és visszaálmódott zümmögésük mintha
sok-sok édes regét beszélne nekem fiatalságról, otthonról
éppen úgy, mint Moor Tamás, a nagy angol költő versé-
ben mesél a poétának a szülőföldje bűvös-bájos estei-
harangja.

Közel oda, ahol a *kis erdő-ben*, forró nyári dél-
utánonként megszólal a kakuk, és a sással teli tóban a
békák egyhangú ungasága belévegyül a tücskök vidám
ciripelésébe, ott, ahol a *Száláshegy* a legmagasabb domb,
meg a temető, a *kurta sor* végében, ahol a puha, sárga
homokban, a tarackos gyöpös hant alatt olyan édes lehet
az örök álom, mint sehol a világon.

Olyan békés, nyugalmas ez a vidék, mintha itt
írta volna Turgenyev a „*Tavaszi hullámok*“ című regé-
nyét és a jó öreg trónkövetelőnek született úr is, aki ott
lakott a kastélyban, úgy hasonlított valamelyik exotikus
orosz regényhőshöz . . .

Hatalmas, öles alak volt, széles vállal, mellére
boruló ezüstsín szakállal, amely szőke volt egykoron.

Merészen hajlott saszorra, villámló sötétkék szeme,
amelyben néha valami álmodozó, kissé téveteg tekintet
villant föl. Ez a tekintet, amely annyira jellemző az ő
családjában, hasonlóná tették őt a skandináv mytologia
valamelyik alakjához, és az ember önkénytelenül is
odaképzelte Odin mellé a Wallkalla csarnokába.

Már lakása is olyan volt, mint valami haragos,
mindenkivel meghasonlott pogány félisten barlangja,
de azért az öreg úr egyike volt a legvendégszeretőbb,
legszívesebb házigazdáknak.

Dolgozósobája falait mindenütt ősi képek, lefény-
képezett régi kastélyok, szobrok borították és különösen
temérdek sok volt köztük a bajor királyi kastély, vala-
mint a bajorországi templomok, szobrok felvételei. A
tornácon két, teljesen páncélba öltözött lovag állt, a
sarokban pedig egy nagy kalitkában komolykodott a
pompás fülesbagoly, a Bandika, akivel esős délutánokon

egyre azon pörlekedett a háziúr, hogy miért nem hoz már a manó vendéget, akivel agyon lehetne tartlizni ezt a hosszú, unalmas időt?

Volt aztán öröm, ha rossz időben is föltűnt egy-egy brieska a pesti országúton cs bekanyarodott a házhoz vezető fasorba.

Ilyenkor föl kellett tálalni Luiz kisasszonynak, a gondos házvezetőnőnek minden finomat, drágát, amit a pince és a kamra nyújtott. Messze vidéken híres volt a Luiz kisasszony bivalytejes kávéja és aszalt gyümölcse, amelynek aszalási titkát drága kincsért se árulta volna el, a kerek föld egyetlen asszonyának sem.

Ha a tartlizásból, uzsonnából aztán kifogytak és a házigazda valódi Upmannal kínálta meg a vendégeit, rendesen legkedvesebb tárgyával, a származással hozakodott elő:

— Igen, úgy van az és nem másként: Erasmus Scheyer, Scheyern lovagja ez volt az őszám, ott nyugszik a regensburgi nagy dóm sírboltjában, alakja pedig vaspáncélban látható a dóm külső falában, ahogy itt le is van fényképezve, magam fényképeztettem le, amikor ott jártam . . .

És valóban ott volt a vas vértbe öltözött lovag, díszes keretben a pamlag fölött és ezzel szemben valami olajfestmény, amely a scheyerni várat ábrázolta. A vár kapúja nyitva volt és éppen rajta lovagolt ki, huszonnégy fiával, a keresztes hadjáratba induló Scheyer Erasmus lovag úr.

Aztán egy nagy pergamentben dísz foliánst hozott elő, cifra ákombák betűkkel írhatta a középkorban valamely jámbor barát, és megmutatta egyik lapját.

Latinul volt leírva benne a Scheyer-család története, sok hőstettük meg ékesen megénekelve nemzedék-ről-nemzedékre.

— És most ide nézz — vette elő piece de resistance-nak a góthai almanachot, amely mindig ott állt íróasztalán és elegánsan formált kezének hosszú újjával, egy vörössel aláhúzott sorra mutatott: — Das baierische Königshaus Wittelsbach-Schayern.

Diadalmasan mosolygott aztán, ha a kívánt hatást észrevette vendége arcán és annyira belebonyolódott származásnak magyarázatába, hogy néha még a padlásról is lehozatta az ócska festett címerlapokat, nagy foliánsokat, úgy, hogy a dolgozó szoba a szó teljes értelmében úgy tűnt föl, mint valami régi levéltár, vagy egy XVIII. századbeli aranycsináló műhely. A hatást emelte még *Bandiba*, a tudós bagoly, amely úgy látszik fázott az esőben, néha besétált a szobába és *re bene gesta*. rákuponodott valamelyik ócska pergamentekercsre.

— Hm, hm — mondogatta az öreg — nemcsak Scheyer Erasmus után, a messze múltban fakadtam én egy törzsről a bajor uralkodóházzal, de sokkal, sokkal közelebb viszonyban állok vele . . .

A többit már csak megbízott embereinek mondta el, és bizonyította hitelesen, így tudtam meg én is.

Az inárcsi puszta gazdag földesura valóban királyi vérből származott. Igen különös eset az. Akik a bajor választófejedelemség történetét olvasták, bizonyosan emlékeznek arra a nagy halandóságra, ami a Wittelsbaclii uralkodóház egyes ágait a múlt század harmadik negyedében érte.

A választófejedelmi Wittelsbachok ága 1777-ben halt ki Miksa Józseffel. Ez a szintén Wittelsbach-házból való Károly Tivadar pfalzi és rajnai választófejedelemmel kölcsönös örökösödési szerződést kötött volt ennek értelmében Károly Tivadar lett a bajor választó. Azonban az új fejedelemnek is elhaltak a gyermekei, e mellett II. József osztrák császár igényt emelt az örökség harmadrészére és haddal támadta meg Károly Tivadart, Ekkor a fejedelem békeajánlatot tett. *EY* mert József jogait, de ennek fejében törvénytelen gyermekeinek a német birodalmi hercegi rangra emelését kívánta. József elfogadta a föltételt s az új hercegek közül a legidősebbet, Erasmust, az atyja trónörökösnek szemelte ki.

Élt azonban egy harmadik Wittelsbaeli-ág is. Károly zweibriiekeni herceg személyében. Ez Poroszországhoz fordult segélyért, az egyezkedés és az új

trónöröklési rend ellen, és tudjuk a történelemből, hogy a bajor örökösödési háború már-már kitörőfélben volt. De élt még az agg Mária Terézia és életében még egy utolsó szolgálatot tett az emberiségnek: megkötötte» a tescheni békét, még mielőtt vérontásra került volna a dolog.

— A tescheni béke! Hajh! hajh! — sóhajtott fel az öreg Scheyer, mikor ideért az elbeszélésben. — Ez vitte el az Erasmus herceg örökségét, mert a zweibrückeni ág örökösjogát ismerték el, és ez az oka annak, hogy az Erasmus herceg fia — bajor választófejedelem, illetőleg bajor király helyett — magyar földbirtokossá lett.

Egyízben Bajorországban utazott, akkor, amikor már II. Lajos, a Wagner-imádó, zseniális, de oly tragikus véget ért király ült a trónon.

Scheyer fölkereste brechtes-gadeni kastélyában és bejelentette magát nála.

A fiatal, valóban fejedelmileg szép király, azonnal fogadta a magyar földbirtokost, meghívta villásreggelire és nagy érdekléssel hallgatta, mikor az öreg Scheyer származásáról beszélt neki.

II. Lajosnak minden szokatlan, fantasztikus dolog lekötötte a figyelmét és különösen nagy érdeklődéssel hallgatta Scheyer Erasmus lovag huszonnégy fiának a történetét, akik közül az egyik a bajor királvi ház megalapítója volt.

I. Lajosról is (a zweibrückeni herceg öcscsének fiáról, akiből az első bajor király lett) örömmel hallgatott végig néhány ismeretlen adatot. És mikor Scheyer bebizonyította neki, hogy a néhai király az ő unokatestvére volt, egyszerűen *cousinnak* szólította. (Ezen a réven nevezte aztán magát az Albrecht főherceg sógorának is, mert a főherceg neje tudvalevőleg I. Lajosnak volt a leánya.)

Nem volt boldogabb ember az öreg Scheyernál, mikor hazajött és a Kálvin-téri Báthory-kávéházban, kedves tanyáján dicsekedve újságolta asztaltársaságának, hogy milyen kitüntetésben részesült. Nekem is

megmutatta a bajor király arcképét, amelyre az ural-
kodó sajátkezűleg írta rá: „*En signe d'amitié Louis II.*“ Abban az időben a bajor király már szerette magát összehasonlítani a *roi soliel-al*, XIV. Lajossal, és szíves-öröme-
st írt és beszélt franciául.

A rákövetkező új évre aztán még nagyobb öröm érte az öreg Scheyert, mert a bajor király igen szép .melltűt küldött neki. A mellű tokba volt zárva. Födelére a király egyik legjobb nevű müncheni festővel ráfestette Scheyern várát. Talán ez volt utolsó öröme. Később új találmányokon törte a fejét és a sok hiába-
való kísérletre tömérdek pénzt pazarolt. Jószívű ember lévén, jót is állt sok barátjáért. Ez aztán nagyon meg-
ingatta vagyoni állását. Azonban ha el is tekintünk attól, hogy trónkövetelőnek született, azért mégis igen érdekes ember volt az öreg Schieyer. Évtizedekkel az-
előtt már azon törte a fejét, hogyan lehetne olyan kocsit összeállítani, amely lovak nélkül is haladna. Nagy filantróp és állatkedvelő volt és azért mindig az bántotta, hogy mennyit kell a szegény lónak húznia a homokos pusztákon. A kocsit el is készítette saját terve szerint egy bécsi mechanikussal, de nem lett egészen tökéletes, éppen úgy mint ma sem egészen tökéletes még a benzin-motoros koci sem.

Aztán javítani és tökéletesíteni akarta a Kliegl-féle hangtalan zongorát, sőt a *perpétum mobile* is egyike volt kedves eszméinek.

Az új találmányokért s a családi tradíciókért való szenvedelmét sokan ki is használták és ezen a réven nagy összegeket csaltak ki tőle. Ma már ott nyugszik az inárcsi puszta kis temetőjében, a homokpusztság közepette. A háza előtt a dülőúton, nem robot már be annyi koci a pesti országútról. Ma már többnyire csak „csijjés“ szekerek járnak rajta és behangzik a portára. a *vicinális* vasút dübörgése. De ez aligha zavarja meg álmát a csöndes kriptában alvó fejedelmi sarjának, épp úgy amint nem háborgatta őt életében származásának annyira érdekes és a fantáziával határos története.

A VÉGRENDELET.

A Mátra erdős, völgyes aljában, közel a híres *szentkúti* búcsújáró helyhez, nem messze Palócország egyik nagy fészketől, *Pásztohától*, emelkedik az A—y család régi udvarháza. A negyvenes évek elején A—// *Gedeon*, vagy mint általánosan nevezték, *Gida* lakott ottan, az A—y család nemesi ágának dúsgazdag sarja. Gida nem nősült meg és kezdett már azoknak az agglégényeknek a sorába jönni, akik nem mennek többé *partie-számba* a leányos mamáknál.

Kitűnő gazda volt; nagy szorgalom és körültekintés mellett néhány év alatt megötszörözte atyai örökét, úgy, hogy messze vidéken is nagy vagyonú embernek emlegették.

Egyízben, éppen szántóit megtekintvén, kilovagolt a határba.

Hűvös őszi idő volt, az égen szürke felhők gomolyogtak és amíg a sárgult levelekre csendesen pergett a lassú eső, a friss szántásról felröppent egy-egy varjú, meglibbent ve lusta, ázott szárnyát és bántóan rikácsolta belé a szomorú, ködös világba: *kár, — kár!*

A nemes paripa kényesen szedegette lábait, egyszerre csak megtorpant és félre ugorva, ágaskodni kezdett. Gida úr erős kézzel megfékezve a lovat, oldalt fordult a nyeregben, hogy meglássa, mitől ijedt meg a paripája.

— Egy krajcárkát, tekintetes, nagyságos uram!

Hangzott most egy lágy, olvadékony női hang és az öreg legényre két esdeklő, nagy, sötét szem tapadt, meleg, nedves fényével.

Tizenöt, tizenhatéves cigányleány volt, valami kóbor oláh cigánycsapat tagja, mely szellős vászonsátrával ott tanyázott a dülő mentén elterülő marhalegelőn.

Gida úr hosszan pihentette tekintetét a gyermekleány párducszerű, hajlékony, de még nem egészen fej-

lett természetén és míg üreg szívébe szokatlan melegség

lopózott, valami réges-régen nem érzett kéjes, csiklandós bizsergés villanyozta föl ellustult vérét.

Nagyobb darab ezüstpénzt dobott oda a lánynak s aztán beszédbe ereszkedett vele. Megkérdezte, bogycsókát hívják.

— Flórának, — monda a leány és hálálkodva csókolt kezét az adományért.

A lány puha ajakának érintése kimondhatatlan édes érzést gerjesztett az öregedő férfiúban, aki családnélkül, egészen egyedül élve, egyszerre elkezdte érezni a szerelem, a boldogság után való vágyat.

Hátha ez a gyermek mindazt képes lesz neki nyújtani, hátha éppen azért hozta útjába a végzet, hogy élete alkonyát megédesítse és kárpótolja hosszú évek sivár, üres egyhangúságáért.

Gida úr megkérdezte a lányt, volna-e kedve kastélyban lakni, selyemruhát, arany kőönttyűt hordani.

Az *arany* szónál fölillant a eigánylány szeme, fájának egész alattomos, ravasz kapzsisága ott tiündöklött a hosszú, selymes pillák által félig eltakart csillaglángokban és csöndesen igent intett a fejével, amelyről, mint valami sötét zuhatag omlottak alá zilált, fekete fűrtéi.

Az alku a cigány papával csakhamar megvolt, aki egy igás lóért és ötven bankó forintért szívesen engedte át Flóráját a nagy úrnak.

Nem telt bele egy év, a kis cigány lányból gyönyörű asszony lett, az andalúziai Davadedsik nem ésbontóbbak, mint volt Gida úr szívének királynője, akinek szépségét Heves és Nógrád összes férfivilága bámulta.

De még a fővárosban is föl tűnést keltett Flóra, ha néhány hónapra feljöttek Gida úrral és megszálltak az A—y-házban, abban az egyemeletes ódonszerű épületben, amely ott volt a régi molnár-tó környékén. Most az Elevátor felé visz ott az út.

A bűbajos cigánynőnek olyan nagy befolyása volt az öreg úrra, hogy az örökséget leső atyafiak mind

csak az ő kedvében jártak, mind *Flóra néninél* hízelegtek, mert tudták, hogy azt, akit ő akar, azt teszi majd a nagybácsi örökösévé.

Egyik rokon ifjú, az A—y család grófi ágából a fiatal A—y Berti hízelgett különösen a szép asszonynak, akinek kegyeit végre is annyira megnyerte, hogy megígérte neki pártfogását.

A fiatalember fűt-fát ígért Flórának s kész volt írásban is megadni neki, hogy holta napjáig fényesen ellátja, ha eléri, hogy Gida úr az ő javára csinálja meg a végrendeletét.

Flórának magának sohasem volt gyermeke s így nem igen bánta, akár kié lesz is a nagy A—y vagyon.

De volt neki egy fivére és ennek volt két leánya.

Ezeket a cigány fajszeretetével dédelgette, csüggött a két rajkón és amit csak lehetett, dugott, hordott a számukra.

A—y Berti tudta ezt a gyöngéjét a vénülő asszonynak és egyízben, amikor ismét az örökség dolgáról beszéltek, azt mondta:

— Ha kiviszi, hogy Gida bácsi engemet tesz meg általános örökösévé, én nemcsak kiházásítom a két unokahugát, de élethossziglan jó apanaget rendelék számukra.

Ez döntött. A cigánynőnek gyöngye oldalát érintette és megígérte Bertinek, hogy szószólója lesz az öregnél.

Végre, a hatvanas évek elején, meghalt A—y Gida.

Alig zárult be hült tetemei fölött a családi sírbolt ajtaja, amidőn előállt A—y Berti gróf a végrendelettel, amelyben ő volt általános örökösnek megnevezve.

Még jóformán föl sem bontották ezt a végrendeletet, már A—y Edmund, Gida úr édes testvérének a fia és így a végrendelkező legközelebbi vérrokona szintén megérkezett a megye székházához és bemutatott egy másik végrendeletet, amelynek értelmében rá, A—y Edmundra hagyott mindent az elköltözött.

Az árvaszéken összenéztek a komoly, törvénytevő

urak és kimondották, hogy a két végrendelet közül az egyik *hamis*.

Óriási volt a szenzáció. Hetekig folytak a tárgyalások Egerben és a terem mindig annyira zsúfolva volt, hogy az akkori alispán néhányszor hajdúkkal volt kénytelen kiüríttetni.

A hozzáértők A—y Berti végrendeletét mondták hamisnak, ami mindenestre valószínűbbnek is tűnt föl, mert sokkal távolabbi rokon volt, mint Edmund. Összehasonlították az aláírást, a pecsétet, minden rendben volt pedig a Bertién is és sokan csak föltevésnek tartották, hogy az általa fölmutatott végrendeletet mondják hamisnak. De hát a törvény hamisnak mondta, a közönség véleménye pedig nem mérvadó.

Végre jött a tárgyalások legérdekesebb része, a tanúkihallgatások.

— *Flóra fog dönteni!*

Így beszéltek mindenfelé a végtárgyalást megelőző napon.

Ő az, aki legjobban ismerte A—y Grida gondolkozását a végrendekezés ügyében, ő tudta legjobban, melyik rokona iránt volt a legtöbb hajlandósággal és bizonyosan ő volt az első, akinek a zárkozott, bizalmatlan ember elmondta, hogy és mint rendelkezett földi javaival halála esetén.

A tárgyalás napján zsúfolásig megtelt a terem, ami csak színe virága volt a környéknek, az mind megjelent, sőt még a fővárosból is számosan érkeztek.

Mély csöndben olvasták föl a vádlevelet, amely A—y Bertalan grófot okirathamisítással vádolta — aztán a tanuk elővezetését kérte az ügyész.

Oly nagy csönd volt az egri vármegyeház zsúfolt termében, hogy a légydongást is meg lehetett hallani és aggodalmas sápadtság ült ki az arcokra.

L'homme est un animale qui crache, mondja Hugó Viktor — és mégis, amikor az erkölcsi halált a törvény mondja ki embertársunk fölött, a legfásultabb szív is elfogódik és szájalmat érez egy pillanatra.

A tanúk egymásután következtek.

A—y régi gazdatisztjei, cselédek, néhány ismerős — csupa jelentéktelen vallomásokat tevők, akiket éppen formalitás kedvéért idéztek be.

Egyszerre csak halk suttogás támadt az esküdtek közt, az elnök magasra rántotta szemöldökeit, aztán idegesen babrált ceruzájával az előtte fekvő aktacsomón.

Végre a jegyző, egy egészen fiatal, sima arcú férfi, fölemelkedett és halk, remegő hangon olvasta föl, hogy miután a fő tanú Flóra az éjjel hirtelen meghalt, A—y Bertalan gróf mellett többé nem bizonyíthat.

Tengerzúgáshoz hasonló moraj töltötte el egyszerre a tárgyalás termét.

A közönség föl volt háborodva és többen hangosan mondták, hogy akinek érdekében állt, eltette láb alól Flórát . . .

Természetesen, a rettenetes vádat nem tudták bebizonyítani és már mint kósza hírt, csírájában elfojtották.

A—y Berti grófot öt évi börtönre ítélték és amikor kijött a tömlőcből, nem mert többé régi ismerősei közé menni. Az ivásnak adta magát s teljesen elzüllött. Pár év előtt, a legnagyobb nyomorúságban, delírium tremens következtében halt meg.

A vagyont Edmund örökölte, de gazdagsága mellett sem volt boldog. Egy napon kihajtott a szentkúti búcsú járó helyre s ott agyonlőtte magát. Öngyilkosságának okát a legmélyebb homály fődte és még máig sem tudják, hogy a dúsgazdag, köztiszteletnek és becsülésnek örvendett férfin miért vetett véget életének.

A SZERÉMI HERCEGEK.

Családfájuk a messze ködös századokba nyúlik vissza és 1165-ben élt az a daliás Endico lovag, aki állítólag ősatya volt a szerémi hercegeknek.

Milánó virágos mezőin, a mosolygó kék ég alatt

folytak a nemes úr napjai és élete szerelem, dal, bor és vitézi játékok közt telt, semmiben sem különbözve az akkori idők lovagjainak életétől.

Századról-századra emelkedett a család fényben, hírnévben és a XVII-ik században Szent-Péter trónusán is ült Enrico lovagnak egy ivadéka.

Később a nemzetség egy ága ide szakadt a hármas bérc honába s már a múlt század óta, egészen magyarra válva, köztünk éltek-haltak a szerémi hercegek.

Ki ne ismerte volna Budapesten a két szerémi herceget, akik külsőleg olyan éles ellentétei voltak egymásnak.

Az idősebb perfekt párisi gavallér, aki monokliját utánozhatatlan könnyedséggel kezelte, az ifjabb pedig, zsinóros ruhájában, a mellére boruló, lengő szaká-kéval tökéletesen azt a benyomást tette, mint a hűi monda hőse.

Az idősebbiket általában vörös hercegnek hívták és ez a név onnan ragadt rá, hogy a hatvanas évek végén ő kalauzolta mindenfelé az akkor nálunk járt Plon-Plont, Bonaparte Napoleon herceget.

Később aztán azért hagyták meg ezt a nevét, mert egyike volt a legliberálisabb főáraknak, aki gyűlölt minden feudális előítéletet, vallási türelmetlenséget és utolsó politikai ténykedése is az volt, hogy ő, Krisztus egyik földi helytartójának utódja, megszavazta a főrendiházban a polgári házasságról szóló törvény javaslatát.

Liberális volt mindenben, gyűlölte a társadalmi konvenciókat és ezen a téren nem törődött se a bon tonnáival, sem a világ nyelvével.

Mint vörös fonál húzódott át a -vörös herceg egész életén az asszony.

Az az édes, puha, kívánatos állapot, amelyről azt szokták mondani, hogy a férfi sorsa és aki egy csókjával, egy ölelésével kárhozatba visz vagy fölmagasztal..

Nem volt az a bolondság, az az áldozat, amit a szerémi herceg meg ne tett volna egy szép asszony számára s nincs az az első éves jogász, aki nagyobb balekje

lett volna az álarcos-bálok névtelen hősnőinek, mint az a nyájas arcú, jól megtermett monoklis úr, aki sohasem hiányzott abból a körből, amely a francia szólam szerint: le monde où on s'amuse.

Évekig volt állandó lovagja egy a fővárosban általánosan ismert szép illatszerészének és pajtásai mind elismerték róla, hogy senkinek sincs olyan kiváló jó ízlése barátnőinek megválasztásában, mint a szerémi hercegnek.

És nemcsak a barátnői, de a felesége is gyönyörű asszony volt, egyike az ország elsőrendű szépségeinek, hozzá dúsgazdag és angyali jó, aki szemet hunyt a herceg mulatozásaira.

Évekig éltek együtt azt a bizonyos mondaine házasetet, amelyben a nő és férj alig találkoznak máshol, mint nyilvános ünnepek, estélyek alkalmával, ahol reprezentálni kell, mert szép hajdon leányaik voltak, akikre, világi fölfogás szerint, árnyékot vetett volna, ha szülőik különválnak.

Telt az idő, a herceg dús fűrtéi megritkultak, léptei már nem mérték végig olyan ruganyosán a Váci-utca aszfaltját, mint hajdan, de szeme még mindig megcsillant a monokli alatt, ha egy szép asszony tekintete felé villant; vére fölforrt egy-egy selyemruha suhogására, igazat adva a nagy Göthének, hogy a szív mindig fiatal marad. Ekkor történt, hogy találkozott egy csehországi fürdőn *** Ella grófnővel.

Igazi grófnő volt, nem afféle párisi haute marque, aki Nizzában vagy Cannesben mint Trois-Étoile vicomtesse szerepel.

Családja egyike az ország első családjának, nagybátyja a provizorium éveiben teljhatalmú kancellárja volt a birodalomnak s legidősebb nővérének, egy rendkívül szellemes leánynak, esete nagy szenzációt keltett a hatvanas évek elején, amikor a Becs mellett fekvő Badenben, csalódott szerelem miatt, agyonlőtte magát.

*** Ella grófnő egészen egyedül állt; az öreges, de rendkívül előzékeny, jószívű herceg csakhamar megnyerte kegyeit és lovagjává szegődött.

Valóságos másodvirágzás volt ez a szerelem az öreg herceg szívében és a szó szoros értelmében bálványozta a nem annyira szép, mint elegáns hölgyet.

Végképp megvált családi tűzhelyétől és az új fészket előbb a főváros egyik elegáns körútján, majd a budai Rózsa-dombon rendezte be.

Soha nyárspolgár nem szerette jobban otthonát, mint a szerémi herceg ezt a második fészket és amíg Budapesten laktak, a délutáni órákban rendszeren látni lehetett, amint Ella grófnővel üldögélt a körúti lakás erkélyén.

Alkonyaikor aztán iiakker robogott a ház elé és a herceg és a grófnő kocsikázni mentek a Stefánia-útra, így végezvén be a napot.

A forró nyári hónapokat többnyire külföldi fürdőkön töltötték, így történt az idén is.

Már sápadni kezdtek a lombok, amikor a szerémi herceg hazajött Budapestre.

A régi, daliás férfira alig ismertek barátai.

Termete megroskadt, arca viaszszárga volt és pöf-fedt, míg szeme teljesen elvesztette egykori élénkségét, mozdulatlan üveggolyóhoz volt hasonló.

A rózsadombi kis tuszkulumban nem érezte jól magát, nem ízlett neki már a szerelem édessége sem.

Egyszerre csak, valami sajátságos előérzet hatása alatt, fiakkerbe ült és kihajtatott egyik vejének a fővároshoz közel fekvő birtokára. Évek óta nem érintkeztek már a herceggel családja tagjai, leírhatatlan volt tehát meglepetésük, amikor meglátták és alig ismerték meg azt, aki már csak árnyéka volt önmagának.

— Anyáddal szeretnék beszélni! — szólt aztán csöndes, komoly hangon leányához, aki szótlanul teljesítve atyja parancsát, még abban az órában táviratozott a hercegnének.

És a feleség — elfeledve a sok sérelmet, megaláztatást, amelyet női hiúsága, női büszkesége a herceg oldalán szenvedett — csak arra gondolt, hogy férje beteg, hogy látni kívánja. Hiszen forró, őszinte szerelem fűzte egykor össze őket és az oltár előtt is meg-

fogadta, hogy se jó, sem balsorsban nem fogja elhagyni . . . és ha nem is fogadta volna ott, nem elég az, ha önmagunkban fogadjuk meg Isten előtt, hogy hívek maradunk ahhoz, akihez életünket kötöttük, mert hiszen az örök Mindenható, Isten vagy Jehova, nem öröktől való-e és nem nagyobbak, szentebbek-e az ő természet által alkotott törvényei, mint a korlátozott formák, amelyeket hozzánk hasonló, véges elméjii, gyarló emberek alkottak.

Másnap már ott volt a szerémi hercegné a súlyos beteg ágya mellett és a — múlt minden árnyékát elfeledve — kibékülten nyújtotta kezét férje felé: — Itt vagyok *Jules* és örülni fogok, ha szenvedéseim jelenlétemmel, ápolással enyhíthetnek.

A herceg gyöngéden megszorította a nyújtott kezét:

— Köszönöm *Auna*, hiszen ön mindig angyal volt... Szemében könny csillogott, többet akart volna még mondani, de fuldokló köhögése elfojtotta szavait.

A hercegné nem mozdult férje ágya mellől és önfeláldozó buzgalommal ápolta a súlyos beteget,

A hosszú, álmatlan éjszakákon, amikor kissé könnyebben érezte magát a herceg, régi ifjúkori szerelmükről beszélt, gyöngéd, édes emlékeket szedve elő és egyre mondogatta: — Ha még egyszer fölgyógyulok, jóvá teszek mindent, Anna ... A hercegné szelíden bólintott fejével . . . jól tudta ő, hogy már késő minden.

Egy derült, őszi alkonyon, neje karjai közt adta vissza lelkét alkotójának a herceg, s utolsó tekintete is hálát és szeretetet fejezett ki az iránt a ritka, nemes lélek iránt, aki elfeledve mindent, megbocsátva mindent, eljött, hogy megkönnyebbítse neki a vég borzalmas óráit.

Tout comprende c'est tout pardonner . . . Ez a valódi asszony hivatása, a legdicsebb női erény.

AUMALE HERCEG.

Lajos Fülöpnek volt a fia és a hetvenes évek elején gyakran járt Magyarországon, sőt több ízben vadászott *Koburg* herceg vacsi uradalmán is. Ezeken a vadászatokon József királyi herceg is részt vett, akinek nagybátyja volt a megboldogult herceg.

Unokaöcscsével gyakran évődött Aumale herceg és különösen azt nem tudta fölfogni, micsoda élvezet lehet abban, amikor a József az ő kurta makrapipájából szívja a szűz magyar dohányt.

— Próbálja meg csak egyszer, — mondta neki a. mi királyi hercegünk, -- majd megtudja!

A francia hercegben felébredt a kíváncsiság, szerzett is egy rövidszáru, vörös cseréppipát, olyant, aminőt a dabasi meg a gyoni atyafiak használnak és aminőnek a *Kiinger* boltjában két krajcár volt az ára. Megtömte keményen az Örkényi homokon termett szűzdohánnyal és rágyújtott. Szíjjá, egyszerre csak mosolyogva így szól:

— *Vous avez raison . . .* csakugyan jobb, mint a cigaretta; füstje nem bántja úgy a szemet és a nyelvet is kevésbé csípi.

Nagy öröme telt abban is, ha tüzet gyújtottak a hajtók és a szabadban pirították a kenyeret, meg sütöték a szalonnát. Megtanult nyársat faragni és lekuporodva a rozsé lángja mellé, nagy szakértelemmel csepegtette a szalonna zsírját a szép pirosra pörzsölődött kenyérre. József királyi herceg kíséretének valamelyik tagja megkínálta fokhagymával és azt mondta, hogy csak így igazán piritós a piritós.

A fokhagyma szaga azonban nem tetszett sehogy sem a fenségnek.

— Ez a magyar vanília, fenség! — bízta a mókány huszártiszt.

Aumale herceg a nagy unszolásra megevett egy darab piritóst fokhagymával, de a finom párisi gaval-

lért bántotta a szokatlan illat és ellenhatásul az útitás-kájában lévő kölni vizes üvegből ivott néhány kortyot.

Mikor aztán az urak a vadászebédre gyűltek, se-hogy sem tudták elképzelni, honnan ered az egyszerű vacsi tisztartói lakban ez a kellemetes, édes illat. Végre rájöttek, hogy az Aumale herceg lehelete olyan fű-szeres.

— Csodálatos, pedig fokhagymás piritóst evett velem, — súgta oda egyik szomszédjának a huszártiszt.

Aumale hercege meghallotta és finom mosolylyal fordulván hozzá, így szólt:

— Lássá, ez az igazi metamorfózis — a magyar vanília eau de Cologne-ná válik a francia emberben.

Szent-Antalon is gyakran megfordult a herceg és ott tanította őt egyszer egész délután egy kitünően hegedülő fiatal magyar mágnás a hetvenes évek divatos nótájára:

Falu végén van egy ház
Zsidó lakik benne . . .

Rebeha-nótának hívták ezt és úton-útfélen éne-kelték akkoriban; a herceg Párisba visszatérve, ma-gyarországi rokonainak írott levélben tréfásan emlí-tette, hogy még most is gyakran fütyüli ezt a *nótát*: *le chanson de la Rebeque* . . .

Ott nyugszik már ő is a dreuxi sírboltban, hová a magyarok őszinte részvéte kísérte.

KÓBURGI KLEMENTINA MAGYARORSZÁGON.

Bizonyosan kevesen tudják, hogy Koburg-Gó-thai Klementina hercegasszony kitünően beszél ma-gyáruul.

Mikor férje (Szász-Ivóburg-Góthai Ferdinánd herceg harmadik fia, Ágost Lajos) nőül vette, Kle-mentina hercegnő azonnal elkezdett magyarul tanulni.

A hercegnő magyar szimpátiáiról és magyar-

országi időzéséről nagyon érdekes adatokra bukkantam régi levelekben. Íme itt közlök néhányat.

A hercegnő Lajos Fülöp francia király leánya, amikor 1844-ben férjével először látogatta meg Magyarországot, Pesten is lakott és különösen hosszabb időt töltött a Koburgok Kohárv-féle hont- és gömörmezei birtokain. Ezek a birtokok, mint Szituvá, Csábrág-Muránv, Pohorella, tudvalevőleg a dúsgazdag praefectus, Kolláry Antónia révén jutottak a Koburg-esalád kezére. Őt vette nőül 1817-ben Szász-Koburg-Gothai Ferenc herceg harmadik fia, Ferdinánd György herceg.

A herceget később, az 1825—27. évi XII. törvénycikk értelmében honosították s ő lett a megalapítója a Koburg-Koliáry hercegi családnak.

Az említett levelek hosszasan foglalkoznak a Koburg hercegi pár magyarországi útjával.

Ámbár az akkori Pest még nem sok látnivalót nyújtott, Klementina hercegnő a legelőnyösebben nyilatkozott a magyar fővárosról, s egy főúri társaságban Gyürky Pálnénak és Batthyány Lajosnénak azt mondta, hogy ez a város az Európában, amelynek *kiszámíthatatlanul* fényes jövője van. A Nemzeti Színházat is meglátogatta és végignézte az *Egy pohár viz-et*, Seribe vígjátékát.

Aztán megnézte az épülő lánchidat, amelynek szerkezetét maga Széchenyi István magyarázta meg neki.

De különösen Gömör tündérszép vidéke ragadta el a *francia királyi lányt* — mondják a régi levelek, amelyek a gömöri ünnepségekről így emlékeznek:

„Augusztus 27-én volt az a nagy nap, amikor számos kocsin érkezett meg Koburg Ferdinánd, neje Koliáry Antónia, ennek anyja, özvegy Kohárv Ferencné, született Waldstein-Wartenberg grófnő, valamint Ferdinánd herceg fia, *Auguszt*, neje. Klementina, Lajos Fülöp király leánya és a kis gyermekük, Fülöp Ferdinánd herceg. Kíséretükben volt egy udvari dáma meg egy chevalier is, aztán számos francia, német és magyar cselédség. Egészen királying, comme il faut. . .

A szent-antali kastély pompásan föl volt díszítve, a fedelmi uraságokat, pedig egész úton nagy díszszel fogadták. Ipolyságon, amíg keresztülhaladtak a fogatok, egyre durrogtak a mozsarak, Uompán megyei huszárak és parasztlegényekből álló bandérium lovagolt elébok, Király fián pedig, a lobogókkal és virágfüzérékkel ékesített óriási diadalív alatt, az uradalmi tisztség, a jobbágyság és a patronátusi papság fogadta az érkezőket“.

Másnap, amint a régi levélből olvassuk, a szalattnyai kies fürdőbe látogatott el Koburg Ágost herceg és neje, ahol a hercegnő igen kegyesen és hosszasan fársalgott az éppen ott időző báró Majthényi Lászlóné, született Muzsaiy Etelkával.

A különböző falvak díszítéseiről is hosszadalmasan emlékszik a levél írója.

Lelkesen mondja el, hogy a szittnyai uradalom határán két magyar föliratu gúla volt föllállítva, s hogy a dervicsei tót jobbágyság nevében az ottani jegyző ékes magyar szónoklatot tartott a hercegi párhoz.

Az utak mindenfelé úgy el voltak lepve selmeevárosi polgárral, úri fogattal és parasztszekérrel, hogy az egész kép valami óriási népvándorláshoz hasonlított.

De augusztus 30-án volt a legfőbb ünnepség, amikor Hont vármegye küldöttsége tisztelgett a szent-antali kastélyban.

A honti urak saját, sallangos, cifra fogataikon, ragyogó díszmagyarban érkeztek. *S emberi*/ Imre másodalispán vezette őket.

A fogadtatás a legszorosabb francia udvari étikét mellett, valósággal a XIV. Lajos korát varázsolta vissza.

Erről így emlékszik meg az 1844-ben kelt levél:

„----- A házkapuk előtt két uradalmi huszár, a lépcsők előtt ismét kettő, magán a lépesőzeten *Joób*, udvari tanácsos és igazgató vezérlete alatt az uradalmi tisztség. Föntebb ismét két huszár, az alsó előteremben a többi cselédség díszruhában, a másodikban pedig a sok hajporos fejű, kamásli *valets de chambre*.

A fogadó-teremben a hercegi családon kívül csak egy *udvari dáma* és a *chevalier* valának jelen.

Sembery emelkedett szellemű beszédben üdvözölte a magas családot, amire előbb az öreg Ferdinánd herceg német, majd a fiatal *Auguszt* herceg *magyarul* válaszolt.

Aztán a bemutatott küldöttségi tagokkal nyájasan társalogtak, különösen Klementina hercegnő. Mindenkit megszólított, hiszen neki, a különben is francia hölgynek, a nyájasság nem mesterkél, de vele született tulajdona volt.

Az ebédhez való fölhívás is a legnagyobb versaillesi étikét szerint történt. Az öreg Ferdinánd herceg menyét, Klementina hercegnőt, Auguszt herceg saját anyját, Sembery Imre alispán pedig Ferdinánd herceg anyósát, az *utolsó Kohárynét* vezette.

Az ebéd alatt az alispán a két hercegnő között ült. A lakoma éppen olyan fényes volt, mint a fogadtatás és egészen francia módon készült vala.

Az első áldomást az öreg herceg mondta a királyért és családjáért, majd István nádorért, Auguszt herceg Magyarhon javáért, majd ismét az öreg herceg Hont vármegye fölvirágzásáért ivott. Később a kiildöttségi tagok is rendre mondanák áldomást, amíg végre Auguszt herceg Sembery alispánt és a nemes urakat éltette.

Ebéd közben a selmeci cigányok játszottak és Klementina hercegnő különösen megismételtette a „*Kékeres a szőlőlevél!*“ kezdetű népdalt,

Ebéd után — mint a levélíró mondja, aki maga is benne volt a küldöttségben — feszteleőbb lett a mulatság, a kisdéd herceget is bemutatta Klementina hercegnő. A kövér, rózsásarcu babát a jelen volt nemes urak zajosan megéljenezték.

Klementina hercegnőnek annyira megtetszettek ekkor a magyar nyelv és a magyar népszokások, hogy mihelye&t hazatért Parisba, azonnal íratott Joób igazgatónak, hogy küldjön a kis princ mellé egy magyar dajka-leányt, ami meg is történt. Érdekes még azt is

megemlíteni, hogy a hercegnő akkor bájos szép volt s amikor először Szent-Antalra érkezett, „világos színű skót popeline ruhát viselt, égszínű kék cashmir écliarpe-al átkötte“.

A hercegnő azóta is gyakran megfordult Magyarországon és egyik leánya, Klotild főhercegnő, szintén köztünk lakik, ő a mi legkedvesebb kit. hercegünknek, Józsefnek a neje. Egyik fia, Fülöp, pedig rendesen szent-antali birtokán tölti a nyarat, sőt, amikor még fiatal házas volt, feleségével, Luiza belga királyi hercegnővel hosszabb ideig állandó lakosa volt fővárosunknak és részt vett a főrangú társasélet minden mozgalmában.

AZ ELSŐSZÜLÖTT.

Sajátságos élet volt az ötvenes években nálunk.

Akkor szerepelt egyének azt állítják, hogy sohasem volt a társadalmi élet olyan élénk, mint azokban az időkben, ami abban leli magyarázatát, hogy a nemzeti élet minden nyilvánulása teljesen megszűnt s a férfiak is a házi tűzhely s az atyafilátogatásra voltak utalva.

A nemzet dacolt az uralkodó államhatalommal. A leggazdagabb úr sem fizette meg adóját, ha csak katonaság által nem hajtották be azt.

Ezt az adóbehajtó katonaságot hetekig eltartotta néha egy-egy oligarka, még pedig úgy, hogy 100—150 katona is volt a háznál ugyanannyi lóval, amiért is ezeket a beszállásolásokat elnevezték: kényszer vendégszeretnek.

Voltak rá esetek, hogy a katonák nagyon rakoncátlanul viselkedtek, így például Bárczay Gyula tiszaroffi nagybirtokos kastélyában, a ház úrnője, született Kemény Ida bárónő szalonjában, a selyempamlagokra sáros csizmával feküdtek le a kúrasszirok és szegeket vertek a drága festményekbe s arra akasztották abrakos tarisznyáikat.

Egy más alkalommal, báró Henney István özvegyénél a zemplénmegyei Bácsinban, teljes hat hétig volt katona-elszállásolás, de itt, kivételesen, egy igen finom, előkelő osztrák főnemes, gróf X. Y. volt a parancsnokuk, aki nem engedett meg semmi rablógarázdálkodást.

A fiatal W.-nek állásába került ez a nagylelkűség.

Abban a kényszer vendéglátás korában történt, hogy egy nagyon szomorú alkalommal az egész országra nézve rendeletileg parancsolták meg a gyászt. Akkor tudniillik, amikor a kis Zsófia főhercegnő, az uralkodó-pár első gyermeke Budán meghalt.

Az 1857-ik év tavasza nagyon hideg, nagyon nedves volt. A kis főhercegnő, az angyali szép kis szőke baba, lement a budai várkertbe, amely még akkor nem nyílt meg a közönség számára és ott széles jó kedvében, kergetett egy göndör fehér báránykát. A bárány nagyokat, szökelt, a kis leány utána, a hegyekről fújó hűvös tavaszi szellő pirosra csípte arcocskáját, de rászállt a föl melegegett, lihegő tüdőre is . . .

A hatalmasok parancsolnak mindennek — csak az elemeknek nem, amint ezt Hugo Viktor szépen megírta „Az infánsnő rózsája“ című költeményében.

A kis Zsófia főhercegnő, akár egy szegény nap számos gyermeke, tüdőgyulladásba esett s hiába állták körül ágyát Bécs és Budapest doktori fakultásainak leghírnevesebb orvosai, pár napi vívódás után meghalt.

A királyi pár vigasztalhatatlan volt. Király ő felsége imádta a kis Zsófia főhercegnőt és egyik nagynéném, aki Grünne gróffal — a gróf akkor nagy szerepet játszott az udvarnál — sógorsági viszonyban állt, későbbi években is gyakran emlegette, hogy ő felsége órákig eljátszott a kis Zsófia főhercegnővel, hogy bábizni segített neki, sőt, amikor a kis főhercegnő baba ruhákat mosott, ő maga vasalta azokat ki, egy pici, sárgaréz vasalóval . . .

A fiatal, délceg uralkodó, a gyermekszobában majdnem maga is olyan volt még sima, rózsás arcával, mintha leánykájának idősebb fivére lett volna

A kis főhercegnő halála mély gyászba borította az uralkodó-házat és ő felsége azonnal lemondott a magyarországi körút folytatásáról, amelyet éppen akkor terveztek.

Gyürky Pál, a dúsgazdag nagybirtokos, valóságos belső titkos tanácsos és volt brassói főispán, bálvány-utcai termeiben fényes estély volt május 28-áról 20-ére, éppen péntekre virradóra. A szocietas teljes számmal egy begyült s az akkori jeunesse d'orée matakorjai: Károlyi Gyula és Viktor, Percnyi Károly, Bobus Laci, Kállav Béni, Orczy Elek éppen a quadrille összeállításán fáradoztak.

A ritka szellemes, bizarr szépségű Forgách Eliz grófnő, a későbbi kancellár unokahúga, aki rendesen játszani szokott, már leült volt a zongorához és a négyes megkezdése előtt valami ábrándos „Réverie“-t markírozott.

Gyürkiné, Odeschalchi Gvolánéval, aki éppen új asszony volt és menyével, szintén friss menyecskével, Gyürky Ábrislé, Orczy Saroltával beszélgetett egy ablak mélyedésben ...

Egyszerre csak belép a szalon melletti kis terembe, amely buffet-nek volt átalakítva, Jules, a francia komornyik és int a háziasszony egy tízéves kis nicedjének *** Leonienek, hogy jöjjön ki.

A gyermekleányka kifutt — aztán ismét bejön és valamit súg nagynénje, Gyürky Fálné fülébe.

A quadrille már megkezdődött és Károlyi Gyula aki Zichy Pál Ferencnével táncolt, éppen elkiáltotta magát:

— En avant, double chaine . . .

A háziasszony arcán látható zavar tükröződött vissza, aztán szintén eltűnt a kis mellékterembe.

Az egyik alacsony pamagról most magas, halvány, igen elegáns, feketébe öltözött férfi kelt föl, a budapesti főúri házak akkori elkényeztetett orvosa: Balassa János. Néhány lépést tett Gyürkyné felé, aztán halkán, kissé nyomott hangon így szól:

— Meghalt . . . ismét egygyel több az ok, hogy a kapocs lazább legyen, s Buda még gyűlöltebb helyé váljon oda fönn.

— Borzasztó! — suttogta szinte gépiesen utána Gyürkyné.

— Excel lenciás asszonyom, szüntesse meg a táncot . . . oszlassa föl a társaságot, egy valóságos belső titkos tanácsos házában nem illik mulatni Zsófia főhercegnő halálának éjszakáján.

*

Tíz perc múlva egymásután oltogatták ki a csilárokot Gyürkyéknél és a bálvány-utcai Nádasdy-ház frontja sötéten nézett ki az Erzsébet-tér fáira.

A társaság eloszlott, mert nem illett mulatni Zsófia főhercegnő halálának éjszakáján.

Másnap reggel aztán itt is, ott is kezdtek kitűzni egy-egy fekete zászlót.

Leginkább hivatalos épületeken, laktanyákon és olyan házakon, amelyekben előkelő hivatalnokok, katonatisztek laktak, tűntek föl a fekete zászlók.

Nem érzett akkor a nép együtt az uralkodó-házzal — ami nekik fáj, az nem fáj nekünk — viszont a mi fájdalmaink érintetlenül hagyták az ő szíveiket.

Oly kevés volt a fekete zászló Budapesten, oly bántóan csekély a részvét: hogy ekkor hivatalosan kiadták: hogy gyászolni *kell*.

— Muszáj siratni Zsófia főhercegnőt! — így értelmezte ezt a rendeletet a nép, amely nemcsak Budapestre, de az egész országra szólt.

Minden megyefőnök, minden kerületi előjáró, akit akkor Bezirkernek hívtak, kapott egy ilyen rendeletet.

A rendelet mellé részvétívek voltak csatolva, amelyeket szétosztottak a földbirtokosok és a pór nép közt is.

Amelyik földbirtokos, a hivatalos presszió mellett is, vonakodott nevét a részvétívre fölírni, az biztosan számíthat a kegyvesztettségre.

Egyik borsodmegyei Ragályi, hogy valamiképpen kikerülje, római eljáráshoz folyamodott s szánt-

szándékkal ellőtte jobb kezének két újját — amikor az-
tán jöttek az ívért, hogy elvigyék. Ragályi megmutatva bepólált kezét, elmondta a Bezirkernek, hogy vadászat közben baj érte s keze megcsonkult s így nem teljesíthette alattvalói kötelességét.

Örökre nevezetes marad a hevesmegyei Fancsal község kántorának ékes rigmusa is, aki a következő, diplomatának is becsületére váló két sort írta a részvét-ívre:

„Ismervén Zsófia hercegnőt anyagnak —
Szűnjenek könnyei már folyni Fancsalnak!“

Az uralkodó pár, drága kis halottját Bécsbe szállítva, sokáig nehéz szívvel gondolt Budára és majdnem tíz év telt el, amikor a királyné ő felsége ismét visszatért a magyar fővárosba.

A gyászos esemény elmúltával, 1865 nyarán, a königrätzi szerencsétlen ütközet után jött a királyné ő felsége megint Budára, s Rudolf trónörökössel és Gizella főhercegnővel a zugligeti, Kochmeister-féle nyaralóban lakott.

Örömneppek színhelye volt aztán a budai vár a koronázás után és ott, ahol a szegény kis Zsófia főhercegnő koporsója állt, ringott tizenegy év után a felséges uralkodó pár *kis magyar lányának*, Mária Valéria főhercegnőnek a bölcsője.

KIRÁLYI SZÁLLÁSOK A RÉGI PESTEN.

Fővárosszerte, de különösen a Belvárosban igen nagy örömet keltett a hír, hogy *Ferenc József* király beállt budapesti háziúrnak.

A régi kúria telkét vette meg a király, illetőleg a uralkodó család hitbizománya, amelyet II. Leopold császár és király a múlt század utolsó tizedében alapított volt.

A kúria, még mielőtt a Pálos-szerzeté lett, jó ideig magánosok tulajdona volt és többször cserélt gazdát.

Így 1724-ben gróf Brisler, cs. kir. élelmezési biztosé volt, aki 1600 rh. forintokért Szeleczky Mártonnak adta el. *Obr ist wachmeister des lobi. Nádasdy Regiments, vice Judicis Curiae*, aliogy az adásvételi szerződésben áll. Szeleczky Márton később kilenc esztendeig viselte Pest vármegye alispáni tisztségét, de akkor is a saját házában maradt. Bizonyítja ezt egy négyrét hajtott, árkus papirosból való boríték, amelyen a vice-ispán szállását *in foro B. P. Franci scanorum*, vagyis a tiszteendő franciskánus atyák piacán lévőknek nevezi meg a levél küldője.

Bizonyosan pompásnak készül az a palota, amely az üres telekre kerül, s ez lesz az első ház, ami a magyar fővárosban, a magyar király, a magyar királyi család otthona lesz. A budai várkastély tudvalevőleg az országé — s a magyar fővárosnak csöndesebb, kevesebb forgalmú részén emelkedve, semmiesetre sem olyan alkalmas, mint az új palota, bent a főváros kellő közepében.

Elmúlt idők krónikáit, családi levelezéseket, naplót forgatva, azt vesszük észre, hogy mennyire nem szerettek a Habsburgok a budai várban lakni.

Kitűnik ez már abból a levélből is, amelyet Mária Terézia akkor írt Grassalkovich Antalnak, a *magyar királyi kamara Elölülőjének*, amikor leánya, Mária Krisztina főhercegnő, férjével, a száz-tescheni herceggel, az ország kormányzójával a magyar fővárosba készült.

Mária-Krisztina főhercegnő annyira félt a várbeli „*barátságatlan, szüle és sötét utcáktól*“, hogy elutazása előtt már hónapokkal kérte felséges édes anyját, hogy: *inkább a pesti oldalon és privát házban váltatna számukra lakást*. A királynő a szálláskeresést Grassalkovicji Antal grófra bízta, aki egyokru följegyzések szerint a 454. számú házat választotta ki. A gróf jelentése szerint, egyike volt ez *Pest legnóbelabb* épületeinek és *Grassalkovich, Susanna ezredesnétől* ment át Hajthényi Károly és neje, Beleznay Mária tulajdonába Jelen század elején leírhatatlan fenynyel és pompával

Kállay Péter, a *szabolcsmegyei nábob*, tartotta itt aztán udvarát, aki neje, Majthényi Lucia révén jutott ehhez a házhoz.

Hogy mennyire szívén feküdt Mária Teréziának a lakáskérdés, mutatja á Grassalkovich Antalhoz sajátkezüleg és nem a legkifogástalanabb ortográfiával írott levele:

„1769. Pressburg. Die 24. 9-bris.

Lieber Gf. Grassalkovich!

Nachdem künftigen Jahren, und Monatli February Meine Tochter Maria-Ch. mit Ihrem Gemahl, Herzogen zu Sachsen-Teschen, nachher Pestli kommen wird, und weilen in ihren bestimmten Wohnungen, ein- und andere Reparationen vorzunehmen, Kucbl und Gang gemacht werden muss, als' werden diese Auslagen aus dem Hungarisehen Camerale bestritten und alldorten in Ausgab' zu stellen.

Maria-Theresia m. p.^a

Miután Pestre jött a hercegi pár, Mária Krisztina *fölöttébb* meg is volt elégedve lakásával. Ezt többször említi is a királynőhöz írt leveleiben, akinek elmondja, kikkel társalog, milyen benyomást tesz rá a város, milyent tesznek az emberek — és hogy: *Pest távolról sem olyan finom és eleven, mint Pozsony*. Érdekes egyik levele, amelyben a mai belvárosról emlékezik s azt mondja, hogy még lakásuk közvetlen közelében is, ahol pedig a *legcsinosabb épületek állanak*, van elég puszta telek, égett sövénynyel bekerítve, de kerítetlenül is, meg ha utcájukból — a mai Koronaherceg-utcában állt a Grassalkovich, Susanna-féle épület — kifordul, Pichler Mihály suszter háza igazi: *„Mördergruben, schlecht von Kott und holz, mit einem Tag . . .“* — *Vach*. —

II. József, a nagy császár, aki utált minden cifraságot, zajos fogadtatást, ha a magyar fővárosba jött, rendesen vendégfogadóba szállott. Még pedig a *Hét választó fejedelem*-hez címzettbe, amely a múlt század

vége felé annyira nevezetes volt. Vörös gallérú, zöld

waffenrockban, sárga nadrággal, amelyhez nyáron rendszeren térdig érő, fehér gyolcs kamáslit viselt, akárhányszor látták ott gyalog ki- s bejárni a pesti polgárok, valaminthogy a hivatalos urakat is rendszeren ide rendelte magához.

A császár türelmetlen, ideges ember volt. Egyszer a budai színház ügye miatt magához hívatta Kiczky Kristóf grófot, aki nem érkezett a pontos időben. II. József fogta dinnyealakú, viaszos vászon ernyő jü utazó sapkáját, amelyet leginkább gyöngesze-
mei végett használt és így állt ki a szálló kapuiába.

— Nini, a *kalapos király*... — suttogetta egy csomó arra haladó diák, akik fölismerték az uralkodót. Niczky gróf, aki szembejött az ifjakkal és hallotta megjegyzésüket, rohanva sietett a vendégfogadó kapujához. Mekkorát bámult, amikor ott találta a császárt, aki mogorván így szólt hozzá: *Egy negyed óra óta várom az urat. Az úr pontosabb is lehetett volna.*

Mikor József császár 1786-ban unokaöccsét és örökösét, Ferenc főherceget — a későbbi Ferenc császárt — néhány hónapra Magyarországra küldötte, ugyancsak a *Hét választó fejedelem*-nél vétetett neki szállást.

„ . . . írhatom az úrnak, hogy nagy *Elevenség* vagon amióta az *Ertz-Herceg Verentz a hét Ellecteur Vhurfürstben* vett szállást . . . írja *Szemere Ferenc* egyik atyafiához küldött levelében, viszont maga Ferenc főherceg is foglalkozott rendszeren vezetett naplójában pesti szállásaival.

Itt olvassuk, hogy szobabeli bútorzata semmiben sem különbözik a rendes vendégfogadói szobák berendezésétől. Csak táborigyá és toilette készlete volt sajátja, még pedig olyan, aminőt császári nagybátyja szokott magával hordozni. A budai királyi váriakról emlékez ve, így ír Ferenc, a későbbi császár:

„-----A várlak igen nagy, de csak a *parancsnokló* lakik benne, akinek éppen most építik új lakosztályát. A kilátás gyönyörű, majdnem Vácig el lehet

látni; a másik oldalo a Rác-város felé sem megvetendő a vidék. A vár házai elég csinosak, de összevéve, olyan hatást tesz rám az egész, mintha börtönbe volnék. A pesti oldal sokkal kellemetesebb, szinte vidámabb. Alkalmadtán itt szívesebben lagnék állandóan . . .”

Ferenc főherceg amikor uralkodó volt, azért szintén Becsben lakott állandóan, aránylag azonban gyakrabban megfordult a magyar fővárosban, mint elődei, sőt 1809-ben, a francia háború idején, az egész uralkodó család Budán vonult meg. Megemlékezik erről József nádornak a fölkelő nemességhez kiadott manifesztuma is, mondván: „Ő Felsége, a királyné s az egész Királyi Ház kebelünkben van. Oltalmunk alá bízta szeretett királyunk mindazt, ami tulajdon Életénél kedvesebb⁴⁴.

Pest és Buda polgársága lelkesedett Ferenc császár gyönyörű szép, rendkívül szellemes harmadik neje, Mária Ludovikáért s ahol csak hintáját látták az utcákon, fölharsant az egetverő *vivat*. Erről emlékezve írja .Mária Lújza, Ferenc császárnak második házasságából származott leánya, aki bájos mostoha anyjánál alig néhány évvel volt fiatalabb, egyik, atyjához intézett levelében, hogy: „Szeretném leírni a budaiak és pestiek örömet. Nem látunk egyebet örvendező arcoknál s amerre csak a mama megy, hangos *vivat* harsan föl^a.

A magas urasa gok szobáit Vogel, *Privilégiumas Mobillal: Fahnh-ája* újdonat új bútorokkal rendezte be és mint egy régi naplóban olvasom: „Pestről Budára egész napokon át hirtzolták a sok *Causeuse-t, Finds-ot, Forte piano-1* és ánglus módra fűzött matráczókat . . .⁴⁴

Pünkösdtől egészen június 14-ikéig, a szerencsétlen győri ütközet napjáig tartott ez az eleven élet Budán. Pálffy Ferdinánd gróf, aki a válságos napokban a császár és császárné levelezését közvetítette, meghozta azonban a vesztett csata hírét. Ekkor Ludovika császárné Egerbe költözött és: *egyszerre minden csendes leve és nagy rettegés fogta el a lakosságot*, mondja egy egykorú följegyzés.

A háborúk lezajlása után Ferenc császár — akkor

már negyedik feleségével, Karolina Augusztával — 1820-ban jött ismét hosszabb időre a magyar fővárosba.

És mivelhogy régóta utálta a vár sötét utcáit. Pesten szállt meg, még pedig a gróf Károlyiak Egyetem-uteai *Farnilia-Házában*.

Károlyi József özvegyének képviselőjében, gróf Waldstein Emánuel, a három fiatal Károlyi grófnak a gyámja, volt az uralkodó párt házigazdája és mindent elkövetett, hogy a pompához és kényelemhez szokott felségek semmiben se érezzenek hiányt.

A császári pár pesti időzése a rákosi *táborlatol*-idejére esvén, temérdek magas uraság gyülekezett itt össze, úgy, hogy egy hónapig igazi zajos udvari élet folyt a magyar fővárosban. Említésre méltó azonban, hogy a budai várban a magas uraságok közül egyik sem vett lakást, de mint egy akkori főrangú hölgy naplójában olvassuk: „Antal fhrg Tallián eonsiliáriusnál, Lajos fhrg Laffert báró házában, Cambridge, ángoly Királyi Hertzeg és Károly Baváriai Hertzeg pedig Horváth József Csász. kir. kamarás házában szállottak meg . . .“

Karolina Augusztá császárné a *Károlyi Familia Házában* fogadta a gróf Teleki Lászlóné vezetése alatt tisztelgő főrangú dámákat, valamint jöttek a császárnak jelentéstételükkel a főtisztek, köztük *Wlassies* Ferenc tábornok, a Mária Terézia-rend vitéze és az akkori rákosi *táborlat Fő-Intéző Generálisa*.

Mint egy egykorú följegyzés mondja: „szeptember 21-én Albert Szász-Tescheni hertzeg a' felséges Udvar, 's az itt lévő Fő-Vendégeket a' Promontoriumban vendégelte meg, s ebéd után a' Csepel szigetébe' által hajózáván, a' magas Uraságok ott is töltötték az Éjczakát, a' hol egy igen díszesen elkészült Leveles Színbe' ama hires Bihari Magyar Nótáival, sokáig mulattatá: sukra igyekezett . . .“

A legutóbb múlt évtizedekben hosszú ideig szomorú emlékezetű volt a királyi várak dicsőült Erzsébet. nagyasszonyunknak is. Itt érte az első fájdalom, a kis Zsófia főhercegnő halála. Később kedves események,

Mária Valéria főhercegnő születése, Gizella főhercegnő eljegyzési ünnepe fénybe vonta a múlt árnyékát, de azért sem a királyasszony, sem a király, sohasem szeretete úgy a rideg várlakot, mint például Gödöllőt, ahová magyar udvari életünk legszebb, legkedvesebb emlékei fűződnek.

PAN BENICZKY PANYI BENICZKÓ.

Filemon és Baucisznak az esete nagyon régi és nagyon megható.

Manapság már nem igen hallani ilyen házaseletről. Mert hiszen nem mostanában éltek ám a Pan Beniczky meg a Panyi Beniczkó sem.

A régi gőz és villám nélkül való időben, Nógrádiban volt kúriájuk. Falán Moh órán vagy Láziban, már magam sem emlékezem rá, hogyan mesélték nekem ezt otthon.

De bizonyosan afféle régi, „dupla fedelir* kúria volt. Az ablakokon vaskosarak, a vaskosarak mögött muskátli, rezeda meg sárna viola. Az udvaron galambdúc, körülötte szép bóbás, kényes fehér meg sötétkék szárnyú galambok.

A kapu nyitva állt, mert a régi Magyarországon a nemesi háznál szégyen lett volna a bezárt kapu. Járt, is vendég, de azért Beniczky Sámuel meg a felesége legboldogabbak voltak akkor, ha egyedül lehettek.

Szép, enyhe nyári napokon, együtt sétálgattak a kertben, akkor is karonfogva, akárcsak valami szerelmes pár. Borús időben beültek a szobába, az ócska módi kanapéra és olvasták a „*Hozni és Külföldi Tudósítások*“ utolsó füzetét.

A kanapén is karonfogva ültek és csak akkor eresztették el egymás karját, amikor az újságlapot meg kellett fordítani.

Ha mentek Gyarmatra, Losoncra, vagy valami családhoz látogatóba, a nagy bőrfedeles, rugóra járó hintóban is karonfogva ültek be. Az egész vidéken alig

volt ember, aki másképpen, mint karonfogva látta volna őket, ezért is, soha sem említették őket külön.

A parasztok ha az urat említették *Pan Beniczky*, rögtön utána tették *Panyi Beniczko*. De így hívta már őket az úri rend is és ezek sem emlegették egymás nélkül a házastársakat.

Történt egy ízben, hogy megyei *Congregatio*-ra gyűltek össze az urak, s hogy az örökös só gravament letárgyalták, táblabíróválasztásra került a dolog.

A nemes rendek közt első sorban jelölték Beniczky Sámuel is, aki a zöld asztalnál kivételképpen egyedül ült ugyan, de jobb karját drágaköves kardjára támasztva, most is olyan formán görbítette meg, mintha valakit vezetni akarna.

Egyhangúlag, nagy lelkesedéssel ment végbe a választás, s a rendek hangos emíi-ozásba törtek ki.

Amint kardjaikat csörtetve lejöttek a megyeházából, még egyre vivát-oztak az urak s a piaci népség, a sok díszruha láttára, mind köréjük gyülekezett.

— Vivát Beniczky!

Nem is kellett ennél több a mohorai meg a halápi parasztnak, ahányan voltak, pedig szép számmal begyűltek a hetivásárra, valamennyien elkezdtek ordítani:

— *Vivát Pan Beniczky Panyi Beniczko!* — Akárhogy fogták is be markukkal a szájukat, kiszaladt a szó, — Mert lehetetlen az, hogy Beniczky Sámuel egyedül legyen valahol, s ha ötöt éltetik, a feleségét is okvetetlenül éltetni kell.

Óriási kacagás felelt a parasztok egetverő vivátozására, s megyeszerte híre ment neki, hogy most már Beniczky Samuné *táblabíró*, mert megválasztották a mohorai tótok.

A krónikás adoma sem egyéb különben, mint szimbóluma annak a nagy szeretetnek, amely a Beniczky-párt összekötötte. Halálig boldog egyetértésben éltek, s emlékezetük fenmaradt a családban. Ha jó házasságokról esik szó, még most is összedugják fejüket az öreg nénikék és mosolyogva emlékezve, fontoskodva mondják: Pan Beniczky Panyi Beniczko.

JÓZSEF NÁDOR MEG A KURTANEMES.

Svéd eredetűek voltak a Sturmannaok, s a magyar nemességet katonai érdemek miatt kapták sok száz esztendővel ezelőtt.

Sturmann Márton, aki magát ózdi és zádorliázinak írta, már a múlt század végén nagy úr volt és nem is tudta hogy mekkora nagy volt a gazdagsága. Kedves embere volt a *consiliárus* úr József nádornak is. Ila beszállt a régi Aszalay-kaszárnya mellett épült krisztinavárosi *magna π/Wd*-jába, minden előzetes tisztelgés mellőzésével ebédre hívatta meg a palatínus.

Amikor Sturmann Márton a *Coalitio*-t, vagyis az egységes gömörmegyei vasművek első részvénytársaságot szervezte, akkor meg is látogatta József nádor.

Leírhatatlan pompát és fényt fejtett ki akkor a ház úrasszonya, Sembery Anna Mária és csupa vert ezüst tál, tányér, metszett velencei kristály tündökölt az asztalon.

A vizesréti kastély nagy ebédlője, amelyben egyik farsangi dínom-dánomkor huszonnégy cheveaux-leger lóháton járta a négyest, virágerdőhöz volt hasonló, sárkaiban pedig valóságos pálma- és narancsligeteket helyeztek el.

Mindenki várta a palatínust, s az egész vidék búcsút járt Vizesrétre, hogy megnézze az előkészületeket. Köztük egy kurtanemes azt a kegyet kérte Sturinnantól, hogy inasruhába öltözkedve, ő is szolgálhassa majd a nádort

A háziasszony sehogy sem akarta kérését teljesítem. Hiszen Becsből hozattak a *Tafeldeclcer*-ekét, ezek oktatják még az ügyes házi komornyikot, inasokat is, képtelenség olyan embert ilyen szolgálatra alkalmazni, aki maga is úr és soha tányérváltáshoz, mi egymáshoz nem értett.

De a kisenemes addig könyörgött, amíg a jó Sembery Anna Mária megindult kérésén és beleegyezett:

— Isten neki, szolgálja hát az úr a palatínust.

A nagy nap bekövetkezett, A mérges juhász-kutyákat jó előre elcsukták, de az egyik valahogy mégis csak kiszökött és irgalmatlanul megugatta a pompás négyes fogatot, amelyen a virággal díszített kastély elé hajtattott a nádor. Sturmman Márton rendkívül röstelte a dolgot, kergette is a kutyát, de már félig kárba veszett a szép latin oráció, mert a nagy lompos nem ment el, de megbarátkozott és sáros orrát odadörzsölte a fenséges úr térdéhez.

— Jól van így — monda a nádor, véget vetve a zavarnak, — amely háznál a kutya örül a vendégnek, ott a gazda is szívesen látja vendégét.

A nagy ebéd fénypontja volt a fogadtatásnak. Oly aszút öntögettek a pohárba, amelynek minden cseppje egy-egy aranyat ért.

Selyemfrakkos, selyemharisnyás lakájok, zsinóros, magyar-dolmányos hajdúk szolgáltak föl, utóbbiak közt a kurtanemes, aki minduntalan elvétette a sort, s a halmozott tálat *jobboldalról* kínálta a palatínusnak.

Sembery Anna-Mária végre is megsokalta a dolgot.

Odafordult a nádorhoz, s töredelmesen bevallotta az egész esetet.

A fejedelmi vendég jóízűen mosolygott, s oda intve a nemest, így szólt hozzá:

— Igen köszönöm ragaszkodását és máskor csak bátran, azon az oldalon nyújtsa az ételt, ahol a kenyér áll.

A dúsgazdag Sturmman Márton leánya, a ritkaszepségű és nagyműveltségű Karolina, felesége lett később Beniczky Pálnak, Meerwahl Zsuzsánna fiának, aki édesanyja papucsában a csodás írást találta: *Suchet und ihr werdet finden*. Igen nemes gondolkozásu, áldott jó feleségében eszerint csakugyan megtalálta a jövődölt kincset . . .

A MEERWAHL ZSUZSANNA PAPUCSA.

Val ahány szór Tó-Györkről Sztrácínba mentünk,, a nagyanyám mindig némi titokszerűséggel mutatott az úttól oldalt esd halápi kastély felé:

— Ott volt a *schwarze Kammer*. A XVIII. század derekán *referendarius* volt Pécsben Beniczky Sámuel. Nagy hivatal volt az akkoriban és az előkeld, finom udvari emberrel nagyra volt a família.

Amikor Sámuel úr unokaöcscse, Beniczky Pál jegyben járt Meerwahl Zsuzsámul val, először is a referendárius bácsinál tette tiszteletét.

A famíliában mindig nagy szeretettel voltak egymás irányában az atyafiak. Beniczky Sámuel is örvendezve ölelte keblére Pált és megígérte neki, hogy nem felejtkezik meg a nászajándékról.

Akkor még nagyon gavallérosak voltak a nagybácsik. Beniczky Sámuel meg éppen kitett magáért. Nászajándékba fölépítette Pálnak a nagyhalápi kastélyt. Ez meg a hetedhét országra szóló lakodalom után be is költözött szépséges Zsuzsannájával.

Mert szép volt Zsuzsámul és nagyon eszes, szellemes asszony. Talán egy kissé nagyon is eszes.

Furcsább asszonyról még nem írtak a régi krónikások. Hóbortosságában valódi rendszer volt, s ez teljesen egyoldalúig fejlődött ki benne.

Mint feleség kitűnő, mint anya páratlanul gondos volt. Tizenhat gyermeke közül tizet nevelt föl, s olyan takarékos, körültekintő gazdasszonv nem volt hét vármegyében. Históriaíró, mithologiaíró, asztrológiaíró, sőt az akkor annyira divatos alchimiáról is el lehetett vele társalogni. Úgy beszélt mindenről, akár csak valami professzor.

De ha akadt aztán ember, aki a halápi kastély nagy szalonjának egyik márványkonzoljáról nem akarta elhinni, hogy az *verwünscht*, vége volt minden tudománynak, minden józanságnak.

Zsuzsanna asszony dühbe jött, összeszidta az illetőt, s még a hagyományos magyar vendégszeretetről is megfélekedve, valósággal kinézte az olyan látogatót.

Amit erre a konzolra tettek, azt azonnal fölkapta s vitte a kastély egyik földszinti szobájába.

— *Verwünscht!* — kiáltotta ilyenkor rendesen, s bedobva a tárgyat az ajtón, még a kulcsot is megfordította a zárbán. Ezt az örökké csukott szobát, amelynek még ablakait sem nyitotta ki soha, nevezte el aztán *schwarze Kammer*-nek a halápi kastély úrnője.

Drága indiai sálók, nehéz selymek, bársonyok arany, ezüstnemű is kerültek ide, s amikor Meerwühl Zsuzsanna meghalt, több ezer forintnyi készpénzt is találtak ottan, még pedig olyan bankókban, amelyek akkor már értéküket veszítették.

Még a végrendeletével is megtréfálta az utódokat.

Bár nagyurasan éltek Beniczky Pálék, Zsuzsánna kitűnő beosztása, ritka értelmes gazdálkodása következtében szép vagyont gyűjtöttek.

Szántóföldek, rétek, erdők, bányák bőven voltak, de nem ebben állt a legnagyobb gazdagságuk.

Csöndesen suttozták, hangosabban is beszéltek a familiában, Jiogy temérdek kincse, arany, ezüst pénze van Zsuzsánna asszonynak, de hogy hol tartogatja, arról nem igen tudott halandó.

A besztercebányai nagy házában volt éppen Beniczky Pálné, amikor megbetegedett és közeledni érezte utolsó óráját.

Sürgönynek híre sem volt még akkor. Amire a staféták kiértek Nógrád vármegye napsütötte, lankás völgyeibe, mire a szerető gyermekek fölsiettek kincses Besztercére, lehunyta volt már szemeit a nagyasszony.

A gyászos szertartások végével, prédikátorok ékes búcsúztatója, szomorú zsoltárok immáron hogy elhangzottak, a hátramaradottak figyelme valamelyest a földiek felé is irányult.

A gyermekek, nehogy megrontsák egymást, elkezdtek a végrendeletet keresni.

Sámuel a százfiókos almáriumot kutatja, Antal az apró, vékonylábú mahagóni asztalfiókban keresett. Zsigmond a könyveket lapozgatta át, talán éppen valami *Ritterroman* lapjai közt rejtette el a mama ezt a fontos írást, Tamás meg Lajos, a négy lánnyal együtt a faliszekrényeket meg a *Windofen-okat* nézték végig amíg Pál a bútorok alját vette szemügyre.

Órákig kerestek már, amikor egyszerre csak Pál tekintete valami piros selyempapucson akadt meg. Összecsavargatott cédula kandikált ki fehér béléséből, amit alig hogy kivett, azonnal megismerte édesanya írásáról: — *Suchet, und ihr werdet finden ...* — Ennyi állt a papiroson, s bár hetekig kerestek a Beniczky gyerekek, más végrendeletet nem találtak.

Lassankint megosztottak aztán a birtokon, de a Meerwahl Zsuzsánna ezüstjét, aranyát egyik sem találta meg közülök. A szájhagyomány azonban azt tartja a felvidéken, hogy sok-sok évtized múlva, megtalálta azt egy Sznevű besztercebányai polgár, aki a hajdani Beniczky-házat megvette, s rövid idő alatt dúsgazdag ember lett belőle.

A ház falába bevakolva, egy óriási rézüstben akadtak volna a kincsre, abban a szobában, ahol egykor Beniczky Pál a Meerwahl Zsuzsánna papucsát megtalálta, s az arany- és ezüsthalom tetején ott hevert a papucsnak a párja is.

Nagyanyám sokszor elmesélte nekem ezt a históriát a Meerwahl Zsuzsánna papucsáról, benne a nevezetes írással: *Suchet, und ihr werdet finden . . .*

Számtalanszor ismételtém már magam is ezt a furcsa mondást, s érett észszel akárhányszor el gondoltam, hogy a sok kincset, aranyat, ezüstöt csak szimbolice értette talán a néhai Beniczky Pálné! Talán csak azért hagyta hátra utódainak, hogy *keressetek és megtaláljátok*, hogy soha se fáradjanak el a munkában, türelemben, akaraterejük ne csökkenjen, ha bekö-

vetkeznek a nem-szeretem napok, s kitartsanak a megpróbáltatások, küzdelmek nehéz időszakában.

És ha így volna, bizony mondom, nagy kincset hagyott hátra családjának ez a bölcs-bolond asszony. Nagyobbat minden múlandó földi vagyonnál, mert a csüggedést nem ismerő akaraterő végre is diadalmaskodik, legyőz minden akadályt és igazzá lesz Meerwahl Zsuzsámul mondása: *Suchet, und ihr werdet finden.*

AKI A KORONÁT MEGMENTETTE.

Kossuth halálának évfordulója alkalmából megemlékezett az ifjúság Bónis Sámuelről is, arról a jeles hazafiról, akire rábízta Kossuth szent István koronáját, amikor Windischgrätz csapatai hatalmukba kerítették a magyar fővárost.

Híres, neves kuruc család volt a Bónis-család mindenha. Elsárgult, ócska írásaik csupa jószágkonfiskációról, meg nótázásról szólnak. Minden rebellióban és perduellióban ott látjuk őket szerepelni és ismeretes tolcsvai Bónis Ferenc, abaújvármegyei alispán esete, akit egy akcentus miatt hurcoltak vérpadra. A kassai császári katonák parancsnoka ugyanis egy alkalommal éleést kérve Bónistól, ez levelében így írta neki vissza: majd küldök én neked éleést. Ezért az egy akcentusnak az elhagyásáért aztán a vértörvényszék elé állították és leüttette a fejét Karaffa.

Bónis Sámuel atyja szintén Sámuel volt, a híres szabóicsmegyei alispán. Messze földön nem volt olyan úri porta, mint Bóniséké Nagyfaluban. A politikai élet minden számottévő tagja megfordult a nagy vicispán házánál, a vidéki társas életnek pedig középpontjává tette a kiválóan művelt lelkű és szellemi háziasszony; vargyasi Dániel Borbála. Boka hegedűje meg oda csalta a fiatalságot, amely kivált ünnepek alkalmával ellepte a magna curiat.

A család fiai, Barnabás meg Sámuel kocsiszámra

hozták a sok jogászt. Juristának hívták még akkor őket és a híres Kövy professzort hallgatták Sárospatakon.

Kitűnő tanuló volt Bónis Samu, amellett jószívű, olyan lány, akár egy darab írósvaj. Ha elmúlt a vakáció, még jurista korában is órákig bújkált a nagy falui kertben. Nem mintha a diligenciától rettegett volna, de került a búcsúzást. Mert nehezen szakadtak ám el őbban a régi világban a szülői hajléktól, nem úgy, mint ma, amikor az úrfi cigarettázva, füttyörészve búcsúzik, csak arra gondolva, hogyan fog mulatni a fővárosban...

Amint szerette családi körét, olyan jó kolléga is volt Bónis Sámuel. Lángesze mint a tűz emésztette meg a penzumot, mikor aztán a saját feladatával elkészült, segített gyöngébb társainak. Egyik, egy gömörmezei Soldos nevezetű nemes úrfi, különösen nehezen vette be a tudományt. Jött az exámen — akkor még úgy mondták — és szinte lelte a hideg szegény Soldost. Megbukik, ez a borzalmas valóság lebegett előtte és jaj neki, ha még elégségest se vihet haza.

Bónis Samu régen készen várta már a vizsgát. Füttyörészve sétált ki a Bodrog mellé, ahol Soldosra akadva ez keservesen panaszkodni kezdett. Az áldott szívű Sámuel diák nyomban megvigasztalta.

Magára vállalta, hogy minden írásbeli munkáját megcsinálja, egyebekben pedig a vizsgán sügni fog.

Így is történt minden. Kitűnően ment a dolog. A professzorok bámulták Soldos írásbeli munkáit, feleletei következtek egyre-másra, akár a karikacsapás. Még csak a természethistória, vagyis a zoologia valának hátra. A professzor szólítja Soldost és kérdezi tőle:

— Domine Soldos, hol lakik a cethal?

— Tengerben — súgja Bónis Samu, de Soldos rosszul érti és örvendezve ejti a szót.

— Kenderben. . .

Általános hahota, amit a tanár fejcsóváló, rideg szava metszett el:

— Domine Soldos, hát azt mondja meg legalább, mivel él a cethal.

— Apró halacszkákkal, — súgja most már méregebben Sámuel úrfi, egy kissé oldalba is lökve a rossz diákot, aki rákká főve nagy zavarában, stentori hangon vágja ki:

— Apró almácskákkal . . .

— Domine Soldos nagy számár! — csattant föl a professzor s mialatt szekundába pónálta a rossz diákot, olyan kacagás harsant föl asszonyunk, Loránffy Zsuzsánna iskolájában, aminőtől azóta sem hangzott talán az a tiszteletreméltó vizsga-terem.

Hogy a kollégiumot elhagyta Bónis Sámuel ex nobili officio, a vármegyét kezdte ő is szolgálni. Ámde Szabolcs csakhamar a pozsonyi diétára küldte föl jeles fiát. Innen sodorták magukkal az 1848—49-iki események s mi természetesebb, minthogy a nagyszerű, puritán jellemű Bónisra a megalakult új magyar kormány-nál elsőrendű szerep várt. Igazi bizalmi férfiú lett, akire a legnehezebb, legtöbb karaktert megkivántató dolgokat bízták. Így a szent koronának biztonságba való helyezését is.

Midőn Windischgrätz serege már közel járt Pesthez, Kossuth hívatta Bónist.

— Samu, — szólt a belépőhöz — a Bónisok életet, vagyont vesztek, hogy hívei voltak a szabadságnak. Ehhez a névhez árnyék nem tapad. Ez a név biztosíték rá, hogy szent István koronáját megvédi minden veszedelemtől.

És Bónis Samu egy pillanatig sem gondolkozott. Mint soha, egyetlen Bónis sem, ha arról volt szó, hogy tegyen, vagy meghaljon a hazáért.

A még hivatalosan meg nem nyitott lánchídon Bónis szekere volt az első, amely átrobogott. Harminc gránátos kísérte a nemzet klenódiumát, amelyet vasas ladikében, széna közé helyeztek el a szekéren.

Én még láttam gyermekkoromban egy irtozatos nagy, kékbojtos, vörös szerviánsapkát. Különös áhítattal őrizte a nagyanyám és elmondta, hogy Damjanich felejtette valamikor Cséffán és hogy ezzel takarták be

a magyar koronát, tóikor Samu bácsi egy éjszaka ott hált meg a drága ereklyével.

Világos után is eljött oda még egyszer Samu bácsi. De akkor már oláh parasztnak volt öltözve és míg evett az ebédlőben, Nagy Mihály, az öreg ispán, strázsának állt a kert végébe, nézni nem jön-e valami liszteszsák. Az osztrák katonákat hívták így a fehér Waffengerockjuk miatt.

Hónapról-hónapra bújdosott világos után Bónis. Sámuel, míg hőslékű neje, nagyrétül Darvas Erzsébet mindenfelé kereste. Igazi hősnő volt ez a lelkes magyar úrasszony akkor. Három férfi sem akad talán manapság, aki annyi veszedelmet és nélkülözést kiálljon, mint Bónisné s panasz nélkül túrt minden szenvedést, csak arra törekedve, hogy szeretett férjét fölhalálya.

Ez meg is történt, ámde rövid volt a viszontlátás öröme. Bónis Sámuel se kerülhette ki annyi jeles honfiú sorsát és csakhamar megismerkedett az olmtützi vár homályos börtönével. Tíz évre ítélték el, ezt is kegyelemből, mert az első ítélet halálra szolt s így egy Bónissal ismét több lett volna, aki hazaszeretetét életével fizette meg.

Mikor kiszabadult, temetői csönd volt az országban. A szabadságharc zajos, fényes napjait némaság, sötétség váltotta föl mindenütt.

Tétlenségre volt kárhoztatva Bónis Sámuel is és szabolcsmegyei birtokain, családja körében keresett enyhülést. Lehetett még akkor válogatni: Nagyfalu, Téth., Levelek, mind a Bónisokat vallotta urának.

Hogy a politikai élet pangott, csak társaságom összejövelelek hozták még össze a magyar úri osztályt. Nyílt ház volt a Sámuel úr kúriája is. Annál nyiltabb, hogy növekedni kezdett a két eladó leánya, akik körül a nagykállói, nyíregyházi, de meg a debreceni bálokban is tapodta a földet a nemes ifjúság.

Talpig magyar úr volt Bónis Sámuel, de ritka műveltségű, olvasottságánál fogva nem a Petőfi magyar nemes fajtájából. Szörnyű sokra becsülte a nagy tudománvt és szívesen látta, amikor idősebb leányának Ko-

rányi Frigyes, a rendkívül képzett, nagyeszű fiatal orvos kezdett kurizálni.

A szomszéd nemes urak, asszonyságok egy kicsit, hosszúra nyúlt ábrázattal hallották aztán, hogy ez a fiatal orvos már vőlegénye is Bónis Malvinnak.

— Á! . . . — egy szörnyűségesen hosszúra nyújtott á hangzott végig Szabolcsmegye valamennyi vizitszobájában ezután az eljegyzés után. Az agarászostort, darutollas kalapot viselő ifjúság meg szinte elképpedt.

Ugyan mi jutott eszébe Samu bácsinak. Magyar nemes leány és az ura doktor . . . még hozzá olyan, akinek az apját Sebaldnak hívták és aki . . .

A többit csak sűgva ejtették. Nem találták ki még akkor a kazár szót.

De Bónis Sámuel jóízűt nevetett a markába. Nagy esze előre megsejtette a liberalizmus diadalát, meg azt is, hogy az agarászó nemes xirfiak régen holmi kis apró hivatalocskákért fognak kunyorálni akkor, amikor az ő Malvin leánya palotában lakik majd és veje elsőrendű kapacitása lesz az országnak.

Aminthogy meg is érte ezt szép sorjában néhány jó Bónis Sámuel. Hogy ki Korányi Frigyes, orvosi fakultásunk Európaszerte ismert dísze, azt nem kell bővebben fejtegetni.

ÖRÖK SZERELEM.

Bethlen Gábor és Kossuth Vilma.

Volt egyszer egy német poéta, akinek halála után, egy királyasszony szobrot emeltetett kék ég alatt, kék vizek mellett, suttagó ciprusok árnyékában. Ez a német poéta írt valamikor olyan szerelemről, amelynek soha sincs vége, olyan szerelemről, amelylyel meghal az, aki úgy szeret. És voltak természettudósok, akik költőkhöz hasonlóan poétikusan, szépen írtak az aloé virágáról, amely egy emberöltő alatt csak egyszer virul — és ezt a virágot a nagy szívek szerelméhez hasonlították . . .

Tulajdonképpen pedig minden szív csak *egyszer* szeret igazán. Lehet ez az *első*, lehet a *tizedik* szerelem; de az élet nagy szenvedélye, amelyről olyan szívesörömmest írnak a francia írók, az mindenkinél csak aloéviragként jelentkezik a szívben.

Eszembe jutott, amikor a keresdi családi sírboltban örök nyugalomra helyezték *Bethlen* Gábor grófot, aki nyalka garibaldista tiszt volt valamikor és vitézül küzdött egy másik nemzetnek a szabadságáért akkor, amikor a saját hazájáért nem küzdhetett.

Amikor az olasz ég alatt voltak a magyar légionáriusok, történt, hogy *Bethlen* Gábor gyakran ellátogatott *Kossuth* génuai lakására. Népes háztáj volt az még akkor. Élt az *uxor adorata*, akit halála utolsó percéig sem tudott feledni a nagy bújdosó és élt *Kossuth* Vilma is, *Kossuth* Lajos leánya is, akit a kormányzó gyermekei közül talán a legjobban szeretett.

Ritka szép, ritka eszes és művelt leány volt *Kossuth* Vilma. Hogyne érdeklődött volna iránta olyan ifjú, aminő *Bethlen* Gábor volt.

Naponta eljárt *Kossuthék*hoz, az érdeklődésből lassankint szerelem lett, nagy, mélységes mély szerelem, amely csak egyszer virul egy emberéleten át, mint az aloé hullatag, hófehér virága.

Kossuth Vilma és *Bethlen* órák hosszat sétáltak a tengerparton, amíg *Kossuth* Lajosné férjével, vagy az egyik, vagy a másik magyar emigránssal sétált utánuk.

Egyszer a *Campo Santo* elé vitték útjokat. Fiatalt, ábrándos leánykák szokása szerint, *Kossuth* Vilma is a halálról beszélt.

— Lássá, *Bethlen*, ha én itt meghalnék, engem is ide temetnének ezek alá a suttagó ciprusok alá. Úgy-e, eljönne a temetésemre?

Bethlen elnevette magát.

— Inkább a lakodalmán szeretnék lenni.

Kossuth Vilma elgondolkozott, aztán nagyot sóhajtott.

— Nem lesz az soha . . . meglássa, *megöl engemet a hontalanság.*

Bethlen inas elkomolyodott. És valóban, mintha a szép, ábrándos leány szemében, az arcán ott lett volna az a sajátságos, túl világi ragyogás, ami azoknak a szemében, az arcán látható, akik nem lesznek hosszú életűek e földön. Mikor a Campo Santoról hazafelé ballagtak, még egyszer odafordult Kossuth Vilma Bethlen grófhhoz:

— De úgy-e, ha mégis úgy fordulna, eljönne a temetésemre?

— El, el, — engedett végre Bethlen az unszolásnak, — de azt óhajtom, hogy majd csak negyven-ötven év múlva.

Nem beszéltek többé erről és amikor Kossuth Vilma csakugyan meghalt, Bethlen nem mehetett el a temetésére, mert maga is betegen feküdt.

Az idő telt, múlt. A nagy bújdosó számkivetése véget ért. Véget vetett neki a halál, minden földi bú és baj megszüntetője.

Nemzeti gyászünnepe volt a nagy halott temetése, a nemzet körülállta ravatalát, és a gyászoló nemzet hazahozta azoknak a hamvait is, akik Kossuth Lajosnak az életben a legdrágábbak voltak. A számkivetésben meghalt imádott asszony, a forrón szeretett gyermek hamvait. *

És amikor Bethlen Gábor, a keresdi kastély egyik csöndes szobájában azt olvasta az újságból, hogy a feledhetetlen ideál porait hazahozza a hálás nemzet, hogy honi földben hamvadjanak tovább, elhagyta magános falúját, ahol a magyarság javára munkálkodott és feljött Budapestre: Kossuth Vilma temetésére.

— Egyetlen ígéretemet nem tarthattam meg az életben, és ez mindig bántott, most a véletlen segítségemre jött, és ezt is leróhatom, — mondotta Bethlen Gábor gróf a gyászünnepség alatt egyik régi bajtársa fiának, míg a fehérlovas, világoskék gyászkocsi vitte Kossuth Vilma koszorúval ellepett koporsóját a haza földébe, most már igazán örök nyugalomra.

A gyászszekér a Király-utca végén kanyarodott ki a körútra és Bethlen Gábor lehajtott fővel, szemében könnyekkel ment a gyászoló tömeg közt. Harminc és egynéhány év után sem tudta elfelejteni azt az ideált, akinek emléke örökké élt a szívében.

Nem hal meg a szerelem.

AZ ELMARADT NÓTA.

A régi Pestre én már nem emlékszem, de az még eszembe jut, hogy amikor gyerek voltam, a mostani fényes Andrássy-út romhalmazai közt vezetgetett a nagyanyám és magyarázta, milyen fényes épületeket emelnek majd ezeknek az ócska bódéknak a helyére.

Volt egy-egy üres térség is, mindenféle panorámával és látnivalóval. Ott mutogatták húsz kemény krajcárókért a *Riesenfräulein Valeriet*, akinek a karja vastagabb volt a derekamnál, Sebastopol bevételét, a villafrankai békekötést, meg a königgrätzi csatát.

Vasárnap délutánonként, ha oda bevehettem magamat, meggyűlt a baja a nevelőmnek, és csak úgy bírt kicsalni, hogy eskü alatt megígérte, hogy elvisz a Városligetbe, ahol a Cassanova asszony oroszlanproducióival rémi tgette a gyöngeszívűeket.

Nem láttam, nem ösmertem én a régi Pestet, de nagyon sokat hallottam róla.

A múzeum tőszomszédságában állott a hírhedt *Két pisztoly*, s környezetét apró házikók, veteményes kertek és ocsmány szemétrakások képezték.

A múzeum környékéről eszembe jutott, hogy éppen ennek a csúnyasága arra bírt az ötvenes évek végén néhány lelkes fiatalembert, magyar író, hogy hangversenyt rendezzenek, amelynek jövedelmét egy szép, díszes vasrács fölállítására kívánták fordítani.

Igen ám, de az ötvenes években nem volt olyan könnyű hangversenyt rendezni, mint manapság, legkevésbé volt ez kombii *magyar íróknak*.

Mert volt a régi Pesten valami furcsa izé, amit úgy hívtak, hogy policáj, és amely, mint a Le Sage sánta ördöge, még a háztetőkön is bekukucskált, és tudta talán még azt is, hogy mit gondolnak az emberek.

A *policáj-spiclik* ott ólálkodtak a Sebestyén-uteái *Piszkos József*-féle sorházban, és mint a hiéna a tettekre, úgy lestek a prédára.

Elég volt egy meggondolatlanul elejtett szó, hogy az illető, aki kimondta, megösmarkedjék a Neugebäude-vel, és az akkori idők gyermekeit nem a mumussal, de a *policáj*-jal, meg a *Neugebäj*-jal ijesztgették a dadák.

A cenzúra virágkorát élte, és a *Pesti Napló* akkori szerkesztőjét akárhányszor ad audiendum verbum idéztette maga elé Prottmann, a teljhatalmú rendőrfőnök, aki a régi Pesten ítélt evenek és holtak felett.

De a fiatal írókat semmi sem rettentette vissza.

Meg kell tartani a hangversenyt — ha törik, ha szakad.

Székely József, a pár évvel ezelőtt elhunyt érdekes főlevéltárnok, volt abban az időben egyike a legismertebb íróknak, ő vállalta magára, hogy összeállítja a programmot.

Széleskörű ismeretei, jó ízlése és európai műveltsége volt, úgy, hogy a világirodalom jelesei közül is válogathatott, — hogy ne legyen esetleg kompromittált magyar poéta verse a programmon.

És ki ne lett volna az ötvenes években kompromittált magyar poéta, amikor széles e hazában tudták, hogy Arany „*Walesi bárdok*“ című balladája is allegória.

Politikai allegóriát írt Arany, azt a „Virágregék“ poétikus lelkű lantosa, Tompa, a bellyei kálvinista pap is.

Székely Jóska angol és francia poéták műveiből válogatta össze a programmot, és Egressyt, meg az idősebb Lendvay Mártont, a pesti asszonyok *szép Marciját* szólította föl a közreműködésre.

De miután a hangverseny nem lehet meg zongora, ének, szóval dal nélkül, Székely Jóska erről is

gondoskodott. Frakkba öltözött, s elvitte magával Ilkey Lacit, aki akkor a főváros aranyifjúságának egyik legdelibb, legösmertebb gavallérja volt, és fölkerlte Lesniewska Lújzát, a Nemzeti Színház koloratur énekesnőjét, aki rögtön vállalkozott is, és megígérte, hogy elénekli *Lucia* nagy áriáját.

Éppen olyan divatos volt az akkor, mint most a *Parasztbecsület*. Véletlenül ott volt Job Zsiga, fiatal énekes, a *Benza*, Károly sógora, az meg magától ajánlkozott, hogy énekel Normából. Ezt is szerette a publikum nagyon.

Székely meg volt magával elégedve. Angol, francia poéták — olasz opera-részletek, ebbe csak nem kapcáskodhatik belé Prottmann.

Egyik hangversenyrendező társa azonban, az aranyos kedélyű, szeretetreméltó Lisznyay Kálmán, a *Palócdalok* virágos stílusú írója, azt mondta Székely Jósának, hogy ez egyenesen *abszurdum* és ő nem nyomtatja oda nevét a rendezők közé, ha legalább egyetlenegy magyar nótát, hacsak akkorát, mint a *kisújja*, nem vesznek föl a programmba.

Székely Jóska az ő csendes humorával elmosolyodott.

Az egész lelkes magyar poéta össze-vissza se volt nagy, és pitykés dolmányában, árvalányhajás pörge kalapjával úgy tűnt föl, mint egy remekbe készült, honi stíliú étagére-figura.

— Jól van, no, Kálmus, *akkorka* magyar nótát majd csak szúrunk be valahogy a programmba.

És Székely szavának állt.

Még aznap fölszólított egy igen előkelő gentryleányt, aki akkor legszebb lánya volt a pesti társaságnak, és különösen *gyönyörű hangjával* keltett figyelmet estélyek alkalmával.

Nevét nem árulom el, mert ma is él, és bár a mat rónai kor elé halad, régi szépségének nyomai most is láthatók finom vonásain, és még mindig élénken érdeklődik irodalom és művészet iránt.

A fölszólított örömmel ígérte meg közreműködé-

sét, aztán énekmesterével, az öreg Bognárral, ki is válogatták a dalokat.

Az akkor divatos, Egressy Béni-féle *Ereszkedik le a felhő* és a *Megvirrad még valaha* kezdetű népdalt.

Länderer kinyomatta a programot és Székely József fiakkerbe ülve hajtattott Prottmannhoz.

A nagy úr jókedvében volt, ami ritkaságszámba ment nála, sőt üléssel is kínálta Székelyt, pedig más-kor rendszeren *bertáfolni* hagyta a nála jelentkező írókat, színészeket.

Miután megtudta Székelytől jövedele célját, figyelmesen kezdte olvasni a programot, amit persze németül is meg kellett csináltatni.

Egyszerre csak haragosan fölveti fejét Prottmann és odabök a veres ceruzájával a gentry kisasszony nevére.

— *Wie kommt die her?*

A *C ulturvolk* egy úri tagja csak ilyen *előzékeny* modorban szólott egy ősrégi, tisztelt magyar család leányáról.

Székely József elvörösödött mérgében, de tudta, hogy egy vigyázatlan szó az egész hangversenyt dugába döntheti, és elkezdte magyarázni, hogy ez előkelő úri lány, passzióból tanul énekelni, és megígérte, hogy közreműködik.

— So, schön! — Tört ki haraggal Prottmann, — jól tudom én, ki ez a kisasszony, *egy emigráns jegyese*, már a vőlegényének egypár Londonból írott levele került a kezembe, és a neve is kompromittált, *egy ilyen nevű honvédezredes is volt*, úgy hívták a *Rebellenhund*-ok, hogy *a losonci hős* . . .

Az ötvenes években talán csak a pólyás babák körülményei voltak ösmeretlenek a pesti rendőrség *fekete könyvében* . . .

Székely igyekezett bizonyítani, hogy az illető hölgynek semmiféle politikai összeköttetése nincs, s kizárólag a szépművészeteknek él.

Főntebb említettem, hogy Prottmannak jó kedve

volt és Grillparzer is megírta már: *Auch der Rauher hat ja Stunden ...*

— Hol' der Teufel! Csak semmi tüntetés aztán a hangverseny után a Komlóban, vagy a Líciumában, — szólt a teljhatalmú pesti basa és odakanyarította nevét a programra alá.

Mint valami *salvus conductussal* repült most Székely Jóska. Repült Lisznyay Kálmánhoz, ezzel aztán IIkey Lacihoz, aki mecénása volt a rendezőségnek.

Fiákkeron kivágtattak a király-utcai Bene-féle gyönyörű kertbe, amely híres virágkertészet volt az ötvenes években, megrendelték a hölgy közreműködőknek a csokrokat, aztán néhány programot selyemlapra nyomtatva, nyugodt lélekkel várták a hangverseny napját.

Fölvirradt végre az is, már közelgett a hangverseny órája, és a múzeum elé egymásután gördültek a fényes fogatok, mert a koncert a nagy teremben volt lefolyandó.

Székely József mint rendező fogadta az érkező előkelőségeket, és éppen Bohusné Szögyény Antóniát, a játékonyságáról híres úrnőt akarta a terembe vezetni, midőn a nagy lépcsőn egy gyanús alak lépett melléje és megfogta a karját.

Spicli volt.

— A rendőrfőnök úr azt üzeni, hogy azt a nótát, amiben valami *virradásról* van szó, nem szabad elénekelni, az allegória a *nemzet hajnaláról*, amelyről a magyarok álmodnak — és nem szabad éppen *annak a kis-asszonynak* elénekelni, a Herr von *Székeli* már tudja melyiknek, wissend die *Honvédsbraut*.

Székely Jóska tüskés haja még jobban égnek meredt.

Az utolsó percben ez a tilalom, oda lesz az egész hatás.

De mit volt mit tennie. Prottmann nem szokott tréfálni, az ő szava parancs.

— Úgy lesz, ahogy a rendőrfőnök úr akarja! — súgta a spiclinek, és rohant a terembe.

A közreműködő hölgyek ott ültek egy függöny-nyél eltakart estradeon, a pódium mögött.

Székely egyenesen odament a műkedvelő énekesnőhöz, és előadva a dolgot ahogy volt, megkérte, ne énekelné el a „*Megvirrad még valaha*” nótát.

A rendezőség kétségbe volt esve, maga a bájos leány is, hiszen ez a nóta lett volna a programm piéce de resistance-ja, ok egy kis szelíd demonstrációra, ami nélkül el se lehetett akkoriban műkedvelői előadást, hangversenyt képzelni.

Végre jött a szép leány száma.

Ilkey Laci kísérte föl a pódiumra, ahol a zongoránál már akkor ott ült az öreg Bognár.

Az édes, hajlékony hang, az „*Ereszkedik le a felhő*” bánatos szólamával minden szívet betöltött és viharos taps jutalmazta az énekesnőt.

Most következett volna a „*Megvirrad még valaha!*”

Mindenki programját nézte.

Mély csönd.

A szép fiatal lány még mindig ott állt a pódiumon, kezében a kotta és az öreg Bognár sem mozdult helyéről.

Egyszerre csak odalép Székely József és messze csengő hangon jelenti:

— *Felsőbb* tilalom folytán *** kisasszony nem énekelheti el a programmra kitűzött második számot.

A publikum közt pedig ezalatt egypár rendező elmondta azt is, miért tiltotta be Prottmann, akinek eleinte még az énekesnő személye ellen is volt kifogása a *forradalomban erősen kompromittált neve miatt*.

Több se kellett.

Támadt olyan falrengető taps, aminőt talán azóta sem hallottak a múzeum falai, valóságos virágcső hullott a szép leány lába elé, és hangverseny után a fiatalság az akkori Ország-úttól a Hatvani-utcáig folyton éljenezve kísérte, be egészen az azóta lebontott Újvilág-utcai sarokházig, amely éppen szomszédjában volt az

„Aranyas“-vendéglőnek, és ahol a szép leány édes-einyjál lakott.

Így végződött a hangverseny, amely az első filléreket juttatta a múzeum mai díszes vasrácsához.

Egy selyemre nyomtatott programját magam is «örzöm, a két magyar dal mellett ott áll finom, de hátrózott vonással néhány szó plajbászszal jegyezve:

„A második számot nem énekelhettem el — mert *T'rottmann* az utolsó percben megtiltotta.“

A még mindig szép, bársonyos szemű matróna írta oda sajátkezűleg, aki nekem ezt a történetet elmesélte.

EGY UTOLSÓ SZÓ SOBRI JÓSKÁRÓL. ‘

Tóth Béla „Mende-mondák“ című nagybecsű munkájában hiteles adatokkal bizonyítja, hogy ki volt a harmincas évek rettegett haramia-vezére, és hogyan lett Pap Józsefből, az endrédi kovács fiából, a híre-*Sobri Jóska*.

Aztán megjegyzi, hogy: „közhiedelem volt, hogy Sobri nem más, mint Vay József gróf“ — és hozzáteszi egy más helyen, hogy: „ . . . a gróf, amint mondják, azzal tréfálta meg a világot, hogy úgy tett, mintha maga is hinné a mesét.“

Miután Tóth Béla elmondotta, hogy ki és mi volt Sobri, én meg elmondom, hogy *miképpen* ragadt rá Vay József grófra a Sobri elnevezés, úgy, amint én azt gyermekkoromban hallottam a grófhöz igQii közelállt egyénektől.

Így aztán mind a ketten igazságot szolgáltunk post mortem, a régen sírban nyugvó híres magyar gavallérnak.

*

A harmincas években nyílt házat tartott a nógrádmegyei Ludányban Gyürky Pál.

Hat lány volt a háznál, és bár az öreg Gyürky

már két feleségét temette el, harmadszor is nősülni óhajtván, mentői előbb szerette volna a lányokat főkötő alá hozni. Ezért szívesen látott vendég volt a háznál a házasulandó ifjú.

Egyszer valami névnap volt éppen Ludányban, eljött oda Gyürky Pál régi barátja, Vay Ábrahám gróf is, és magával hozta legidősebb fiát, József grófot is.

Azt suttogta a fáma, hogy nem is annyira a névnapra jött Vay Ábrahám ez alkalommal, hanem háztűznézni, mert köztudomású volt, hogy a kétszeresen özvegy Gyürky Pál a gróf egyik leányát, Erzsébetet kérte meg.

Vay Józsinak, amint mondani szokás, veszett híre volt.

Amelyik lányra, asszonyra szemet vetett egyszer, az alig szabadult meg körmei közül, és régi dolog, hogy a Don Juan hírében álló férfiak mindig jobban érdeklik az asszonyokat, mint az afféle „jó fiúknak“ nevezett jámborok.

Azonkívül kitűnő táncos, korának legdelibb, legkitűnőbb lovasa volt a gróf, úgy, hogy érkezése valóságos forradalmat idézett elő a Gyürky-lányok között.

Józsinak eszeágában sem volt a nősülés, de azért udvarolt a házikisasszonyoknak, kocsikáztatta őket pompás négyesfogatán, és különösen szívesen töltötte idejét Gyürky Polinnal.

Gyürky Polin kedves, szellemes és nagyon csinos leány volt, aki hagyta, hogy csak udvaroljon neki Józsi gróf, de az egész dolgot időtöltésnek vette, mert jól tudta, hogy Vay Józsi komolyan nem vehető számba, s nem is volt szívé a játéknál lekötve.

Midőn a mulatságnak vége lett, s az öreg Vay végre beleegyezett, hogy Erzsébet leányát Gyürky nőül vegye, aki inkább atyja, mint férje lehetett volna a tizennyolcéves, viruló leánynak, — kezdett haza készülni.

Az utolsó napon, amelyet a két gróf Ludányban töltött, Gyürky Polinon egy — akkor nagyon divatos

volt ez — nagy virágos delén ruha volt, bő, elől-
hátsó szívalakba menő fodros japonikával.

Vay Józsi nagyon dicsérte a ruhát, s tréfásan meg jegyző:

— Lássá, Polinka, ezt maga nekem ajándékozhatná.

A szellemes lány, bár előbb nevetett a bizarr kéresemre, utóbb, mintha föl sem tűnt volna neki a dolog, így szólt:

— Oh? miért ne ... de csak olyan föltétellel, ha megígéri, hogy hordani is fogja.

Vay Józsi, akinek hóbortos tetteivel már akkor tele volt az ország, minden tréfát megértett, de tovább is tudta fűzni.

— Miért ne, pompás reggeli pongyola lesz a la turque . . . ígérem, hogy viselni fogom.

Polin eltűnt, átöltözködött, s a nagyvirágos delén-ruhát becsomagolva, átnyújtotta a grófnak:

— Még megérem, hogy komolyan hordani fogja, hiszen egy hóbortos Vajtól minden kitelik.

Vay Józsi másnap már útban volt atyjával, akitől Budapesten elvált, s míg az öreg excellenciás úr Pozsonyba igyekezett a *diétára*, addig Józsi telivér arabjainak kivágott az alföldi vendégmarasztó sárnak.

Ősz volt, szakadt az eső, és olyan rosszra váltak az utak, hogy Józsi, bár kitűnő lovai voltak, elakadt az úton.

Késő éjszaka volt, még pedig abban az időben, amikor az ország legjobban rettegett Sobritól.

A csárda, ahol a gróf kocsisával bezörgetett, olyan elhagyatott fészek volt, hogy szegény vándorló legényeken kívül, hónapszámra se fordult meg benne utas, s a zsidó vendéglős most is megdöbbsent, amint az úri embert meglátta, mert akkor mindenki, akit nem ismertek, átöltözött rablót sejtettek.

Végre bebocsátották Vayt, és az öreg szolgáló, aki a csárda egyetlen szobáját hozta rendbe, gyanúsán pislogott a fiatal férfiúra, aki a zsebéből két erős, vont-csövű pisztolyt tett ki az asztalra.

Másnap még folyton szakadt az eső, s még gondolni sem lehetett az utazásra. Vay Józsinak a ludányi kellemes napok jutottak eszébe, unalmában kibontotta a Gyürky Polintól elhozott bő japonikát és fölpróbálta, azután mosolyogva illesztgette magát a tükör előtt.

A vén szolgáló, aki éppen a reggelit hozta be, megrémülve nézett végig a grófon, akit alig ösmert meg ebben a maskarában, és szótlánul tette le az asztalra a tányért, poharat, evőeszközöket.

Józsi gróf, miután megreggelizett, örömmel tapasztalta, hogy derülni kezd az idő, és levetve a japonikát, rövid, pitykés spenzlit és bőrös nadrágot öltött magára, a két pisztolyt pedig belédugta az oldalszíjba, ami a magyar bőrös nadrág oldalára van alkalmazva.

Így fölkészülve aztán bement az istállóba, hogy rendeletet adjon kocsisának a továbbutazásra.

Egyszerre csak rémes sikoltozás ütötte meg fülét, s mintha fúriák kergették volna, úgy futott előle a vén szolgáló, aki kevéssel azelőtt kiszolgált.

Amint futott, egyre kezeit tördelte és üvöltött, mint a pusztai sakál.

— Uram irgalmazz . . . pócsi szűz légy velem . . . tegnap behajtat ide német plundrában, mint egy ficsúr, az előbb asszonvi ruhában próbál lépdegélni, most meg ehol, kész betyár . . . jaja jaj ... ki lehetne más, mint a Sobri ...

A vén szolgáló föllármázta a zsidó korcsmárost, az asszonyt, és hiába beszélt akármit Vay Józsi, úgy elbújtak a padlásra, hogy mézeskalácscsal se lehetett volna őket lecsalogatni.

Híre ment ennek a vidéken is, és ettől a perctől fogták rá Vay Józsira, hogy ő Sobri.

A fiatal grófnak magának is tetszett eleinte ez a kalandos hír, és sok mindenféle bohóságot elkövetett, hogy még meg is erősítse.

Így egyszer, egy bártfai szezon alkalmával tréfálta meg az Eglofststein bárónóket, akik közül az egyik, Máli, tetszett is neki, sőt nőül is akarta venni.

A bárónők Eperjesre mentek, amikor egyszerre egy álarcos lovas ugratott eléjük.

— Én vagyok Sobri, — ide a pénzzel!

A bárónőket egy Kubaskó Rozi nevű komorna kísérte, és ennél néhány forint volt apróbb bevásárlásokra, amit azonnal át is adott, ezenkívül odaadott még Egloffstein Berta egy értékes gyémánt-gyűrűt.

Este ismét Bártfán voltak a bárónők, s mert éppen táncmulatságot tartottak, csakhamar mindenki tudta kalandjukat.

Éppen javában mesélte Berta a dolgot, amidőn pillantása a közelében álló Vayra esett, akinek kis tizzán megpillantotta gyűrűjét.

— Sobri ... — sikoltá rémulten a bárónő.

— Azaz, hogy Vay — Sobri — igazította helyre a gróf, aki nevetve nyújtotta át a gyűrűt, a halálos ijedtségtől lázban fekvő komornának pedig fejedelmi borraivalót adott.

Ilyen és ilyenféle tréfák erősítették és ápolták azt a hitet, hogy a híres túladunai haramia egy és ugyanaz a személyiség volt Vay József gróffal.

Annyira közzájön forgott ez a *mende-monda*, hogy még *legeslegfelső* helyen is emlegették.

Így történt, hogy a hetvenes években Vay József egyik testvéröccse, aki egyik főhercegnél töltött be igen magas állást, Gödöllőre volt hivatalos.

Még a régi, szép gödöllői napokban volt ez, amikor a vidám, fesztelen hangulatot nem zavarták a gyász, a bánat felhői.

Ebéd után kedélyesen beszélgetett ő felsége a jelenlévőkkel, s egyszer csak így szólt Ferenczy Idához. Vay József fivérére mutatva:

— Jól nézze meg ezt az urat . . . *Ez a Sobri Jósita, öccse . . .*

Persze, mosolygott hozzá ő felsége, és mosolygott a társaság is, de mégis biztos hőmérője volt ez a mondas annak, hogy a hiábavaló *mende-monda* kunyhóba és palotába egyaránt be tudott fészkelődül és gyökeret verni.

A SKUTARI BASA LEÁNYA.

Leveles ládámban böngésztem, s holmit találtam benne valami száz esztendő előtt történt párbajról amelynek elmondását érdekesnek vélem.

Abban az időben *Pest* még nagyon kisvárosiam volt, és ha a hold nem világított, mint azt Horváth Zsigmond asszesszor egyik vidéki barátjának írja: „a” theatromból kijövet lámpást kelle vinni a’ lokájnak, hogy be ne lapítsuk orrunkat a’ nagy sötétségnek miatta.“

Csak nevezetesebb utcákon égett néhány fogyasztékos olajlámpás, így a Váci- és Aranykéz-utca sarkán, ott is jobbadán azért, mert a hét némely napján az *Electeur Fürst* szálájában vacsoráztak Mikos László proto-notárius, Bay Ferenc consiliárius és még többen a főbb hivatalos urak közül.

Éjjeli élete, a farsangot kivéve, nem igen volt még akkor a magyar fővárosnak, s a katonatisztek, a Sztáray-, a Gyulay-, meg az Alvintzy-Regement tisztjei, és a Herzog von Teschen-kürazirok gavallér hadnagyi leginkább a kávéházakban, nevezetesen a híres *Kemnitzer*-féle kávéházban gyűltek össze, amely a mai Diana-fürdő helyén állott.

Hó,rom hrájcar volt akkor egy findzsa kávé, de kaphatott az ember ott puncsot, krampampulit, *ros’olist* is, és a mulató tiszt urak inkább az utóbbiakat fogyasztották.

A *Kemnitzer* már akkor minden kényelemmel el volt látva, s így emlékezik róla egy akkor Pesten járt német turista:

„Pesten a kávéházak pompájukkal tűnnek kt, de különösen a *Kemnitzer*. A falakat márvány borítja, mindenféle óriási tükrök ragyognak.“

Kevésbbé épületes aztán, amit a kávéházi életről mond: „A zsebmetszők egymás kezébe adják a kilincset. A markőrök irtózatosan koppasztanak. A díszes asztalok körül házalók járnak, mindenféle portékát ki-

nálgatva. Hegedűs és cimbalmos cigányok muzsikálnak, és hárfás leányok énekelnek, nem mindig a legildomosabb nótákat választva. Jönnek aztán akrobata nők, akik szőnyeget terítve a szoba közepére, kibontakoznak palástjukból s egy szál trikóban bukfenceznek a *pikéten*

Egy ilyen vándor ballerina miatt támadt kávéházbeli összeszólalkozásból kerekedett a következő halálos kimenetelű párbaj.

Farsang volt. Valami szilaj *schwarze Redout*-ból hangos jó kedvvel érkezett a *Kemnitzer*-be néhány kaptos Herzog von Teschen ezredbeli kúrazir tiszt.

A kávéház zsúfolva volt. Kiáltozó pincérek szaladgáltak, tálcákon balanszíroztatva a puncsos poharakat, cintálakban a krampampulit, mely még égett és lángja zöldes fénynyel vonta be a legény arcát.

Egyik asztal tele volt *franc butellák*-nak nevezett pezsgővel, s körülülték Sztáray meg Alvinczy regementbéli gyalogos tiszturak.

A terem közepén rózsaszín trikóban, bíborbársony palásttal gömbölyű vállán, éppen megkezdte mutatványait egy ballerina, s aki csak tehetette, közelébe tolakodott, úgy, hogy a nagy tolongásban billiárdozni sem lehetett.

A táncosleány nagyon ügyes volt — és a tiszték hangos bravókkal jutalmazták a kecses táncot. A tüzértiszteknek, akik később jöttek, már nem jutott asztal a mutatványok közelében, s amikor a táncosnő az első számmal elkészült, odaüzentek neki egyik markórral, hogy jöjjön át és táncolna nekik is.

Toinette Dúbray — így hívták a leányt — hajlandóságot mutatott a lovastisztekhez átpártolni, ez azonban roppant felbőszítette a gyalogosokat.

Különösen egy Alvinczy-ezredbeli magyar fiú, Rózsa János kapitány, fortyant föl és visszaüzent a kúraziroknak, hogy:

— Eb ura fakó — fogjanak maguknak más táncoslányt.

Az üzenet, még hozzá kurucbeli mondás, kihozta sodrúkból a nehéz vasasokat.

Egyik, akit a régi írásokban csak báró E.-nak nevez az az illető, aki az egész történetet följegyezte — oda is ment a táncos leányhoz, megfogta karját, és átvitte a vasas tisztek asztalához.

Rózsa János, akinek a sok punci meg a krampampuli már jóformán a fejébe szállott — felugrott, utána rohant a bárónak és akkorát lódítva rajta, hogy egyik billiárdhoz vágódott, hatalmába kerítette ismét a táncoslányt.

A báró azonban, amint magához tért, megfordult és gyors mozdulattal úgy vágott öklével Rózsa arcába, hogy menten elborította a vér.

Nagyon szigorú tilalom volt akkor a hadseregben a párbajozás ellen és a hajnali szürkületben, a legszigorúbb titoktartás mellett verekedtek meg a felek a mai Károly-körúton, abban a színjátszó teremben, amely később *Hacher-szála* néven volt ismeretes.

A segédek, pásztori Rózsa Jánosé: Vasquez kapitány és Kalmár lovaskapitány; E. báróé: Rakitsovits őrnagy és Kutsimits alhadnagy; kölcsönösen igen enyhe föltételekben állapodtak meg.

Hozzá még E. báró kitűnő vívó volt, holott Rózsa meg éppen nem kezelte valami fényesen a kardot. A véletlen játszott csupán itt közbe, hogy a második assautnál Rózsa ellenfelének egy ütőerét vágta keresztül, úgy, hogy az még ott a helyszínén elvérzett és meghalt.

Rózsa János kétségbeesett.

Első gondolata a menekülés volt, de nem ment ám az olyan könnyen száz esztendővel ezelőtt, mint ma az Orient-expresszek virágkorában.

Maga sem tudta, hogy ért ki a Dunaparra — csak akkor vette észre, hogy ott áll, amikor a Buda felől jövő januáriusi szél megvacogtatta fogait. A Gellért-hegy orma kopáran meredt rá és nagy, szennyes jégtáblák úsztak lefelé a zajló Dunán.

— Hátha legjobb lenne az egyenes út — gondolta Rózsa — és egy pillanatra úgy tetszett neki, hogy legokosabban cselekszik, ha jelentkezik: *Kommandérozó Generál Alvintzynál a ki lakik a Szent-György platzán.*

A fagyos orkán csak úgy süvöltött és szinte könnyet facsart Rózsa János szeméből, amikor egy rác hajós, öt forintokért átvitte a zajló jégtáblák közt.

Generál Alvintzy uram éppen egy levélkét olvasgatott, amelyben gróf Gyulav Sámuelné asszony meghívta *estvéli társaságba* és nyájasan mosolygott.

Aki a száz év előtt való szalón-élet apróbb nüán-szaival ismerős, az tudni fogja, miért mosolygott nyájasan Alvintzv generális, amint a levélkét olvasta. Hiszen dédanyáink diariumai bőven foglalkoznak a tábornok meg a grófné *intim relatióival.*

A jelentkező Rózsa kapitány tehát jó kedvében kapta a derék urat, akinek hamarosan meg is gyónt hűségese és töredelmes szívvel.

Nagy hatalom volt akkor egy kommandérozó generál! s ha azt mondta: — Ne féljen semmit! tudta az illető subscust elkövetett tiszt, hogy csakugyan jó helyen kopogtatott.

— Majd elsimítjuk valahogy, — dörmögé néhai való jó Alvinczy — van elég sváb tiszt még az ármádiában.

Mindennek sommázat ja pedig az lett, hogy Alvinczy tábornok hónapokig rejtegette lakásán Rózsa János kapitányt, akit mindenfelé kurentáltak polgári és katonai hatóságok, párbaj vétségnek miatta.

Pedig nagy port vert föl a dolog. Hetekig nem beszéltek egyébről a testvér-városban, sőt maga Urményi, a perzonalis, is szóba hozta a dolgot Alvinczv előtt, perhorreszkálván a katonai hatóságok hanyag voltát, amiért egy ilyen perduellis fickót szökni engedett.

Rózsa János pedig ez alatt ott ült az Alvinczy generális budai lakásának egyik szobájában, abban a nagy házban, amely a régi budaiak előtt mint Teleki-

ház volt ösmeretes, ma pedig József főherceg palotája.

Esténkint elvitte magával a generális Gyulav grófnéhoz is, ahol a daliás kapitány kellemetesen szórakoztatta a grófné védencét, az alabastromarcu Magdolnát.

Érdekes leány volt ez nagyon s csak pár év előtt tért volt át a muzulmán hitről a katolikus vallásra.

Atyja a skutari basa, aki II. József császár idejében szerepet vitt a bécsi társaságban, többek között arról volt ismeretes, hogy megtanult táncolni és szenvedélyesen űzte ezt a szórakozást, amit muzulmánok rabszolgákra bíznak.

Leánya egy bécsi intézetben nevelkedett s egy alkalommal úgy megnyerte Gyulayné tetszését, hogy miután fölvétették a kis török leánynyal a keresztségei, elvitte magával Budára.

A kitört rajnai hadjárat véget vetett Rózsa és Magdolna idilljének.

Szükség volt ekkor katonákra; Alvinezy és mások közbenjárása folytán Ferenc császár megbocsátott Rózsa Jánosnak, elengedte büntetését és a kapitány be is vonult újra az ezredhez.

Rózsa az olasz csatatereken is kitüntette magát. Amikor visszatért Budára, beállított Gyulay Sámuelné gróf asszonyhoz s megkérte a skutari basa leányát, aki örömprevesze fogadta a derék katonát.

Olyan nagy lakodalom volt pásztori Rózsa Jánosé, hogy évtizedekig beszéltek róla Budán, ahol egyébiránt nagyon öreg, nagyon beszédes asszonyságok még az én gyermekkoromban is sokat tudtak a *török asszonyról*.

— Ja, ja, a Frau von Rózsa ... — mondogatták az *Elipsz* fáin alatt kötögetve. Régi módi szerint elmondva minden nexust.

Azt, hogy a „Frau von Rózsa“ leányát a palatinus direktoré, a Herr von Lefèvre vette nőül, ennek a leányával még együtt jártak iskolába, akkor, amikor

az *Erzherzog Stephan* olyan szép, nyalka legény volt
s úgy megnézte a bástyán sétáló budai lányokat . . .

A vén asszonyok kötöttüi zörögtek, az ákácfákról le-leperdiilt egy sárgult levél, a katonabanda pedig rázendített valami régi indulót, amelynek hangjai mellett talán még nemes pásztori Rózsa János ezredes-kapitány uram is lépegetett és táncoltatta kényes paripáját *Alvinczy kommanderozó generál* . . .

A NYÍRY PÁRBAJA.

A régi világban a tavasz szerelemre és vers-írásra készítette az embereket. A gavallérok zöld-szalagos gitárt akasztottak a nyakukba, mert enélkül udvarolni képtelenség lett volna és a budai hegyek csalityaiban ibolyát keresve, énekelték imádottjaiknak: „Oh, egek, rátok apellálok! . . .“

Olajszinü kvekkert és *cashemir* pantallót viseltek és *Erbiát* olvasták azok a derék gentlemanek, sziveikben pedig ábránd és jámborság lakozott.

A mostani világban egészen másként van minden. Rügybontó tavasz harcra forralja gavalléraink vérét és nem édes női csók, de Farkas László, az európai hirii operatőrnek acéltúje gyógyítja sebeiket.

Volt akkoriban a Nemzeti Színháznak egy gyönyörű szép művésznője. Nem árulom el a nevét, mert még ma is él, s a budapesti társaságnak egyik legtiszteltebb alakja.

Előkelő gavallérok versenyeztek kegyéért. Valahányszor föllépett, gereblyével szedték össze a tömérdek virágot a színpadon és a karzatra is intelligens publikum jutott.

Különösen két gavallér udvarolt állhatatos kitarással a bájos művésznőnek: *Nyiry*, előkelő fővárosi ügyvéd és *Nemeshegyi*, az akkori jeunesse d'orée egyik matadorja.

Egyízben a *Kaméliás hölgy-et* adták. A művész-

nőnek Gauthier Margit volt a forsz-szerepe és valahányszor föllépett benne, különös ünnepszámba ment az előadás.

Most is úgy történt. Színház után, ahogy a dívától búcsút vettek, egy csoport fiatal úr az *Angol királynőbe* indult vacsorázni. Velük tartottak Nyíry és Nemeshegyi is. A fehér asztal mellett csakhamar hangos lett a jókedv. A kristálykelyhekben csillámló néhez szegzárdi és eгри bikavér később megoldották a nyelveket. Nem a pincében szüreteltek még akkor!

Poharazás közben Nyíry elragadtatva nyilatkozott az előadásról és egekig magasztalta a címszerep személyesítőjét.

Nemeshegyi, aki egyébiránt görbe szemmel nézett Nyíryre, mert szerencsésebb vetéltársnak gondolta, talán kissé nekikeviilve a sok erős italtól, egyszerre csak valami sértő nyilatkozatot tett. Olyasformát mondott, hogy könnyű olyan szerepet játszani, amit az életben is gyakorol az illető. Nagy zene-bona támadt erre. A vacsoráié urak felszöktek az asztról és a lovalgás Nyíry remegve, halálsápadtan provokálta Nemeshegyit ezért a sértésért.

Nem volt még akkor annyi vívóterem, mint most, előkelőbb vívómesterek meg nem engedték át valami szívesen iskolájukat párbaj-célokra.

Végre is abban állapotok meg a segédek, hogy Nemeshegyinek svábhegyi villájában verekedjenek az ellenfelek.

A Svábhegy nagyon messze esett akkoriban a fővárostól. Árnyékos fái alatt legfeljebb *Béthy* koma mókázott Szigeti Józseffel, meg az ötvenes esztendőök legjobb *Szökött katonáról* Füredi Mihály kötözte bokráta a berkek vad virágait.

Nyíry már az első assautnál sarokba szorította Nemeshegyit, aki olyan vad erővel támadta meg ellenfelét, hogy néhány összecsapás után kardja kiröpült kezéből és a piafontba fúródott. Nyíry, amint látta, hogy ellenfele védtelenül áll, kardját leboesátotta és csöndes, nyugodt hangon mondta:

— Azt hiszem, elég lesz!

Nemeshegyi azonban ingerülten fordult segédei felé és Nyíry foglalkozására célozva, rekedtesen kiáltotta:

— Semmi *szóbeliség* nincs itt helyén! Folytasuk, uraim!

Az ügyvéd, amint látta, hogy humánus előzékenysége hajótörést szenvedett, újra helyére állott és megkezdte a vívást.

Alig két perc múlva szikrázva villant össze a két kard, de Nemeshegyi erős hasvágást kapott és eltántorodott.

A dúsgazdag fiatalember sebében harmadnapra meghalt, Nyíryt pedig párbajvétségért azonnal perbe fogták.

A dolog akkora feltűnést keltett, hogy Albrecht főherceg, Magyarország helytartója, a lehető legszigorúbb eljárást rendelte el.

Nyíryt elítélték, sőt még ügyvédi diplomájától is megfosztották, úgy, hogy huzamosabb ideig nem folytathatta praxisát.

1857-ben aztán, amikor az uralkodó először hozta Budára a szép fiatal *császárnét*, Nyíry kihallgatást kért a felségnél, amit, több előkelő barátja közbenjárására, meg is kapott.

Kegyelmi kérvényében hangsúlyozta, hogy tisztán a női erény és becsület érdekében tört lándzsát, valamint azt is, hogy ő egyszer abban hagvta a vívást s csak Nemeshegyi erőszakoskodása után folytatta ismét.

Az uralkodó a sok enyhítő körülményt figyelembe vette és azonnal fölmentette Nyíryt, visszaadatta neki diplomáját, valamint polgári jogaiba is visszahelyeztette.

A régi párbaj-históriát, elejétől végig egy beavatt kortárs: Sz. gömörmegeyi úriember mesélte el nekem.

A KÓBURG HERCEG FAJDKAKASA.

Ráth Károly Budapest egykori főpolgármestere valamikor ügyvédje volt a Kóburg hercegi családnak és mert néhai Koburg-Gothai Ágoston herceg tudta, milyen szenvedélyes vadász, gyakran meghívta gömörmegyei jószágaira.

Különösen fajdkakasokra vadásztak, amely ritka vad még meglehetősen számban van a gömörmegyei rengeteg erdőben.

Egy alkalommal éppen akkor időzött ott Rátli, amikor Albrecht királyi herceg is Kóburg vendége volt.

Az urak megindultak a lesre és várták a dörgést. Két kakas egyszerre kezdett diirrögni. Az egyik óriási nagy, de a másik, bár kisebb, fiatal és remek tollazatú volt. Kóburg herceg egy darabig elnézte őket, aztán hangosan kezdett gondolkozni:

— Ez itt a szebbik ... de a másik a nagyobbik.

S hol az egyik, hol a másik kakast vette célba.

Hirtelen azonban leeresztette puskáját és elfordult:

— Egyiket sem, mert olyan szépen játszanak, — dörmögött és helyet adott Albrechtnek, aki éppen akkor ért nyomába az erdőőrrel.

A talaj iszapos volt a nemréggen hullott esőtől, az öreg erdőőr megbotlott és lábával olyan szerencsétlenül vetett gáncsot a királyi hercegnek, hogy az végigsért a nedves fenyéren.

Az erdőőr gyorsan fölemelte a fenséges urat és az ijedtségtől halálra váltan, bocsánatot kért ügyetlenségéért.

Albrecht, aki régen ismerte már az öreg cselédet, vigasztalni akarta és jóakaró mosolylyal így szólt:

— *Ja, ja, mein Lieber, wir werden alt.*

— *Und dvmm, Kaiserliche Hoheit!* — egészítette ki a mondást a boldogtalan erdőőr, aki nem is sejtette

tette, milyen óriási tizenhat fontos gorombaságot mondott ezzel.

Szerencsére a királyi herceg nem hallotta a mondatát, mert Ráth Károly, látván, hogy Koburg herceg meg Albrecht ott hagyják a kakasokat, nem bírt tovább vadászszenvedelmével és rádúplázott a dürrögő vadra.

De még ez az egyetlen látszólagos illojálítása is a legnagyobb lojalitás volt, mert puskájának durranása meggátolta, hogy egy királyi herceg fenséges fülei kellemetlen dolgot hallhassanak.

BISMARCK ÉS A MAGYAR JUHÁSZ.

Gyermekkori emlékeim közt, amelyek minduntalan haza-haza visznek a falu végi ódon kőházhoz, ott van a *Friedrich* név is.

Négyen voltak, ki lovász, ki kocsis, édes apám szolgálatában. És különösen a Gyurkára emlékezem, aki engemet *bis gazdának* szólított és a *Muhi* nevű okos, szép skót ponnimat gondozta, meg a Jóskára, aki *parádés kocsis* volt. Ez a történet azonban nem egészen róluk szól, de az édes apjuknál kezdődik, akit én már nem ismertem és aki még élt, juhászkodott, hol Monoron, hol meg Alberti-Irsán az uraságoknál.

1852 június havában nagyon eleven volt a főváros.

A fiatal uralkodó azon a nyáron utazta be először az országot és június végén néhány napot a budai várakban töltött, ahol az akkori hírlapok jelentése szerint, magánkihallgatáson fogadta a porosz király rendkívüli követét, Bismarck grófot.

A későbbi vaskancellár nem volt még akkor az a nagy államférfiu, ami később, nem igen írtak róla valami sokat.

Saját följegyzései, meg a szájhagyomány őriztek meg egvet-mást Bismarck gróf akkori magyarországi időzéséről, amely majdnem két hétre terjedt.

Ekkor történt, hogy elrándult Alberti-Irsára, ahol W . . . hercegnek volt a vendége, aki már a tőlünk tanult vendégszeretettel fogadta a porosz követet.

Bismarck néhány föl jegy zésében maga is megemlékezik a pusztá specialitásáról, említi az *óriási port verő* juhnyájakat és a bozontos csacsiján ügető pásztort, aki *szűrkabátban* — a vér és vas embere így nevezi a subát — őrzi a bürgét.

Alberti-Irsán jó magyaros szokásként tanyai mulatságot is rendeztek Bismarck kedvéért, és itt nemcsak a hamisítatlan bográcsos húst, de az igazi *juhász táncot* is bemutatták neki, amelyet széles jókedvükben szentmihály-napi lakozáskor szoktak eljárni a pásztorok. A juhász, aki ezt táncolta, magas, szélesvállu, horgasorru ember volt, vörösre sült ábrázattal, villogó szemmel.

Pergett kezében a hosszú, kampós bot, mint az ördög motollája, és fontostalpu, szeges csizmáival olyan dübörgést vitt véghez, mintha ágyúkerekék dőcögtek volna a szikes pásziton.

Mikor elvégezte a táncot, Bismarck gróf megajándékozta egy csillogó *Reichsthalerrel* — és aztán nevét is megkérdezte szíves házigazdájától.

— Friedrich! — hangzott a felelet.

Mikor a német hangzású nevet hallotta, elmosolyodott a porosz király rendkívüli követe, és azt kérdezte a juhásztól, vajjon nem származik-e Németországból? Friedrich számadógazda bizony nem tudta geneológiáját hitelesen levezetni, de mondta, hogy hallotta az öregapjától, hogy elődei Bercelen éltek, ahol sváb települtek lagnak.

Bismarcknak nagyon megtetszett a nyílt tekintetű, szálas juhász, és amikor másnap reggel Kecskemét felé vette útját, W . . . herceg mellé is adta kísérrőnek.

Részint, mert jól ismerte a vadvizek, szikes földek közt vezető dülő utakat, amelyeken közelebb el lehet jutni a híres városba, másrészt meg, mint akkori-

ban majd minden magyar, alföldi pásztoember, némi összeköttetésben volt a *szegénylegényekkel*, akik pariroztak neki.

Különösen a Cegléd és Kecskemét közt vezető út hemzsegett az ötvenes évek elején ilyenektől, s Bismarck útját megelőzőleg csak pár héttel raboltak ki tiz, Testre igyekvő kocsit az ugynevezett *Pogány-esiw'dsi* mellett. Köztük volt Szász Károly fiatal körösi tanár, aki nővérével és első nejevel], az *Iduna* néven ösmert gyöngéd lelkületű költőnővel, igyekezett volna a fővárosba. Azonban, egy akkori följegyzés szerint, kénytelen volt visszatérni, mert 300 forintot kitevő összes pénzkészletétől megfosztották.

Míg a lócsös parasztkocsi a poros úton haladt, és a fuvaros biztatgatta a három apró lovacskát, Bismarck gróf a kísérő juhászszal is beszédbe ereszkedett.

Útitársa, s egyszersmind tolmácsa egy Kecskeméten állomásozó főhadnagy volt, aki egy kicsit magyarul is értett.

Bismarck a juhásznak családi állapotáról is kérdezősködött, aki arra a kérdésre, hogy nős-e, igennel felelt s azt is említette, hogy már fiai is vannak.

A porosz diplomatát érdekelte a magyar nép észjárása, megkérdezte Friedrichet, mi lesz a fiúkból?

— Szolgalegények, mint az apjuk volt . . . mi lehetne más szegény ember fiától? de meg mért is törekedne, úgylis elviszi, ha arravaló, katonának a *császár*.

Évek jöttek, évek múltak aztán.

1863 november 15-én meghalt VII. Frigyes dán király, és utódja, IX. Keresztély, elrendelte Schleswig bekebelezését Dániába.

Ekkor szövetkezett Bismarck Ausztriával, és az osztrák-magyar katonaság ott küzdött Duppelnél a kétfejű-, meg a porosz-sasos zászlók alatt.

Egy alkalommal a vértések közül többen kitüntették magukat, s mikor a schleswig-holsteini hadjárat véget ért, együtt jutalmazták a hősokeket a fiatal osztrák császár, meg Vilmos porosz uralkodó.

A kitüntetésre ajánlott közlegények közt volt néhány magyar fiú is, — és amikor Bismarck a hosszú listát olvasta, hosszú vörös plajbásza megakadt egy névnél:

— *Joseph Friedrich, Gemeiner . . .*

Hm! A már növekedni kezdő államférfin előtt feltűnt egyszeribe a homokos magyar rónaság, az ösztövé nyárfákkal benőtt bucka, meg a szálas, veresre sült arcú pásztoember, aki neki egyszer, régen, azon a homokos rónaságon bográcsos húst főzött és mulattatta a *juhász-tánccal*.

Maga elé rendelte a *Joseph Friedrich Gemeinert* és megkérdezte, mi volt az apja?

— Juhász, instálom alásan, de már meghalt, nyugtassa az Isten! — felelt nagy tisztességtudással *Joseph Friedrich*, aki nem tudta, miért éri a különös szerencse, hogy a *nagy német úr* külön *vortrétoltatja*.

A vallatásból aztán kisült, hogy a szálas *Joseph*, valósággal fia annak a juhásznak, aki Bismarck gróft mulattatta táncával, sőt Kecskemétiig is elkísérte.

A nagy államférfiúnak eszébe jutott most már a pásztor mondása is. Tehát csakugyan elvitte a *császár*.

El bizony. Pedig a Jóskának mátkája is volt és a Panni szívszakadva várta, mert farsangra ígérte az esküvőt.

Mivel ezt apróra megtudta gróf Bismarck, egyszer-kétszer köhögött, aztán megveregette a vállát, és még egy pár lázsiást csúsztatott a markába. Úgy bocsátotta el *Joseph Friedrichet*.

Hogy, hogy nem történt, egy hét múlva hazaküldték *Joseph Friedrichet*, mert *szolgálatképtelen* volt, de azért rátették a mellére a *medáliát*. Hamarosan ott-hon is termett és nem győzött eleget beszélni a *nagy német* úrról, akit Bismarcknak hívnak.

— Mert hát csak ő csinálta ám a doktorokkal, hogy szupervizitáltak, — mondogatta büszkén, nehogy a falubeliek vagy a Panni igazán *rokkantnak* gondolja.

Évek múlva, amikor a karcsú, sugár nyakú an-

gól paripákat keféltette az édesapám istállójában, ezerszer is elmondta nekem ezt a történetet, s valahányszor a nagygyá lett Bismarckról volt szó, önérzetesen mondta:

— Úgy ám! De senki sem ismerte jobban, mint én!

HALOTTI BESZÉD A NÁJGEBÁJRÓL.

Az utolsó szomorú emlékű hely az átalakuló fővárosban az Újépület, vagy mint gonosz rendeltetése virágában, az ötvenes évek elején nevezték: a *Ndjgebáj* iá eltűnt immár a föld színéről. A jövő nemzedék gyermekeit semmi sem emlékezteti azokra a rémes időkre, amikor a nemzet legjobbjainak vére folyt el ezen a helyen. Mondjunk el hát egyetmást ennek az épületnek múltjából, amelyhez annyi könny, vér és átok tapad.

A múlt század nyolcvanas éveiben épült II. József császár alatt. A nagy császár kórháznak szánta, de utódai alatt mindig kaszárnya volt, kivéve, ha börtönné vagy vesztőhelynek használták. A mostani század elején sokáig tanyáztak benne a *pattantyúsok*, akik szintén eltűntek már a föld színéről és a katonai sematizmusból, 1838-ban pedig, tehát tizenegy évvel véres szereplése előtt, csaknem porrá égett. Az említett esztendő szeptember tizenötödikén reggel kigyulladt a szomszédságban fekvő *Fehér galamb* nevezetű ház és a tűz terjedésének csakhamar tizennyolc épület esett martalékul.

Régi följegyzés említi, hogy a nádor éppen akkor érkezett meg Alcsuthról, és egyenesen a tűz színhelyére sietett, ahol már Lónyay János királyi biztost, Vécsey altábornagyot, Eichholtz polgármestert és Havas főbírókat találta.

Schmeling vezérőrnagy halálmegvetéssel vezényelte az oltás munkáját és egyenruhája, haja, keze mind összevissza volt égve, amikor a nádornak jelentést tett. Sebeit Stáhly *protomedikus* kötözte be, míg

Eckstein, Mendel és Engelmüller pesti polgárok pénzt osztottak ki a tűzvédszél hősi bátorsággal viselkedő katonák között.

Szomorú hírnévre csak a világosi fegyverletétel után vergődött az Újépület. *Nájgebáj* és *policáj*, ez a két fogalom szolgált jó ideig arra, bogy a rakoncátlan gyermekeket ijesztgessék velők. A sárguló akácok közt minduntalan ropogtak a puskák, és a halvány őszi köd akárhányszor összevegyült az Újépület udvaráról föl szálló vékony füstoszloppal. Félve lapultak ilyenkor a fal mellé az arra menő emberek, és remegve suttozták egymásnak, hogy ismét kivégeztek egy szabadsághóst . . . Aztán találgatták, hogy ki lehet a sok közül.

Voltak nemesszívű hölgyek, így például Lónyay Jánosné és leánya, az alig húszéves Etelka, akik nem törődve saját életükkel, a borzalom eme napjaiban akárhány bújdosót rejtegettek napokig lakásukon és szerencsésen át is segítették a határon . . . Október elején fővárosszerte nagy megdöbbenést okozott a hír, hogy Batthyány Lajost halálra ítélték. Az emberek remegve bújtak össze és találgatták, hogy mi sors várja hát azokat, akik fegyverrel védelmezték a szabadságot, ha már a nemes grófot is kötélre ítélik, holott ő folyton azon fáradozott, hogy a nemzetet kibékítse királyával.

Halkan, de olyan halkán, hogy aki elmondta, még az is alig hallotta, beszéltek akkor, hogy a gróf tulajdonképpen személyes bosszú áldozata. Egy magasállású hölgy szeretett volna belé még a forradalom előtt, de mert vizsontszerelemre nem talált, így bosszulta meg magát. Ez a legenda tovább is tartotta magát, és amikor évek múlva a magasállású asszony haldokolt, a nép azt beszélte, hogy napokig tartott agóniája, mert a megölt gróf véres árnyéka megjelent halálos ágyánál . . .

A szabadságharc politikailag legártatlanabb vértanúja még sem kötél, hanem golyó által múlt ki. Úgy történt, hogy a gróf neje, Zichy Antónia, kis tört csempészett be hozzá, amelylyel Batthyány mély sebet ejtett

a nyakán, minél fogva *lőporra és ólomra* kegyelmeztek meg neki.

Mikor a grófot kivégezték, Pados, a Károlyi György fiainak nevelője, az Újépület mellé vezette egyik tanítványát, Károlyi Gábort, s a mostani Hold-utca tájékán megállt vele.

Egyszerre csak eldőrdültek a lövések.

— Most halt meg Lajos bácsi? — kérdezte a gyermek.

— Imádkozzunk érte, — válaszolt mélyen meghatva a nevelő.

— Azt ne tegyük, — szólt komor elszántsággal a gyermek, — hanem esküdjünk bosszút gyilkosainak es minden zsarnoki hatalomnak . . .

Egy másik áldozat, Percnyi Zsigmond, az utolsó pillanatig várta a kegyelmet a Nájgebájban, de amikor hírül adták neki, hogy őt is halálnak szánta Haynau, a legnagyobb hidegvérrel készült a halálra. Csak tükröt kért, hogy hosszú szakailát rendbehozassa, mondván:

— Nem akarom, hogy kuszáit állapota a hóhért mún ká jába. akadályozza.

Woronieczky herceg, a harmadik áldozat, az utolsó éjszakán is szerelmes leveleket irt, és csak azt sajnálta, hogy nem olvashatja már végig a francia regényt, amelyet a porkoláb hozott neki.

Ez a három áldozat azonban koráújtsem elégítette ki a *bresciai hiéna* vérszomját. Olyan tömegesen írta alá a halálos ítéleteket, hogy nem múlt el nap öt-hat kivégzés nélkül. Egyszer azonban meghallotta, hogy Bécsben megijedtek az európai közvélemény megbotránkozásától, és el akarják mozdítani állásától, hogy őt tegyék meg bűnbaknak a solL vérontásért. Fogta magát s egyetlen délután és a rákövetkező éj folyamán mind halálra íteltette a háromszáztizenöt foglyot, akik még a Nájgebájt lakták. S miután aláírta a szentenciát, és föl is olvastatta az áldozatoknak, valamennyinek föltétlenül megkegyelmezett. Ezzel aztán csúnyán megtérfálta a bécsi kormányt, amely nemcsak hogy fölsült

mosakodási tervével, de még azonfölül bosszúját sem tölthette azokon, akikre szörnyen vásott a foga.

Ezzel az egyetlen *nemesielkű* tettével nagyra volt Haynau, és nemcsak a tollát vitte magával emlékébe, amelylyel a halálos ítéleteket és a megkegyelmezési klauzulát aláírta, hanem le is festette magát egy fogoly piktorral, amint *atyai intéssel* jobb erkölcsre oktatta a *bűnösöket*. A maliciózus festő magát Haynaut úgy ábrázolta, hogy a meghatottság könnye folyt végig az arcán, és egészen lent, a vászon jobb sarkában egy iciny-piciny krokodilust pingált, amely mohó várakozással tekint fölfelé.

Haynau csak sokkal későbben vette észre a szimbolikus állatot, és féktelen dühében össze-vissza hasogatta a vásznat, de a festőn már nem állhatott bosszút. Az már akkor Olaszországban szolgált mint közkatona, s amikor főlebbvalói megtudták csínyjét, azonnal előléptették káplárnak. Mert tény ami tény, hogy Haynau még az akkori osztrák hadseregben sem volt valami nagyon népszerű.

Hanem azért mégis akadtak olyan gyáva lelkek, akik hízelegtek a breseiai hiénának. Egy sereg *gutgesinnt* budai és pesti polgár díszalbumot nyújtott át neki, még pedig a Nájgebájban, ahol állandóan tartózkodott. Mert egyrészt gyönyörködni akart áldozatainak agóniájában, másrészt pedig féltette a bőrét, és csak az erős falak közt érezte magát biztonságban.

A mintegy lábnyi magas, másfél láb széles, finom sima aranyfüzérékkel diszkett papírra írt album első oldalát Haynau arcképe foglalta el, a következő ajándékkal:

A hála és öröm ünnepi hangjai.
Hódolatuk jeléül nyújtják

Haynau báró ö nagyságának

a legmagasabbra becsült hősnek, vitéznek, a magyar
lázadók leigázójának, cs. és k. táborszernagynak és az
egyésített osztrák-orosz hadsereg magyarországi fő-
kormányzójának

Pest városa jóézelmű polgárai.

Aztán egy hosszú, dicsőítő vers következett és utána vagy három-négyszáz pesti polgár aláírása.

A legtöbb aláíró nincs az élők sorában, a többi pedig mit érezhetett akkor, amikor eltűnt a föld színéről a Nájgebáj, az ő gyalázatuknak az emléke?

MAGYAR HUSZÁROK SZÁZ ÉV ELŐTT.

A párisi világkiállítás magyar osztályának egyik legérdekesebb látnivalója az a *huszárt erem*, amelynek összeállításában monarchiánk nagykövete, Szögyény-Marich László is foglalkozott.

Legvitézebb magyar katonáink arcképeit, erekyéit állították ott ki, köztük azokét is, akik a hétéves háborúban porosz szolgálatba léptek át, s Ziethen híres *vörös* Tmszdr-jainak a zömét alkották.

A *vörös huszár* ezredben szolgált Halász Zsigmond is, aki 1743-ban már kapitány volt, s akinek oroszláni bátorságáról valóságos regéket tudtak mesélni, sötét éjszakák vérférvü tábori tüzei mellett.

Minden újabb csata újabb babért fűzött Halász homlokára, és a bécsi udvarhoz is híre ment nagy vitézségének. Mindamellet nem emelkedett, és egyetlen egy érdemrend sem ékesítette még a sújtásos, gimbes-gombós huszár-dókát.

Kálvinista volt néhai való jó Halász Zsigmond vitéz úr, — és ez nagyban gátolta előmenetelét.

Mária Terézia, a bűvösbájjos szép asszonykirály szenvedélyes térítő volt. Halásznak is megsúgták, hogy ha áttér, lesz ordó, rang, fény, donáció meg minden. Ezen az áron azonban *semmi* se kellett neki.

— *Inkább a zászlót, mint a hitet!* — mondotta marconán, és úgy is cselekedett. Egy szép napon jelentkezett az öreg Ziethen-nél, és magára vette a *vörös huszárok skárlátszínű uniformisát*.

Régi, porosz katonai írások őrzik vitézi tetteinek leírását. Ahol már egy vezér sem boldogult, Halász Zsigmondot küldötték oda, úgy, hogy nagy Frigyes,

amikor egy ilyen győzelem hírét meghallotta, mosolyogva mondta:

— *Legyőzi Halász még az ördögöt is!* — A porosz hadseregben aztán rohamosan emelkedett, számtalan rendjelet kapott, és ezredes volt, amikor megvált a szolgálattól.

Hogy beállt a béke, nem volt már maradása a burkusok közt. Eszébe jutott a régen nem látott haza, a bucka, amelynek sárga homokján híg aranyként folyik szét a napsugár, a rezgő nyárfás, kerek erdő, meg a kákás tó a falu alatt, ahol kacsákra lesett úrfikorában, és odatért meghalni, ahol bölcsőjét ringatták.

Az utolsó török háborúknak is megvoltak a maguk hősei. Különös megemlékezést érdemel Lichtenstein János herceg, az akkori ármádia legkitűnőbb lovasa, akit magister equitum-nak neveztek tisztársai. Azt is beszélték róla, hogy testét nem fogja a golyó.

A magyar lovasság meséshírű dicsőségének egyik példaképe felsőkubinyi Meskó József.

Már gyermekkorában kalandos vágyak izgatták. Sehogy sem volt ínyére a könyv, meg a penna, és szülőinek nógrádmegyei birtokáról Gödöllőre szökött, ahol beállt Grassalkovich udvarába *Leibhuszárnak*. Édesanyjának a tiszttartója valami adásvétel miatt járva Gödöllőn, fölismerte Jóska úrfit, és mindent elmondva Grassalkovich Antalnak, négylovas hintón küldötte vissza szülőihez a megugrott úrfit.

Amint hazatért, kijelentette a kis Meskó, hogy inkább betyárnak áll be, de nem lesz *diakos* ember, és valóban, rá is vette édesanyját, hogy katonának adta.

A legmerészebb huszárbravurok egyike fűződik Meskó nevéhez, aki 1800 április 8-án negyven válogatott huszárral s egy század gyalogossal megkerülve a Mont-Cenis hágót, váratlanul rajtatört a franciákon és 1200 foglyot, tömérdek fegyvert és lőszert ejtett zsákmányul.

Egyedül, fegyver nélkül ment be aztán Caffre parancsnokhoz, aki úgy megijedt, amint a rettegett magyar hőst szemtől-szembe látta, hogy azonnal megadta

magát. Berohanó segédtsíjtje rálőtt ugyan Meskóra, de a golyó célt tévesztett, csupán a falba fúródott. A hírre pedig, hogy Meskó ott van, Valette és Devin tábornokok eszeveszetten menekültek, és minden podgyászukat hátrahagyták. Ezért a nagyszerű haditettéért kapta Meskó József a Mária Terézia-rendet, amelynek egyik legérdemesebb viselője volt.

Ugyancsak a napóleoni hadjáratokból érdemel említést Bekény huszárcapitány. A között a 6000 lovas között volt, akiket Ferenc császár 1812-ben adott I. Napoleon oroszországi hadjáratához. A szegény katonák irtózatossá szenvedtek a rossz élelmezés, fogyatékos ruha miatt, s a borzasztó hidegben még oltárterítőt is szedtek magukra, hogy meg ne fagyjanak.

Mikor már napokig éheztek, Bekény huszárcapitány Mokranynál rárontott az orosz elővédre, egy hidat fölgyújtva, útjokat elvágta, s tömérdek élelmiszeres kocsit ejtett zsákmányul. Így mentette meg Ferenc császár katonáit a biztos éhenhalástól.

A majdnem egy századon át gúny- és nevetség tárgyául szolgáló nemesi fölkelésnek, az *insurrectió-nak* is megvoltak a maga hősei.

Ilyen volt kisjáci Szeles Gábor, Szeles József kecskeméti városi tanácsnoknak a fia.

A harc hevében látva, hogy Huszti palatinális ezredbeli kapitányt hat francia chasseur körülvette, s már-már levágja vagy elfogja, Szeles, saját életével sem törődve, átvágja magát a lövonalon, két kezébe kér karabélyt szorítva, lelő két chasseur, a megmaradt négyet pedig összekaszabolva kardjával, nyergébe kapja Huszti, s úgy nyargal vele a magyar táborba.

Szeles érdemkeresztjét maga Gosztonyi János ezredes tűzte a mellére, még pedig, mint egy régi írás mondja: „*Budán, Szent-Györgynek piartzán a' Felséges Tsászárné, Ferdinand Fő-Hertzeg, és Korona Örökösé és számos Fő-Személyek jelenlétében . . .*“

Petneházy László, aki Simonyi óbesternek taplóval szolgál, amikor ez Fontainebleauban pipára gyújt,

amint Napoleon trónusán ült, mind típusai a magyar huszárnak.

Szépsége, nyalkasága, virtusa miatt mindig büszke volt nemzetünk az Isten első katonájára, s ahol huszárok mutatkoztak, ünnep volt legottan.

Csak nem régen került kezembe egy 1816-ból való levél, amelyben egy *Kienmayer* huszárezredben tiszt írja le övéinek, hogyan masírozott az ezred Galíciából Erdélybe, új állomáshelyére.

Mindenütt nagy lelkesedéssel fogadták a hazai földre térő huszárokat, útjuk valóságos diadalmenet-hoz hasonlított. Különösen a hajdú városokban, Szabolcs- és Biharmegyében, a sok traktába és mulatságokba fáradtak bele.

„Eszláron, Kállay Péter, a szaboltsi nábob tartóztata bennünket — mondja a levélíró — három nap, három éjjel szólt a mus'ica, folyt a' bor, és olyan *máslast* ittunk, a' minőt Fejedelmek is tsak néha. A' legénység húst, bort kapott és fejenként egy lázsiást a' szörnyű mód gazdag uraságtól . .

Nagyváradon Rhédei Lajos gróf adminisztrátor volt az ezred *mulattat ó-gazdája*. Érdekes, hogy ebben az ezredben akkor már hatvanhárom éve szolgált *S'kul-téty* zászlótartó, aki elérte századik életévét, s az aradi temetőben aluszsza örök álmát. Bhédey száz aranyat adott Skultétynak, amiért hogy egykor a gróf is a Kienmayer ezredben kezdte volt a katonai pályáját.

„. . . Margittán gróf Csáky, Telegden Jakabft'y. Nagy-Létán Horváth uraságok traktálának és a' Tiszt urak és a' közemberek valósággal aluttak a' nyeregbe a¹ sok mulatásnak miatta, hogy bemasíroztak Erdélynek földjére . . .“

Így végződik a levél, amely szintén egyik bizonyítéka, mennyire megbecsülték mindenkor a huszárt, akinek emlékezetére egész termet szánt a párisi világkiállítás magyar osztálya.

A DORMÁNDI HALOTTLÁTÓ.

Miért romboljuk le azt a kevés illúziót is, ami a századvégi emberben megmaradt, miért foszszuk meg önmagunkat a látszat világától, ami olyan szép és kecsesítő.

Nem a legutolsó história ám a dormándi asszonyé sem. A *dormándi halottlátó*, így hívták ország-szerte, és messze vidékről zarándokoltak hozzá, abba a hevesmegyei faluba, ahol lakott.

A dormándi halottlátónak ugyanis az a rémes sa-játsága volt, hogy meg tudta mondani, melyik halott, milyen stádiumában van az enyészetnek.

Hisztérikus fiatal asszonyok, akik imádták férjü-
ket, elmentek a dormándi asszonyhoz és megkérdezték
hogy porlik, oszlik a föld alatt az, aki nekik oly drága
cs kedves volt, amíg élt. Anyák gyermekeiket, testvér
testvérét kérdezte. Sőt némelykor öntudatlanul rossznak
is volt a szerzője, mert tolvajok jöttek hozzá, s azzal
az ürügygyei, hogy ez vagy amaz a gazdag ember, asz-
szonyrokonuk hogy fekszik a sírban, megtudták, meny-
nyi ékszerrel, milyen drága ruhában tettek valakit örök
nyugalomra, és akkor kifosztották a sírt.

Országos, szomorú hírre tett szert a dormándi
asszony, s hogy nem foglalkozott vele annyit a sajtó,
csak azért történt, mert akkor a hírlapirodalom még
csak a legeslegnevezetesebb eseményeket szellőztette.

De ha nem is törődött a sajtó a dormándi asszony-
nyál, annál inkább hajszolta a hatóság, úgy, hogy né-
mely esetben csak hajszálon függött, hogy a börtönt el-
kerülte.

Szerencsésen kisiklott mindig, mert az: *„drága
ténsasszonyai“*, — a grófné is *ténsasszony* volt neki —
mindig kijárták a *sorát* és kihúzták a *csávából*.

A falújába pedig, a hevesmegyei Dormándra,
egyre zarándokolt úr és paraszt egyaránt. . .

Egy igen előkelő mágnásasszonyunk, akinek He-
vesben nagy uradalmi vannak, szintén elment a dór-

mándi asszonyhoz és megkérdezte, hogy milyen az állapota most a sógorának, aki 1849 óta pihen már a koporsóban.

A dormándi asszony elgondolkozott, aztán kezét szeme elé tartva, lenézett a földre:

—Csont . . . inkább csak por már . . . — csontjai nincsenek is rendben, mert *hétszer* temették el . . . az egyik bordája össze van törve . . . mert sok golyó érte . . . szép nagy szakála még ép azonban, de a régi sírjában, amely egy *pince* volt, egészen megvörösödött.

A grófné, aki incognito kereste föl a paraszt-asszonyt, úgy, hogy ez körülményeiről semmit sem tudhatott, halotthalványan hátrált, és majd hogy össze nem roskadt.

A halottlátó igazat mondott. *Sógorát* a forradalomban *zsoldos* golyók ölték meg és évekig nyugodott egy zárda sírboltjában, amíg végre a nemzet kegyelele mauzóleumot emelt vértanúja porai fölé.

Egy másik gróné, akinek a fia öngyilkos módon halt meg, néhány hónapra a haláleset után szintén fölkereste a dormándi asszonyt.

Ennek is mindent elmondott.

— Látom, amint fekszik — a feje egy kicsit félrecsúszott, ahogy koporsóját a sírba eresztették, még csak alig kezd enyészni.

Most egy nagy, fekete féreg jött ki a balfüléből és lassan csúszik alá aranyos ruháján, a dolmány zsebében egy asszonyi kép van, de az véres . . .

A grófné nem tudta tovább hallgatni, összeesett és két hónapig tartó ideglázban feküdt.

Az asszony szóról-szóra igazat mondott.

A fiatal grófot, aki katonatiszt volt, a régi dzsidások cifra, aranydresszes dolmányában helyezték a koporsóba, és utolsó kívánságához híven, nővére zsebébe tette annak a szép asszonynak az arcképét, akiért öngyilkos lett.

Az arckép abban a bluzjában is benne volt, amelyben az öngyilkosságot elkövette, ezért lett véres.

Dormánd, alig egy félóránnyira Füzesabonytól, ott fekszik, ahol a hevesi síkság végződik és kezdődik Eger szép vidéke, az erdős, halmos Andornak és aztán Eger után a Bükk regényes panorámája.

A székvárosba is természetesen híre ment a borzasztó clairvoyante asszonynak, és a törvény teljes szigorát alkalmazta, sőt már a klérus is beleavatkozott, mert már-már szentségtörésnek találták, hogy fölfed: a sírok titkait.

Eger érseki székében akkor Bartakovics Béla ült, egy rendkívül jólelkű, szelíd, a pazarlásig adakozó egyháznagy.

Mikor már papjai is panaszszal jöttek a dormándi asszony ellen, a jó érsek, nehogy igazságtalanság történjék, fölrendelte magához a *halottlátót*.

És ment az öreg, töpörödött anyóka, Makiárnak, Andornaknak, a tihaméri pincék mentében, jött az árnyas fákkal szegélyezett makiári *hostyán*, egészen odáig, ahol a dombról aranyosan villog le a *Venite adoremus*, abba a pirosfödélű rezidenciába, ahol a jóságos *érsek* úr lakott, aki világéletében soha senkit nem bántott.

Nem is félt a *halottlátó*, mert tudta, hogy igaz úton jár és bátran mondta meg a kékruhás, fehérzsinóros atillájú, csengő sarkantyúju huszárnak, hogy ő a *dorm ándi asszony*.

Bartakovics érsek azonnal maga elé bocsátotta és előbb kenetteljes dorgatóriumot tartott neki, hogy milyen vétek a *világból onditás*, hogy mennyire büntetésre méltó az ember gyengeségét, jóhiszeműségét kizsákmányolni, sőt *szentségtörés* kutatni a sírok titkait.

A vén parasztasszony végighallgatta a jó érsek urat, és aztán csöndesen, inkább szomorúan csak ennyit mondott:

— Nem bolondítok én senkit *téns jó érsek* uram, bár ne volna igaz ez az én borzasztó *sírlátásom* . . . , Elkeserítette ez az egész életemet.

Az asszony olyan meggyőző, olyan szomorú hangon beszélt, hogy az érsek kissé meghökkent.

— Nos, jól van. De engemet nem fogsz elbolondítani. Mondd meg azt, hogyan fekszik az én anyám a koporsóban.

Az öreg asszony egy pillanatig elgondolkozott, *aztán* szemét kimeresztette, mintha valami nagy messzeségben lévő pontot akarna fölfedezni. Végre halk, szakgatott hangon beszélni kezdett:

— Régen, nagyon régen porlad . . . csupán a csontok épek, azok is kezdenek összesni . . . szürke selyem ruhája, amelyben a koporsóba tették, már csupa foszlány.

Az érsek homloka verejtékezni kezdett. Édesanyját valóban nagyon régen, mint fiatal asszonyt, *szürke selyemruhában* terítették ki.

— Folytasd! — szólt az ősz egyháznagy remegő hangon.

. . . Ahol nyugszik, égbe nyúló hegyek vannak . . . a hegytetőn egy templom áll, mellette kápolna, ennek a pincéjében sok, sok koporsó közt van az övé is, — az ajtótól a *hetedik* ... a koporsón betűk, sok szó, azzal kezdődik *kis* . . .

Az érsek már sápadt, reszketett. Ráismert a felsővidéken lévő családi sírboltra, amelyben édesanyja koporsója az ajtótól számítva csakugyan a hetedik volt. A fölírást is eltalálta, a „*kis*“ szó, a Bartakovicc-család előnévének kezdetét jelentette: *kisapponyi Bartakovicc*.

— És még látok valamit . . . mondotta az asszony — a *nagy csontváz* karjában egy *kis csontváz* van, néhány napos gyermek lehetett . . . Még megvannak rajta a kék selyemmel bélelt csipke-ingecske foszlányai.

Az érseknek egy pillanatra elakadt a szívverése.

A *kis csontváz* valóban ott volt, mert anyját utolsó gyermekével temették el, aki csak pár órát élt.

— Elég ... — szólt Eger ősz egyháznagya. — Eredj békével, gondoskodni fogok róla, hogy ne bántsanak, de ne mondd meg többé senkinek, hogy látod szeretteit a sírban, mert ez iszonyatos ... de csaló nem vagy, bántani nem engedlek . . .

Vigasztalódott szívvel ment el a szegény *halottláló* az érsektől, aki aztán egy nagy érseki ebéd alatt elmondotta a főntebb leírjakat.

Azt is elmondta, amit neki a *halottláló* mondott, hogy mióta van ez a vészes tulajdonsága.

Tizenhatéves lehetett, amikor egy vasárnapon templomba készült, s a haját elől négy négy ágba fonta, ahogy ezt a hevesmegyei *matyó*-lányok viselik.

A kis parasztházban csak egy tükör volt, ez előtt meg anyja fésülködött.

Erre a leány odalépett a Szűz Mária képéhez, s annak a keretéből, amely homályos tükörüveg volt, kezdte a haját fonni. De egyszerre csak nagyot sikolt s eldobja a fésűt. A kép helyén egy halálfej jelent meg neki.

Ezután forró betegségbe esett, s amikor fölépült, mindenkit, akit csak eltemettek Dormádon, napról-napra látta, hogy fekszik, porlad és enyész el a sírban, — később mindenkit, akit csak tőle kérdeztek.

Bartakovich a dormánda asszonynak tett ígéretét beváltotta. Nem bántotta a *halottlálót* többé a hatóság, de ő sem mondta el senkinek, hogyan fekszik a halottja sírjában.

Nem, és ha bármennyi pénzt is ígértek neki, csak a fejét rázta s így szólt:

— Lehetetlen, megígértem a jó *téns* érsek úrnak, hogy nem látok többé.

És ígéretét még akkor sem szegte meg, amikor már a szelídlelkületű, jóságos Bartakovics Béla maga is régen por és hamuvá vált, s ott nyugodott az egri érseki kriptá hűvös boltjai alatt.

*

Ilyen csontokig látó gyakorlati szemüveget akar a Würzburgi professzor az emberiség szemére tenni, ami a dormánda halottlálónál csak clairvoyance, valami földöntúli dolog volt . . . agyrém, képzelődés, de a miszticismusnak olyan talánya, amire azt mondja az örökké tépelődő dán királyfi: *sok dolog van ég és föld*

között, amit a ti iskolabölcselemetek föl nem ér — Horatio! . . .

De leszünk inkább misztikusok, clairvoyantok, csak maradjon meg egy parányi illúzió, mert e nélkül az élet nem élet és odáig fogunk jteni, hogy Röntgen nyomán sajátmagunkat is egy elegáns redingotba öltözött csontváznak fogjuk tekinteni csupán.

A VILÁG VÉGE.

Mindig félték az emberek attól a tudattól, hogy valamely meghatározott időben tönkremegyjen a világ.

Az Úr ezredik évében sok vihar, jégeső, üstökösök megjelenése nagy zavart okozott s a népek reszkettek az utolsó ítélettől. Az ezredik esztendő azonban letelt, anélkül, hogy összeomlott volna a világ, de azóta is többször megjósolták a világ végét, még pedig mindig nagy zajjal és szörnyű ijesztgetéssel. Páni félelem fogta el az embereket, tudós alkimisták és csillagászok kijelentéseire és még a múlt században sem akadt ember, aki az afféle jóslásokon nevetett volna.

1795-ben földrengés volt Debrecenben és ekkor sokan elhíresztelték, hogy ez a *világ végét* jelenti. Még a babonától ment, puritán gondolkodású debreceniek is rettegtek akkor s régi írások szerint: „kimenének a nagy erdőre, nehogy a városban érje őket az ítélet“.

1829-ben hasonlólag nagy ijedelmet okozott a földrengés, amelyről *Kazinczy* Sámuel hajdúböszörményi orvos, a híres tudós Hatvani életírója, a következőket jegyezte föl:

„Az 1795-ik esztendő óta nem tapasztaltak földrengést az Alföldön; ennek az esztendőnek Julius hónapjáig mikor volt Kartzagon, Szatmáron és Debrecenben. Ott oly erős volt, hogy: a Barátok Klastromának, valamint a Reformátusok nagy új Templomának erős falai is több helyeken megrepedeztek; a Tornyoknak nagy ingását abból lehetett észrevenni, hogy a te-

tejeken lévő tsillag szinte két lábnyira látszott tsóváltatódni.“

Néhány nappal később, Ternye sárosmegyei községnek abban a részében, amely Gomba felé esik, csendes eső közben iszonyatos forgószél támadt, összedöntötte a házakat, a fákat pedig tévestől csavarta ki. Érdekes, hogy a helység másik részében oly csöndesség volt, hogy még csak egy levél sem zörrent meg az ágon.

Ezekből a tünetekből akkor a világ végét jósolták a sárosmegyei parasztok s annyira hittek a katasztrófában, hogy semmit sem akartak dolgozni, s az *úr dolgára* erővel kellett őket a hajdúknak kihajtaniok.

Az 1832. esztendőben újra fölmerült a világ végétől való rettegés. A *Magyar Kurier* meghozta az Észak-Amerikában dühöngő kolera hírét, novemberre pedig mindenféle jóslatok az utolsó ítélet napját hirdették.

Ezek a jóslatok rendkívül hatottak a kedélvekre, úgy, hogy még az idegen kalmárok sem igen jöttek el az őszi pesti vásárra s egy régi jegyzéknaptár lapján találtam a következő följegyzést:

„*Leopoldnapi vásár mind nagyban, mind hitsinyben rossz. A' világ végétől való rettegés mindenehet ott-hon tartott.*“

Még a legelőkelőbb társaságokban is emlegették a jóslatot, erre enged következtetni egy Mára marosszigeten, 1832 november 20-án keltezett s Vay Ábrahám gróf főispáni beiktatásával foglalkozó levél következő passzusa:

„. . . ezeknek végződését 400 Személyre a' Mélt. Gróf- és Fő-Ispányné Kazinczy Zsófia, szelídségével minket közönségesen magáévá tett Asszonynak szemes intézete után készült fényes és Gazdag Ebéd, mellv Táblán sokat beszélgetett a 9-bris 27-kére megjövendőlt világ pusztulásáról . . .“

Pesten, az egész intelligencia készült a *Tsillag-szakadást* nézni és még a vármegye urai is elhatározták, hogy a Gellérthegyről nézik meg a meteor-hullást. Hi-

deg idő következvén azonban, Dubraviczky Simon alispán nem ment föl, sőt — mint egy régi napló mondja — még a másod-viceispánt, Földvály Gábort is lebeszélte. *Kecse Péter* levéltárunk azonban, Szentkirályi Móric *honoráris notáriussal* fölment a Tabán egy magasabb pontjára, ahol, míg állták a hideget, várták az *égi tsodát*, de később betértek egy kis jó finom rác-iirmösre a hegy alá, ahol *tambura* is szólt, nemkülönben „szép leányzók is valának . . .

Csillagászati szempontból legérdekesebb már előbb említett Kazinczy Sámuel följegyzése, aki ezeket írta meg a világ pusztulásának mondott hónapról:

„Debretzen November 25-ikén, 1832. Ezen Hónap 12. és 13-dik napjai közt eső éjtszaka igen különös és szokatlan természeti Tünemény lepett meg bennünket: ugyan is éjtszaka két órától fogva, reggeli Öt óráig oly siirüen látszottak Levegőgünkben az ugynevezett Tsillagszakadások, hogy athmosphaeránkat egészen megvilágosította, tiz 's tizenkét ill ven Levegői gyulladások sülték el egyszerre, és külömbféle arányban, néha szélylyel, néha pedig öszve szaladtak, kisebb 's nagyobb formában. A nagyobbak úgy látszottak, mintha fényes Lepedő terült volna szélivel, mellynek közepe homályosabb volt, és Ég nyilának mondották, azután pedig öszvébb nyomulván, 3 's 4 minutumi égés után elmúltak, s újabbak állottak elő. — Ugyan ekkor dél- és Napkeletközt, tőlünk 4 magyar mértföldnyire eső Vantsod nevű Helység felett, olly kemény menydörgések és tsatogások voltak, hogy a' rázás miatt az ablakok üvegjei öszve repedeztek. Nálunk pedig szép lévén akkor az idő és tiszta Ég, az éppen következett Héti vásárra a' Vidékről sok Embereket tsalt Városunkba, kiket aztán ez a Tünemény az útban lepett meg. Az együgyűebbek megrémülvén a' szokatlan látáson, imátkozáshoz, s' énekléshez fogtak, de a' tanultabbak és tudósabbak is, kiket ekkor útban talált, átaljában megvallják, hogy borzasztó volt a látás. Mint más országokban is az együgyűség, ezt valamely következő veszedelem előljáró posztájának tartja . . .“

Ugyancsak erről az 1832-iki csillaghullásról, tré-fás hangon ír egy levelében *Berncith* Gáspár, a híres freskóképek szerzője: — — a' Tsillagok olly sebességgel szakadtak kedves Húgomasszony, hogy így Farkas sem tud tántzolni, ezen kijelelt híres magyar Tántzos, a' ki ott tántzolt a' bécsi karinthiai kapu mellett lévő Udvari Theatromban . .

1857-ben is meséltek a világ végéről, s junius 13-ikára jósolták meg. Parisban annyira rettegetek ekkor az emberek, hogy a lakosság nagy része kivonult a St.-Denis síkságra, nehogy az utolsó perc az összeomló házak romjai alatt érje.

1866-ban nálunk nagyon sokat emlegették a világ végét. A nép hetekig nem dolgozott, dorbézolt a korcsmában, az urirend pedig járt az újtéri német színházba, ahol Gellmayer énekelt kuplékat, az utolsó ítéletről.

Természetesen akkor is az élcelődőknek volt igazuk, valamint 1899 november havában is, melynek 13-ik napjára jósolta meg Falb a világ végét. T)e hiába terítjük rá a világfölfordulás próféciaira a komikum köntösét: a halál homályos megsejtése megborzongat mindenkit, és nincs olyan ellenméreg a patikában, amely az ilyen mesék bódító hatását ellen súlyozni képes volna.

KÍSÉRTETEK.

Ámbátor sohasem hittem a spiritiszták meséiben, előszeretettel foglalkoztam egy időben mindenféle misztikus, földöntúli dologgal. Amit egyszer a kísértetes házokról, kastélyokról hallottam, azt mind megjegyeztem és most — emlékezet után, — azon leszek, hogy néhánynak a krónikáját összefoglaljam.

Talán leghíresebb volt e tekintetben a báró *Prandánk* valpói kastélya. Veszett híre volt ennek és a fehérszűrös horvát atyafi keresztet vetett magára, valahányszor arra vitte útja. Kisértet járt ott, még pedig rég időktől, az utolsó török háborúk óta. Azt mesélte a vidék

népe ugyanis, hogy még Laudon generális katonái hoztak oda egy török leányt. Azt is, hogy a leány valami nagy dínom-dánom után egyszerre csak eltűnt a valpói várból és a szó teljes értelmében nyoma veszett.

Mások azt állították, hogy nem török leány volt az, de egy belgrádi francia kereskedő felesége, aki a *Sztáray-regiment* egyik nyalka tiszturával szökött volna meg. A férj utána eredt, Valpón csípte meg, és amikor a szép asszony javában mulatozott kedvesének a pajtásaival, a terített asztal mellett kaszabolta le.

Újság alig volt akkor. Görög és Kerekes uraim Pécsben kibocsájtott *Hadi és más egyéb Történeteit* című folyóirata csak a háború eseményeivel foglalkozott és az efféle históriákat szájhagyomány vagy családi naplók őrizték meg. A naplók többé-kevésbé hitelesek, a szájhagyomány nem mindig.

Száz és egynéhány esztendő múlt el azóta. Ki tudná biztosan: ál m adózó, halvány török fehér cseléd, vagy forrószívű, tüzes francia asszony volt-e annak idején a valpói kísértet? De nevezetességre tett szert, annyit szent igaz.

Őszi vadászatok évadján még ezelőtt 20—25 évvel is mutatkozott a kastély egyik szobájában, amelybe nem szállásoltak be senkit s úgy hívták, hogy: a *kísértet szobája*.

Mikor az éjfél ütötte, — így beszéltek, — megnyílt az ajtó és belépett a kísértet. Sugár, magas női alak, cifra selyem ruhában, nyakán piros klárisal. Egyszer körülment a szobán, aztán végighaladva a folyosón, eltűnt a sírbolt felé vezető lépcsőkön.

Vidám, fiatal katonatisztek akárhányszor kérték báró Prandaut, szállásolja őket a *kísértet szobájába*, bor mellett és vitézi történetek mesélgetése közben neki-bátorodván. Bár nem szívesen, mégis engedett néha a báró, de kétszer nagyon szomorú vége lett a dolognak.

Egy fiatal tiszt meghalt, egy másik pedig megőrült. Hogy mit láttak, nem tudódott ki soha, mert természetesen sem a halott, sem az örült nem tudták elmondani.

A harmadik tiszt aztán a háziúr tudta nélkül osont be egyszer a végzetes szobába s ettől az éjszakától kezdve megszűnt a valpói kastély kísértet járása.

A krónika szeri irt a kísértet megjelent a tisztnek, de ez nem ijedt meg, sőt utána ment a sírbolt lépcsőjéig.

A szellem megállt, egy lépcsőfokra mutatott s a tiszt aztán zsebkésével megjelölte azt a helyet. Másnap kiásták a lépcsőfokot és egy női csontvázat találtak alatta. A csontvázon rikító selyemruhafoszlányokat, nyakán piros klárist találtak. Éppen olyant, mint aminőt a leírás szerint a kísértet viselt. A talált csontokat aztán egyházi szertartás mellett temettette el a bárói család és azóta nem háborgat senkit a valpói hazajáró lélek.

Ugyancsak Horvátországban, Zlatáron költötték rémes hírét, egy régi kastélynak. Itt nemcsak jártak, de *kocsikáztak* is a kísértetek.

Éjfélkor csakúgy sírtak, nyikorogtak a nehéz tölgyfa-ajtók, s éjfélről egy óráig nagy jövés-menés, csattogás közt sétálgattak a fekete emberek. Végre pont tizenkét órakor megnyílt a kapu, négy fekete lótól vont fekete szekér fordult be az udvarra, és csakhamar olyan hangok hallatszottak, mint mikor a koporsót csúsztatják. Noha mindent elkövettek a kastély és környék lakói, hogy a különös zajnak a nyitjára jöjjenek, sohasem sikerült ez iránt biztos adatot szerezni.

Zemplén megyében messze földön híres volt a cékei *Battha-kastély*. Az ódon épület még Rákóczi idejéből származott és tele volt rejtekajtós szobákkal, álszekrényekkel, amelyeken át a szabadba juthatott az ember.

Különösen az ugynevezett *Toronyszoba* volt félelmes. Itt tizenkét órakor először keserves sóhajtás, majd zokogás hallatszott. Aztán egy fehér alak jelent meg, kezében égő gyertyával, és végigment az egész kastélyon, utóbb egy régi, beomlott pincelejárathoz tűnt el. Ugyancsak a cékei kastélyban észlelték volna, hogy valahányszor egy Battha meghalt, lehullt valamelyik szobának a vakolata, az elhalálózást követő harmadik

éjszakán pedig az elköltözött e földön viselt alakjában mutatkozott a nagy ebédlőben.

Ez a kastély a kuruc időkből való csörgői alagúttal volt összekötve, s állítólag Rákóczi hívei egykor sok kincset ástak el pincéjében, amelynek azonban sohasem akadtak a nyomára.

A sárosmegyei *Lemesen*, Eperjes közelében is van egy félelmetes kastély. Valamikor a Füzy-család bírta, most pedig járásbíróság székel benne. Ennek a kastélynak egyik szobájában minden éjjel megjelenik a *fehér árnyék*.

A kastélyban csupán egyetlen egy szobát keres föl, s ha abban valaki alszik, nesztelenül az ágyhoz lebben, s az alvóra nedves, nyirkos lepedőt terít.

Mikor az alvó fölébred, már semmit se lát, de még borzong a nyirkos nedvességtől, és úgy érzi, mintha jeges levegő töltene be a szobát.

Ugyancsak Eperjes mellett, Kapiváron, beszéltek még a harmincas években is, hogy *kisértet jár** A várhegy alján mintha világosság gyulladt volna néha,, nyomában pedig hosszú, uszályos ruhában, egy női alak indult a romok felé.

A népszáj azt suttogetta, hogy ott kincs van elásva, s a fehér asszony pedig valami elátkozott lélek, akit még a rablólovagok idejében gyilkoltak meg.

Kapy István, a megyének akkori alispánja és a vár ura sokat hallotta a mesét, de nem hitte el. Egyszer azonban két jókedvű patvaristája, *Sárosy Gyula*, meg *Vahot Sándor*, felbizgatták, hogy ásasson: hátha igazán kincs rejlik ott.

Holdvilágos, tiszta nyári éjszakán föl is mentek az urak néhány meghitt cseléddel, s ott, ahol a láng kilobbant, elkezdték a munkát. Már jó mélyre haladtak az ásással, mikor egy nagy vaskondér tűnt elő, de ahogy kihúzták a földből, s a fedelét leemelték, bizony csak olyan üres volt az, akár a vidám pat-varistáknak a zsebe, ítem talált Kapv István kincset, sőt a meglevő nagy nagyon is elpusztult, úgy, hogy az utódokra fénynek, ragyogásnak csak a híre maradt már.

Hohenlohe Sándor hercegnek, a magnetizmussal és *ráimádkozással* gyógyító híres főpapnak, kísértetes látomásai többé-kevésbé ösmereteseek. Sőt a herceg huszárja, az öreg Ferené, esküvel állította annak idején, hogy az üres ágya előtt látott egy nagyváradi előkelő úrnőt térdelni — és gyónni, akit az eset előtt való napon temettek el.

Ugyancsak herceg Hohenlohe kertésze mesélte, hogy egyszer alkonyaikor, egy feketeuszályos asszonyi szellem repült át a kerten, akinek olyan volt a lába, mint akárcsak a kácsáé.

A fekete kutya képében jelentkező *sátánról* is olvastam valami spiritiszta újságban. De valamennyi között a legérdekesebb a brunóci eset, amely 1899 szeptember havában történt az ősi Mednyánszky-család brunóci kastélyában.

A KORMÁNYELNÖK REZIDENCIÁJA.

Nem érdektelen egyet-mást elmondani arról a kicsit idomtalan, kicsit bárók várbeli palotáról, amelyet a tősgyökeres budai burgerek máig is *Sándor Palais*-nak neveznek és amely három generáción át volt a hírneves család immár kihalt grófi ágának a családi háza. A szlavnicai Sándorok közül Antal, Móric nagyatyja, 1788-ban II. József császártól kapta a grófságot, de míg az ősrégi család nemesi ága ma is virágzik, a grófi család, mint föntebb említettük, a harmadik nemzedékkel elenyészett.

Sándor Vince gróf és neje Szápáry Anna grófnő a század elején olyan fényes házat tártottak Budán, hogy *kis palatinusék*-nak hívták őket.

Miután József nádor 1801-ben igen rövid házasság után elvesztette első nejét, Alexandra Pávlóvna orosz nagyhercegeggesszonyt, ha valami nagy ünnepség, szolemnitás esett Budán; többnyire gróf Sándorok vették át a reprezentálást.

Így 1809-ben, mikor a francia invázió idejében Ferenc császár családja Budán tartózkodott, a nádor főudvarmesterének neje, Szápáry Jánosné, Teleki Leopoldina és Sándor Vincéné Szápárv Anna igyekeztek legjobban azon, hogy a szép, szellemes *Ludovika* császárné jól érezze magát a magyar fővárosban, mely akkor még olyan primitív volt.

Ferenc császár harmadik felesége egyike volt kora legzseniálisabb asszonyainak, s oly szép, hogy ha nyitott hintón végighajtatott a budai és pesti utcákon, a jurátusok, a fölkelő nemesség összes urai, egetverő virágokkal üdvözölték. Erről emlékezve, atyjához írt egyik levelében, mondja a császárnénál alig pár évvel fiatalabb mostoha leánya, Mária Lújza: „. . . szeretném, ha papa látná, mennyire szeretnek itt bennünket, se vége, se hossza a virágnak, ha csak messziről látják a koscsinkat . . .

A *hangulatot* leginkább Sándor Vincéné és Szápáry János ék csinálták, különösen Sándoréknál reggeltől estig terítve volt az asztal s az inzurgens tiszték mint a méhraj jártak ki s be a címeres, idomtalan kapun.

Mikor Ferenc császár megkötötte a békét és néhány év múlva következtek a bécsi kongresszus ragyogó napjai, ismét a *sárgulázban* fogadták Sándor grófék a Budára lejött uralkodót és szövetségeseit.

Azokban a termekben, ahol Bánffy Dezső volt miniszterelnök tárgyalt a disszidensekkel, száz meg száz viaszgyertya lángja égett akkor, Bihari húzta a nótát, a nagyhatalmasságok elragadtatva nézték a Ráday Nina táncát, mikor Szápáry Vincével kiállva a mkétre, bemutatta őseink méltósággal teljes *lakodalmas-Á* t.

Itt táncolta a mazurt *Észak Apollója*, az ábrándos szemű I. Sándor cár, Orczy Fánival, akinek szépsége még a bécsi híres *kongresszusi szépségek*-hez szokott uralkodót is ámulatba ejtette.

És ezekben a termekben gyüleseztek az első budai *Asszony-Egyesület* lelkes tagjai, akik a palatínus második neje, az áldott emlékezetű Hermina főherceg-

asszony védnöksége alatt emberbaráti eszmék terjesztésére vállalkoztak.

1817 április havában alakult meg ez az Egyesület s mint régi fül jegyzése[^] említik: Elöljáró Sándor Vinizéné — Szápáry Anna Gróff Asszony lett. Titolcnok Privitzer Aloys Ur, a' Nádor Ispán ő Tsászári Királyi Hertzegségének Titoknokja, Az Egyesület Pénzes ládájának Gondviselőjévé pedig Suppini Antal úr.

Batthyányné született Mailáth grófné, Telekiné Mészáros Johanna, Beniczky Pálné s a különösen lelkes budavárbéli polgárasszonyok, Lászlószky Veronika és Boros Josefa, a vén *sárga házban* szöttek, fontak merész terveket kisednevelő-intézetekről, aggok menedékházáról. Itt létesült a *Vakok intézete*-nek kezdete, s özönlöttek különösen azok, akiket a hályog fosztott meg szemük világától. Tóth-Pápay János, korának híres szemorvosa önként ajánlkozott a nemes hölgyek szegény, védenecinek ingyen való operálására, sőt orvosságot és élelmet is küldött számukra.

A magyar színészetnek is van köze a Sándor-palotához, nem csupán azért, mert tőzsomszédja, a II. József császár 1786 augusztus 23-án kelt rendeletével karmelita-rendházból *Theatrom*-má átalakított várszínháznak, de mert miután 1821-ben a színház bérlője, Brunswick Ferenc gróf az óriás deficit miatt letette a bérletet, a palatínus védnöksége alatt alakult részvénytársaságnak Sándor Vince gróf lett az elnöke.

Sándor Vince elnöksége alatt Kemnitzer Károly volt a színház művezetője és mint egy-egy föl jegyzés mondja, a gróf szíven viselte ugyan a mű intézet ügyét, áldozott is, de olyan zsarnok volt a személyzettel szemben, hogy ezek a szó teljes értelmében rettegetek tőle.

Mint családi levelezések, föl jegyzések s más ilyen intim természetű írások mutatják, családjához sem igen volt különben másforma Sándor Vince gróf. Neje, az áldott jóságú Szápáry Anna, leányai Matild és Vilma, reszkettek, ha már lépését hallották a grófnak, nemkülönben minden rendű alkalmazottja a palotának.

Csupán egyetlen egy élő lény volt, aki sem Sáli-

dor gróftól, sem semmitől és soha senkitől sem félt, a grófnak 1805 május 23-án született egyetlen fia Móric, a később Európaszerte ismert bravúros sportsmann.

Rettenhetetlen bátorságát és hihetetlen akaraterejét már kisgyermek korában elárulta. Egyszer, három éves volt akkor, egy kutyával játszott a kis Móric. A kutyának eleinte tetszett a játék, de egyszerre csak elveszítette türelmét s úgy beleharapott a kis fiú újjába, hogy a vér hatalmas sugárban szökken ki belőle. A gyermek azonban, ahelyett, hogy elpityeredett volna, erős karjaival átfogta a kutyát, leharapott egy darabot a füléből s aztán megvetőleg félretaszítva útjából, így szólt: *Wen Du mi heissen , i di a heissen*.

Sándor Vince gróf a palotáját a színházzal összekötő folyosón át minden este bement páholyába. A gyermekeket is szívesen elvitte, de megkövetelte, hogy eziránt mindig külön kérelmet terjesszenek elő.

— En bizony nem koldulok! — mondta egy ízben a kis Móric és szó nélkül beült a páholyba. Atyja minden előadás után megverte ezért, de Móric még sem kért soha engedélyt és végre megunva az ütlegetek, nem ment többé a páholyba.

Nagy szigorúsága mellett viszont megfoghatatlanul elhanyagolta Sándor Vince fia nevelését, úgy, hogy Móric gróf tizenhét éves korában alig beszélt más nyelvet, mint a budai sváb dialektust, meg egy kicsit magyarul. Az ortográfiáról fogalma sem volt, úgy, hogy amikor atyja halálhírére, amely Nápolyban találta, hazajött, sógora és egyszersmind gondnoka, gróf Keglevich Gábor, először is instruktort fogadott melléje, aki megismertette a helyesírás szabályaival.

Érdekes az is, hogy Sándor Vince soha sem engedte meg fiának a lovaglást, kocsikázást, sem a vadászatot. Miután atyja meghalt, a fiatal gróf bajnai birtokára utazva, alig szállt le a kocsiról, azonnal egy pompás fekete mént hozatott ki az istállóból s nyergelni parancsolt. Instruktora, Kosztarovies megjegyezte, hogy nagy merészség olyan embernek az ilyen állatra ülni, aki még nem is tanult lovagolni.

— *Akinek előbb tanulni kell lovagolni, az nem is fog megtanulni soha!* — kiáltotta Sándor Móric s olyan nagyszerű bravúrokat, vitt véghez a tüzes ménen, hogy az istállószemélyzetnek szája tátva maradt.

Így volt a hajtással is. Attól a perctől, hogy kezébe vette a gyeplőt, nem volt jobb és vakmerőbb kocsisa Európának. A kofa-sátorok átugrálása, a lépcsőkön való fölhajtás, a Duna zajló jegén való lovaglások, mindezt képek örökítik meg. De ezeken ki vili tömérdek még az olyan bravúr, amelynek csak szó után maradt meg az emléke. Egy egy alkalommal Pozsonyban az *Au* tágas utain lovagolva, szembe jött Sándor Móriccal a Komáromy Györgyné kocsija.

A kocsiban ült Komáromynénak még egy unokahúga is, híres szépség a harmincas években. A gróf, aki Pestről ismerte a hölgyeket, köszönt és melléjük kormányozva lovát, elkezdett velök beszélgetni. Sándor azon az oldalon lovagolt, amelyen Komáromyné ült, de átdiskurálgatott a szép *niéce*-hez is. Egyszerre csak egy gesztenyefánál kanyarodott be a kocsi, amely a leány felé esett és tele volt virággal:

— Oh, be szép, rózsaszínű virágok, — mondotta a lányka, amire Sándor sarkantyút adva lovának, átugratta a nagy, félfödelű határt s kalapját teleszedte gesztenyefavirággal, átnyújtotta a holtra rémült *beauté*-nak.

Angliában a Melton-Moubray-i parforce-vadászát alkalmával egy Anderson nevű lókereskedő száz fontért ajánlott föl a grófnak egy pompás lovat, amely azonban embert meg nem tűrt a hátán, olv föltétellel, ha ötet nem veti le a nyeregből. Sándor gróf elfogadta az ajánlatot, fölugrott az állat hátára s forgószélként vágatott tova. xMíg negyedóra múlva visszatérve, a ló remegett alatta, csupa hab volt egész teste, de olyan jámborral lett, akár a bárány. Sándor ekkor kezét nyújtotta Andersonnak s így szólt:

— A ló valóban kitűnő, köszönöm, hogy megszerzte nekem, holnap megkapja a száz font sterlinget

Az ánglius erre a körülálló urakhoz fordulva, kínosan nyöszörögte:

— That is not a man, that is a *devil* . . .

S ettől a perctől maradt rajta Sándoron az *ördög lovászmestere* elnevezés. Sándor Móric 1835 farsangján nősült és az akkori mindenható államkancellár, Metternich Kelemen herceg leányát, Leontinet vezette oltárhoz.

A házasság rendkívül boldog volt, bár soha két különbözőbb temperamentum nem került össze, mint a vad, fékezhetetlen Sándor és a női szelidség, előkelőség mintaképe, Metternich Leontiné.

Két gyermek is származott a házasságból, a korán elhunyt Leó és Paulina, a bécsi társaságnak ma is egyik legszellemesebb hölgye, a zseniális Metternich Bichárdné.

Sándor Móric legnagyobb passziói közé tartozott, ha gyerekeit a *nem félés-ve* tanította. Egyízben a Bajna melletti Gyarmathon óriási barriéreket ugratott át a gróf, híres *Moineau Claxe* nevű lován. Gyermekei remegve nézték s egyszerre csak így szólt a kis Paulina:

— A világ minden kincséért sem tenném meg.
— A gróf meghallotta s odakiáltotta az egyik lovasznak:

— Ültesd ide a kis grófnőt mellém! — Mire a lovasz, Sándor grófnő irtózatos rémületére, csakugyan nyeregbe emelte a leánykát, akivel atyja háromszor egymástán ugratta keresztül az óriási magas akadályt.

Sándor Móric soha életében nem volt beteg, sőt még gyöngélkedő sem. Ha feküdt, azt csak a lovas bravúrjaiban szerzett borda- és lábtörések, ficamodások miatt volt kénytelen megtenni.

Egy alkalommal azonban Line közelében úgy bukkott le lováról a gróf, hogy heves agyrázkódást szenvedett s nemsokára a téboly tünetei mutatkoztak rajta.

1850 végén, amikor a bécsi *Adeliges Casino*-ban egy alkalommal mindent össze akart zúzni, elvitték a prágai Riedl-féle szanatóriumba, ahonnan másfél év

múlva hazatért, s csak árnyéka volt már a régi vakmerő Sándor Móricnak.

Élete azontúl tengődés volt és megváltás az 1878 február 28-án bekövetkezett halál. Temetése alkalmával a gyászszekérbe fogott négy tüzes mén egyszerre csak minden ok nélkül megbokrosodott és vágatva vitte Sándor Mórié koporsóját a bajnai kriptáig.

— *Az ördög lorázmestcre* még halva sem akar lépésben menni! — mondták a babonás emberek és keresztet vetve tért ki a föld népe.

SZILVESZTER.

— Az emigráns életből. —

Amíg szegény édesapám élt, mindig mesélt nekünk valamit Szilveszter estéjén.

Egyszer egyre, máskor másra fordult a beszéd, de mi leginkább azt szerettük, ha az emigráció idejéből beszélt.

Mert rendkívül csodálatos, szinte igazi mesék; illő volt azt hallgatni, hogy dúsgazdag főurak, csillagkeresztes dámák fiai olyan szegények voltak akkor, hogy beálltak gyári munkásnak, az ingüket, meg maguk mosták ki, mert nem volt kettőnél több.

A sok emigrációbeli história közt a *Gusztai grófné szilveszteri vacsorája* nagy szerepet játszott és most, annyi esztendő után is, szóról-szóra utána tudnám mondani.

Gusztai grófné gróf Batthyány Kázmérnak volt a neje, született Keglevich Augusztá, egy rendkívül lelkes, áldozatkész honleány, aki annak idején Összes ékszereit és ezüstjét a haza oltárára áldozta.

A szabadságharc leveretése után, amikor férje birtokait elkobozták, teljesen vagyon nélkül menekültek Angliába és Londonban telepedtek meg.

Kázmér gróf valami skatulyagyárba szegődött be munkásnak, Gusztai grófné pedig reggeltől estig zsákot meg ponyvát varrt.

— Olyan hosszú tűvel, akár a kardom! — mutatta ilyenkor szegény apám és rámutatott a sarokba támasztott lovastiszi kardjára.

És a főrangú hölgy finom újjai fölhólyagosodtak és szeme kivörösödött a folytonos munkában. Csak a sátoros ünnepek meg az újesztendő napja adtak egy kis enyhülést.

Akkor összejöttek a Batthyány Kázmérék szegényes szobájában a bújdosók — és elfeledve a nehéz küzdelmeket, a nem szokott munkát, járta a tréfa meg a nóta, az hogy:

Megvirrad még valaha . . .

Egyízben történt, hogy elkövetkezett ismét Szilveszter estéje és Batthyány Kázmér megmondta a fiúknak, hogy:

— Vár ám benneteket Guszti tokányra meg csipedettre.

Köd feküdte meg a szomorú külváros még szomorúbb utcáját és jószerivel, találomra értek el Batthyányékhoz a meghívott vendégek.

Batthyány Kázmér egy csomó ócska, doboz aljából víg tüzet rakott, a felesége pedig, egy vékonyka deszkán, ugyancsak gyúrta a jóféle kemény csipedettné valót.

A társaság maitre de plasirje Teleki Sándor volt, a későbbi zseniális tárcaíró, aki cigánynak nevezte magát az irodalomban, mondván, hogy *kóla nélkül* ír csak.

A zseniális gróf mindenféle régi erdélyországi anekdotával mulattatta a társaságot, aztán rátért arra, amikor *karlista* volt és ha látta, hogy elszomorodik a társaság, mindjárt kéznél volt valami tréfája, ami elűzte a szomorú gondolatokat. Éjfél felé végre azt ajánlotta, hogy öntsenek ólmot.

Babonás, bohó szokása Szilveszter éjjelének, de most nagyon tetszett az ötlet, ki tudja, hátha még az ólom figuráiból is kitetszik a jövő.

Lett is a vizestálban sistersgő ólomból csillag, vas-

szeg, páska — azaz, hogy ennek meg amannak keresztelte el a fantázia..

Egyik fiatalembernek *kulcsot* formált ki az összefagyott érc — és Teleki rögtön készen volt a magyarázattal:

— Tyűh öcskös, itt a *kamarás kulcs*. Az excellen-
ces papa érdemeiért megbocsátanak a fiúnak, hazame-
hetsz és éppen olyan szépen fogsz hajlongani az udvari
bálokon, mint Schwarzenberg-ulánus kadét korodban.

A fiatalember szomorúan mosolygott:

— Inkább *börtönkulcsot* jelent az. Atyám soha-
sem fog mellettem szólni, még ki is tagad, úgy harag-
szik, hogy ott hagytam a sasos zászlót.

Mindnyájan elszomorodtak kissé. Bolond dolog
is volt az, hogy egy oligarchának a fia Londonban
gyertyagyári munkás és minden éjjel kimossa az ingét,
mert nem tud hozzászokni, hogy kétszer vegye magára.

— Már minden értékem *fuccs*, — jegyzé meg
továbbad Teleki. — Csak a mama bibliája van meg.
Ezt átallom eladni az antikváriusnak.

Szép kapcsos könyv volt, azért adta a buzgó Mi-
kes Erzsébet a fiának, hogy olvasson belőle olykor-
olykor. De bizony Sándor úrfi nem igen levelezgetett
benne s úgy hozta haza, amint elvitte a bújdosásba.
Amikor aztán végre hazakerült, fogta a bibliát — és
kinyitotta. Minden lapnál egy-egy ezres feküdt, amit
a gondos anya rejtett oda, hogy az édes fia szükségét
ne lásson a bújdosásban.

— Ejnye, ha én ezt tudtam volna, — mordult föl,
Teleky, — bizony nem pakkoltam volna a gyertyát sze-
gény Laci komával annak az ángliusnak!

A *Laci koma* is haza került azonban, még pedig
jóval előbb, mint Teleki gróf. Megtörtént, amit senki
sem várt, ő maga legkevésbé, hogy szigorú atyja kö-
nyörgött érte a *császárnál*. A fiatal császár külön kihall-
gatáson fogadta hű emberének a fiát, s amikor ez hálál-
kodott., csak három szava volt hozzá:

— *Nur keine Dummheiten!*

Nem is cselekedett többet *olyat*. Újra megfogta

a letett kardot és néhány év múlva, éppen Szilveszter napján újévi ajándéku, megkapta a kamarás kulcsot is.

Amikor megérkezett a cifra, kétfejű sasos, bojtos kulcs, elgondolkozva tette a mellé az ólomkulcs mellé, amelyet neki ama szomorú londoni Szilveszter éjszaka hozott és amelyből Teleki olyan szépen előre megjövén* dőlte az ő fényes jövőjét.

De Teleki nem engedte ám el neki a *megrovást kalandot*. Megfogta a jó pajtást az utcán a vén kuruc és szólt ekképpen:

— No öcskös, úgy-e, hogy megjött az aranykulcs, te pedig az udvarnál hajlongasz és a fiaid *pecsovicsok* lesznek, akárcsak az öregapjuk meg a szépapjuk.

Szilveszter estéjén visszaszáll a gondolatom ezekbe a régi, daliás időkbe. Látom a londoni köd fátyla íoögött a szabadságharc dicső hőseit, akik mindenüket odavetették a szent függetlenség oltárára s beálltak gyári munkásnak, holott egy szavukon múlt, hogy fényes életet éljenek az ősi birtokon.

De azt az egy szót nem bírták kimondani. Mert az az egy szó a haza földadása volt.

EGY ZAJOS ESTE A MILÁNÓI SCALABAN.

Mikor egyszer a reggeli lapokban a milánói *Skála-színházról* azt olvastam, hogy az ottani község-tanács határozata értelmében beláthatatlan időkig zárva marad, úgy éreztem, mintha egy régen elfelejtett, kihalt mese-világ ébredt volna új életre a szívemben.

Mert a *Skála-színház* is az én elmúlt, odaveszett gyermekkorom meséihez tartozott ám! A *Mosé*, az a fényes opera, amelyben háromszáz táncosnő járta a balle-tet és amit a karácsonytól húsvétig terjedő szezonban: napról-napra adtak, még sem unta meg a publikum. Utoljára már a vargák ablakára akasztott kalitkában a csízek is a *Mosé* áriáit füttyülték.

Csodálatosan szép lehetett ez az opera és a ballet káprázatos fényes. Amikor a nagyanyám mesélt róla, szentül azt képzeltem, hogy csupa tündérek járták a könnyed, észbontó, csábos táncot. De legjobban mégis az tetszett, amikor azt beszélte, hogyan dörögtek belé az ágyúk a zenekar játékába, hogyan ropogtak a puskák és szakították meg az édes dallamokat.

Akkor volt ez, amikor az ötvenes években kitört a milánói forradalom és az olaszok véres utcai harcokat vívtak az osztrák katonasággal.

Nagyanyám Milanóban töltötte a telet anyámmal, aki akkor még leány volt és énekelni tanult Lamberti től, a híres énekmestertől. Szomorú világ volt itt hon nagyon, kivált a *schlecht* (*ingeschrieben* családoknak).

A nagyanyám unokabátyja vitte a koronát Orsóvára, a nagyapám egyik rokonát pedig úgy emlegették a szabadságharc idejében, hogy: a *losonci hős*. Mit kerestek volna hát itthon, ahol minden utcasarkon ólálkodtak Prottmann *spiclijei*.

Milanóban kellemes volt az élet. Az olaszok akkor rajongtak a magyarokért és együtt szidták a *mnle-detto tedescot*. Az olasz patrícius családoknál éppen úgy gyűlölték az osztrák katona fehér waffenrokját, mint nálunk és a milánói helyőrség tiszturai úgy unatkoztak a kékegű Itáliában, akárcsak Cegléden, vagy Alberti-Irsán.

A nagymamáékhoz vidám fiatalemberek jártak, művészek is és a kandalló márvány-peremén, jegyzőkönyvből kitépelt lapra, akárhány rajzot hevenyészett *Tomaselli*, valami nagyreményű ifi festő, aki azonban pályája elején hunyt el, — meg Telepi Károly is, aki akkor, szintén kint élt.

Egyízben, amikor a *Preceda*, az olasz szállásadóné leánya bejött, fontoskodva ajkára tette az újját os így szólt a nagymamához:

— Signora, baj lesz, az én hazámiai össze fognak verekedni a német katonasággal, jó, ha előre beszerez

sok mindent a piacról. *Különben nem mondtam semmit . . .*

Aztán kisurrant és hagyta a fiatal festőket pingálni, a szép signorinát pedig énekelni, hogy: *do re mi ...* és tovább.

Amikor eljött a színház ideje, a nagymamáét felöltözték és mentek a *Skálába*.

Talán nem lesz semmi. De meg ha lesz is, oda se neki. A nagymamáék akkor is Pesten voltak, amikor Hentzi a várost bombáztatta és Bognár Jettivel, a május 21-ikére virradó hajnalon, félharisnyában szaladlak ki a józsefvárosi *kálváriára*.

A *Mosé* első felvonása szépen eltelt. Még báró *Ringelsheim* tábornagy, Milánó akkori katonai kormányzója is bejött egy kicsit a páholyba diskurálni.

Ringelsheim még abból az időből ismerte a nagymamát, amikor Magyarországon volt helyőrségen. Az ő magas állásának már nem ártott, ha a *rebellis* asszonyokkal diskurált.

A második fölvonás elején megkopogtatták a páhnyajtót és a tábornagy hadsegéde jött be az *Excellencért*.

A ballet éppen akkor kezdődött, amikor egyszerre csak tompa dörgés rázta meg a színház ódon falait — aztán sűrű puskaropogás, vad, eszeveszett ordítás hangzott be az utcáról.

A nagymamáék ismerték ezt a *muzsikát* jól, — emlékezetükben volt még Buda ostroma óta.

A közönség *Evviva Italia* kiáltásokkal ugrált föl, a férfiak mellén egy pillanat olasz nemzeti színű kokárdák díszlettek és mindenki futott az utcára. A nagymamáék is.

— *Halál a németekre!* — ordítá a tömeg és vad fanatizmusában botokkal ment neki a rohamlépésben közeledő osztrák katonaságnak.

Ezek közt meg egész sorok eldobták a puskát és fehér kendőt lobogtatva, kiabáltak:

— Éljen Olaszország, magyarok vagyunk, *ang-le rest, ungheresi . . .*

Ezt a jelszót hangoztatták a nagymamáék is és majdnem diadallal kísérte őket a torlaszokon át a lelkesült utcai tömeg, amikor a nagymama megmondta egyik szájas demagógnak, hogy egyik rokona negyvennyolcas szabadsághős volt.

A milánói forradalmat csakhamar elfojtották, a história sem igen emlékszik róla, pedig tulajdonképpen ez volt a kezdete azoknak az eseményeknek, amelyek 1859-et — *Solferinót*, majd a villafrancai békét és Lombardiának Ausztriától való elszakadását eredményezték..

Nekem is csak úgy jutott eszembe, hogy olvastam, az 1778 óta főnálló, leghíresebb dalszínház megszűnéséről, ahol a nagymamák *Mosét* hallgatták, miközben az ágyú belebömbölt az édes harmóniába, a közönség pedig torkaszakadtából ordította: *Evviva Italia!*

AZ OROSZ INVÁZIÓ IDEJÉBŐL.

. . . mikor pedig elmúlt, a diligentia, a nagymama készülődni kezdett. Legeslegszebb ruhámat pakolta a kofferba, amely régi módi, becsületes fajtájú volt. Amolyan vaspántos, alul sróffal, hogy meg lehessen erősíteni hátul a hintó bakján.

Aztán rendre búcsúzott az ismerősöktől, s nagy örömmel mondogatta: „Az ám, megyek a *sógorasszonyokhoz*, bemutatni a *gyereket*“ A *sógorasszonyok* a nagyapa nővérei voltak, a gyerek meg én, akit minden iskolai év után újra elvitt *bemutatni*.

Alig vártam az indulást. Bálványoztam a tantokat és mindenik számára külön üdvözlőverset tanultam. Németül, franciául meg angolul. A magyart, amelylyel kedveskedtem, már hétesztendőskoromban is magam komponáltam.

Örök álmát aluszsza már a nagymama, a *sógorasszonyok* is, de örökségül maradt szívemben az utódaik iránt való nagy szeretet, — valamint hogy azok is jól szívelhetnek engem. Erről tesz tanúbizonyságot az a

levél, amelyet éppen examenek idején, rózsaeéréskor hozott számomra a posta.

Egyik sógorasszony leánya invitált benne, mennek el egy kis csalogány dalt hallgatni, megemlékezni régiekről.

Hát biz ottan lehet része az embernek mind a kétben bőven.

Már a kastély homlokzatán valami elfeketült, mohos írás ötlük az érkező vendég szemébe. Az óriási, gyönyörű park ritka fajtájú fái közt még valóságos monstre hangversenyeket rendeznek a fülemilék.

MICHAEL DE GOSZTONY ET CRENCSCUM CONSORTE ANNA SEMBEEY STBI EX SUIS POSSERUNT ANNO M. D. C. C. C. C. II.

Hirdetik a megkopott betűk, — egy oldalt álló, hosszúkás sárga épületet pedig diákosan máig is patvariának neveznek.

A kastély építtetőiének, Gosztonyi Mihály uramnak, patvaristái laktak benne és innen mentek el Gosztonyi János *Ezredes-uram* fölkelő nemeseivel, amikor 1809-ben Győr alatt állt a francia.

Régen sírba szállt nemzedékekről beszélnek a vac-hartyáni kastély boltíves, hűvös termei. Azokról beszél minden bútordarab. Magas, karos tartókban a gyertyák tiszta lángja és olyan vieux Vienne-csészékben szervírozzák a teát, amelyekből a múlt század puderesiojü, rokokó dámái itták az uzsonna *Coffét*. A biborbárszony fauteuille kihajló karfájának aranyos sphinxje pedig mintha szimbóluma volna annak a csodálatos asszonnynak, aki öblében inkább *átálmodlamint élte* földi pályafutását.

Telítve miszticizmussal, a családban egész mondkör maradt föl különcségeiről, s a régi jegyzetek, akkor, amikor szép szemét magasztalják, valami sajtyszerű, téveteg tekintetről beszélnek, amely a lélek aberrációról tesz tanúságot.

Mintha most is közöttünk járna. Szellemű jjainak érintését szinte érezzük homlokunkon. És ahogy emlegetjük az utódokat, cselekedeteikben, gondolkozásmód-

jakban, valami titokzatos átöröklés révén, mindenütt fölbukkan az ő vére, — amíg a késő-unoka szemében meg-megvillan az a lidércfény lobbanásához hasonló, végzetes sugár . . .

A kelő hold hófehér világosságot áraszt a csöndes udvarra, amely most ötven esztendeje ugyancsak hangos volt.

Orosz lovasok, gyalog katonaság, föl kanta rozott lovaik mellett gúlákba rakott szuronyerdők közt állt ott és harsányan hangzott a tisztek rövid parancsszava.

A szegedi csata után volt már, amikor Görgei és a kormány közt hosszas vita indult meg a további liad-működés dolgában. A vég kezdete, amelynek sötétségét meteorként világította be még a váci csata diadalfénye.

Az ősz háziúr szeme föl ragyog, amidőn a dicsőség napjairól emlékezik. Elmondja, hogy alig hangzott föl a harcba hívó szózat, lelkes testvérbátyja azonnal sietett Szent-Tamás alá, amíg ő a muszka invázió idején követte a sereget. Üres maradt az ősi kastély.

Csak a tiszttartó volt még ott, amikor Vác alá érkezett az oroszok főhadzerege. Maga Constantin nagyherceg meg Paskievics tábornagy voltak a vezérek.

A nagyherceg Vác-Hartyánon, akkor Gosztonvi Lajos, most János-féle, Paskievics pedig a néhai Mihály után unokájára, Rudnay Józsefre maradt kastélyban szállt meg.

Amíg a fővezérek ott voltak, addig a tisztek és a katonaság nem követtek el vandalizmust. Csupán a fehérnépnek nem hagytak békét, úgy, hogy nemcsak a gyönyörű szép két Rudnay-leányt — később Ivánkánét és Kubinyinét, — de még a legutolsó nőcselédet is el kellett távolítani az udvarból.

A tisztek estéinkint kártyáztak; amelyik zongorázni tudott, le is ült a hangszer mellé és divatos zenedarabok, orosz dalok előadásával mulattatta pajtásait.

Különösen nagyon finom és udvarias ember volt Constantin nagyherceg, aki, amennyire csak tehetett, nem alkalmatlankodott a háziaknak. De sőt több ízben

komor szomorú gondolatokba merült és sajnálatát fejezte ki, hogy *ennek így kell történnie*.

Amikor aztán a váci csatát megvívni elindult a főszereg, az úgynevezett *nach-trupp* maradt csak Hartmánban. Miután Gosztonyiék kérésére Constantin nagyherceg őrséget hagyott a kastélyban, ott még egy széket sem mozdítottak el a helyéről. Annál nagyobb pusztítást vittek azonban végbe a Ttudnay örökösök kastélyában. A bútorokat pozdorjává törték s óriási tüzeket rakva az udvaron, mahagóni és palisander-fa mellett főzték ebédjüket. A boglyába rakott szénát, buza-Kazlakat fölpörkölték. Betörték a remek, katakombaszerű pincébe, amely még a múlt század végén épült, s megeresztették a hordák dongáit. Az öles kozákok térd felül gázoltak a finomabbnál finomabb borokban, a nagy, tíz, húsz akós hordók pedig mint könnyű sajkák úsztak a boráradatban. A szebbnél-szebb lovakat, ökröket, egész nyáj juhokat elhajtották. Még a kastély összes ablakait is beverték s amint tatárjáráskor, úgy vonultak tovább.

Hasonlóan elpusztították Csörögöt, amely akkor Lipovniczky-birtok volt, ma pedig Tragor Ernő váci bornagykereskedő szőlőtelepe van a helyén. Lipovniczky né csak úgy menekült meg a haláltól, vagy még rosszabb sorsától, hogy egy szakajtóba kukoricát tett, s azt addig öZÓrogatta a csibéknek, amíg a szőlők és gyümölcsfák közé ért, s elbújt üldözői elől, akik nyomát vesztették.

Közel két hétig, tisztán nyersgyümölcsből táplálkozva bújkált a holtra rémült úriasszony, míg nem visszamerészkedett házához. Amint a kerítéshez közeledik, látja, hogy minden fa olyan, mint midőn a cseresznye virágozik. Amint a hófehér gályákhoz ért, megtapintja azokat, hát csupa drága, finom pehely volt a fehérség, az udvar pedig teleszórva levágott kézzel és lábbal.

A váci csata után ugyanis az oroszok kórházat csináltak Lipovniczkyék házából, s a kincset érő fehéreműt, ágybélit — magyar úriasszonyok büszkeségét —

bandageoknak, pólyáknak tépve széjjel, a finom pehelytollat szélnek eresztették. Ide nem messze, Vác és Csörög határán van az az orosz keresztel jelölt sír is, amely egy, a váci csatában elesett tábornok hamvait jelöli, s amelyet a környékbeli népség máig is *muszka kereszt*-nek nevez.

A vác-hartyáni kastély egyik termében olvasták föl Kossuthnak azt a nagyérdéki levelét is, amelyet Rudnay Józsefhez, mint választási elnökhöz, akkor intézett, amikor a váci kerület képviselőjévé választotta. A levelet ereklyeként őrzi Rudnay Józsefné, magyar nőnevelésünk e kiváló érdemű zászlóvivője, valamint azt a levelét is Kossuthnak, amelyben Rudnay Józsefnek száz forintot ajánlott föl a váci csata helyén tervezett honvédemlék fölállítására.

A gúlaszerű emlékkövet 1868-ban Degré nagyhatású beszéde mellett leplezték le, — alatta nyugosznak a váci csatában elesett honvédek. Ötven éve már annak, hogy kezükből kihullt a szabadság védelmére fölemelt fegyver. Ötven éve, hogy poruk összevegyült a haza földével, amelynek függetlenségéért küzdöttek, s életüket föláldozták.

A DRASKÓCZYNÉ HAJA ÉS EGYEBEK.

Makacs szembaj miatt sokáig nem mozdulhatam szobámból. Hozzám sem igen jöttek. Télen, a hóban, sárban nem kellemetes a falúra való járás. Korán esteledik, puszta, kopár minden. A legjobb emberünk is nehezen szánja rá magát, hogy kiránduljon.

Olvasni, írni nem lehetett. Ráérten elgondolkodni. Néha jó ez is. Gondolat gondolatot terem. Mohamednek, a keresztény prófétáknak is a sivatagban támadtak a legjobb eszméik.

A hosszú havas délutánokon össze is gondoltam mindenfélét. Elmúlt vidám farsangok, szép asszonyok, bohó meg ábrándos szerelmi álmok, érzékeny históriák

jutottak eszembe. Van belőlök elég a leveles ládában. Lehet válogatni.

Ímhol mindjárt legfelül a szép *Draskóczyné* esete. Ez még a dédapám idejéből való történet.

Szép asszonyban, nyájas barátkozásban soha sem volt szegény Gömör vármegye. Rimaszombatban, Rozsnyón, mindenkor kivették részüket a farsangból. Jutott a vidék kastélyainak, kúriáinak is bőven. A vizesréti Sturmman-féle kastélyban akkora terem volt, hogy mikor egyszer nagyon neki csúcsosodott a jókedv, huszonnégy chevauxleger tiszt lóháton járta benne a kontratáncot. A Draskóczy-familia meg udvari cigányt is tartott.

Talán éppen Vizesréten, de lehet az is, hogy valamelyik Draskóczy-kastélyban, vagy éppen egyik *vármegyei bál*-on ösmerkedett meg a szép asszony azzal a *Hompesh* nevezetű katonatiszttel, akiről a következőkben léssen majd szó.

Íompesh angol családból eredt. Magas szál, kékszemü, szőkehaju gentleman volt, aki mindent komolyan vett, többek között a szerelmet is.

Az első *minél* után úgy belé veszekedett a búbájós magyar menyecskébe, hogy fogadást tett, hogy: *vagy ő, vagy senki!*

Nem csábítgatta Hompesh Draskóczynét. Nem kért tőle titkos találkoztat jazminbokros lugasban. Még csak leveleket sem küldözgetett utána. Ezt a korrekt gentleman mind *shoking-nsk* tartotta volna egy férjes asszonynyal szemben.

Egyszerre azonban — valami restoracionális nagy ebéden — amikor a hazafiak a pénz kevés volta, a só drágasága — akkori örökös gravamen — miatt évelődtek, meg hosszú tosztokban éltették a főispánt, elmondta. Hompesh a szíve szándékát. Angolos rövidséggel, minden képletes beszéd nélkül, ecsetelte nagy szerelmét. Aztán megmondta a szép asszonynak, hogy mellette olyan élete lesz, akár a paradicsomban. Végezetül kérte, hogy váljon el az urától, legyen nejevé, mert ő, *to bee sure*, csak majd mint Mrs Hompeshhez mer közeledni.

Hogy szerette-e Draskóczyné az urát avagy sem, arról nem beszél a régi, familiáris krónika. Lehet, hogy ez is csak olyan házasság volt, mint annyi más nemes uraimnál. A nénik meg a bácsik *kommendálták a partiét*, a fiatalok azután valahogy össze törődtek. A dolognak sommázata azonban az, hogy Draskóczyné elutasította még becsületes szándékával is a tiszt urat.

Hompesh desperátus volt. Legfeszesebb lószőr kravátlit ját, a legnyalkább fehér waffenrokkot vette elő, amikor búcsúzni ment a százszorszép menyecskehez.

Akkor sem beszélt sokat. Egy szál virágot, meg egy hajfürtöt kért Draskóczynétől, hogy el tegye örök emlékül. A virág meg a hajfürt dédanyáink idejében az *Ánziktsz kártyát* helyettesítette.

A szép asszony teljesítette az ábrándos lovag kérését. Még azt is megengedte neki, hogy megcsókolja a kezét, ott, ahol az újjatlan selyemhálóból való keztyű végződött.

Hompesh csakhamar nvergeltetett és elvágtatott. Utána szállt a gömöri utak fehéres pora, hársak virágának édes, balzsamos illata.

Bégen bealkonyodott, mire a tiszt hazaért szállására. Eideg, egyhangú volt a fogyatékos bútorzatu *kvártély*. A falon aféle schwarzwaldi kakukos óra kegyegett.

Hompesh elővette a virágot, meg a hajfürtöt. Olyan volt az, akár az élő selyem. Szinte áradt belőle a melegség, az illat. Mintha egy-egy villamos szikra is pattant volna ki a sötétben.

Körülnézett most a tiszt. Boldogtalan szerelme relikviáinak keresett helyet. A rozoga szekrényt nem találhatta elegendő jónak, a fenyőfaasztal fiókja sem vált be. Egyszer-kétszer kihúzta, majd betolta. Aztán hosszú lépésekkel elkezdett föl s alá járkálni.

Egyszerre csak megállt, kivette zsebéből széles pengéjű, éles kését és fölgombolta mellén a waffenrokkot, a kés megvillant, Hompesh egy hosszú, mély vágást ejtett a mellén. Ez már csak titoktartó *etui* lesz virágnak, hajfürtnek.

Annyi ereje volt még, hogy a sebbe belegyömösölte a Draskóczyné hajfürtjét, aztán végig zuhant a padlón.

Így találta meg a szolgálja, aki csakhamar föllármázta a tiszteket meg a *felcsert*, előtt is az örökösen tubákoló, egy kicsit az orrán keresztül beszélő német, de már nem segíthetett. A selymes asszonyi haj vérmérgezést okozott. Harmadnapra eltemették a hosszú anglist. Szépen, katonai parádéval. A Draskóczy kertből is hoztak egy koszorút a koporsóra. — A szép asszony a rákövetkező farsangon nem ment el bálba sem. Azt mondta, reumája van. Tartása mintha egy kissé meg is roskadt volna és *orcája meghaloványoda*. mondja a régi följegyzés.

Szerencsésebben járt egy másik, szintén idegen származású katonatiszt, Pallavicini őrgrof.

Ez Borsod megyében volt állomáson és gyakran eljárt vendégül Csáky Zsigmond grófhhoz. A nyalka tiszt csakhamar szerelemre lobbant a szép háziasszony iránt, s mint forró vérű olaszhoz illik, tüzesen ostromolta.

A bájos grófné csak nevette a szerelmes olaszt, a amikor az eget, földet, csillagot, holdat ígérgetett neki, nevetve ütött legyezőjével kezére.

— Ugyan menjen — mind ilyenek maguk, megígérnek mindent, de még a *kisújjukat se hagynák levágtatni érettünk*.

Pallavicini egy szót sem szólt. Fölkelt és a szalonból egyenesen bement a konyhába. A szakács éppen valamit transzírozott, aféle konyhabárd volt a kezében.

— *Vágja, le a kisújjamat*, — mondá Pallavicini, és eléje is tette a tálaló deszkára. A fehérsapkás maitre de cuisine eleinte szörnyen szabadkozott. De Pallavicini ekkor ráriadt hogy: egy-kettő, mert ötöt szúrja le.

Hát hiszen az uraknak mindenféle gusztusok van. Meg nem is lesz jó tréfálni ezzel a dühös taliánnal, gondolta a szakács. Egy pillanat múlva aztán úgy elcsapta a szép tiszt úr kisújját, mintha örökké anatóimával foglalkozott volna.

Amikor Pallavicini bepólyázott kézzel, újját

ezüst tálcán hozva, visszament a szalonba, Csákyné holtra rémült. Ez aztán ember. Talán még a fejét is levágná, ha erre találnék célozni, gondolta magában és engedett. Elválva férjétől, Pallavicinihoz ment nőül, akivel oly boldogan élt, hogy ilyen házasságok ma már talán csak a mesében léteznek. A levágott kisújjat azonban haláláig megőrizte Pallavicininé, akit férje alig néhány hónappal élt túl.

Furcsa trubadúr volt Dovecz Mihály, 1830—32-ben leghíresebb rablója Gömör, Borsod meg Nógrád vármegyéknek. Vakmerősége bámulatos volt és évekig hihetetlen ügyességgel kerülte ki az elfogatására kirendelt pandúrokat, sőt a katonaságot is.

Ez a rabló nem kisebb asszonyba lett szerelmes,, mint az akkortájban Oláhpatakon lakó Andrassy Károly gróf feleségébe.

Bár mindenütt rabolt, az Andrassyak tulajdonát a szeme fényénél is jobban őrizte. Nyári hőben, tél fagyában egész éjjeleket elült az oláhpataki kastély előtt, bú bánatos nótákat furulyázgatva a grófné ablaka alatt.

Egy este aztán nagy merészségre vetemedett. *Vagy élek, vagy haltak* — gondolta és benyitva a cselédlakásba, azt követelte a komornyiktól, hogy menjen be a grófnéhoz és jelentse be neki *Dovecz Mihályt*, akinek az az óhajtása, hogy az életben csak *egyetlen egyszer csókolhassa meg a kezét*.

Andrassy Károly otthon volt s azt üzen tette a rablónak, hogy takarodjék, amíg jó dolga van, mert azonnal elfogatja.

Dühösen távozott a furcsa szerelmes és öklét föl emelve fenyegetődött, hogy ezt a kiutasítást megbánja még a grófi család.

Hogy fenyegetését be ne válthassa, Andrassy Károly felsőbb helyen kezdte sürgetni elfogatását, ami nemsokára ezután meg is történt.

Henkó és Alsó-Sajó községek közt 1832 december 28-án az országút mentén föl is akasztották Doveczet. A rabló fejét Andrassy Károly Bécsben preparál-

tatta s máig is ott van a betléri kastély múzeumának curiosá-i közt.

Langyos nyári esthajnalon akár hányszor néztünk egymással farkasszemet, Az útszéli .troubadur üres szemgödrei mereven bámulnak rám, én pedig a bús dán királyfival aposztrófálgattam . . . aki most is, hogy elmúlt, elenyészett szerelmesekről, régi varázsról írok, elfogódik a szívem.

Az a láng kilobbant, oda a varázslat. Néhány ócska levél, följegyzés maradt mindössze nyalka lovakokról, szép asszonyokról, régi farsangok bohó, meg szomorú szerelmi históriáról. Fűit.

A TALIÁN ÉNEKES.

Afféle falusi odúban élő mormogó medve létemre, maholnap már csak porrá vált urakkal és asszonyságokkal társalkodom.

Nem tudom, kik adnak ma Budapesten zsúrokat, estélyeket, de tudom, hogy 1809-ben meg 1810-ben az ürményi országbíró Merev Sándor helytartósági tanácsos, meg a Fáy László házai voltak a hangadók.

Az országúton — ma Károly-körút — volt a Fáy László téli lakása, közel a *Hack ér-szálához*, ahol a magyar színjátékosok játszottak és *Arany szitá*-nak nevezték a nagy, kertes házat.

A két Fáy kisasszony, különösen Zsuzska, rajongott a színművészetért és róluk mondja Déryné naplója: „Nem szólítottak másként, mint jöjjön ide, kis fülemüle, énekelje ezt; vagy: jöjjön ide maga, kis flóta, dalolja el ezt; — maga kis csalogány, maga kis pacsirta, énekelje ezt meg amaszt. S minthogy Zsuzskának szokása volt mindig az ágyon ülni, nekem is oda kellett ülnöm vele, hogy mindig össze-vissza csókolhasson, nyaggathasson; ott hömpölygetett az ágyon össze-vissza, mint a kis macskát.“

Merev Sándor meg valósággal főúri házat tar-

tott. Csupa selyem tapéta, drága szőnyegek, porcellán vázákban illatozó virágok minden szobában. Selyemharisnyás inasok nyitották ki a fehérre lakkírozott szárnyas ajtókat s családi címerrel ékesített pompás határt járatot a *Durchfahrt* alá, amikor színházba mentek az uraságok.

Mérey Sándor anyja konziliárusné volt és csillag keresztés dáma, hajadon húga, Mérey Antónia pedig egyike a századelő legszellemesebb, lelegegánsabb leányainak. Ha ma élne, *jukker-leánynak*-nak mondanák, akkor csak mint a *szeles Tóni*-ről emlékezik róla Déryné, aki Méreyéknél is „szinte mindennapos“ volt. Szelessége mellett rendkívül jószívű, lelkes leány volt Mérey Antónia, akiről következőket mondja Déryné naplójának egyik passzusa: „Tóni kisasszony volt az én zsmnálom, ő rendezte az öltözékeimet, ő szabta ki és varrta a legízlésesebb drapériákat, s meg kell vallanom, hogy ízléssel öltözködni csak ő tőle tanultam. Három nap is eldolgozott, arany, ezüst és rézfóliókkal föl-ékesítvén hercegi fényes, uszályos tüllruháimat, — mert még akkor nem igen fedezték drága bársonyuszályok kicsinyke alkatomat. De Tóni olcsó kelmékből össze tudta nekem készíteni és előtolmácsolni szerepeimhez a legjellemzőbb öltözékeket; és én csak neki köszönhetem, hogy mindig én voltam a legszebben és a legjobb ízléssel öltözve.“

Noha a *magyar színházra gondviselő bizottság* egyik tagja volt Mérey Sándor is, mint 1807—8-ból maradt föl jegyzésekből látjuk, akkor még lelkes híve volt a német előadásoknak.

Aki az akkori társaságos élet kulissza-titkaival ismerős, tudja, hogy ennek a nagy lelkesedésnek némi egyéni háttere is volt. Mérey Sándor ugyanis éppen ez időtájt udvarolt életre-halálra a német direktor feleségének, az opera-díva Cibulkánénak. Ez a szép asszony részben még Ráday Pált is megnyerte, mert 1807 június 3-án egy a nádorhoz intézett beadványában a következőket mondja: „*Pestnek és Budánál szükséges a jó német színház, de épp oly szükséges a magyar is*“

Miután azonban Vida, a magyar *színjátsszók* bőkezű, a legnagyobb áldozatokra is kész kormányzója 1811 nyarán lemondott tisztéről s helyette Mérey Sándort választották meg, minden más fordulatot vett a tanácsos úr házábanál.

Az öreg Méreyné a Hacker-szálában bérelt *Józsit* Tóni pedig, akit örökös mozgékonyága miatt az akkori arany-ifjúság *perpetuum mobile*-nek is hívott, egyre invitálta Dérynét meg Murányinál ebédre, vacsorára.

És mégis *német aktor* felesége lett Mérey Antónia. A fényben, kényelemben nevelkedett, örökké víg leánynak nagyon szomorú sors jutott osztályrészül.

De mondjuk el csak szépen, sorjában ezt a múlt századbeli szenzációt, amely oly nagy port vert föl a tizes évek pesti társaságában.

A mai Gizella-téren épült nagy német *Theatromnak* már akkor kitűnő személyzete volt. Hires *aktorok*. énekesek, köztük *Demini* a basszista, hozzá - még kiválóan szép ember is.

Ilajgvüriicskéi a homlokán avatott fodrász kezére vallottak. Mellénye alól hófehéren búj ki a keskeny, fodros *sabótlí*, valamint a pehelyszerű tászli is elegánsan simult a hosszú kaputrokk hajtókás újjára Bár sonygalléros, carbonari köpönyegét, hátul a piros bojt-tal, meg éppenséggel olyan hódítóan tudta félvállra vetni, hogy ugyan erős leányszív lett légyen, amely ellent tudott volna állani.

A Mérey Tónié bizony nem volt ilyen.

Már a színpadról tetszett meg a leánynak *Demini* s a vonzalom csak fokozódott, midőn személyesen is megösmerkedett vele. Valószínűleg Czibulkáné révén történt az ismeretség, de ezt — bár hónapokig kutattam utána — se Déryné naplóból, sem más egykori és hiteles jegyzetekből kihüvelvezni nem bírtam.

A szerelmesek eleinte csak az utcán váltottak szót. Gyakran a váci-utcai híres *Hét-választó* előtt, ahol nyáron át oleander bokrok közt, zöldre festett lócák állottak, amiken naphosszat juristák, helyőrségi katona tisztek, meg *aktorok* üldögéltek

A Dunaparton a hajóhíd előtt csemegés bolt állt, idejárt gyakran Mérey Tóni s ha szerét ejthette, lerázva nyakáról komornáját, itt beszélgetett hosszasan ideáljával.

De legboldogabb órák mindig a vasárnapi délutánok voltak.

Mérey konziliáriusné ugyanis ilyenkor mindig meghívta ebédre egy ösmerős családnak, a híres Kállay famíliának egyik Pesten nevelésben volt leánykáját, akit a Cukor-utcában volt híres *leányformáló intézet*-ből hoztak ki.

Ebéd után aztán befogatott a címeres batárba Mérey Sándor, Antónia meg elvitte Zsanetkát kocsi-kázni.

Többnyire a város erdeibe hajtott a kocsis. Csakhamar feltűnt a kis Zsanetnak, hogy az *Károly király czímerű* korcsma mellett rendesen megáll a kocsi. Hal-kan nyílt a selymes bélésű ajtó, és egy elragadóan szép, barna férfi telepedett a batárba.

Amikor hazatértek, Mérey Antónia útközben mindig megeskettette Zsanetkát, hogy arról, amit látott, sem az *öreg néinek* — édesanyjának — sem *Sándor bácsi*-nak — fivérének — sem pedig az intézetben senkinek sem mond el semmit.

Kállay Zsanet, igazi magyar leányhoz illően, nem is árulta el *Tóni néni*t soha. De mikor egyszer aztán a városerdő valamelyik elhagyatottabb helyén a *fekete talián* ölébe ültette Mérey Antóniát és úgy csókolgatta, nem kért többé a kocsi-kázásból.

Bár a jól nevelt leánykának tulajdonképpen fogalma sem volt még az ilyenről, erős erkölcsi érzületével ösztönszerűleg megérezte, hogy Tóni nem helyesen cselekszik.

A kocsi-kázások különben sem tartottak sokáig. Demini máshová szerződött és Mérey Antónia követte őt az idegenbe is.

Anyát, testvért, hazát, mindent elhagyott a *szeles Tóni* az énekesért és büszke családja többé sohasem fogadta vissza a *komédiás feleségét*.

Pedig nagy szüksége lett volna később támaszra, segítségre Mérey Antóniának. Férje erős meghülés következtében elvesztette hangját — s minden életmód nélkül maradtak.

A felvidéki városokban, többek közt Kassán húzta meg magát a nagy nyomorba jutott Demini-pár, ahol hímzéssel keresték meg a mindennapit.

A deszkák hódító hőse, a leány csalogató talián feleségével együtt kezébe vette a hímzőt út, napestig öltögetve selyemszállal, aranyfonállal atlaszra, bársonyra.

Hogy hol végezte be nyomorral, gonddal teljes életét Mérey Antónia, sok utánjárás mellett sem tudhattam meg.

De a téli alkonyat sárgás-fakó homályából mintha kiválnék most előttem érdekes, arisztokratikusan metszett profilja. Látom, amint lelkesen szab, varr az első magyar operaénekesnőnek, miközben megnyílik a fehérre lakkírozott, szárnyas ajtó és szertartásosan kiáltja be a strimflis, selyembugyogós inas: *Déryné ifiasszony*.

MORE PATRIO.

Vay Abrahám a dúsgazdag oligárka, aki a pozsonyi diétákon valóságos fejedelmi udvartartást vitt, egyszer elhatározta, hogy mármaroszigeti installációjára, mint hajdan az ősök, *more patrio* — lóháton fog utazni.

Mikor tervét áldott jóságú nejével, Kazinczy Zsófiával közölte, ez csak hüledezett és csapkodta össze kezeit?

— Jaj lelkem, Ábriskám, nem ülök én lóra, ha sohase is látom azokat a szigeti ünnepeket!

Vay Ábrahám, aki szigorú autokrata volt családja körében, el se hitte, hogy az ő galambkedélyű Zsófikája ellenkezni is tudjon, azért még nagyobb nyomatékkal ismételte:

— Már pedig lóháton megyünk, — *more patria*
— *dictum factum!*

Azonban bármily nagyúr volt is Vay Ábrahám, az asszonynak még sem tudott parancsolni. Úgy segített magán, hogy sógora tanácsára elhívatta a *felcsert*, aki megkopogtatta a kegyelmes asszony mellét és ünnepestélyes hangon kijelentette:

— Belehal, *bei meiner Ehre*, belehal az excellene Frau ebbe az utazásba.

Zsarnok volt ugyan Vay Ábrahám, de azért szerette hűséges, áldott Zsófi kaját és mikor elment a felcser, kijelentette:

— Jól van, üsse kő . . . te majd a nagy üveges határban mégy, csak mi, a többiek utazunk lóháton.

A *többiek*, a hajadon lányok, patvaristák, cselédek aztán tudták, hogy ez ellen nincs már apelláta és szépen belenyugodtak. Társzekerekre rakták az óriási sátrat, amelynek négy rekesze volt, valóságos szobák, vastag muszkaváson fallal. A sátort, ha fölállították, tetejébe tűzték a Vay-címeres lobogót és a véletlenül arra tévedő, látva a közelben legelésző lovakat, a nagy tüzeket, a szolgafán függő bográcsokkal, azt hihette,, hogy Árpád népét látja táborozni a beregi síkságon.

Megjött az indulás napja.

A menetet a gróf maga nyitotta meg, hófehér,, telivér arabs paripán, utána következett a háznép és a cselédség.

A két hajadon grófnő, Luiz, később gróf *Bolza* Istvánné és Ida, utóbb *Vay* Gyuláné, kitünően idomított lovakon ültek s mellettük ugratták tüzes paripáikat a deli patvaristák, *Puky* Miklós, *Gencsy* Károly, *Ragályi* Ábris, *Péchy* László, *Bósz* Károly, *Töröss* Tamás, *Lossonczy* László, Vay Ábrahám kedvenc patvaristája, akit mindig *selyem fiam*-nak nevezett, *Borbély* Samu, *Bernáth* Lajos és még többen.

A francia társalkodónő, *mademoiselle Valburge*, irtózatosan sikoltozott a nyeregben és minden szentnek ajánlotta lelkét, mert, úgymond, tudja ő, hogy élve úgy se látja többé Rerkeszt. Az inasok, hajdúk, lovászok

szintén mind lóháton, apró erdélyi mokányokon ültek, a Rákóczi csatáiból maradt szerszámzattal, bundás nyeregben.

Horeczky uram, a főszakács, fehérebb volt fehér kiflijénél, mikor két lovászgyerek rácsatolta egy vén igás gebére és még a szolgálók csoportjának groteszk látványán sem tudott nevetni, akik férfimódra ülték a nyeret és vörös, meztelen lábszáraik minduntalan ki-látszottak a bokorugró szoknya alól.

A szolgálók hátára gyúródeszkát, sodrófát, fazekat köttetett az öreg excel lenc-iás úr és mikor rövid, ezüst végű botját fölemelve el kiáltotta: *Indulj!* — útnak eredt a karaván.

A Nyír álmosan zsongó, aprólevelű fái közt, a homokos úton port vert a lovak patája és a nehéz határ kereke mély nyomot vágott, itt-ott tengelyig merülve.

Amíg mentek, sohasem engedte az öreg gróf, hogy idegen fedél alatt háljanak meg, a sátorot, minden előre kijelölt pihenőnél, az érkezésnél jóval előbb föl-állították már emberei. Sőt még azt is úgy intézte, hogy a sátor se álljon a más földjén . . . Könnyű volt neki, három napig utazhatott egyfolytában úgy, hogy mindig a tulajdon birtokán érte a dél meg az esthajnal. A pihenők alkalmával vígan voltak. Horeczky maitre de cuisine, földet érezve talpa alatt, vígan dirigált a bográcsok körül és még az úrnő kedvenc étele, a *tejeskása* is csak úgy elkészült a gyepen, akár a berkeszi konyhában.

Ha szép idő volt, a sátor előtt terítettek, még pedig úgy, hogy cölöpöket vertek a földbe, és arra deszkákat helyeztek. Mikor aztán a fenyődeszkákat leborították finom patyolatabroszokkal és csillogott rajtok a nehéz ezüst, szikrázott a szomorodni, a mezőn elkésett vándorlegény azt hitte, hogy a János pap országában jár, ahol tejjel-mézzel folyik minden, mert a gróf rendeletbe adta, hogy az arra menő szegény vándorlólegényeket meg kell állítani és jól megvendégetni.

Mármaros-Szigetre érve, dörögtek a tarackok és

zászlódíszben úszott a város, mikor a diadalkapun át bevonult a különös karaván.

A hazafelé utazásra előre örült már mindenki, mert azt remélték, hogy az excellenciás úr megelégedte a lóháton való utazást. Ez úgy is volt, de a gróf most még valami különösebbet gondolt ki.

— Szálakon úszunk a Tiszáig, a *Lányvártól* aztán majd kocsikra ülünk, és úgy megyünk Berkeszre.

Ettől sápadoztak csak különösen a nők, mert neje kivételével, éppen úgy nem engedte a szálon való utazástól kibújni őket, mint a lovaglástól. Modern ember nem is tudja már, mi volt a szálon való utazás, amelyet mármarosai sószállítók eszeltek ki. Egy-egy embernek ugyanis egy szál fenyőn kellett magát a lefelé rohanó Tiszára bízni. A szálon egy vashorog volt. és egy kurta cölöp, keresztalakú fogantyúval, azokba belekapaszkodva és lelkét istennek ajánlva, bízta magát arra az utazó. Az első szálon ismét Vay Ábrahám ment, utána a többiek és szédületes sebességgel rohantak le a Tiszán. Mikor a leány vári révnél megérkeztek, mindenki bámult, hogy a karaván teljes. A szegény Valburge kisasszony ideglázt kapott és IToreczky, a szakács, három napig nem akart a főzőkanálhoz nyúlni, egyre bizonyítgatva *Végit* uramnak, az udvari papnak, hogy ő nem főzhet, mert hiszen beleveszett a Tiszába és csak a lelke bolyong még itt a fehér szakácskitliben.

IGAZI MAGYAR URAK.

A verciarovai pályaudvaron szinte megrohanták az utasok az újságokat áruló portást.

Nekem is jutott egy példány a lábzsurnálomból. Mihelyt kitergettem a térdemen, azonnal látam, hogy haláleset történt a *familiában*.

Szépen ki volt rakva nagyon, annyit mondhatok: Csemicei és hliniki Csemiezky Károly, nógrád-

megyei nagybirtokos, meghalt kilencvenkét esztendői korában.

Szemem odatapadt a fekete bötűkre és mégsem akartam hinni nekik.

Hiszen a nagymama mindig azt mondta, mikor még kis gyermek voltam, hogy: *a Csemiczky Károly bácsi sohasem hal meg!* És a nagymama szava szent volt én nekem.

Két, három nemzedéket, de talán még négyet is látott felnőni Csemiczky Károly, el is halt mellőlemég a fiataljából is sok, de ő élt, élt, mintha szerződése lett volna a halállal.

A kürtösi kúria kéménye füstölt, vendég is került mindig és bizony Károly bácsi sokszor blattozott olyan deres hajú férfiakkal, akiknek a nagyapjával együtt tanulta meg a billiárdozás nemes mesterségét jurátus korában.

Az én gyermekkoromban is öreg ember volt már Csemiczky Károly. De azért nem hagyta magát.

Fehér piké-zsilét, meg olaj színű, aranygombos *kvekkert* öltött magára, ha átjött Nagy-Sztrácinba, ahol Eduard, a testvéröccse lakott.

Valami szép, kedves hely volt ez. A vaskosaras, cifra vasrózsáju ablakok nagy, árnyékos kertre nyíltak. Halastó volt a parkban, százados gesztenyeiák és versaillesi mintára egvenesre nyírt somfabokrok.

Az udvaron tömérdek fehér, meg hamvaskék galamb, még a nóta is szólt rólok:

Magas a sztrácin kastély teteje,
Tizenhárom galamb szállt rá egyszerre . . .

A galambok, meg az arany szőrű csikók, azok voltak az én kedvenceim és örömben aludni se tudtani, mikor a nagymama kijelentette, hogy:

— *Megyünk Sztrácinba, Lotti nénihez.*

Valahányszor ott voltunk, mindig eljött tisztelgni Károly bácsi. Az ebédhez ő vezette a nagyanyámat, és olyan igazi gavallér volt, amilyenről a mai nemzedéknek már fogalma sincsen.

A nagy koleráról, meg az árvízről beszéltek leg-sűrűbben a nagymamával és Lotti nénivel, többnyire németül. A cselédekkel azonban tótul konverzáltak, ahogy ez divat a nagypapa szűkebb hazájában.

Engemet mindig *kis tudós*-nak hívott Károly bácsi. Fölállított az asztalra és sorba kérdezte tőlem a magyar királyokat, meg hogy Európa országainak melyikek a fővárosai.

Ha jól feleltem, rendesen egy piculát adott, elmagyarázva hosszasan, hogy a pénzt nagyon meg kell ám becsülni.

Felette takarékos volt Károly bátyánk — Lotti néni egy kicsit restelkedett is a piculákért, mert ő meg áldott szívii, szörnyen gavallérom asszony volt.

Alig is ült le Károly bácsi testvéröcscsével, meg spécijével, Prónaf Lexi urambátyámmal, *halber zwölfvèzni*, azonnal a zsebébe nyúlt Lotti néni és egy aranyat adott nekem. Soha kevesebbet; ő nála ez volt a *kis pénz*.

De Csemiczky Károly takarékoságának nemes indulat volt a rugója. Mint agglégénynek saját gyermekei nem voltak, de családja jóléte, emelése lebegett mindig a szeme előtt.

A Lotti néni daliás, szép három fia, a Viktor, a Béla, meg az Edus, ezek voltak a szemefényei. Micsoda nagy domíniumon osztozkodik majd egykor ez a három fiú, micsoda szerepet visznek majd Nógrád vármegyében. Így gondolkozott a ridegnek látszó agglégény, szívbeli büszkeséggel és garast garashoz tett, hogy célját elérje. Hiába takarított, hiába zsugorgatott azonban, ősi családfának erős szép sarjai, a fiúk, ifjan, életük virágában estek sorvasztó betegség áldozatául. Csak lányai maradtak Lotti néninek, akik most osztoznak majd az ősiségben.

Mert hiába mondogatta az én szegény jó nagyanyám, hogy nem hal meg Csemiczky Károly bácsi soha; bizony ő is csak megfizette adóját a természetnek. El is temették illő pompával, a nógrádi meg a honti nemes urak nagy részvéte mellett. Hajdúk állták

a régi táblabíró koporsóját körül és selyemre nyomott címereket lengetett a tavaszi szellő, ahogy ez dukál, mikor egy *vitézlett* úr vesz búcsút ettől a hiúságos világtól.

Sokáig élt — tenger idő kilencvenkét év, még kimondani is. Az ilyen pátriáchai korról álmodni se mer a mai csupa-ideg generáció és csak olyankor hiszszük hogy van, mikor olvassuk a *faire part*-okon, mert akad ám ilyen öreg ember még egynéhány — kivált Nograd-, Hont-, meg az áldott, balzsamos levegőjű Gömör megyében.

Ilyen volt a nemrégien elhalt Sembery Imre is, még 1848 előtt Ilont vármegyének híres alispánja.

Még ő emlékezett rá, mikor Koburg herceg — Fülöp herceg atyja — először hozta szentantali kastélyába fiatal feleségét, a *francia király* leányát, és anyósát, az utolsó Koháry hercegnét, a *vice-ispán úr* vezette a táblához. Mint az 1848-iki országgyűlés híres *törpe minoritásá*-nak tagja, akik megtagadták az olaszok leveretésére kért segílyt, Sembery Imrét is magukkal ragadták a szabadságharc eseményei. Tevékeny részt vett benne a világosi fegyverletétel napjáig, s hazáját akkor sem akarva elhagyni, nem menekült külföldre.

Jó barátai, ismerősei figyelmeztették, hogy mi vár itt a leigázott nemzet hű fiaira.

— Tudom; meghalok, de nem hagyom el szülőföldemet, — mondotta a törhetlen hazafi, és valóban nem is mozdult felső-szudi kastélyából.

Sőt még ahhoz is volt bátorsága ennek a spártai karakternek, hogy önként jelentkezett, mire felségárulási perbe fogták, és megkapta az idézetet, hogy jelenjen meg a pesti *Najgebáj*-ban.

Négy telivér lóval, pompás liintón utazott föl Sembery Imre, és mikor megállt a kocsi az újépület előtt, csak ennyit mondott a kocsisának:

— *Csekaj trosku, dorasz prigyem naszpak.*

Hogy az a mingyárt mikor lesz azonban, azt a volt alispán úr maga sem tudta volna hamarjában

megmondani. Csak nem akarta elijeszteni a structollas; kalapot viselő parádés kocsisát, aki kibontva a suhogót, olyan *nyolcasokat* vágatott az újépület környékén,, akár otthon az ipolysági vármegyeháza előtt.

Bent pedig durrogtak a puskák. A fal mögül le* leesett egy-egy akácfalevél és ugyanakkor talán átlőtt szívvel arccal bukott éppen a porba valamelyik hőse annak a dicsőséggel és gyászszal teljes korszaknak,, amely immáron csak nyithos. Sembery Imre rossz kedvében találta a „teljhatalmú“ urat. Akkor volt már ez,, mikor Haynau embertelen vérengzései miatt kegyvesztetté lett a dinasztianál.

Komorán mordult rá a magyar úrra Brescia hiénája:

— Was wollen Sie?

Sembery aztán megmagyarázta neki, hogy ő semmit, de nyilván ő vele akarhatnak valamit, mert hivatták. Előmutatta a céduláját is, bemutatkozva, hozzá illőképpen.

— So, — vetette oda Haynau, megnézte jobbról-balról a cédulát, aztán hagyta állani az egykori alispánt.

Egy darabig csak álldogált felsőszudi Sembery Imre uram, de aztán valahogy felháborodott benne a nemes vér. Már hogy ő berdáfoljon itt, akinek 1550-ben kamara-gróf, előkelő úr volt az ükapja is, olyan nincs. Mindamellett türtőztette magát, és csak csöndesen szólt oda a rettegett Haynaunak:

— Meddig óhajt még bennem gyönyörködni excellenciád? Szeretném tudni, mert nekem otthon sürgős munkám van ám a gazdaságom körül, talán megméltóztatik mondani, mit óhajt tőlem.

— Hol' Sie der Teuffel, — rival-t rá Haynau. Semberyre, aki ezt kétszer sem mondatta magának. Re bene gesta sarkon fordult és ment a kocsijához. Felült, be is terítette a térdét a farkasbőr bundájával, hogy a hűvös őszi ajertől köszvényt ne kapjon, aztán, pedig fogai közül odamorogta a kocsisnak, hogy:

— Szkoro Andrisku ...

Otthon később megtudta, hogy Haynau, az uralkodóház iránti bosszúból, a legkompromitáltabb egyéneknek adott kegyelmet, egyszer és mindenkorra szabadon bocsátva őket. Ezek között volt Sembery Imre is, aki a Najgebájbán tett vizitje után még ötven esztendeig élt teljes lelki és testi épségben.

A fényes múltú, ősi Szentiványi családban is többen érnek el rendkívül magas kort.

Így nagyon öreg volt Szentiványi Ferenc, aki négy uralkodó, Mária Terézia, II. József, II. Leopold és Ferenc császár alatt viselt kiválóan díszes méltóságokat.

Mikor 1802-ben országbíró lett, nagyon öreg volt már, de azért nógrádmegyei, tolmácsi birtokáról, mindig pihenés nélkül, váltott lovakon utazott Pozsonyba, nyolcvanhét éves korában pedig egyik unokája, Kapv István lakodalmán, ő nyitotta meg a táncot. Mint a családi följegyzésekben olvasható, nemcsak a csendes minuétet, de a nagy ma zűrt is kitartással járta ezen a mulatságon Szentiványi Ferenc, aki majdnem egy századot élve, Varbón, Nógrád vármegyében tért meg apáihoz.

Ennek a nagynevű famíliának most is van két neszтора. Szentiványi József és Miklós, vagy *József úr* és *Miklós úr*, amint őket szűkebb hazájukban, Gömör-vármegyében nevezgetik.

József urat, Csorba-tó gavallér urát, ösmerik az egész országban, de még jóval túl a határokon is. A vendégszeretetéről Európaszerte híres magyar főnemest egy ízben a király is meg akarta látogatásával tisztelni, mikor éppen közbejött a genfi katasztrófa, és véget vetett a Csorbán annyi fénynyel-díszszel várt szép napnak.

Miklós úr szűkebb körben él, de neve éppen olyan tisztelt, mint a testvéréé. Rendkívül sokat tesz különösen közművelődési célokra, és birtokain temérdek iskolát létesítve, maoa látja el javadalmazással a tanítókat.

Azonkívül akárhány más vidéken működő tanító-

nak is épített házat, külföldi útra küldi, segíyezi, valamint barátja a szépművészeteknek és irodalomnak is.

Ha valaki valamiért hálálkodik, azt nem szereti Miklós úr.

— *Megmondtam, hát így kell lenni!* — vág közbe rendesen, ha köszönetét mondanak valamely teljesített ígéréteért.

József testvérével meseszerii ragaszkodás fűzi össze. Nagy dolgok közt jellemző apróság erre, hogy Miklós úr nem hagyja bemeszelní az ősi ház falán azt a tányérnyi foltot, melyre József úr, mint elsoosztályu gimnazista odapingált, hogy: *Josephus Szentiványi — de eadem*. Bizony pedig tenger esztendő pergett le azóta, aggastyánok lettek mind a ketten, de jól esik a gyermekkori firka, amely a szeretett testvértől eredve, soha vissza nem térő verőfényes napokra emlékezteti.

Szentiványi Miklós állandóan Sajó-Gömörön lakik, és kastélya sok mindenről nevezetes. Legérdekebb azonban, hogy itt van az a szőlő, ahol Mátyás király annak idején niegkapáltatt.a a gögös főurakat, meg hogy ennek a kúriának, amióta csak fölépítették, *sohasem zárták még he a kapúját*. Éjjel-nappal tárva nyitva áll az, mindenkor készen vendégek fogadására, akik sűrűn föl is keresik a magyar kultúra e jeles zászlóvivőjét.

Talán Sajó-Gömör a hamisítatlan magyar vendégszeretet utolsó *salva-guardiá-ja*, mintegy jelezve, hogy ebben a tündérszép vármegyében van már csak igazi otthona.

GYÁSZJELENTÉSEK.

A XVIII. század utolsó tizedeiben már nálunk is divatosá lettek *fairé part*-ok, vagyis gyászjelentések. *Parti-cédula*, vagy *parti*-nak hívták a régi öregek, de sőt még 15—20 év előtt se mondották másként a törzsökös nemes családokban.

Még 1791—1800 táján is ritka volt a magyar nyelvű gyászjelentés, csak Erdélyben nyomtattak kizárólag hazai nyelven szerkesztett *parté*-két, s ezeket szomorú jelentések-nek nevezték. Ilyen az 1792-ből származó, következő gyászjelentés is:

Szomorú jelentés.

Néhai M. L. B. Nalátzi Nalátzy Borbára Asszony Eő Nagysága, Idősb néhai M. Gr. Bethleni Bethlen Gergely Ur özvegyének a' Kolozsvári *Farkas-uttzai Reform. Templomban, két prédikátzióknak elmondása által, a² most folyó Karátson havának 16-ik napján, reggeli 9 órakor, utolsó Tisztességnek megadására minden Mélt. Tek. és Tiszt, felsőbb és alsóbb Rendek szomorúan hivattatnak, ilyen jelentés mellett, hogy a' kirendelt 9 órára az Úri Mélt. és Tek. Rend, a' T. Dr. Pataki Sámuel, a' Mélt. és Tek. Úri Asszonyságok pedig a' Tiszt. Esperest Intze Mihály Uraik házaikhoz megjelenni méltóztassanak, a' honnan a' Templomba vezetvén, onnan a' Prédikátzióknak és a' rendes Énekléseknek Elvégzése után, a' Test a' középkapuig kísértetik. Minek utánna a' Mélt. Test a' közép-kapuig kísértetik, ott szekérre tétetik és Bethlenbe vitetik. Említett helységbe kísérik árvái: Gróf Bethlen László, Gergely és Ferentz urak Sógorokkal M. B. Bánffy I,ászló Úrral és más Attvafiakkal együtt.

Hasonlóan magyar egy 1791-ben kelt és Szirmay Jóbról szóló gyászjelentés. A gyászjelentés egy gyászkeretű ív papíron levél alakjában volt fogalmazva. Részben nyomtatott volt, de a részletek, címzés, dátum s a főgyászoló neve tintával íródott bele:

Tellyes bizodalommal való drága Öcsém
Asszony!

Tehát csak azért él az ember, hogy meghaljon Nem: sőt inkább azért hal meg, hogy éljen, éljen pedig örökké. Ennek Igazságát, mind Természeti összealkotása az embernek; mind a' mellett főtzélja az Alkotónak; mind pedig a' józan Vallás bizonyítja. Akarta tudniillik a' bölcs Isten, az emberrel megkös-

toltatni a mulandót; hogy ez által is, az örökké való Boldogságra készítse; elkészítve pedig arra által legyen így lévén elkészítve, Néhai Tekintetes Nemes Nemzetes és Vitézlő idősb *Szirmai Szirmay Jób István Úr*, drága férjem, rövid, de súlyos nyavalyái után, Nemes Szabad kir. *Kassa* Városában, maga házából a' folyó Hónak 13-ik Napján éppen éjjeli 11 óraker, életének 68-ik Esztendejében, a boldog örök életre kiszóllított.

Ekképpen kettős víg napjainkat, kettős szomorúság borítá be'; így két Fiúi és két Leányai árva Mag-Katinknak, kedves Menyünknek és két Unokáinknak Díszét és Gyámolát elfelejthetetlen gyászos koporsó szoritá be páros és megfeleldhetetlen példás Életünknek 42-ik esztendejében.

Tisztelt férjem meghidegült Tetemeinek, itt Kasán házamtól az. Evangelika halottas kertben leendő tisztességes eltakarításait a körnvülállások miatt a' folyó Hónapban 15-ik Napján déllyesti öt órát választottam a' melyet midőn drága Öcsém Asszonyomnak mély szomorúsággal jelenteném, magamat gyászba borult árváimmal szíves atyafi indulatába ajánlom. Kasán Szt. Jakab havának 14-ik Napján 1791-ik Esztendőben Drága Asszonyom Ötsémnek

igaz atyafi szolgálója

*árva Gradedzi Stansich
Horváth Johanna s. k.*

Cím kívülről;

Néhai Tekint. Nem. Nemzetes és Vitézlő *Berzeviczi Berzeviczy Sádor* elmaradott Özvegyének, született *Gradetzi Stansich Horváth Borbála Ötsém Asszony*nak szomorú szívvel ajánlom.

p. Késmárk.

Kakas-Lomnicz.

RÁDAY BIRI

Az ötvenes esztendőkbén alig volt szebb, szellemesebb leány *Ráday Birinél* a pesti szalonokban, de magyarabb se.

A szabadságharc után apját elcsukták és Pali bátyját, aki katona volt és az osztrák szolgálatból átjött a honvédséghez s mint honvédfőtiszt küzdötte végig a szabadságharcot, sáncfogságra ítélték. A fiatal grófnőt igen bántotta ez a dolog s amikor Ferenc József *császár* először megjelent Budán, elébe járult audiencián *Ráday Biri* grófnő és a bátyja szabadságáért könyörgött. Az ifjú császár, aki akkor egészen *Grünne* gróf befolyása alatt állott, elutasította kérelmével. Ekkor a fiatal leány térdre vetette magát az uralkodó előtt és így szólt:

— Ha felséged, mint uralkodó, visszautasít, akkor felséged fiatalságához könyörgök. Felséged ifjú szívéhez apellálok: apám is, nagybátyám is fogva vannak, tessék legalább a testvéremet szabadon bocsátani.

Kérelmének így sem volt mindjárt foganatja, de a *császár*, úgy látszik, megjegyezte a bájos fiatal leány szavait, mert rövid idő múlva mind *Ráday Gedeont*, mind pedig *Ráday Palit* szabadon eresztették.

Amikor a főrangú világ asszonyai, leányai mind németül, franciául beszéltek, *Ráday Biri* tüntetett a magyarsággal és akárhogy szólították meg, mindig magyarul válaszolt.

Egyízben egyik kedves barátnőjével, egy előkelő nemes család leányával bementek a *Treichlinger* zeneműkereskedésébe.

A kiszolgáló segéd — mint az ötvenes években a pesti boltokban többnyire — németül kérte a hölgyek parancsait.

Ráday Biri nem hagyta magát kihozni a sodrából, egyre magyarul felelt. De végre a segéd bevallotta, hogy nem érti ezt a nyelvet.

— *Miért eszik hát magyar kenyeret? — riadt rá*

igazi cserhádi magyarsággal Ráday Biri, aztán karon kapva barátnőjét, indignációval mondta:

— Gyerünk oda, ahol megértik nyelvünket. Ha mi nem leszünk őrei a magyar szónak, bizony elnyel már egészen a német. . .

A nagy Ráday Pálnak, a József császár után való visszahatás lelkes magyar Mecénásának a vére buzdult föl Ráday Biriben, aki ezt a vért nem tagadta meg soha.

Jószívű volt, olyan jószívű, hogy ritkította párját. Egyszer, már mint asszony, a péceli *Sukorón* sétálgatva, szegény, rongyos nővel találkozott, akinek ikergyermekai voltak. Az asszony alamizsnát kért, de Biri grófnénál nem volt éppen pénz. Egy pillanatig sem gondolkozott, lehúzott újjáról egy gyűrűt és odaadta a koldusasszonynak.

— Fogja . . . ád ezért valamit a zsidó. De — tette utána — két gyerek *egyszerre*, mégis csak nagy luxus. . .

Ez egyszersmind jellemzi szókimondó liberális gondolkozását. Ráday Biri nem tudott tetetni. Ami a szívéen, az volt a nyelvén. Gyűlölte a prudériát, igazi magyar asszony volt, aki nem haragudott meg a jó tréféért, még maga is megtoldotta.

Elemében volt az 1863-iki nagy szárazságot követő *jótékony* esztendőben. Nagy-Abonyban lakott, akkor már mint Szápáry Istvánné.

Számptalan *inséges* élt a portáján, amíg végre javukra bált, hangversenyt és színelőadást is rendezett.

Hej, hogy buzgott az a régi, *theatrista*, *-imádó* vér a nemes grófné ereiben, amikor 1864 február havában három vígjátékot adtak elő az abonyi műkedvelők.

Tücsök, *Port a szemébe* és *A női harc* kerültek színre és a főbb női szerepeket Radnóthfáy Nina, Balogh Eliz és Szily Sarolta játszották.

Dehogy engedte volna át a rendezést, a betanítást Biri grófné másnak. Valósággal boldog volt a festett kulisszák közt és még a szerepek legkisebb nüanszaira is figyelt, hogy valamelyik szereplő el ne ejtse a

pointet. Még kifesteni is maga festette ki önkéntes színezeit, mert mint monda:

— A *patzer* egy rossz vonással elronthatja az egész hatást . . .

Később, amikor férje, Szápáry István gróf pestmegyei főispán volt, sűrűn látogatta a Nemzeti, de még a Népszínházat is. Különös kedvence volt *Blaha* Lújza, akinek *nótáiért* — mint maga mondani szokta volt — rajongott.

Már nagybeteg volt, amikor még egyszer reszkető vonásokkal írt pár szót a nemzet csalóányának és ebben a levélben így írta magát alá: *a nagyon beteg nagyon öreg Szápáry Istvánné.*

Pedig még távol, nagyon távol volt a *nagy öregségtől.* De nagyon beteg volt. . . Évek óta gyötörte a súlyos kór és türelmesen, megadással viselte szenvedéseit.

Amikor gróf Szápáry Gézát temették, már nem hagyhatta volt el Reáltanoda-utcai pesti lakását. Egyik kedves, leánykori barátnőjének a fia találkozott akkor az ápolónőjével és kérdezősködött a nagybetegről:

— Bizony, alig húzza ki a nyarat! — volt a válasz, de az ápolónő szemébe könnyek tolultak és hozzátette, hogy: *pedig elápolnánk akár száz esztendeig is.* Sohasem volt szeszélye és leginkább olvastatott magának.

A magyar irodalom utolsó pillanatáig érdekelte. Nagy szenvedései közepette is egyre hozatta még a magyar folyóiratokat, könyveket, amint ez illet egy igazi telivér *Ráday-leánylioz*, akinek ősei annyit tettek a magyar irodalom és művészetért.

Ezeket az érdemeket el nem feledheti a hálás utókor — és a nemzeti géniusz is tesz egy szál virágot az alberti sírra, amelyben egyik Ráday-leány aluszsa örök álmát.

ELHAMVADT RÓZSÁK.

Aradmegyében, az úgynevezett ménesi borok hazájában, valamikor még nagyon vígak voltak a szüretetek.

Marsóéknál Déznán, Boliuséknál, az utolsó Forray grófnál, Vásárliegyháziéknál és így tovább.

Nagy vigasság volt egy alkalommal báró Aczél Istvánnál is, akit közönségesen csak *Stefinek* hittak bizalmas emberei.

Gyönyörű szép felesége volt, szépsége mellett jószágos, nemes szívű is.

A társaságban suttozták ugyan itt-ott, hogy nem boldog, heves, lobbanékony természetű férjével, de azért hozzáférhetetlen volt és mindenki oly tisztelettel említette, mint a madonnát.

A szüret egyik napján elborult az ég, hűvös, pásztás őszi eső kezdett szemetelni, s a társaság fáradtan vonult be a *kolna* — így hívják azon a vidéken a borházat — nagy, tágas ebédlőjébe.

A háziúr parancsot adott a szolgáltnak, hogy fűtsenek be a kandallóba, amelyben csakhamar vígan pattogott a könnyen gyúló rőzsének a lángja.

Régi divatú, nagy öblös kandalló volt ez. Híjával minden védő rostélynak vagy drótfonatnak, úgy, hogy akárhányszor megtörtént, hogy a lobogó lángok egészen kicsaptak s köröskörül megperzselődött a szoba pallója.

Nem volt tanácsos az ilyen kandallóhoz közel menni, mert a szó teljes értelmében, játszás volt ez a tűzzel.

A háziasszonynak szokatlan jókedve volt ezen a borús, esős napon s egyszerre csak, fölugorva az asztaltól, odaállt a kandalló elé.

A társaság nem vette észre, tovább tréfáltak, mulattak, a szép asszony pedig egyre közelebb ment a kandallóhoz, miközben lassan kiszedte hajából a hajtűket, úgy, hogy a selymes hullámok egészen elborították testét.

Egyszerre csak éles sikoly röppent el a háziaszszony ajakéről s az odatekintő férfiak rémülten vették észre, hogy a kandallóból kicsapott lángok belekaptak ruhájába, hajába.

Egyszeren öten is ugrottak hozzá, de már akkor Aczélné, mint valami eleven tűzoszlop futott végig az ebédlőn és kitaszította az ajtót. A beáramló szél még inkább élesztette a lángokat.

Amire letépték ruháit, annyira összeégett, hogy a csakhamar előhívott orvos kijelentette, hogy nincs mentség és a csodálatosan szép asszony csakugyan belehalt sebeibe.

Óriási szenzációt keltett akkor ez az eset az előkelő világban, a salonokban pedig azt suttogták, hogy a szép nő, aki nem volt boldog, önként ment a halálba s csak a véletlen színezetét adta öngyilkosságának.

Suttogták, de hát Mydas óta folyton *suttog a nád* és a pletykát bizonyítani sohasem lehet egészen.

*

A másik eset Kassán történt, 1860-ban.

Máriássy Ádám volt akkor abaúji megyefőnök és Kassán a főtéren, a Vitéz-féle házban lakott, a Maléter-gyógyszertár fölött.

A megyefőnöknek sok szép leánya volt és ezért is szívesen gyűlt össze salonjaiban az akkori kassai arany ifjúság.

Egyízben az egyik Máriássy-leánv — kisvárosi szokás szerint — lement néhány leánybarátnőjével a sétatérre, ahol csakhamar fiatalemberek is csatlakoztak hozzájuk.

Többek közt előhozakodtak a fiatalemberek azzal, hogy a napokban bált rendeznek és megkérdezték a Máriássy-leányt is, remélhetik-e, hogy lesz szerencsájük.

— Nem tudom — jegyzé meg a fiatal leány — az idén nagyon sokat farsangoltunk, de meg kedvem sincs hozzá. . . Képzeljék csak, azt álmodtam a múlt éjjel, hogy meghaltam — elégtem!

Az úrfiak nevettek:

— .Bizonyosan nemsokára menyasszony lesz és szerelemben fog elégni. Ki lenne manapság babonás?

A leány is nevetett, aztán elbúcsúztak és a déli harangszóra, more patrio, hazament a társaság.

Otthon szóba hozta a bált és atyja mindjárt azt mondta, hogy el fognak menni. Ebéd után bement a szobájába, levelet írt egyik barátnőjének, akinek fivére is a bálrendezők közt volt, hogy tudassa vele a kellemetes hírt.

Akkor még pecsételték a leveleket, s a Máriássy-kisasszony is, amint bevégezte az írást, meggyújtotta a gyertyát s a gyufát hátrahajította.

Miután lepecsételte a levelet, kiment a folyosóra s atyja hajdúját előszólítva, átadta neki a levelet.

A hajdú azonban észrevette, hogy úrnőjének könnyű, hosszú uszályos ruhája hátul teljesen lángban áll és elkezdett kiabálni:

— Tűz, tűz ... a kisasszony ég . . . A háziak előfutottak, gyorsan orvost hívtak, gyógyszereket hoztak, de a szegény leány olyan veszedelmes égési sebet kapott, hogy irtózatos kínlódás után belehalt sebeibe.

Kassán rendkívül nagy megdöbbenést keltett ez az eset s akik akkor voltak fiatalemberek, leányok, még most is el-elemlegetik a Máriássy Ádám leányának irtózatos módon történt halálát.

*

A harmadik esetre, halaványan ugyan, de már magam is emlékszem.

A hetvenes évek legeslegelején történt. Auersperg hercegné, született Szapáry Sarolta, gróf Szapáry Gyula, a volt miniszterelnök nővére, Pozsonyban töltötte a farsangot, ahol leányát, Anna hercegnőt, a mostani gróf Westphalen Rábáimét báloztatta.

Valami estélyre készültek éppen s mert délután sok volt a látogatójuk, — kissé elkéstek a toalettal.

A gondos anya először is leányát segítette öltöz-

tetni s csak miután már az teljesen elkészült, sürgette a komornát, hogy most már fogjanak az ő öltöztetéséhez is.

A hercegné nagyon rövidlátó volt s midőn már a könnyű, csipke-burkonyt is fölvette, nem vette észre, hogy a nagy öltöző-tükör mellett két girandole áll a földön s oda ment, hogy még egy utolsó igazítást tegyen hajékén.

Egy pillanat és a gyertyák lángja belekapott a csipke-burkonyha s a sok illúzió, mull, könnyű selyem, egyszerre vetettek lobbot.

Anna hercegnő és a komorna kétségbeesetten tépték, szaggatták a rémült hercegnéről a báli díszet, kezük, karjuk csupa seb lett, mire a nagy lármára segítség is érkezett, de minden hiába volt.

Auersperg hercegné nem gyógyult föl többé és belehalt sebeibe, bár nemcsak pozsonyi, de budapesti, sőt bécsi hírneves orvosokat is hívtak betegágyához.

A ritka jótékonyszívű úrnő, akit „Gyöngyös angyalának“ neveztek, mert ott lakott a gyöngyösi régi Orczy-féle palotában, halálával nemcsak legszűkebb családi körét, de számos rokonát, barátját, jó ismerősét borította gyászba. Sokat vesztett vele Gyöngyös és vidéke is, amely, amíg ő élt, társadalmilag valósággal vetekedett a fővárossal, híres volt báljairól, főrangú műkedvelő-előadásairól és hangversenyeiről.

Íme a szomorú históriák azokról a szép asszonyokról, akik elégték, elhamvadtak a lángok közt, mint egy tűzbedobott rózsa — mint a „Fekete gyémántok“ boldogtalan, szép, szomorú Bondaváry Angélája.

ASSZONYTÁBOR BUDA VÁR OSTROMA ALATT 1849-BEN.

A magyar nők minden időben kivették részüket a haza sorsából, majd a fényből és a ragyogásból, majd pedig a halálos veszedelemből, meg a nehéz küzdelemből. Hogy elmúltak a milléniumi tündérszép napok

amikor Mátyás templomába vitték a szent koronát, eszembe jut az az idő, amelyről jó anyám úgy beszélt nekem, mint aki maga is a bombázott fővárosban volt, annál a harcnál, amely Mátyás templomának visszanyeréséért folyt. Eszembe jut az *asszony tábor*, amely 1849 május havában a pesti *Kálvárián* ütötte föl sátrát. És erről akarok egyetmást elmondani.

Kemény tél volt az 1848—49-iki, különösen kemény Buda és Pest lakosságára, amely Windischgrätz herceg diktátorságát nyögte. A fölszabadító honvédek csak május harmadikán jelentek meg a Gellérthegyen, ahol Görgey főhadiszállása volt és részben onnan, részben a Naphegyről intézték támadásaikat Buda vára ellen. A békés és védtelen Pest lakossága irtózatos napokat élt ezalatt, Hentzi szünet nélkül bombáztatta a várost, úgy, hogy az alig épült és fejlődésnek induló szép Dunasor rövid pár nap alatt romhalmaz volt csupán.

Gyülevész horvát katonák jártak be a házakba és mindenféle rablott portékát kínálgattak. Egyízben bementek egy előkelő úrnő, *Kandó* Józsefné konyhájába és ott a nőcselédeknek bársonydarabokat, selyemkendőket ajánlottak potom olcsó áron. Véletlenül kijött az úrnő és egy vad martalóc elébe állva, rendkívül finom, törökös mintázatú kendőt kínált neki megvételre. Kandóné, meg akarván szabadulni a rablótól, egy aranyat tett le az asztalra és intett a horvátnak, aki vigyorogva nyújtotta át a kendőt. De milyen nagy lett az úrnő rémülete, amikor abból egy csomó emberi fül és orr hullott ki . . .

És ez alatt folyton hallatszottak a tompa dörrenések és hullottak a bombák. Miután pedig Görgey május 16-ról 17-re virradóra heves rohamot intézett a vár ellen, Hentzi dühe még nagyobb lett és elkeseredetten bombázta Pestet. Néhány lelkes, előkelő hölgy már akkor egy hét óta lakott a külső Józsefvárosban, a *Kálvárián* — így nevezték akkor a józsefvárosi templom után következő üres térséget, — ahol *milimárik* laktak és néhány sertéshizlaló telep volt csak.

A hölgyek elhatározták, hogy nem mozdulnak s ha elvesz a haza, ám veszszenek el ők is.

A mai nemzedék, kivált asszonyaink, leányaink, nem értik már meg azt a fanatikus lelkesedést, ami akkor nagyanyáinkat áthatotta és csak fehérhaju, megtört szemű matrónák érzik még, ha megdobban a szívük, a régi tüneményes dicsőség emlékére. *Asszonytabor*-nak nevezték el azt a hős kis kolóniát, amelynek tagjai voltak *Kovách Gusztiné*, a negyvenes évek pesti társaságának egyik legkedveltebb tagja, egy ritka csinos, fiatal asszony, *Desewffyné*, született E-hédey *Jeanette*, korának egyik legszebb asszonya, *Sárközyné* és az előkelő dzsentrinek még számos díse.

A magyar asszony az élet semmi körülményei közt sem veszi el fejét és így a táborozó úrnők is csakhamar segítettek magukon. Kovách Gusztiné két inasa selyemfüggönyökből sátort vert, itt volt a főhadiszállás, mert neki szakácsa is volt, aki főzött.

Desewffy grófné a szellemi élvezetekről gondoskodott s mert ő kapott lakást a gazdag Windisch sertés-kereskedő házában — meghívta délutánoként Kőszegit és Bognárt, a Nemzeti Színház operájától, akik szintén kimenekültek a bombázott városból, s amíg Bognár a taktust verte, addig Kőszegi *Ördög Róbert*-ből meg *Hunyady László*-ból énekelt. Éjjel aztán, éjfélről-éjfélre, ott térdeltek az úrnők a Kálvária *stációjánál* és kérték a magyarok Istenét, hozna győzelmet népének

Ilyankor kijöttek a Nemzeti Színház művésznői is, akik szintén a külső Józsefvárosban tanyáztak s egy-egy kőszobor lábánál ott lehetett látni térdreborulva a csodaszép Bulyovszkv Lillát vagy Komlóssv Idát . . . Ezalatt pedig, mint ezüstsajka úszott az égen a hold és a távolban égő gránátok csillagzárpként hullottak a városra.

A híreket pedig egyre hozták ki az *asszonytáborba*, hol nyalka nemzetőrök — régi udvarlók és báli táncosok — hol Kovách Gusztiné inasai, szakácsa,, akik ezer veszélyen keresztül jártak vásárolni a még; nyitva hagyott üzletekbe.

Székely József hozta ki a hírt, hogy a királyi palotát fölgyújtotta egy gellérthegyi bomba, majd azt, hogy a császáriak lövegeitől leégett már a Dunasor harminckét új háza, a redutt, az *angol királynő*-szálló, a Lipót-templom, a *mázasaház* és a Diana-fürdő.

Kétség és remény váltakozott a hős asszonyok lelkében, de arra közülök egyik sem vállalkozott, hogy elhagyja Pestet.

— Itt élünk, itt halunk! — Ez volt a jelszó.

Végre, május 20-ikának éjjelén megkezdte Görgey a döntő támadást, még pedig több ponton: így a Teleki-háznál — Ma József királyi herceg palotája — a fehérvári- és bécsi-kapunál és a nádor-kertben.

Hajnal volt, amikor Inkey, a 47-ik zászlóalj őrnagya elsőnek hágott föl a bástyafalra.

Nemsokára aztán egészen a magyarok kezében volt a vár és minden oldalról vörös zsinóros, barna attilás honvédek nyomultak elő. A 47-ik zászlóalj leginkább kitett magáért, egyik kapitánya, Ilertelendy Kálmán lőtte meg Henzit s ugyancsak ennek a zászlóaljnak egyik vitéz honvédé, Püspöky Grácián tűzte ki az első nemzeti zászlót, amiért jutalmul ezer pengő forintot kapott.

Az *asszonytábor*-ba a vár bevételeének hírére báji Patay István, pesti térparancsnok vitte meg, fölrendezett és szalagozott kocsiján hajtatta ki a Kálváriára, sugárzó arccal, boldogan, mint egy völgyény.

A nők öröme, lelkesedése leírhatatlan volt. Sírta és nevette egyszerre és aztán térdre borulva imádkoztak, hálát adva a magyar fegyverek diadaláért. Aki csak ráfért, mind fölült Patay hintájára és végigkocsikázták a várost, amely tombolt a lelkesedéstől.

Azt az örömmámort, azt a diadalérzetet nem írta és nem fogja tudni leírni toll soha!

Az *asszony tábor* tagjai ebéd után hosszú kocsisorban kimentek a Rákosra, ahol már akkor *Aulich*, a későbbi vértanú táborozott és annál is tisztelegtek.

Este díszelőadás volt a Nemzeti Színházban s

II. Rákóczi Ferenc fogsága került színre. Birtokomban van egy akkori színlap, amelyből a következő szereposztás tűnik ki:

S z e m é l v e k.

Zrínyi Ilona	Jókainé
Rákóczi Ferenc, a fia	Lendvai
Zrínyi Boldizsár	Farkas Lajos
Károly, besszeni fejedelem	Udvarhelyi
Amália, leánya	Komlóssy Ida
Kolonits, érsek	Szilágyi Sándor
Gróf Netting	Győri
Buccolini	Szilágyi Sándor
Longueval kapitány	Szerdahelyi

Előadás alatt Görgeynek és Aulichnak, akik egy elsőemeleti páholyból nézték az előadást, a *pesti hölgyek a hősöknek* felírással, remek babérmegfűzőt nyújtott át egy előkelő úrnőkből álló deputáció.

Május 22-én fényes bált adott a Hatvani-utcai *Kötbér*-házban lévő lakásán Kovácli Gusztiné, amelyen a diadalmas hadvezér és az egész tisztikar megjelent. Szünóra alatt négy szép fiatal leány a *Himnusz*t énekelte és megkoszorúzták Kossuth arcképét.

A budavári diadal után pár nap múlva *Kossuth* maga is megérkezett Debrecenből, vele jöttek Szemere, Bónis Samu és miég számosan.

A kormányzót *Károlyi* György gróf fogata várta a pályaudvaron és az előkelő mágnásasszonyok, báró *Orczyné*, *Károlyi* Györgyné, *Csekonicsné*, *Battyhány* Lajosné, *Orczy* Mária és *Tekla* bárónők, mind összegyűltek fogadására.

Kossuth útja a Váci-úton át a Szél-utcai — most Nádor-utca — lakásáig valóságos diadalmenet volt; s az ablakokból annyi virágot szórtak kocsjába, hogy végre maga is alig látszott a tömérdek rózsától és gyöngyvirágtól. A nap aranyos sugarai pedig beözönlöttek a rombadőlt utcákat, fölszárították a kiömlött vért, amelyből a legszebb virág: a népszabadság, az egyenlőség virága sarjadt. . .

A hősök nyugosznak immár, dúló csaták után de emléküket nem feledi a hálás utód és amikor legnagyobb az örömmámor a jelen sikerei miatt, megrezeg a szívben egy húr, amelyet csakis a múlt emléke penget meg.

BRUNSWICK TERÉZA ÉS VERES PÁLNÉ.

A gyermekvédelem és a leánynevelés apostolai.

Amikor József nádor 1815-ben, *új borra* hazahozta bájos ifjú feleségét, országszerte nagy volt az öröm. Mart a fiatal anhalt-bernburgi hercegnő nemcsak külsejére nézve volt korának egyik legszebb asszonya, hanem elragadóan szeretetreméltó is, úgy, hogy nyájasságával és jóságával mindenkit lebilincsel.

Alig melegegett meg új otthonában, első gondja az volt, hogy a magyarországi közművelődési és filantrop intézményekről tájékozást szerezzen. Nagy *cerclét* tartottak éppen a nádori palotában s az előkelő nemeseknek szebbik fele is odagyült a ragyogó termekbe. Újságszámba ment ez, mert a nádornak majdnem másfél évtizedig tartott özvegysége alatt jobbadán csak férfitársaságot látott a budai vár.

Ez alkalommal Teleki Lászlóné mutatta be a főrangú hölgyeket. Egy rendkívül szép, fiatal asszony és egy bájos, külsejében nagy szívjóságot eláruló leány jöttek éppen sorra.

Beniczky Pálné Sturmman Karolina volt az egyik, korompai Brunswick Terézia a másik. A nádorné nagyon szívélyesen fordult Beniczkyné felé* tudva, hogy atyja kedves embere volt József királyi hercegnek.

— Van-e Budán asszony-egyesület? — kérdezte-

— Nincs, — felelé kissé restelkedve Beniczkyné.

— Hát árvaház?

— Az sincs, fenség.

— Hát gyermekmenhely?

- Nincs . . .
- Vakok intézete? Lelencház?
- Nincs — nincs . . .

Egyre szomorúbb lett a nádorné arca, Beniczky Pálné pedig egészen nekipirosodott, annyira röstelte a dolgot. A magyar úriasszonyok valamennyien kedvetlenül állottak ott, amikor a palatinusné azt mondta:

— Tehát itt semmi sincs!

Csakhamar azonban földerült az arca és így folytatta:

— De majd meglesz minden. Önökön áll, hogy segítségemre legyenek.

Teleki Lászlóné, Sándor Vincéné, Beniczky Pálné és Brunswick Terézia voltak aztán a fiatal palatinusné leglelkesebb segítői, amikor megkezdte alapvető munkáját. Különösen Brunswick Terézia, aki már akkor is oda nyilatkozott, hogy egész életét az elhanyagolt leánynevelési ügynek és a gyermekvédelemnek fogja szentelni. Kitűnő észbeli tehetséggel szorgalom és vas kitartás párosult nála. Igazi díszje volt a fényes nádori udvarnak s az ország legdaliásabb ifjai versengtek kezéért. A bájos grófnő szíve azonban nem szólalt meg egyikért sem. Özvegységre jutott édesanyjával, sok időt töltött Bécsben, éppen abban az időben, amikor a császárváros zeneileg majd egész Európának középpontja volt. Terézia grófnő szenvedélyesen szerette a zenét s virtuóz módon játszott a zongorán. Házuknál gyakran tartottak ugynevezett *musicalis* akadémiákat s ezeknek legkimagaslóbb közreműködője *Beethoven* volt, a világhírű zeneszerző. Beethoven elvállalta Teréz grófnő zenei kiképzését, a nagy mester és zseniális tanítványa közt akkor szövődött az az álomszerű, eszményi szerelem, amely mindakettőnek az életét betöltötte. A mester imádata csak abban nyilvánult, hogy néhány darabját ajánlotta Teréznek, a leányé pedig, hogy naponta fehér violával vette magát körül, amely legkedvesebb virága volt Beethovennek.

— A nevelés az én ideálom, — mondotta Teréz,

amikor egymásután kikoszarozta kéréseit. Ezt az eszményt megérlelte s egész életére döntővé tette egy svájci tartózkodása. itt ismerkedett meg Pestalozzival és teljesen beleélve magát leendő hivatásába, heteket töltött a gyermeknevelés híres úttörőjének társaságában.

Hogy a gyermeknevelést és ápolást gyakorlatilag is elsajátítsa, egy darabig személyesen vezette nővére, Deim grófné két fiacskájának a tanítását. Amikor József nádor dicső emlékeztű neje megindította a mozgalmat, annál is szívesebben csatlakozott hozzá, mert ő Yverdunben Pestalozzinál, akkor már teljesen elsajátította a híres mester rendszerének minden részletét. Amint az *első budai asszony-egyesület* megalakult és gyermekmenhelyről és kisdédóvódákról kezdtek álmodni a lelkes asszonyok, Brunswick Teréza egyszer hetenként ugynevezett szabad előadásokat tartott a kisdédóvásról és a gyermeknevelésről. Egvízben Beniczky Pál né krisztinavárosi házában szalonjában, a Pestalozzinál töltött *szombat esték*-ről emlékezett meg és elragadó előadásával meghódította az egész társaságot. Még a férfiak is kezet szorítottak vele, amint előadását befejezve így szólt:

— Hazánkban évente mintegy 300.000 gyermek születik. Ezeknek fölnevelése mily roppant emberi erő! Ötven év múlva a gyermekvédelemmel magyar hazánk a földkerekség első országa, magyar nemzetünk a föld népének első nemzete lenne. . .

A nádor nejének 1817-ben váratlanul bekövetkezett halála egy ideig megakasztotta a gyermekvédelem ügyét. A nádor harmadik neje, Mária Dorothea királyi hercegnő azonban újra kezébe vette a dolgot és hozálátott a félbemaradt munka folytatásához. Németországban és Franciaországban még szó sem volt akkor kisdédóvódákról, amikor Brunswick Teréza megindította nálunk a mozgalmat. Neki Anglia példaadása szolgált útmutatásul. Az 1825. évben megkísértett, de nagyobbára megghiúsult politikai tervek azonban nyomtá tették a hangulatot Magyarországon. Több megyébe királyi biztosokat küldtek, a kormány gyepelőit

szűkebbre fogták s midőn Brunswick Teréza *kísérleti kiseddóvó* létesítéséről tett említést, egy magas állású férfiú csak ennyit válaszolt neki:

— A népnek *engedelmességre* van szüksége, nem pedig nevelésre!

A lelkes leány azonban nem hagyta magát eszméitől eltántorítani, hanem folytatta akcióját, amelyben Beniczky Pálné volt segélyére, aki gyönyörűen írt s egy remek levélben kifejté Kalchbrenner ágostai evang. pesti lelkész előtt, mennyire szükséges hazánkban a gyermeknevelés és gyermekvédelem. A ritka lelki tulajdonságokkal megáldott, nagyeszű asszony tudta, mit cselekszik. Kalchbrenner ugyanis udvari papja volt a nádor nejének s így eljutott a levél Mária Dorothea királyi hercegnő kezébe, aki ezután magára vállalta, hogy a súlyos viszonyok ellenére is megnyeri fenséges férjét ügyüknek.

Amikor Forray Andrásné Brunswick Julia később a nádorné főudvarmesternője lett, ő is szót emelt Teréza grófnő eszméi mellett. Mednyánszky Alajos báró alkincstárnok és Schédius professzor szintén oda működtek, hogy József nádor pártfogását megnyerjék. Miután pedig ez sikerült, az egész arisztokrácia, a katolikus klérus is Brunswick Teréza mellé állott.

A kísérleti kiseddóvoda *Angyalkert* név alatt megnyílt és 1828 június elsején volt az ünnepi fölvavatása. Özvegy Brunswick Antalné krisztinavárosi házában nőtt meg az első gyermek-kert és ennek vezetője Kern Máté, würzburgi származású tanító volt.

A testvérfőváros lakói, nemesség és polgárok egyaránt fölkapták az óvoda ügyét s a pártolás olyan volt, hogy nemsokára a Várban, később pedig Pesten, sőt Selmecebányán is támadtak óvodák.

Amikor pedig az első gyermekvédő menhelyek virágzásnak indultak, Brunswick Teréza a magasabb teánynevelésre vetette szemét, 1830-ban hosszabb levelet írt e tárgyban Beniczky Pálnénak, hangsúlyozva, hogy: *a kiseddóvás csirájából kifejlesztve akarom átalakítani a honi nőnevelést . . .* Közbejött azonban az

1831-iki év és a dühöngő kolera nemcsak Brunswick Teréza hű segítőtársát, Beniczkynét ragadta el, de megakasztott, minden nyilvános mozgalmat is az országban. A rémes esztendő után, több mint tíz év múlva 1843 augusztus 2-ik napján alakult csak egy újabb társaság, amely a gyermekvédelmet tűzte ki feladatul s amelynek Brunswick Terézán kívül legbuzgóbb tagjai voltak: Rhédev József né, Festetich grófné, Kray Borbála és Krav Amália bárónők. De közbejött 1848—49., újból beállott a pangás és csak 1863 március 5-én alakult meg végre a *Kisdedóvó-Egyesület*.

Hogy Beniczky Pálné elhalt, a hazai magasabb nőnevelést unokahúga, Teleki Blanka grófnő és ennek barátnője Leövey Klára segítségével akarta megvalósítani Brunswick Teréza. Teleki Blankának nyitott is egy intézetet Pesten, de a szabadságharc, amely olv tragikus végzetet juttatott a lelkes, szép grófnőnek, minden ebbeli törekvését megakasztotta. Új apostolnak kellett jönnie és ez jött is, Veres Pálné Beniczky Hermin személyében, aki a korán elhunyt Beniczky Pálnénak, Brunswick Teréza leghívebb barátnőjének volt a leánya. Az elnyomatás éveiben is a magyar leánynevelés eszméjével foglalkozott Veresné és akkor történt, hogy annak a kornak legjelesebb fiait gyűjtötte maga körül a vanyarci kastélyba. Madách Imre, Szontagh Pál, Ballagi Mór, Gönczy Pál és sok más író és tanfőrfiu osztozott az ő eszméiben és Vanyarcon indult meg az a mozgalom, amely a magyar leánynevelésnek legszebb gyümölcseit megérlelte.

Érdekes, hogy a vanyarci kastély kertjében szíilemlett meg az *Ember tragédia*-jának első gondolata. Amíg a ház úrnője és Szontagh Pál éppen a nőről, a magasabb nőnevelésről vitakoztak, Madách elment a tóra csolnakázni. A csolnak fölborult s a tó felületén elterülő békanyál rátapadt a Madách *hófehér* ruházata. Furcsának tűnt föl, ahogy kifelé mászott a zombékból, úgy, hogy Szontagh, aki ott sétált a tó partján, nevetve kiáltott rá:

— *Íme, itt az ember tragédiája.*

Új anyag volt ez a beszélgetésre s a finomeszű háziasszony kapva az alkalmon, az emberi sorsot többféle fázisában ecsetelve, végül megjegyezte:

— Valóban, egy ilyen munkát meg is írhatna épp maga . . .

Madáchoth megkapta a tárgy s a csekélynek látszó incidens adta meg az alkalmat rá, hogy irodalmunk egy örökbecsű munkával gazdagodott.

A vanyarci kastély oszlopos verandáján ülve, reggeltől estig írt, dolgozott, lelkesített Veres Pálné s innen intézte lankadhatlan buzgalommal a magyar nőnevelésnek mindig szélesebb mederben folyó ügyét. A régi, még 1808-ban épült kastély falai közt írta *Lélektaná*-t is, amely egyik gyöngye nevelésügyi irodalmunknak. A magyar pedagógia barátai most már ide zarándokoltak, de az írók és a művészek is tárt ajtókra találtak a gyönyörű parkkal körülvett, ódon kastélyban. Különösen a pünkösdi ünnepek hozták meg a szívesen látott vendégsereget és ilyenkor mindig akadt költői emléke az ott töltött jó napoknak. Egy ilyen látogatás alkalmával írta meg Tóth Kálmán, a *Vadrózsák* édesszavu költője, azt a népdalt, mely így kezdődik:

Vác-Hartyanban hármás halom van,
Ott voltam én a nagy templomban . . .

és Them Károly, aki szintén ott időzött mint vendég, azonnal meg is zenésítette, úgy, hogy mint igaz pünkösdi rózsa frissen és üdén árasztotta illatát az ünnepek után az egész országban.

A váchartyáni kastély megmaradt nőnevelési ügyünk egyik fővárának később is. Rudnay József né, Veres-Beniezky Hermin leánya, a nőképző-egyesület jelenlegi nagyérdemű elnöknője lakik most benne, aki nem kevesebb sikerrel folytatja azt, amit egykor nagyanyja és édesanyja megkezdettek.

MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ ÉDESANYJA.

— Történet az 1831. évi kolera idejéből. —

Kegyeletes kezek nemrégiben nagyon kedves meglepetésben részesítettek. Anyai nagyatyám egyik unokanővérének, *Szirmay Marie-Anne*-nak néhány rajzát küldötték meg nekem, régen gyűjtögetett, gondosan őrzött adataimhoz. A kissé båtortalanul rajzolt virágoknak színe ma is eleven. A halványkék delignyitók, a rózsaszirmai engedelmesen simulnak a megsárgult papírra. Mintha látnám még a bájos gyermekfejet, a hogy ráhajlik a rajztáblára és festi, festi kedves virágait egymásután, ami legnagyobb mulatsága volt a kis *Marie-Anne*-ngk.

Ha a családban névnap, születésnap volt, ő mindenkinek csak képet ajándékozott, így maradt meg csodálatosképpen a most nálam lévő tíz darab is, sok nehéz idők közepette.

Ózdi Sturmman Márton hatalmas oligarka volt Gömör vármegyében. Nem tűrt ellentmondást senkitől, legkevésbé a saját családjában. Így történt, hogy egyszer összekülönbözött a hitestársa, Sembery Anna Máriával, még pedig annyira, hogy külön mentek lakni. Volt kastély, uradalom, amelyben válogathattak: Vizesrét, Zádorfalva, Ózd, Tógvörk és a többi.

Múlt. az idő; Sturmman Márton, Gusztáv Adolf svéd király vitéz marsalljának utóda, csak nem akart békülni: közeledjen az asszony, így dukál ez!

Eljött *Márton napja*, is, amit mindig nagy fénynyel, pompával ültek meg Vizes réten. Az óriási ebédlőteremben, amelyben huszonnégy vasas tiszt járta egyszer lóháton a quadrillet, gyülekeztek a gratulánsok. Elsőnek mindig a palatinus levelét olvasták föl, aki egyszer sem mulasztotta el kedves emberét a nevenapján üdvözölni, aztán jött a sok megyei úr, a rokonság, gazdatisztek, a vasbányák személyzete és végül a kis Lotti, az egyetlen gyermek, mert egymásután halt el négy szép, nagyreményű fiúmagzat. Angyalszép és

angyaljóságú gyermek volt a kis Lotti. Már zsenge korában védangyala, jó szelleme az egész családnak. Félénken, tipegő léptekkel járult atyja elé és szép, hosszú üdvözlő verset mondva, gyönyörű virágbokrétával kedveskedett. Csupa ritka, délszaki virágok voltak s oly nagy öröme telt bennük a kertészkedést szenvedélyesen művelő Sturmman Mártonnak, hogy ölébe kapva kis leányát, így szólt:

— Kérvél tőlem, amit kívánsz, nem fogok tőled semmit sem megtagadni.

Lottika erre sírni kezdett, majd mosolygott és fürtös fejecskéjét atyja, keblére hajtva suttogá:

— Kérjük a mamát, hogy jöjjön vissza.

Sturmann Márton az ártatlan gyermeki szív óhajta anyyira meghatotta, hogy még azon a napon írt nejenek s a kibékülés csakhamar megtörtént.

Ezután született még Sturmann Mártonéknak egy kis leánykájuk *Mária*, akinek a majdnem húsz évvel idősebb Lotti nemcsak testvére, de anyai barátnője is volt, hű, egészen végzetes halálukig.

Sturmann Máriát Szirmay Boldizsár vezette ol-tárhoz. Egy nagyműveltségű, de túlságosan ideális gondolkozású férfi. Az egész emberiségen, mindenkinek a baján szeretett volna segíteni s ezért aztán akárhányszor ő maga keveredett bajba.

Egyik fő kedvtelése abban állt, hogv a régi Pest külvárosainak összes korcsmáit, rosszhírii helyeit bejárva, a magasabb emberi erkölcsökről, erényekről tartott előadásokat. Ha aztán egyik-másik züllött fickó azt mondta neki, hogy nem lopna ő, csak lenne pénze vagy foglalkozása, akkor először pénzt adott neki Szirmay, aztán pedig addig járt-kelt, míg valami állásba be nem segítette.

A művészekért és írókért is rajongott Szirmay Boldizsár és túlboldog volt, mikor látta, hogv a kis *Marie-Anne* mindent telerajzol, Marci pedig, a trónörökös, fejből tudja az *Aurám*-ban megjelenő összes verseket.

Falusi kastélyukból a fővárosba költöztek, már

azért is, hogy Szirmayné közelebb lehessen szeretett Lotti nővéréhez, aki megözvegyülve gyermekei neveltetése miatt szintén régebb idő óta lakott már Budán. A két, egymást szerető, példás egyetértésben élő család boldogságát azonban csakhamar megzavarta egy sötét rém — a kolera. Örökre gyászos betűkkel van Magyarország krónikáiban beírva az 1831-iki év. Két marokra fogta akkor kaszáját a félelmetes csontember, úgy aratott vele. Az árvíz után virágzásnak induló főváros gyász némaság helye lett. Nem volt ház, amelyet megkímélt volna a rettenetes betegség. Reggeltől estig halottvivőkkel, temetési menetekkel találkoztak a járó-keelő. Végül ki sem merészkedtek már az emberek. Harang nem szólt, énekszó sem hangzott. Minden szertartás, koporsó nélkül temették az embereket.

Az óriási rettegést még növelte a babona. Mentől jobban dühöngött a koleraveszedelem, annál inkább burjánzott. Ilyen volt például az, hogyha többen mentek az utcán s halottas menet jött szembe, aki legelőbb látta meg, az esett legközelebb a járvány áldozatául.

Szirmay Boldizsárné Sturmán Mária, mint igazán művelt asszony nem hódolt a babonának. Mindazonáltal a borzalmas vész napjaiban, rosszul hatott rá, hogy a Váci-úton hajtatva fogatával, éppen halottas menettel találkozott.

Mellette ült Lotti nővére, az első ülésben pedig Szirmayék Marci fia, nővérének egyik kis leányával, míg ölében saját leánykáját, Marie-Annet tartotta.

— Nini, kolera-halott! — mondta Szirmayné, egészen megfélekedve a közszájon forgó babonáról, de nővére, akinek gyorsan eszébe jutott, hirtelen közbevágtott:

— De nem te láttad ám meg legelőbb, én sokkal előbb vettem észre!

Azért tette ezt, hogy a gyöngébb szívű Szirmayné vigasztalja, az eleven, pajkos Szirmay Marci azonban anyját és nagynénjét összecsókolva kiabált:

— Nem, nem, egyikőtöket sem fogja elvinni a

csúf kolera — én már vagy tíz perce látom a halottas embereket, de nem szóltam . . .

Olyan nagy volt a szeretet abban a családban, hogy mindegyik szívesen váltotta volna meg a másíknak az életét. Még a két csöpp leány is akart pentyegni, de mamáik erővel hallgattatták el őket, cseresznyeszájukra tapasztva tenyereiket.

Forró augusztusi reggel következett. Csak úgy lihegték az emberek víz után, de senki sem mert pohárhoz nyúlni, mert nemcsak a levegőtől, a víztől is, mindentől félték már.

Szirmayné, a mosolygó, viruló fiatal asszony, még reggel vidáman kelt föl — gyermek maga is gyermekei körében — és mikor a sápadt nyári égen aláhajlott a nap — már ott járt a sötét rém és sivár, hideg arccal jegyezte a hivatalos ember: *kolera* . . . Ennyi és ennyi számú halott.

Szirmay Boldizsár menekült gyermekeivel, de a kis Marcit nem menthette meg. A hajóhíd közepén törték ki a kis fiúcskán a rettenetes kór tünetei. A kocsis, aki őket vitte, kiszállította őket a kocsiból.

— *Nit um a G'schloss*. Szabódott a jámbor. Hogy ötöt a *Herr von Stáhly*, a hatalmas protomedikus becsukatja, agyonütteti stb., ha kolerabeteget mer vinni. Tiltja a rendszabály.

Szirmay Boldizsár ölbekapta a fiút, de már csak halottat vitt a sógorasszonya házához. Ezt meg a ravatalon mutatta meg neki egyik serdülő korban lévő unokaöcscse.

A hű nővér egy pillanatra sem távozott Szirmayné ágya mellől. Fölfogta a ragályos beteg lehelletét, kikísérte végső útjára a budai temetőbe és zokogva hallgatta meg, hogy párentálja el Kalchbrenner, az *arany-szájú* protestáns pap, régi kedves embere házuknak.

Egyedül egymaga állt a sírnál, míg behantolták. Vérző szívvel, de heroikus lélekkel. Minden aprólékos-ságra figyelve, a temetést is ő rendezte s mikor roskadó lábakkal hazaért, még elővette naplóját — remegő szív-

vel, remegő kézzel kezdte írni, aztán: *Ma temettem a testvéremet fehér atlasz koporsóban . . .*

Itt kiesett kezéből a toll. — Az utolsó szó volt ez, a mit leírt korának egyik legkimagaslóbb asszonya, Beniczky Pálné Sturmman Karolina, Szirmav Bol dicsárnének kedves *Lotti*-ja.

Negyvennyolc óra múlva a hú nővér is ott nyugodott már a budai temetőben, a hová nagy pompával és fény nyel vitték.

Buda minden harangja zúgott, mikor a palatinusné kedves asszonyát, az első *Asszony egyesület*, az *Angyalkert* egyik főtámaszát, szegények, árvák jótévőjét vitték sírjába.

Szirmay Marie-Anna felnövekedett, kedves, szép hajadon vált belőle, aki mindig nagy passzióval rajzolt, festegetett üres óráiban s később, miután báró Mednyánszky neje lőn, egy világhírű művészszel ajándékozott meg bennünket.

Szirmay Marianne volt ugyanis báró Mednyánszky László édesanyja.

A CSALÁDI SZOKNYA.

A magyar apák fő büszkeségét képezte, hogy míg fiaik óriási domíniumokat örököltek, addig leányaik kelengyéjében mennél dúsabban legyen képviselve arany, ezüst drágakő.

A XV-ik század vége felé remek kelengyét kapott Illésházv Zsófia, akit Esterházy Ferenc vett nőül.

A Csallóközbe, ahol Esterházy Ferenc lakott, negyven társzekerrel vitték ki Illésházy Zsófia kelengyéjét és a szekereket fegyveres darabantok kísérték.

Volt a temérdek ezüstnemű közt egy billikom. amelyet 50,000 aranyra becsültek. A legfinomabb olasz ötvösmunka volt és tetején gyémántból faragott szőlő-gerezd látszott.

A párnák és paplanok mind ezüstös és aranyos

szövetből voltál és a menyasszonyi váltós a legdrágább csipkével bevonva. A drága, skófiumos köntösökön kívül kapott még hat rázsaszoknyát, mindennapi viselőre, de ezek oly erősek voltak, hogy nem bírta elviselni és halála után közölük még egy olyant találtak szekrényében, a mely a hagyatékot összeíró diák föl jegy zése szerint: *soha sem volt a nagyasszony testén.*

Fejedelmi vagyont vitt férjének, Esterházy Miklós nádornak, I. Rákóczy György és Bethlen nagynevű ellenfelének, Dersffy Orsolya, özvegy Mágocsy Ferencné, aki 1611-ben nyújtotta kezét, a még akkor aránylag szerény sorsú ifjúnak.

Följegyzik családi okmányok, hogy Dersffy Orsolya úgyszólván maga kérte meg Esterházyt, aki ezáltal az összekötetés által vetette meg az Esterházy-család óriási vagyonának és fényének alapját, úgy hogy II. Ferdinánd megkoronáztatása alkalmával már az ország zászlaját vitte s a királytól Kis-Martont kapta *hű szolgálatai* jutalmául.

Fényben és ízlésben ritkította párját Nádasdy Ferencné és Homonnai Prugeth Gvörgyné kelengyéje, a XVI. század második felében.

Nádasdy Ferencné, Esterházy Anna a többek közt 52 velencei kristálypoharat is kapott, ami abban az időben rendkívül értéket képviselt. Egy ruhája, fehér selyem brokátszövet, en plein kézimunkával díszítve pedig oly remeke volt a kézimunkának, hogy leírása megvan a bécsi császári levéltárban is, mert annyira föl-tűnt, midőn azt Nádasdyné egy fényes udvari ünnepély alkalmából viselte.

A keresztszegi és adorjáni gróf Csáki, a Csák és Ákos nemzetségből származó ősrégi család leányai is dús kelengyét kaptak. Ritka szép volt egy Csáky családi gvűrű, hollóval díszítve, ezt még Csáky Ferenc kapta Hunyadi Jánostól. Tudvalevőleg Csáky Ferenc Hunyady Jánosnál nőtt föl és a kis Mátyást ő tartotta keresztvízre, ebből az alkalomból kapta az emlék-gyűrűt.

Forgách Éva, Forgách Zsigmond nádor leánya,

százkét sing *selyem gyolcsot* kapott a többek közt ke-
lengyjébe, mikor Csáky István nőül vette.

Szájhagyomány tartja, hogy Csáky István feleségei, Forgách Éva, Perényi Mária és Mindszenti Krisztina, hamar elhatározták, mert a monda szerint Csáky István az esküvő napján egy olyan diadémot adott át nekik, amely még a brandenburgi Kataliné, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem nejéé volt:

„-----oka peniglen az vala, hogy *Brandenburgi Kata átkot mondatott egy jezsuita páterrel Csáky István uram fejére, ha az ágyas házába asszonyt vezetend . . .*“ Írja egy régi erdélyi krónikás.

Az igaz, történelmi tény annyi, hogy Brandenburgi Katalin, midőn férje meghalt, nagyon feltűnően kitüntette a ritka szép Csáky Istvánt.

Olyan fényes asztalnémű és ezüsteríték ritka magyar uriházban volt, mint Csáky László szurdoki udvarházában. A zsigárdi ütközet napján ő vendégelte meg II. Rákóczi Ferencet és táborkarát is, ugyancsak Szurdokon és mint Vass Tamás krónikáiról följegyezi, *noha tizenhét fogás volt, mindig egészen új veretű aranytányért tettek ő nagysága, a fejedelem elé.*

Divat volt a középkorban, hogy az urak a csizmaszár mellett, ezüstös tokban viselték gyöngyösnyelű evőeszközeiket.

A vőlegénynek a menyasszony — mint most szívartárcát, régi festéssel ellátott pikolócsészét vagy sétatálcát ad — rendszeren egy ilyen pár evőeszközt adott.

Mennél drágább és fényesebb volt ez, annál jobban dicsérték a menyasszonyt.

Így Thurzó Anna, Balassa Menyhértnek, a későbbi árulónak, aki hol Zápolya, hol Izabella pártjára állt, olyan evőeszköz-tokot adott, mely csupa valódi gyönggyel volt hímezve és fogantyúján gyémánttal és rubinnal kirakva a Balassa és Thurzó kettős címer.

Ugyancsak ennek a Thurzó Annának tizenkét személyre való tiszta fehér selyem ágyneműje volt,

amelyre *nyitott selyemszállal* és arannyal voltak jelenetek fölvarrva a Balassa- és Thurzó-család múltjából.

Ilyen szőnyege volt a Vay-családnak is, amelyre az a jelenet volt kihímezve, midőn egy újszülött kis Vav-leányt maga Mária-Terézia császárné és királyné tart keresztvízre. Az uralkodóim háta mögött Pálffy testőrkapitány és Regulusz tábornok álltak. A kézi-hímzés remeke volt ez a szőnyeg, házasság útján a zeykfál'vi Zeyk-család' birtokába került és a nagy-enyedi tűzvész alkalmával elpusztult.

Előkelő nemes leányok közül a sóvári Soós, Esze és Danes nemzetségéből származott család leányai kaptak dús kelengyékét és föl jegyzi egy Kún László idejéből maradt okirat, hogy *Eszenyi Magda*, — még akkor nem vált Esze és Danes nemzetsége ketté s nem vették föl a Soós nevet — 1312-ben, *negyvenhét font ezüstöt és tiz aianygyüriit, azonhivül tizenegy darab kösöntyűt vigyen urához.*

Később mindinkább több, több ruhaneműt kaptak az előkelő magyar lányok, így ki van tüntetve a benyói és urbanói gróf Benyovszky-család irataiban, hogy Draskovich Ágnes grófnő, Benyovszky Zsigmond gróf neje, már e század első felében *huszonnégy viselő köntöst kapott.*

Voltak ezek között, az *új modis* ruhák mellett, még ősi szabású diszöltönyök, velencei bársonyból készült violaszín mente, *filigrános* gombokkal, skófiummal kivarrott igazi csipkekötények, és úgy bársony, mint *anglia,-posztóból* varrott szoknyák.

Iványi Fekete Erzsébet, akit Rákóczy. vitéz brigadérosa, Kuruc Vay Ádám lóháton vitt vala el a füleki várból, praefekta-fiúsított leány lévén, tizennégy való rúzsa szoknyát kapott hozományba.

Ugyancsak Vay Ádám második felesége, Zay Anna, *aranyat. ezüstöt és testi ruhákat* kapott kelengyéül.

A *családi szoknya* általában nagy szerepet játszott a régi magyar kelengyékben.

Dédanyáról szállt unokáról unokára s volt olyan

család, amelynek öt-hat női nemzedéke egy és ugyanabban a szoknyában állt vőlegényével az oltár előtt.

Remek egy ilyen szoknyát csináltatott Grassalkovich Antal personalis a leányának, mikor Beleznay dános nőül vette. A szoknyán hét sorban brüsszeli csipke volt rakva. Mária-Teréziának kedvelt hívének, Beleznay Jánosnak, aki 1741-ben Pestmegyében legjobban buzgólkodott a királynő védelmére gyűjtött csapatok szervezésében, ez alkalommal gyűrűt is küldött, hogy adja menyasszonyának.

A királyné több gyűrűt is rendelt akkor egy bécsi ötvösnél, többek közt egy hős tábornokának egyet, a melyen halálfej volt, az ellenségén nyert győzelmei emlékéül.

Tévedésből ezt a gyűrűt küldték a pestmegyei pilisi kastélyba Beleznay Jánosnak, a neki szánt csókolódó galambokkal ékítettet pedig a tábornoknak.

Beleznay ezt a nagy készülődés és sietségben csak akkor vette észre, mikor már az oltár előtt állt, s kénytelen volt a halálfejes gyűrűt ráhúzni menyasszonya újjára.

A babona ettől a erylirútól származtatja a Boleznay-család későbbi rettenetes tragédiáját.

A családi szoknyának különben ősisége képezte fő becsét. Mentői régibb volt, annál nagyobb volt az értéke, s egy-egy ilyen szoknyára, nemzedékről nemzedékre egész vagyont varrattak föl őseink.

Különösen híres volt a XV. és XVI. században kapivári Kapy-család *erdélyi ágának* a családi szoknyája. Ez a szoknya megszín *karassia* posztóból való volt, és annyira telve rakva gyöngy gyei, arannyal és drágakövekkel, hogy a Kapy-lánvok csak éppen az oltár elé álltak benne, aztán levetették, mert leülni nem lehetett benne, oly keménynyé tette az arany, se járni, mert nagyon nehéz volt.

Ezt a szoknyát, akkori szakértők egyik Kapy-leány *parafermumában*, 100,000 vert arany forintra becsülték.

Kapy György leánya volt az utolsó, a ki viselte aztán szét fej tették s a kincseken megosztozott a család.

A jelen század elején értékes családi szoknyája volt még a Ragályi-családnak.

Mikor Ragályi Tamásnak elsőszülött leánya Szeréna meghalt, a szoknyát húga, Albin elfejtette és később, mikor Lossonczy Károly borsodmegyei földbirtokos neje lett, két karszéket húzatott be vele, amely máig megvan a család birtokában.

Kazinczy Zsófia, gróf Vay Ábrahámné fejedelmi szép ékszerein és ruháin öt leánya osztozott.

Az ezüst és aranyeműt még abban az időben is *ezüst és arany marhának* nevezték, s mikor az ötvenes években Vay Ábrahám is meghalt, a német rendszer hivatalnokai néhai Kazinczy Zsófia hagyatékát is fölvevő, az *ezüst- és aranymarhát Plecherné Ochsen-nak* fordították, a minthogy ma is olvasható a hagyatéki leltármásolatában.

A ruhákat már leányai nem hordták, de paplaknak alakították, egy remek, ezüsttel átszőtt szoknyából pedig egyik fiú-unokájának van máig gyönyörű díszmagyar atillája.

A családi szoknyák miatt nem ritkán nagy familiáris veszekedések és osztályos pörök támadtak.

A sárosmegyei szájhagyomány három előkelő felsőmagyarországi család nevének eredetét egy ilyen szoknyapörből magva rázza.

A mese így szól:

Volt a ködös hajdankorban egy szépséges, drágakövekkel kirakott szoknya. Ezen a szoknyán három levante akart osztozni, mert lány nem volt már a családban. Nem bírtak azonban dűlőre jönni, mire az egyik kést fogott és széjjelvágtá a szoknyát. Aki elvágta s így az *ősi just* többfelé *herdálta* szét, abból lett a Hedrycsalád feje, a másik levante, aki a legnagyobb részt *kapta*, alapította a Kapy-családot, a harmadik pedig akinek a szoknyából csak két aranypánt jutott és e miatt nagyon *bánkódott*, lett a Bánó-família ősapja.

A Bánók ugyan, mint a néphit tartja, a két ara-

nyos pánthoz csakhamar csináltattak szoknyát, és tény, hogy a század elején még megvolt a Bánók családi szoknyája, amelyet 1816-ban, mint menyasszony, Bánó Amália viselt utoljára.

Ma, sok minden egyébbel, a lányok örökösödési joga is megváltozott Magyarországon s többnyire minden családban úgy a földbirtok, mint az ékszerek és egyéb ingóságokban, egyenlően osztozkodnak mind a két nembeli örökösök, kivéve a hitbizományokat, á melyre nézve a régi rend máig is fennáll.

RÉGI MAGYAR ÁLARCOS MULATSÁG.

Mint sok más szokása a pogány korszaknak, a farsang is így származott át a keresztény világba.

Az álarcosmenetek, álarcosbálok tulajdonképpen nem egyebek, mint utánezatai a római *Satur?iáliák-nsik* és emiatt a középkorban nálunk is sok ellenséges indulattal voltak irántuk. Különösen nagy ellensége volt a farsangi dévajkodásoknak Kassa város magistratusa, amit a reformáció korából fenmaradt következő jegyzőkönyv örökít meg:

„A bötsületes és Nemes Község nagy fájdalomé mai érti aztat, hogy éjjel eggy Némelyek mezítelen karddal járnak, farsangolnak, csillaggal járnak, sőt még az Ásszony-Állatok is éjjel farsangolnak, férfiruhába öltözvén, mezítelen karddal járnak, melly Dologért az Ur Istennek haragja száll reánk, ha elszenvedjük.“

A múlt század közepén és a vége felé azonban mai-sokkal jobb indulattal voltak őseink az „álarcos“ mulatságok irányában.

Mária Terézia idejében, 1765—69 táján különösen fényes reduttokat tartottak a pozsonyi főurak s mint egy régi föl jegyzés mondja:

„A' nagy, városi *Freyball* alkalmatosságával minden úri Rendenlévők maskarába valának öltöztetve“ s utána teszi, hogy „Még olyan komoly és nagy te-

kintetű Uraságok, mint Wlassics és Kempelen udvari kamarai tanácsosok is Maskarát nevének föl, még pedig sárga selyem chinai Ruházatot.“

Az ország akkori kormányzójának, Sász-Tescheni Albert hercegnek a neje, Krisztina főhercegnő is nagyon kedvelte az álarcos mulatságokat és a városi reductok alkalmával férjével együtt akárhányszor domonóban jelent meg.

Egy ízben Grassalkovich Antal, a magyar királyi kamara előlülője adott igen nagy álarcos mulatságot pozsonyi palotájában.

Szebbnél-szebb jelmezekben jelentek meg az urak és különösen föltűnt az egyik gróf Illésházy, aki mint *Bouillon Gottfried*, vert aranyból való páncélban, gyémántokkal kirakott tollbokrétás sisakban jelent meg.

Rendkívül érdekes egy régi *maskara-bál* programja, ami fogalmat nyújt nekünk róla, hogy mulattott száz esztendővel ezelőtt Erdély arisztokráciája.

A program mint kultúrtörténeti emlék is érdekes s hiteles szövege itt következik:

„BEVEZETÉS.“

A' Kassánál nehogy a' pénzt ellopják, ül az egész kolosvári Magistratus, de mivel minden Ember Maskarában van, ők is fölöltöztek a Culm-Hegyi Haramiaknak. A Bálházaat decorálta: Gróff Bethlen Lajos, azon Pappendékliből, melyeket Gróff Bánffv Dienes maga tszirizelt

Fő Szakáts-Mester: Gróff Lázár Pista.

Kukták: B. Bornemissza Pál és Jós'i, Gerendi Kemény Farkas, Gárdonfalvi Apor Pál.

A' Marhahúst adgya: G. Teleki János; Madarokat és friss bárányokat: B. Wesselényi Farkas; Vadhúst: Rettegi Bethlen Jós'ef. Mont lisztet fánkénak még pedig Aradit: Horváth Dániel.

Fő-Kelner Mester: Sándor Pista, Székely Jankó, egyik Kezében *Pluttret*, és fején eggy Átalag.

Vice-Kelner: Kés'márky, Cseh Peter, Vinkler.

A' Caneellárius Úr, hogy ha többekre is lenne szükség, rendelni fog illyeneket.

Futkosó Gazda: Teleki Feri.

Futkosó Gazd'asszony: Des'őfiné, a' két magyar Hazában.

A' mint az ember a' Bálba bé megyen látszik Erdélynek Tzimere a' Sas, *köröm és orr nélkül*, a' nap és hold totális fogyatkozásban, a' szászok hét vára ptyókából kirakva, irós vajjal egybe ragasztva és az egész Tzimer *a kétfjú Saszak farka alá hé Tsipve*.

A' Reduttnak közepén egy fekete Postament, mellyen *Kukúj* tzigán' trombitál és hirdeti az 1727-ben kiadott *Báli Regulákat*. A' jó rendet feltartó *lassárins*, Ivendeffy Ádám, *a ki a könyökével tsinálja mindenfelé a jó Rendet*. A' fő tisztaságra ügyelők és Tsinogató rendtartók: *Néhai* Kemény Simon, G. Wass Miklós és G. Wass György. A' Lichtputzer: B. Bán ff y Ádám, Kémén'seprőnek felöltözködve.

A' Redutt egyik szegeletében egy szégyen kő, mellyen a' sarkantyú, magyar köntös és Tántz, példának vágnak kiteve. A' más szegei ében Erdélynek három Génuszai: *Vanitas, Miseria, Discordin"*

Ha a programot figyelmesen végigolvassuk, látjuk, hogy az egyszersmind szatíra Erdély akkori társadalmi és politikai viszonyaira, amelyekkel behatóan megismerkedhetünk Cserei és Apor memoirjaiban.

Az álarcos multságokat ugyancsak a század végén s jelen századunk elején Pesten és Budán is nagyon kedvelték.

Az akkori vivörök előtt különösen ösmert lielv volt a *hatvani kapun* túl lévő *schwortze Redut*, ahová a helyőrség mulatni szerető tisztjei, a jurátusok, meg a tímár és mészáros céh ifjú tagjai jártak.

Féktelen, vad tivornyák voltak itt napirenden s a multság hajnal felé rendesen véres verekedéssel végződött.

A budai országház álarcos báljaira ellenben az akkori társaság eliteje járt s akárhányszor megfordult ezekben a termekben Sándor nádor is. szót váltva a sze-

replő asszonyokkal, Beleznay generálisnéval, Ürményi-néval és gróf Gyulaynéval.

Itt szórakoztak a nádori gárda deli tagjaitól körülrajongva Pest és Buda szép leányai, köztük a csodálatosan szép Hirgeist Nina, egyik fiatal *jakobinus* nővére, később Prónay Simonné.

A húszas és harmincas években még mindig nagy divatban voltak a budai álarcos bálók.

Különösen szellemes hírben álltak, amikor a *budai játékszín* idejében, a magyar színészek és színésznők gyakran eljártak oda.

1834 január havában így emlékezik egy akkori bálozó: „A’ Theatrumban *Régi szerelem és új esztendei ajándék* került színre. Onnan siettünk a *Maska-bálba*. Sok theatristák: is voltak ott és *Raststund* alatt ugyan champagneztünk a szép Parázsónéval. A mindig komoly, jeles „actor“, *Fáncsy* ur is leiile asztalunkhoz és nevetett Fáy András mókáin.”

Könnyű volt ide eljutni a budaiaknak, de annál nehezebb a szegény pestieknek, akik valóban életüket tették kockára egy-egy ilyen álarcos vigalomért.

Hogy mi volt akkor Pestről Budára átmenni, halvány fogalmat nyújt egy előkelő ifjú levele, aki nővérenek következőleg ír erről:

„----- Minden áron a budai *Masken-ballba* akartunk menni, de süvöltve dúlt az éjszaki szél, mintegy diadallal csapkodván a fölzavart Duna hullámait s Buda és Pest égő lámpái, mint ragyogó asszonyi homlokdísz ezernyi fénypontokkal csillámlottak a két városnak egymással szemközt néző pesti épületein; végre révész-ladikunk megtelve a budai bálba menő pestiekkel, recsegve megindult s azonnal a küzdő habok labdájává lőn. A metsző szél ellen köpenyegeinkbe burkolva magunkat, szívszakadva vágyódtunk a budai partra...”

Divatosak voltak a budai *Fácán* álarcos báljai is, amíg a pesti oldalon a *Hát választó fejedelem*, meg a városi Redut álarcos báljai.

Érdekes a kor történetére a következő föl jegyzés: „1834 január 28. A „Fácánhoz“ nevezett csinos terem-

ben tartatott álarcos multság nagyon élénk volt. A *hangászkar* Bentheim katonai ezredtől a divatozó galloppokat zengedezte. Különös ügyeimet érdemlenek három álarcosok, a szép nemből díszes keleti öltözeteikre nézve, s két hölgy, mivel *magyarul beszéltek*. A bemenet ára 40 kr. ezüstben fizetődött.“

Említésre méltó, hogy az akkori álarcos bálokon az előkelő közönség is táncolt, de csupán keringet és ügető táncokat. Magyar nótákat játszott ugyan *Raststund* alatt Bunkó János híres cigánybandája, de a csárdás még akkor nem volt divatban. Ellenben egy-némely ifjú, különösen a szép táncáról híres *Kostyái* Dániel talpig magyarba öltözve, eljárta színióra alatt egy-egy daliás toborzót.

A walzerről egy helyen következőképen történik említés: „Lanner legdivatosabb *Frohsinn*-keringőjét játszván a *hangászkar*. könnyű zephirként csúsztatott újdivatú *kettős lépéseivel* az ügyes táncos.“

Később a Privorszky-féle *Flóra* álarcos bálok jöttek nagy divatba és még mindig teljes báli díszben lehetett ott látni a pesti előkelő társaságot.

Csak később, a negyvenes évek felé kezdték veszíteni az álarcos bálok úgy szellemességüket, mint előkelőségüket is.

Erről is emlékezik egy későbbi bálózó:

„Sajnálatos, hogy a *Reduttok*-ba a férfiak felső kapuibán, sőt veres pongyola sapkában is mutatkoznak. A teremben pipáznak, úgy, hogy az orrcsavaró füstben majdnem megfulladnak a hölgyek, de még a jobb ízlésű emberek is, az uralkodó tónusról nem is szólván.“

Ízléstelen harlekinek, szemérmetlen debardörök foglalták el mindinkább a tért s ma már valóban olyan zagyva közönsége van a budapesti álarcosbáloknak és olyan szellemtelenek, hogy az egész redut ásítani látszik az unalomtól.

Nemsokára ott leszünk, mint a néhai jó peleskei nótárius vidám kalauza, Baczur Gazsi, aki az öt

apoztrofáló maszk stereotip mondására: „ismerlek!“ durcásan felelt meg:

— No akkor nem is vagy tisztességes persona!

Még a jótékonyág szolgálatában működő álarcos bálók is elvesztették régi prestige-üket s az egyesületi asszonyok akkor hozzák a legnagyobb áldozatot a jótékonyág oltárán, ha ott megjelennek.

TÉRÍTÉSEK MÁRIA TERÉZIA IDEJÉBEN.

A *xasas ládában* azok között a pecsétes íráások, családi levelek közt turkáltam ma, amik a szép *asszonykirály* idejéből maradtak meg.

Van ott egynéhány privátus levél Erdődy Gábor egri püspöktől is, aki Rákóczy egyik marcalijának a fiát biztatja, hogy „*csak tér jen vissza az egyedül üdvözítő hit kebelébe* és elfelejtenek atyja tévelygései, a kurruckodás stb. . . “

Az *idegenben való bújdosást* megunt magyar nemes úr meghallgatta Erdődy édesgetéseit, hazatért Danckából, nyomban föl véve a katolikus vallást is. *Anyánk* Mária Terézia szavának állt. Visszaadta elkobzott javait, még meg is szerezte egy-két faluval. Később nagy hivatalos tisztséget kapott, egyik fiának a királynő maga lett a keresztanyja s ezt a Theresianmnban föl is neveltette.

Még érdekesebb egy másik katholizálás története. Az illető egy *gárdista-dolmányért* hagyta ott apái vallását, jóllehet csak tizenhatesztendős gyerek volt akkoron felső-kubini Meskó Sámuel.

Az Árpádoktól máig, ha végiglapozzuk históriánkat, látjuk, hogy a magyar sohasem tagadta meg egészen keleti voltát. Amennyire egyszerű volt háztartásában, annyira szerette a fényűzést testi ruházatában. Ezzel a faktorial is számolt Mária Terézia, amikor a nemes-testőrző sereget fölállította. Gimb, gomb, zsinorozás szörnyen imponált a gárdista-aspiránsoknak. A kongregációk alkalmatosságával csak ügy ostromolták

a nemes urak a vármegyét, hogy fiaikat ajánlják a gárdához.

Meskó Sámuelnek is egyedüli vágya volt a cifra katonák közé bejuthatni. Kora még nem engedte a fölvetelt, de a bécsi udvarral összeköttetésben lévő atyafiak révén már puhatolóztak a jövőt illetőleg.

Ki nem mondták, hogy csak katolikus vallásit nemes léphet a seregbe, így Meskó Sámuel protestáns volta nem képezett akadályt.

De tulajdonképpen a gárda intézménye is, éppen úgy, mint az udvar, melegágya volt a térítésnek, amit eléggé látunk Bessenvey György példájából.

A Meskó-család vagyonos, előkelő család volt, s így a királynő örvendve vette tudomásul, hogy egyik tagja gárdista szeretne lenni. Apróra kitudta a körülményeket s oda hatott, hogy Sámuelt nemsokára Becsbe adták nevelésbe.

A daliás, nyájas külsejű, művelt ifjút nemsokára az udvar körébe is levonták s *pácba* vették.

Elvitték a katolikus templomokba, hallgattatták vele régi híres mesterek egyházi zenéjét, majd jezsuiták által szerkesztett vakbuzgó, de bizony az igazi vallással semmi közösséget nem tartó munkákat csempésztek íróasztalára.

Meskó megnézte a szép templomokat, a muzsikát is meghallgatta, de úgy vélekedett, hogy „az isten háza nem komédia-ház, amelynek cifrának kelletik lenni; meg, hogy a nagy abajgástól nem is tud úgy imádkozni, mint mikor otthon, a rektorain *nyújtja* csak: *Mint a szép hives patakra ... A jezsuita atyák munkáit el sem olvasván ...*“

Így ez írás.

Egyszer aztán az ifjú Meskó Sámuel, maga Mária Terézia rendelte kegyes színe elébe.

Csupa selyem bársony, arany és drágakőtől csillogott minden, úgy hogy a nógrádi nemes úrfi szeme bizony megkáprázott egy kicsit.

De minden selyemnél, bársonynál, arany és drága kőnél jobban elkápráztatta az a remek, bíborszínű gár-

dista-dolmány, amely oda volt terítve egy magashátú, fehér selyemfotel hátára.

Anyánk nyájasan, szívesen szólt az ifjú magyarrhoz. Nagy uralkodói talentumok lakoztak a fejedelmi asszonyban — úgy játszott az emberi kedély húrjain, akár a mester a hárfán.

— Kezedben tartod jövődet, — mondotta nyájas leeresztkedéssel. Aztán megmagyarázta az ifjúnak, hogy elengedi a még hiányzó három esztendő. Azonnal felöltözködik a skárlát dolmányba és a tiszt kinevezés kész okmánya alá csak oda kell még írni: *Mária Theresia Imp. Rex.*

A hu arca lázban égett, remegő kezét sóváran nyújtotta a dolmány felé.

Egy pillanat, egy szó — és övé lehet s vele egy boldog, dicsőséges jövendő. Csak azt kell mondani, hogy hát ő nem bánja, a csillagos végű templom helyett azután majd a keresztes végűbe jár imádkozni.

Gyerek volt Meskó Sámuel, — időt sem nagyon engedtek neki. A gárdista-dolmány skálát színe teljesen megvakította — ráállt a hitcserére.

Ám ha figyelmesebb vizsgálat alá vesszük Mária Terézia korát, látjuk, hogy aki oda került, az udvar levegőjében vagy elidegenedett saját hazájától, vagy pápistává lett, s vörös fonálként húzódik át ez időbeli törzsökös családfáinkon a família egynémely tagjának apotatasága.

Bethlen Gábor udvari kancellár, Ivray Pál és Hadik András, a világhírű hadvezérek, Szirmay László, Teleky Mihály, a család mai katolikus ágának megalapítója. Baranyi Miklós szeptemvir, meg annyi mások mind ebben a korban tértek át a római egyház kebelébe.

Politikai okok, ambíciók vezették őket. Nyert ügye volt Mária Terézia uralkodása alatt mindazoknak, akik pápisták voltak, vagy azzá lettek s eléggé ismeretes Ziethen porosz generális híres magyar huszárezredének története.

Aki bátran síkra mert volna szállni elnyomott

hitfelei mellett, meg sem kockáztatva az udvar kegyét, az olyan államférfin fehér holló számba ment akkor.

Örök emlékezetet érdemel Teleky József gróf, aki annyi szikrázó elmével, ainví elszántsággal lépett sorompóba egyháza érdekeiért, hogy már-már elveszti vala uralkodónője kegyét, ha az okos Mária Terézia be nem látja, hogy egy olyan áliamférfiut, aki egyháza mellett, hazája, és királynője érdekeit is szívéen viseli, nem szabad elejteni.

Bár ezeknek a történeteit részben le sem írták, részben meg is semmisítették, mégis rábukkantak itt-ott *erőszakos* térítések nyomaira, ilyen a Dunamelléki ev. ref. egyház levéltárában a Bánffy Agnes grófnő esetéről szóló följegyzés:

1786 június 17-én rendelet ment a királyi kabinetből Bécsből Bajthay Antal báró erdélyi püspökhöz, hogy gróf Bánffy Ágnest, Dénes leányát kérje el édesanyjától és vitesse egy pozsonyi róni. kát. intézetbe — a leírás után a ma is álló Notre Dame-ok zárdája. — Az írásban az is áll, hogy arra az esetre, ha *ónkeni* nem adnák oda, gróf Hadik András erdélyi katonai főparancsnok adjon katonaságot,

A püspök Bethlen Miklós grótot feleségestül, egy kormányzékí hivatalnok és 175 huszár kíséretében küldte Mező-Örményesre.

Barcsay Ágnes — Bánffy Ágnes édesanyja, értesülvén a közalgó támadásról, menekülni próbált. Azonban erőszakkal visszahurcolták a kastélyba, s ott nyújtották át neki báró Bajthay püspök levelét. A levélben az állt, hogy leányát, a királynő rendeletére, adja ki, mert neveltetése ezentúl az udvar gondja leend. A grófnő azonban a *királyi parancs* felmutatását kérte, ki jelentve, hogy inkább *ezer darabra hagyja vágatni a leányt*, mintsem *csak* a püspök levelére kiadja. Bethlen Miklós ezt tenni vonakodott, ellenben egy iratot tett Bánffyné elé, hogy írná alá. Az írásban arra kötelezte volna magát a grófné, hogy leányát kiadja Bécsnek, s jogorvoslásért nem folyamodik a királynőhöz.

Bánffyné az iratot kikapta Bethlen kezéből, aztán egy sarokba dobta, mire Bethlen dühösen ordított rá:

— *Mingyárt más parancsot fogok előmutatni. . .*

Azután a katonatisztekkel együtt kiment a szobából.

Bánffyné élve az alkalommal, leányával és nőcselédeivel elrejtőzött. De alig történt ez meg, huszárok rohantak a kastélyba, letépték a kárpitokat, föl forgatták, összetörték a bútorokat, az ágyakat pedig kardokkal szurkálták. Végre rábukkant az egyik tiszt a rejtékhelyre, s karddal támadt a védtelen hölgyekre. Kitépte a leányt anyja karjaiból, de erre a grófné egy kést ragadva föl, megsebesítette a tisztet. Hasztalan volt azonban minden ellentállás. A gyöngé nőket lefegyverezték s Bethlen Miklósnak az udvaron várakozó hintójába erőszakkal bedobták a leányt, azután lóra kaptak a tisztek s elvágattak a püspök kocsija után.

LUCA NAPJÁN.

A babona éppen olyan régi keletű, mint az emberiség maga. Megtaláljuk az ó-korban éppen mini mostanság és a história is mutatja, hogy Julius Caesartól kezdve I. Napóleonig a legnagyobb férfiak sem voltak mentek hatásától.

Vgy, amint bizonyos egyének személyiségéhez kötik a boszorkányos tulajdonságokat, úgy vannak a babonának is különösen hathatós napjai.

Ilyen Bálint napja február 14-én, melyről már a szegény örült Ophelia is mond egy bús dalt Shakespeare tragédiájában:

-----*Ma szent Bálint napja van. . .*

Aztán András, november 30-án; a szerelmi babonák par excellence napja, karácsony éjszakája és mindenekfelett *Luca* — az ominózus december 13-ika.

Faluhelyen ezen a napon kezdik a Luca székét faragni, melynek hagyományos alakja az ősrégi idők-től fogva varázserejűnek tartott *pentagram*, vagyis boszorkányszög.

A Luca székéről azt tartja a nép, hogy, ha naponként egy kicsit faragva rajta, éppen karácsony estéjére készül el vele, úgy az éjféltől mise alatt ráállva, meglátja a helység összes boszorkányait.

Régebbi időkben a kinskeresőknek is nevezetes napja volt Luca. Ezen a napon a felvetődő láng okvetlenül megmutatta a kereszt-úton elásott pénzt.

Az alchymistáknak is jeles napja volt december 13-ika. Azt tartották róla, hogy ha kísérleteik egész esztendőn át sem vezettek eredményre, ezen a napon okvetlenül célt érnek.

Hogy már a biblikus korban is tettek ezzel a mesterséggel kísérleteket, mutatja az, hogy egynémely régi írás *Prophetissa Máriát*, Mózes nővérét mondja feltalálójának.

Európába a spanyolországi arab egyetemek révén jutott el az alchymia, és a középkor egyik leghíresebb alchymistája Albertus Magnus Albrecht, bollstadi püspök volt.

Lullus Raimundus is nevezetes és róla mondja a rege, hogy Eduárd angol királynak *hatmillió aranyat csinált*.

Ezek az aranyak az ugynevezett *rose nobel ek* lettek volna, amelyeknek egyik oldalára rózsa, a másikra pedig: *Jesus au tern transibat per medium eorum* felírás volt vésvé.

Az ó- és középkor alchymistái majdnem kivétel nélkül ábrándos rajongók voltak, de már a XV. századból egy hírhedt világcsaló emléke is maradt ránk.

Le Cor volt ez a szélhámos, aki VII. Károly francia király udvarában élt s az aranvesinálás örve alatt a jó aranyakat sikkasztotta el, és helyükbe hamis aranypénzt csempészett a kincstárba. Ugyancsak egy alchymista, Sendivogius Mihály, II. Keresztély szász választó fejedelmet tette bolonddá és lopta meg.

Ócska pergamenek leírásából tudjuk meg, hogy az aranvesinálás mesterségével nemcsak egyesek, de társulatok is foglalkoztak. Ezek között leghíresebb volt a *Bosenhreutzerek* — rosicrutianus-ok — 1378-ban

alakult szövetsége, sokkal később pedig, már a múlt században: a nürnbergi *Buccinatorok*.

A régebbi időkből magyar alchymistákról alig van adatunk. Egy 1763—1800-ban íródott erdélyi krónika emlékezik Transszilvaniai Jánosról, aki aranyosinál ássál foglalkozott, és a szepesmegyei *Lapis refugii* kolostor összes vagyonát elkísérletezte. Némely történetíró szerint Czilley Borbála is próbálkozott aranycsinálással.

A XVIII században, kivált második felében és a vége felé azonban nálunk is számos alchymista akadt és éppen olyan mánia volt az aranycsinálás titkát kutatni, mint a spiritizmusét.

Közülük különösen kitűnt Gömöri Dávid orvos, akinek kísérleteiről csodákat beszéltek kortársai.

Annyira ment már a múlt század vége felé az aranycsinálás mániája, hogy sem a józan ész logikája, sem Mária Terézia császárnő és királynőnek 1768-ban „az aranycsinálás mestersége ellem“ kiadott szigorú rendszabálya nem bírt annak gátat vetni. A legkomolyabb, legtudósabb embereket megragadta ez a szenvedély, és számtalan úri kastélyban tökéletes műhelyek voltak felállítva. Így híres volt Semsén Semsey Bénéamin kitűnően fölszerelt alchymiai laboratóriuma, aki még le is festette magát az aranycsinálás nagy munkája közben, amint ezt egy a semsei kastélyban máig őrzött kép mutatja.

Ugyancsak a múlt században élt erdélyi származású Born Ignác lovag is alchymista hírben állt.

Az aranycsinálás titkát már akkor kezdte kutatni Born, mikor 1770-ben a prágai bányászati és pénzverő hivatalnak volt az elnöke; még jobban nekiadta magát azonban az alchymianak, mikor 1776-ban Mária Terézia Bécsbe hívta és rábízta a cs. kir. tor mészetráji gyűjtemény rendezését.

Leghívebb *adeptusai* lettek itt *Báróczy* Sándor a gárdista-író és *Vay* Miklós generális.

Erről az alchymista szövetségről Kazinczy Fe-

renc is több ízben emlékezik, s egy Ráday Gedeonhoz intézett levelében így ír róla:

„----- Born Ignátz Udv. Consiliarius, egész Európában elhíresedett, az amalgamálás és egyéb chemiai manipulációkról, most is próbálgatja tsinálni az aranyat. Bárótz a' leglelkesebb adeptusa meg Vay Miklós. Utóbbi Bárisban és Londonban chemiai letzkéket is veve és Born azzal tisztelte meg, hogy némelly chemiai processzeiben társává választotta.“

Bárótz annyira belemélyedt az aranyesinálás titkának kutatásába, hogy francia nyelven egy alchymiai tárgyú munkát is írt; de ennek kiadatását a cenzúra eltiltotta.

Amint ma a spiritiszta seance-ok, akkor az aranycsinálási próbák voltak divatban a szalonokban. Bécsben, a későbbi fiumei kormányzó, előbb referendárius Pászthorvnál, sokszor mulattak ezen, és mint egy kezeim közt levő régi napló mondja:

„Teleky Sámuel vice-Cancellárius neje, született Bethlen Gróf Asszony által adatott gálaebéden, egy pitzi arany golyóbisotska járt kézről-kézre, mellyet egyik aranytsinálással foglalkozó iffjú Gavallérunk aufführolt. . . .“

II. József császár is egyre hallván beszélni az alchymista kísérletekről, kíváncsi lett rájuk.

Clary hercegné szalonjában ment végbe a *próba*, de balul üthetett ki, mert egyik szemtanú éppen aznap kelt levelében a következőket írja:

„ . . . ugyan tsunya mód felsültek az aranytsinálók, és a' Tsászár még engem is kinevető, miért, hogy a' Miklós ötsém is benne van a *Bundba'* . . .“

Míg azonban a nagytudású Born és Vay Miklós tisztán tudományos célból és inkább üres óráikban, szórakozásból üzték az alchymiót, Bárótz minden idejét annak szentelte.

Kazinczy egyízben meg is kérdezte tőle: mért oly fanatikus híve az aranycsinálás hiábavaló mesteriségének, mire egyik levelében ezeket válaszolta:

„— — Gyógyító kezek alatt lévén egyszer mint

ifjú, orvosom vágyást gerjeszta bennem azon homályt-szerető tudomány megtanulására, melyl értzeket nemesít, és tanítványainak azt ígéri, hogy háromszáz esztendőkre fogja kinyújtani életeknek napjait, sőt ha haláluk után testek összeapríttatik 's nem tudom, mely levben tartatik, őket újólag életre hozza.“

Mint Kazinczy megjegyzi, Báróczy annyira félt a haláltól, hogy társaságában tilos volt a halál nevét említeni s így hihető, hogy fenti vallomása szerint is ez a nagy félelem vetette az alchymia karjaiba.

Egyízben, a bécsi Szent István-templomhoz közel lévő Binz nevű antiquáriushoz sétáltak be a Gárda-palotából, ahol Báróczy lakott. Míg Kazinczy a klasszikusok közt válogatott, Báróczy addig teosophiai munkákat keresett, meg régi alchymista föl jegyzéseket. Turkálva, kezébe akadt egy, a XVI-ik században élt sarlatánnak, a Magyarországon, nevezetesen Besztercebányán is megfordult Teophrastus Paracelsus Bombastus von Hohenheimnak egy aranyosinálási receptje. Mohón olvasta és alig várta, hogy a szelíd, barátjának minden bogara iiánt türelmes és elnéző Kazinczyval közölje.

A csodahatásának mondott recipében az állt, hogy az aranycsinálás okvetlen sikerül, ha az illető adeptus *december 13-án, Luca napjának éjszakáján* pont éjféltizenkét órakor kezd a munkába. Előtte való napon csak kenyeret szabad enni, rá tiszta vizet inni, és a test minden gyönyöreitől szigorúan Tartózkodni.

Az evést illetőleg csak az aggasztotta Baróczyt, hogy miképpen fogja titkolhatni a börtöt, miután, mint Kazinczy írja: „Szállásának egyik szobájában minden estve terítve vala egy asztal hideg sülttel 's honni itallal megrakva, hogy a' *Tbeaterből* kijövő *Gárdok* itt leljenek frissülést 's erszényeiket kíméljék 's a' hol Báróczy maga is velük mulata és falatoza . .

Mint ugyancsak Kazinczytól tudjuk, a dolog mégis sikerült valahogy.

Amikor eljött a titokzatos babonákkal teljes Luca nap, Báróczy azt monda vendégeinek, hogy rosszul

érzi magát és sem egy falatot nem evett, sem egy kortyot nem ivott kenyéren és vízen kívül.

Aztán nyakába vette fekete *kariét*-jét és lement az utcára, mert az is benne volt abban a titkos recipében, hogy éjjel előtt csak egy negyedórával szabad földél alá menni.

Sötét, komor éjszaka volt, de Báróczy mitsem törődött vele. Egész lelkét eltöltötte, hogy végre annyi esztendő meddő kísérletezése után sikerülni fog a dolog. Pont háromnegyed tizenkettőkor ment föl szállására és amikor a közeli templom órája lassú rezgéssel verte el az éjfél, akkor fogott munkához.

De bizony hiába volt a csodaliatásu recept, hiába Lucának babonákkal teljes éjszakája. A jó óbester úr éppen úgy nem jutott a remélt kincshez, mint nem jut az az együgyű pór, aki ilyenkor a keresztúton föllobbanó lidércláng csalóka világa után indul.

Igaz ugyan, hogy pár nap múlva mutogatott Kazinczynak: egy almányi-nagyságú sárga-réznél egyebet, melly fölel holtáig azt állította, hogy az ólom volt, s hogy Luca éjszakáján csinálta, de adeptkedéseivel ő egyebet nem igen nyert. így írja a széphalmi nyelvújító.

Halála előtt rövid idővel, amely 1809-ben, éppen karácsony szombatján következett be, még egyszer írt Kazinczynak s levelében fölkérte, mondaná meg Vay generálisnak, hogy szépen kéreti azokat az alchymiai följegyzéseket, amelyeket a néhai Boriitól kaptak, s amelynek ő — Báróczy — a másolatát elvesztette:

„. . . Ezer meg ezer kedvezéseket az én Vaymhoz és ennek tiszteletes nőjéhez, Adelsheim Johannához és hű Tsókomat nagy reményű férjfigaztatjainak“ — végzi levelét Báróczy, akit életének utolsó napjaiban sem hagyott békében az aranycsinálás titkának szorgalmatos kutatása.

Különben is az alchimista-mánia csak akkor ért véget, amidőn Lavoisier az elemek vegyülésének titkát földerítette. Ettől kezdve a hermetikus tudomány mind-

inkább divatját múlta s ma már senki sem foglalkozik vele többé.

Régi, megfakult írások, régi levelek, naplók őrzik még rejtelseit, de bizony mostanság nem igen akadna komoly ember, aki étlen-szomjan lesné Lea napjának éjszakáját, s teljes hittel állna neki az aranycsinálásnak, mint néhai való jó Báróczy Sándor uram, a magyar nemes testőrző sereg nyalka óbesteré.

A HAJDANI BUDAI REDUT.

Hajdan nagyon híresek voltak a budai „redutbálok“ és szívesen jártak át oda dédapaink mulatni.

Pedig nagy föladat volt ám ez a régi világban. Állóhídról még csak nem is álmodtak, villamosról még kevésbbé, úgy, hogy a bálozók az átkelésnél akárhányszor életüket, tették kockára.

Nevezetes volt már a régi redut arról is, hogy a híres 1790—92-iki *Diétát* ott tartották meg s a magyar nyelv és a magyar színművészet emeléséről ott mondták az első lelkes beszédeket a *Statusok*.

De a legfényesebb napjai talán mégis a nádori udvar idejében voltak a budai redutnak.

1800 február 1-én a redut nagy szálájában hódoltak Alexandra Pawlowna orosz nagyhercegnőnek, József nádor ifjú nejének, akihez Szerdahelyi Gábor püspök intézte az első beszédet.

Ennél a hódolásnál leírhatatlan fényt fejtettek ki: Beleznav Sámuel vice-palatinus, nagy-szigeti Szily József Judex Curiae, Tihanyi Tamás és még többen.

Február 15-én és 18-án is pompás két bál zajlott le a budai redutban, mind a kettő az újonnan összekelt nádori párt tiszteletére.

Erről így szól egy éppen száz esztendő előtt kelt tudósítás:

„A' Nádor Ispányné ő Fő-Hertzege tiszteletére gazdag és fényes éjjeli mulatságot adott a' Budai és Pesti Nemesség. A' redut-szálában a' Fő-Hertzege

pár számára magas ülőhely készülődött, mellyről igen alkalmasán lehetett látni a' vigadozó és válogatott álortzás öltözetekben tisztelkedő gyülekezetét. Különös tiszteletet tettek kiváltképpen tizenhét pár *tsinos Maskarák*, akik közül a' Dámák vad népek módjára, de nagy illendőséggel voltak öltözve 's kezekben egy-egy ágat tartottak. A' Férj fiák lengyel köntösökben öltöztek föl, s az álortzás Párok *n'Waldmädchen* nevezetű tántzos játék módjára tettek erányos fogásokat.“

Annak a kornak az ízléséhez híven, mitologikus tabló következett azután és a *kilenc múzsa*, járult a csodaszép palatinusné és férje elé:

Thalia szólalt meg először:

„Úr és asszony!

Az istenekhez olly Hír-adással érkezett *Maja* fia, hogy *Hymen*, ha valaha, most ugyan egy igen szép szövetséget kötött.“

Thalia után Clio mondotta:

„Apollo intett a maga sugáros fejével és mi tüstént odahagytuk az Olympust, hogy inneplenénk ezt a szövetséget.“

A múzsák aztán mély tisztelettel följánlották ajándékaikat. Magyar, francia, latin, orosz és német nyelven írt versezetek voltak ezek, sárga-, zöld-, kék-, rózs- és violaszínű papirosra nyomtatva.

A *múzsák tiszteletét* Schedius Lajos, a' *pesti I'niversitúson Aesthetikát tanító Professor* szerzetté, akit különösen Teleki Lászlóné Rótlí Johanna úraszony ajánlott a nádori pár figyelmébe. A verseket Virág Benedek s néhány dilettáns *poétás-ember* írta.

Virág Benedeknek

Kél a' szerentsés Hajnal, örüllyetek!

Arany hajának fürtjei fénylenek

'S a hosszas Éj sűrű homályát

Ki veri győzedelem világa —

kezdetű verse később a „*Magyar Minerva*“ -ban is megjelent.

Még fényesebb volt a február 18-ikán Pestmegye Rendei által adott bál.

Egy egykorú tudósítás következőleg emlékezik erről a nevezetes mulatságról..

„Mind fel gyülekeztek a' Fő-Uraságok a' ragyogó fényességű Szálába. A' Pest Vármegyei Nemesség közül 16 Pár Személyek régi német Nemes Vitéz Férjfiák 's Vitéz Asszonyok módjára öltözködve, lándzsákkal és tziperes paizsokkal. Az emelkedett helyen ülő Palatinusnéhoz járultak, aztán négy Énekesek énekléshez fogtak, elénekelvén a' „*Schlangenfest von Zagora*“ nevezetű Énekes-játékból az így kezdődő Dalt:

Was helfen Zepter, Reich —
und Krone!

Később tizenkét nyalka Forma-ruhás Nemes Ifjak verbunkost jártak, és magános remeket is adtak a' magyar tántzból. Tizenkét órakor gazdag vatsora volt. Pest Vármegye Rendei állították ki és az asztaloknál Gosztonyi fő-Bíró volt a' gazda.“

A tízes és húszas években is látogatottak voltak még a budai redut-bálok.

Hogy mennyi veszélylyel járt azonban az átkeles, mutatja egy 1834-ből való, kezemben levő napló, amely a január 30-iki budai redut-bálról emlékezik.

„-----süvöltve dúlt este az éjszaki szél, mintegy diadallal csapkodván a fölzavart Duna hullámain. S Buda és Pest éji lámpái, mint ragyogó asszonyi homlokdísz, ezernyi fénypontokként csillámlottak a két városnak egymásnak szemközt néző parti épületein; végre révészladikunk megtelve budai bálba menő pestiekkel, recsegve megindult, s azonnal a küzdő habok lapdájává lön. A metsző szél ellen *felleghajtóinkba* burkolva magunkat, szívszakadva vágyódtunk ki a budai partra.“
Aztán elmondja, hogy az épület tág udvara fényt lövelt, a nagy lépcsőkön magyar gránátosok, vereshajtókás egyenruháikban, tornyosodott szőrös süvegeikkel álltak őrt. A terem zsúfolva volt krisztinavárosi sugár, szőke és rácvárosi zömök, barna szépekkal, amíg a *vár* a haute volé-t szolgáltatta. *Lanner* keringőit játszották leginkább és különösen divatos volt a *Frohsinn*-keringő. Nagyszerű mulatságot rendezett február 12-én a dús-

gazdag *Kraker* Fridrik budai patrícius, aki az egész redutot kibérelte és a farsang zárójául majdnem az egész város intelligenciáját megvendégelte.

HÚSVÉT A TÁBLABÍRÓI VILÁGBAN.

Ünnepi hangulat környékez és amíg elnézem a cukrászok kirakatában hivalkodó piros tojásokat, régi gyermekkori húsvétok jutnak eszembe.

Nagyszombaton volt rendesen a kalácssütés, ami az öreganyám személyes felügyelete alatt ment végbe. A mákot rendesen Czirkosné törte, nagyanyámnak a kedvenc *bébfler*-je, a kemencét pedig senki úgy nem tudta invére fűteni, mint a hosszú Samu.

Amikor a zsidók húsvétja összeesett a mienkkel, olyankor tömérdek pászkát is hoztak ajándékba. Mi mindig jó barátságot tartottunk velök és nem esett rossz szó közöttünk. Legszebb, a fehér gyolcsnál is fehérebb volt a Goldorné pászkája. Ő már maga is földesasszony volt, megadta a módját. Ezt rendesen kávéba ette a nagyanyám, a többiből meg én majszoltam egész nap, várván, hogy kisül a kalács.

De micsoda remek példányok is voltak azok, amikor barna-pirosan, tiszta papirosra helyezve kitétték őket hűlni a nagy, üveges folyosóra. Kis galamb, meg nyulacska is volt köztük, olvan vidám, hosszú fiilecskével, hogy csupa multság volt őket nézni.

Az ünnep első napján aztán tisztára fölsöpörték az udvart, a férficselédek magukra vették az ünneplő *mánál it*, a leányok — akármilyen hűvös volt is — a fehérés *vizitkét* és kergette őket a nagyanyám a templomba.

Mintha most is hallanám, hogy harangoz be a ferdeszáju Hende Ambrus és látom a padok közt magas alakját az öreg tiszteletes úrnak, amint palástját karjára vetve lépeget föl a fehérre meszelt, egyszerű katédrába és kezdi minden cikornya nélkül, hogy: „*A mi segedelmünk jöjjön el az Úrtól . .*

Hát még minők voltak azok a sátoros ünnepek, amelyek a nagymama leánykorában estek, amiket ő minden ünnepi alkalommal emlegetett.

Azokban az időkben volt az, amikor még nem volt annyi társadalmi érintkezési pont, mint napjainkban s különösen a vidéken lakó nemesség volt meglehetősen elszigetelve.

Természetes, hogy minden alkalmat megragadtak mulatságos összejövetelek tartására és ebből származott a Magyarországot oly tipikussá tett titulus bibendi.

Olyan formán voltak vele, mint a baranyai paraszt, aki úgymond: Kendert tilólt-unk: bál, szapultunk: bál, nagy takarítás volt: bál — és így tovább.

Több idejük is volt a mulatásra, eszem-iszomra azoknak a lassabban élő embereknek és a patriarkális tajtékpipa mellett nem siettek úgy dédapáink, mint a századvég ideges gyermekei, a századvég szimbólumával, a pillanat alatt elfiistölgő cigarettával szájukban.

Lakodalmak, névnapok mind hét országra szóló nagy dáridóval jártak és három-négy vármegye fiatal-sága adott egymásnak olyankor találkozt.

Természetesen az egyházi ünnepeket is jobban megülték, mint napjainkban, mert egy-egy ilyen ünnep is kiváló alkalmat adott a murizásra.

Nagyban megülték a húsvétot Bónis Sámuel szabolcsmegyei alispán házánál, aki a húszas évek derekán messze földön híres nyílt házat tartott.

Bónis Sámuel úgy maga, mint neje vargyasi Dániel Borbála, rendkívül kiterjedt rokonsággal bírtak s a Bónis-háznál tartatni szokott Sámuel- és Borbála-napok az egész országból gyűjtöttek vendéget Nagy faluba.

Derék, termetes épület volt a Bónisék nagyfalui kúriája, őszinte, becsületes, kőből rakott tömör falakkal, az ablakokat pedig vasrózsákkal ellátott, kiülő rácsok díszítették.

Az ablakok mögött dupla muskátli, rezeda és mályva illatozott, de minden virágnál ékesebb volt *Zsenet kisasszony*, az alispán tizenöt esztendőös unoka-

húga, akiért még a messze Biharból is eljöttek a gaval-
lérok.

A háziúr fiai, Samu és Barnabás, már jurátusok
voltak és a híres Kövy uramat hallgatva Sárospatakon,
ilyen sátoros ünnepek alatt kerültek csak haza.

Rendesen még néhány pajtást is hoztak maguk-
kal és kocsi kocsi után kanyarodott be a kúria *kapu*
nélkül való udvarára.

Soldos Feri, Jászai Pali meg Patay Jancsi vol-
tak a legkedvesebb cimborák. És eljött Bernáth Gazsi,
aki úgy kapaszkodott föl vendégnek valamelyik úrfi
kocsijára és aki már akkor kedvence volt férfinak,
asszonynak egyaránt.

Mert Gazsi nélkülözhetetlen volt úri rokonfami-
liáknál ilyen ünnepi alkalmakkor.

Ő köszöntötte föl versben a ház urát, ő rajzolta
a legszebb hímzési mintákat a kisasszonyoknak és senki
sem tudott az emlékkönyvekbe ékebben pingálni egy
legyet, meg egy *nefelejtsbokrot*, a két rajzolat közé
pedig ritka szép írásával oda kanyarította a *boldog*
szót.

A huszas évek naiv kisasszonyai azt úgy olvasták,
hogy: *Légy boldog és el ne felejts . . .* amint olvashat-
juk mi is nagyanyáink gonddal őrzött „*Stammbuch*“-
jában.

Jászai Pali meg arról volt híres, hogy messze
földön senki sem tud úgy *hímes tojást* vakarni, mint ő.

Mert akkor nem volt ám még bársonyos tojás,
selymes tojás, majolikatojás, szivarozó és bicikliző
húsvéti nyulacska. Ha a gavallér *füllel* bekötött üveg-
buty kosából rózsavízzel végigöntötte imádotija arcoc-
káját, a hölgy szemérmes pirulással, otthon börsöny-
nyel meg álkörmössel megfestett piros tojást adott a
szeladonnak. A tojásra rendesen átnyilazott szívet,
vagy sírhantra boruló szomorú fűzfát vakartak. Ezt
nagyon szerették szentimentális kedélyű leányok, akik
a kerti barackfák árnyában Kisfaludy uram *Gyula*
szerelemé-t és Dugonics *Etelkája*-ját olvasták.

Jászai Pali mester volt a hímestojás vakarásban

és ékes, allegorikus rajzokban egész szerelmi regényeket rávakart egy-egy ilyen tojásra. Némelyiken verses ajánlás is volt, így a házikisasszonynak egy különösen szépen festett tojásra a következőket vakarta föl:

A 'rény legyen vezéred
Az élet útjain,
'S nem merülendesz el soha
A' veszély habjain.

Különben abban az időben a legkomolyabb emberek is följánlottak ilyen verses húsvéti tojásokat és egy alkalommal maga Kövy, a tudós professzor is adott egy ilyet Vay Lilának, amelyre a következő sorokat karcolta:

Nézz tükörbe, ott egy rózsza —
De a rózsza virágánál
Sokkal szebb az originál . . .

A húsvéti ünnepek második napján rendesen nagy bált adtak Bénisék.

Napokkal előbb súroltak, takarítottak, szabtak, varrtak és az alispán valamelyik patvaristájával jó előre megüzentette Bokának Debrecenbe, hogy sehova ne igyekezzék húsvétra, mert Nagyfaluban bál lesz.

Évről-évre tudta ezt Boka, el sem Ígérkezett volna máshová a fél világért sem húsvétra, de azért mégis megtartotta a tempót és mindig megvárta, hogy a tekintetes alispán úr tudtára adassa.

A konyhában hetekkel előre készült a sok mindeféle jó és a sütemény és a tortafélék készítésére a híres miskolci olasz cukrász két segéde tanította a fehér népséget.

A levelen sültet, meg a dorongos fánkot az óriási nyílt tűzhelyen Dobóné vezetése alatt négy-négy bére-asszony nyújtotta, illetve forgatta és a sok törő megvágó szerszámmal csináltak a szolgálók olyan lármát, hogy ha ma hallja valaki, okvetlenül wagneristáknak tartja őket.

Dobóné, Szabolcs vármegyének akkor leghíresebb főzőasszonya pedig a drága *marcafánkot* csinálta, köz-

ben a *sárga csizmás Miska* régi inzurekcionális nótát dúdolta, amely régi leányságára emlékeztette..

A tánctermet is „stand-ba hozta a morva kertész, és fenyőgalyakkal díszítették a kopár, meszelt falakat, amelyekre itt-ott apró deszkadarabokat szegeztek. A deszkadarabok szépen be voltak vonva piros, fehér meg zöld *tülángleval* és aranyfüstös papírba burkolt, kivájt krumplikba, otthon mártott faggyúgyertyák meredeztek.

A táncterem maga nem volt más, mint a Bóni-sék óriási *granáriumja*, amely padlózva volt és ötszáz ember fért el benne, úgy, hogy ebben tartották rendszeren a nagy, restoracionális ebédeket is.

A cigányok számára deszkából készült pódiumot hevenyésztek a granárium egyik sarkába, a másik rész pedig el volt rekesztve, nagy, fehér mull „*firhangok*“-kai — ha esetleg valamelyik hölgy toalettjén kell majd igazítani.

Az ünnep tulajdonképpen már szerdán kezdődött, mert ekkor jöttek meg a jurátusok Patakról.

Mudránv Pepi pedig, a szomszéd rakamazi birtokos leánya, már napokkal előre ott. szorgoskodott a varróasztál körül, segítve Zsánét kisasszonynak.

A jurátusok aztán hoztak új nótákat meg verseket, amelyek mind naivak voltak.

Husvét első napján az alispán egész háza népével templomba ment, délután pedig, miután az ebéd összeért a vacsorával, az öreg urak meghányták-vetették a pozsonyi *diétán* történeteket, az asszonyok beszéltek főzésről, házi dolgokról, a fiatalság pedig ki a kertbe és játszott ártatlan társasjátékokat, mint voltak a „kint a bárány, bent a farkas“, a „Lengyelországi László király“ és a „kútba estem“.

A *kútba estem*-nél meg kellett mondani, ki húzza ki és hány öltre esett az illető.

Az öl egy csók volt. Ahány öl mélyen esett be a kihúzandó, annyi csókot adott neki az, aki kihúzta.

A régi világban majdnem minden nemes kisasszonynak megvolt a maga vőlegénye, aki miután

hazakerült, a patváriáról, vagy megyei tisztviselő lett ad honores, vagy beült *ősi joggal* az ősi birtokba és elvette a választottat.

Potyára nem igen huzatta ki magát egy magyar leány se a kútból.

Azon a *régi Magyarországon* azok a *régi* nemes urak és leányok nagyon komolyan vették a szerelmet, az adott szó szentségét.

A flirtnek híre sem volt, a francia dekadens poétákat nem olvasták és nem lesték mohón a pikáns darabok premierjét,

A *Theatrumba* lelkesedni és tanulni jártak és évek múlva is emlegették, micsoda szépen énekelt Déryné a *Béla futása*-ban, amikor Miskolcon Reviczky Adámot installálták főispánnak.

Mint Bóniséknál, olyanformán folyt le a húsvét minden kúriában és még kedden este is javába szólt a hegedű és járták a nagy mazúrt, az akkori idők kedves táncát.

Pesten és Budán, ahol a húszas meg a harmincas években jobbadéra purgerek laktak, szinte vígan voltak az ünnep tiszteletére.

Légii íresebb volt a húsvét másodnapján a gellért-hegyi búcsú. Aki csak bírta magát, Budára ment ezen a napon. Harmincezer ember is tanyázott itt a *csillagrizsgál ó-torony* aljában, mind megannyi tarisznyából ebédelve.

Korcsmának híre sem volt a kopasz, árnyéktalan helyen és a bort csobolyókban, nagy fáradtsággal szállították föl maguk a kirándulók, kalácsot, pecsenyét óriási kosarakban vitt föl a *mailer* és — ha iparosé volt a család — a szatyor cipelésének tisztsége mindig a legfiatalabb inasgyerekre maradt.

Zenei élvezetekben nem volt hiány. Temérdek verklis, vak gitáros, rác tamburás ment föl a hegyre a búcsú alkalmatosságával, de a legkedveltebb mégis a sváb trombitások voltak.

Ezeknek a muzsikája mellett táncolták legjobb ízűn a *lángaus*-t amelyekben néha a dikasztériumok

nyalka hivatalnok urai is megforgatták a ferencvárosi *maderli*-kat.

Szellemi élvezetből vajmi kevés jutott, hatvan-hetven esztendőnek előtte. A mai Gizella-téren létezett nagy német színház volt majdnem az egyedüli műzsateplom. A húszas évek vége felé Raymond *A paraszt mint milliomos* című darabja csinált telt házakat és ez volt többnyire az ünnepi darab is.

Amikor kicsillagosodott az ég és a gavallérok százgallérú, a la Kaunitz-köpönyegjűkben igyekeztek vacsorázni a *Hét választó* felé, halkán zendült ajkukon az *Ifjúság* egyik ismert kupléja.

Vége lett aztán akkor is húsvét szép ünnepének, hogy beléveszve a szürke hétköznapiokba, csupán emlékezete maradjon meg.

RÉGI SZÁZADFORDULÓK.

A német császár kimondotta, hogy az új század kezdődjék az Úrnak 1900-ik esztendőjében. Példáját követte az ősz főpap Rómában, aki szintén elrendelte, hogy a ránk következő újév napján kezdődjék az új *seculum*.

De amíg az a két hatalmas szózat el nem hangzott, addig eleget folyt a vitatkozás: 1900-ban vagy 1901-ben kezdődjék-e hát a XX. század. És még most is vannak, akik csökönnyösen ragaszkodnak az utóbbihoz.

Semmi új sincs a nap alatt. Már Piso annaleseiben megtaláljuk, hogy „*az emberek nem tudják, mikor van vége egy századnak!*“ Ez pedig Krisztus születése előtt 159 évvel íratott.

Nevezetes egy 1600-ból maradt emlékérem, amelyre ezt vésték: „Csodák-csodája, ezerhatszázban nem tudják az emberek, melyik században élnek

A múlt század utolsó esztendejében pedig a németországi Weimarban valósággal két ellenséges tábor keletkezett, amelyik elkeseredetten harcolt 1800

január 1-ső, illetve 1801 január 1-ső mellett. Göthe és Schiller, a két nagy német költő is az 1800-asokhoz tartoztak és éppen azért sajtószertű, hogy Schiller mégis 1801 januárius elsején írott levelében kívánt minden jót az *új századra* kiadójának, a híres Cottának.

A Bécsben megjelenő, magyar nyelven nyomtatott lapok is foglalkoztak a század kezdetének fontos kérdésével. Így a Decsy Sámuel és Pántzél Dániel *Magyar Kurír*-ja 1799 december végén megjelent utolsó *árkusában* a következőket írja:

„A' jövő 1880 esztendő eleivel kezdődik az új század, vagy az 1801-edikivel? Ezt a kérdést sokan kezdték mostanában forgatni 's fejtegetni. Hogy 1801 lesz a 19-dik század kezdő esztendeje, illy rövideden mutatta meg Stadei Prédikátor Beckstein, „Ha fel veszünk egy tizedet: nem a' 9-ik, de a' 10-dik szám által telyesedik az. Nem egytől fogva 9-ig\ hanem 1-től fogva 10-ig bérekesztvc kell számlálni, liogv telyék ki egy tized: 11-től húszig van a másik tized: következésképpen nem az 1800-al, hanem 1801-el kezdünk mi új Seculumot.“ Pántzél a saját véleményét azonban nem fűzi hozzá, s tekintettel az akkori háborús időkre, így végzi az árkust: „Boldog és szerentsés új esztendőt éhasznos 's ditsőséges békességet kívánok a' két Magyar Hazának.

Az 1800 január 3-án, vagyis „kis karátsony havának 3-dik napján“ kelt árkust következőleg vezeti be a *Magyar Kurír*:

„Valyon ez a bé-állott 1800-dik esztendő az új Század-na-k, / . / . a 19-diknek kezdője-é. vagy pedig a' 18-dik Seculumnak bé-fejező esztendője? Minthogy ez a kérdés nagyon fenforgóvá leve, a' mint említettük már a' múlt. Postán is, tehát *Kotzebue* egy kis Teátromi játék írására vett abból alkalmatosságot s munkáját „Új Század“nak (Das neue Jahrhundert) nevezte. Ez a' darab az 1799-dik esztendőnek utolsó, és az 1800-dikmik első estvéjén el is játszódott már itt, 's mellvben a' Teatristák színt úgy vetélkednek egymással az említett kérdéstről, valamint a' nagy Teátronion, a' világ Piatzán.

jádzó Emberek. Bizonyos azonban, hogy az 1800-dik Esztendő még a 18-dik Századhoz tartozik, minthogy valamint minden más számlálható tárgyakat az eggy számon kezdünk el számlálni: úgy tehát a 10-dik Század számlálásainál is úgy kell kezdeni . . .“

Az „*Elegyes Tudósítások*“-ban azt is megemlíti a „Magyar Kurír“, hogy az *újévi gratulációra* a gárdát Kszterházv Miklós vezette — de a gratulációban *semmi új Seculu mról említés nem tétetett*.

Révay Miklós, a tudós költő is foglalkozott az új század kérdésével. Mutatja ezt egy 1800 december 5-én kelt, és Paitner Mihályhoz intézett levele, amely máig megvan a Benedek-rendiek pannonhalmi levéltárában.. Révay így magyarázgatja a század kezdetét „Nemde egyszáz Forint Százzal teljesedik?

És még a Századik hozzá nem tévődik.

Nem lesz az Száz Forint! Szint így végső napján

E' századnak leszünk a' Század határján.“

Felelet:

„Olvass vissza Százat, az első forintig

Rák módra hátrálván egész az elsőig:

Nemde nem lesz az száz, első Forint nélkül?

Alert ez, mint utolsó, szintén bele kerül?

Amint ott tsonóba kötvén Száz Forintot,

Mindenik egyaránt teszi a' Századot,

Akárt egytől kezdvén, olvasod a* Százig,

Akár száztól kezdvén, olvasod elsőig;

Úgy már első napja Század esztendőnek,

Valóságos száma új Század üdőnek!

Azért első napja Januáriusnak,

Első napja is volt az újultt Századnak,

Melly nélkül az Uj Száz Soha Száz nem lenne

S utolsó napjával a' Század nem telne.*

Magánkörökben, mulatságokon, levelekben is beszéd vita tárgya volt 1799-ben: 1800-e vagy 1801 a kezdődő század?

Felsőbüki Nagy József personális 1799 Karácsony-havában nagy ülést hívott egybe, megbeszélni, hogyan fogadják az ifjú palatinust, aki éppen 1800 elején hozta haza első feleségét, Alexandra Pavlovna orosz nagyhercegnőt.

Kecskemét, Kőrös és Cegléd városok deputátusai is eljöttek, s a leendő pestmegyei díszbandérium vezetője, Károlyi József gróf, nagy ebédet adott a nemes uraknak.

Ezen az ebéden Cegléd küldötte, Szabó főszolgabíró úgy összeszólalkozott egyik banderista-jelölttel, hogy lemenva a grófi palotából, „*majdnem beszakajtották egymásnak a fejét.*“

A két nemes úr csak azon veszett össze, hogy Szabó 1800-ra, a másik pedig 1801-re mondotta a század kezdetét.

Hogy a nádor januárius elsejére még nem érkezett Budára, a váriakban a szokásos gratuláció elinaradt.

De mint egy egykori föl jegyzés mondja, az iirményi országbírónál tisztelkedők közül többen tettek szót: „új századról“

Több pesti és budai vendéglős is óriási murival ülte meg 1799-nek a Sylvesterét, valamint a híres *Keni' uitzer-kávéhú*z is a Punaparton.

A kávéház előtt, *szurok-koszontk* égtek, bent zászlókkal, aranyos, ezüstös papirossal volt minden ékesítve s a törzsvendégek 1799 Sylvester estjétől 1800 január 1-sejéig mindent ingyen kaptak.

Nagy multság volt a váci-utcai „Hétválasztó-fejedelem“-nél is. Pont éjfélkor egy *tülúnglé*-ből és színes papirosból formált Fortuna jelent meg a billiard felett, kezében szalaggal, melyen nagy, aranyos betűkkel ragyogott ki:

PROSIT NEUJAHR!

!! 1800!!

Német volt a jó kívánsága, német a multsága még a száz esztendő előtti Pestnek. Sylvester estjén muzsikások is jártak az utcákon, azok a zajos, lármás zenekarok, melyeket egészen a húszas évekig *török muzsikának* neveztek nálunk, meg hárfás leányok, akik

ugyancsak német nótákat, szentimentális románcokat, vagy hajmeresztő balladákat énekeltek. Abban az időben még nem karácsonykor, de újévkor volt divat ajándékot adni. A fiatal emberek ismerős kisasszonyoknak többnyire *román*-okat, emlékkönyveket, Almanach-okat vittek.

Divatos volt 1800-ban a bécsi „*Kalender der Liebe*.” Valamint ajándékozták nagyon a *Lichtschirm*-eket, úgynevezett árnyéktartókat. *Löschenkohl*, aki efféle portékát árult, egyik hirdetésében a következőt tette közzé: „A legújabb mesterséges tántzokból való játékok, hogy ekképen az is a' ki valamely musica szerzőságon jádzik, követhesse a' teátrumon tántzoló férfi és asszony személyeket. Ebben olly fiók-ládátskák is vágyanak készítve, a' mellyekbe a' kalendáriumot, és egyéb új Esztendői Ajándékokat bé lehet tenni.” Hogy pedig a szilveszteri puncs divatozott 1790-ben is, az árjegyzék következő *punctum*-ja mutatja. „Olyatén talpatlan poharak, a' mellyekből régi szokás szerint Hazánk szerentséjéért és kedves barátnőink Egészségekért ihatunk.”

Talán már a b. u. é. k. is kezdeti már kísérteni, mert Löschenkohl így végezi hirdetését: „Visita-Biléták, külömb-külobm-féle Árúak.” . . .

FŐÚRI VADÁSZAT BETLÉREN.

Fényes vadásztársaságot lát magánál évről-év re Andrassy Géza gróf, görnörmegyei betléri kastélyában, amely ez idő szerint az ország egyik legszebb főúri otthona.

A kétemeletes kastély kimagaslik a vidék fölött és a főbejárat oldalán ágyúk állnak, amelyek Bebek Györgynek nevét és címerét viselik; 1547-iki évszámmal. Azok közül az ágyúk közül valók, melyek nagy szerepet játszottak a Rákóczi-féle szabadságharcban, s egy kémikus félreértést is idéztek elő az ötvenes években.

Albrecht királyi herceg, mint az ország kormány-

zója szemlét tartott a felvidéki megyék fölött és elment Gömörbe is. A rozsnyói *Bezirkerek* mentől nagyobb fényt akarva kifejteni, a kormányzó fogadtatása alkalmából, megszólaltatták a híres Bebek-féle csatakigyókat is. Az ágyúk olyan pokoli lármával dörögtek, hogy a királyi herceg meglepetten kérdezte a Bezirks-Vorstandtól:

— Hát még most sincsenek leigázva a gömöri lázadók?

Megmagyarázta aztán a Bezirker Albrecht királyi, hercegnek, hogy ezek az ágyúk Andrassy grófok híres ágyúi, amelyek csak nem régen kaptak passierscheint Bécsből. Később Andrassy Manó gróf, tréfából leányai nevére keresztelte el az ágyúkat. Utoljára a nyolcvanas-években szólalt meg öblös hangjuk, mikor Milán szerb király volt Andrassy Manó gróf vadászvendége. Nagy kedvteléssel nézte, hogy sütik el tüzesített vasostorral a bronzkolosszusokat.

Történelmi emlékek különben nincsenek a modern fényvel és pompával berendezett termekben, ahol a család dicső múltját, Serédy Zsófia, a híres szép Csáky Valpurga, Szápárv Etelka és még régebbi ősanyák és ősök arcásai juttatják eszünkbe.

Itt van Andrassy István, a *Nagyságos fejedelem* híve, akinek II. Rákóczi Ferenc, mikor el kellett hagynia a hazát, emlékebe hagyta a kardját, citromfából faragott sétapálcáját, de még azt a drága szőnyegét is, melyet egyik szép Szirmayné hímezett.

Ott van Andrassy József, korának egyik legszebb embere, a művészetek és az irodalom lelkes pártfogója, Andrassy Leopold, aki Voltaire eszméitől áthatva, sohasem járt ugyan templomba, de azért nagyon sok jót tett és a rozsnyói ferencrendi barátokat is részesítette adóhiányaiban. Igazi példányképe volt a múlt század végén élt *aufkäristának*, aki a vallás külsőségeire nem adott, de annál inkább szem előtt tartott az igazán humanitárius cselekedetek gyakorlását. A kiváló férfiú 1824-ben halt meg, kikötve azt, hogy ne kriptába, hanem az anyaföldbe temessék. Utolsó óhaja teljesült is, és teste

ott pihen a betléri parkban, egy általa ültetett remek fenyves-ligetben, ahol sírját egy koporsó alakú vörösmárványkő jelzi, végakaratahoz híven, minden fölírás nélkül.

Rendkívül érdekes még Betlérén a kastélytól délkeletbe eső bosnyák kávéház, melyet Andrássy Gyula, a lángeszű külügyminiszter utasítása szerint, az okkupáció után építettek. Alakja különleges és eredeti, teljesen megfelelő azoknak a régi, mohamedán kávéházaknak, ami-nőket, ma már csak Bosznia belsejében találunk. Terraszáról nagyon messzire el lehet látni, északi falazatába pedig sírkövek vannak illesztve.

Az épület belsejében két nagy terem van. Mikor még Andrássy Manó és Gyula grófok éltek, a vendégeknek itt valódi török kávéfőzött egy böbugyogójú, komoly szemöldökű bosnyák legény, most azonban inkább múzeumszerű benyomást tesz a két terem, mert Jel ve van kínai és japáni tárgyakkal, buddhista bálványokkal és pogány templomi edényekkel.

A betléri vadászat kedvelt mulatsága volt a feledhetetlen nagy államférfinak, Andrássy grófnak. Kiváló vadász volt, de akárhányszor fegyver nélkül, csak botal kezében indult neki és egész kedvteléssel járta be a gyönyörű vidék vadregényes erdőit és rengetegeit.

Egy ilyen alkalommal csak útközben vette észre, hogy nem hozott botot. Kivett hát lodenzekéje zsebéből görbényelű kertészkest és egy jókora, görcsös ágat levágva, pompás botot faragott magának. Maurer dr. ki sérte éppen, Andrássy Manó grófnak régi kedves és bizalmas embere. Mikor visszaértek a betléri kastélyba, odaadta Gyula gróf a botot Maurernek.

— Ki tudja, lát-e többet, vagy soha, tegye el emlékül doktorkám!

Akkor történt ez, mikor Andrássy Gyula már nagyon beteges volt és csakugyan nem is látta többé a doktor, aki ezt a botját még jobban őrzi, mint ritka szép szivargyűjteményét, ami pedig valóságos unikum.

Vadászatok után az estéket mindig kedélyes társalgás fűszerezte, még Manó gróf idejében is. A kan-

dalló pattogó tűzénél keresetlen és mégis oly lebilincselő modorában mondott el érdekesnél-érdekesebb epizódokat eseményekkel dús életéből Andrassy Gyula és azonfelül bő anyagot szolgáltatott a társalgásra a vadászskalandók.

Rendesen nagyokat nevettek annak a rovására, aki ügyetlenül, vagy éppen gyáván viselkedett a rőt-bundájú mackóval szemben. Az ilyeneket kiverselték és karikatúrát rajzoltak rólok. Egyik vadásztársaság ebédlőjében most is függ egy nagy, nyulat ábrázoló kép, amelynek feje egy máig is élő főúr arcvonásait mutatja. A derék úr, egy a kálvária-hegy alatt tartott cserkészlet alkalmával úgy megijedt a medvétől, hogy nemcsak a puska esett ki a kezéből, de állítólag még a kalapját is lekapta és *jó napot* köszönt a mackónak.

Az Andrassyaknál különben valóságos öröklött hajlam a karikatúrarajzolás. Már Manó gróf atyja, Andrassy Károly is ösmeretes volt erről a tulajdonságáról s Betlénen, Andrassy Géza gróf hálószobájában látható a híres liberális főúr torzképe, amely a hajdani gömörmezei *pecsovicso*k-at ábrázolja megkapó közvetlenséggel. Manó gróf karikatúrái igazi remekművek voltak, de ugyesen rajzol torzképet Géza gróf is. Kivált vadászatok alkalmával nyílik bő tere fürge ónjának, számos jelenetet megörökít ilyenkor, — de talán egyik legsikerültebb karikatúrája mégis az, amely Andrassy Gyula grófot, a *Ducit* ábrázolja, amint rozsnói képviselőjelölt korában, hálóingben áll ágya előtt, s a nagy külügyérnek hisztorikummá lett kézmozdulatával, egyik kezével fejbúbjához nyúl, a másikban pedig egy rof hosszú papírról olvas; az aláírás: *Duci pro gramm-beszédet tanul*.

Nagy divatban van vadászatok után a *vitézi torna* is. Ez nem áll egyébből, minthogy az urak more patrio neki gyürkőznek és birkóznak egymással. Az a boldog ilyenkor, aki a másikat földhöz teremtheti, még pedig olyan istenigazában, hogy néha a selyeming is ott marad a főúri Robinettik kezében.

Természetes, hogy ezeket a dolgokat már a háló-

szobákba vonulva és inkább csak a legény-emberek tesszik, de jól esik róluk megemlékezni, mert éppen ez a Betlérien divatos virtuskodás mutatja, mennyire magyarok minden ízükben az Andrásyak.

Erényeiben, szokásaiban, de talán még jelentéktelen hibáiban is, — minő a hirtelen harag, a túlságos egyenesség — egészen magyar e főúri család minden tagja. Magyaros az élet, magyarosok a szokások a betléri kastélyban, amelyet régi, ódon formájából, aminő volt még Andrásy Leopold gróf idejében, Manó gróf átalakíttatott és hozott mostani fényére.

Andrásy Manó grófról számtalan jóízű adoma van elterjedve. Ha a vándort a feledhetetlenül szép Gömörmegebe, az Andrásy grófok vendégszerető* betléri otthonába vezeti jó sorsa, van mit hallgatnia azokból és mindegyik külön és egyenkint mutatja, hogy micsoda őstípus volt Manó gróf. Az adomák tengeréből csak úgy tollhegyre veszek itt kettőt, amelyek közül az első talán a legjellemzőbb. Andrásy Manó gróf igazi puritán természet volt. Sohasem kapkodott külső fény, rendjel vagy eféle kitüntetés után. Neje — nőknél érthető és könnyen megbocsátható gyöngeségtől — már inkább örült az ilyesminek és többször bízta a férjét, hogy tegyen lépést a valóságos belső titkos tanácsosi rangért, amivel a *kegyelmes* cím jár.

Manó grófnak egy fél szó is elég lett volna: Gyula öcsese akkor mindenható volt az'udvarnál és *fent* szinte lesték, hogy mivel szerezhethének neki mentői több örömet.

De Andrásy Manó még csak hallani sem akart ilyesmiről. Hogy, hogy nem történt a dolog, egy szép napon mégis megkapta a valóságos belső titkos tanácsosi kinevezést. Barátai, tisztelői, alkalmazottai egyremásra gratuláltak, úgy, hogy az ilyen ceremóniákat egyáltalában nem kedvelő gróf már kezdte is unni a dolgot.

Hogy megszabaduljon a sok beszéd-től, amelyet, különösen nem szenvedhetett, hazament szétnézni Betlérre. Amint megérkezett és lakosztályában egy kissé-

összeszedte magát, hát egyszerre csak alázatos lábsuro-lásokat, tiszteletteljes köhécselést hall ajtaja előtt, kis vártatva pedig szerény kopogást.

— *Bújj be,* — kiáltott ki Andrássy Manó mérge-sen, mert már boszantotta, hogy még itt sem hagyják békébe.

Nyílik az ajtó és élén a majordomuszszal, meg-jelen az egész kastélybeli cselédség. A majordomusz, kezében egy irtózatos bokkrétával, nagyot köszörülve torkán, imigyen kezdé:

— Nagyméltóságú gróf, kegyelmes urunk . . . Tovább azonban nem folytathatta a *valóságos belső tit-kos tanácsos úrnak* szánt gratulációt, mert Manó villámcsapásszerű hirtelenséggel vágva az asztalra, olyat mondott, hogy a majordomusz ijedtében elejtette a bokkrétát, a háttérben szorongó komornak, kulcsárnék és kézileányok meg irtózatos sivalkodással úgy elsza-ladtak, mintha csak söprűvel kergették volna őket.

A második anekdota szerint Manó gróf egyízbeu úgy érkezett a vasúti állomásra, hogy nem sürgönyö-zött kocsiért. Szakadt az eső. Irmagul sem volt fuvaros a pályaházban, csak egy ócska vasat, vagy mit szállító jössz fakó szekér egy girhes lóval támaszkodott inkább, mint állt a kerítés mellett.

A szegényes jármű mellett egy zsidó állt, hosszú kabátban, halántékai körül gyaluforgácsszerű fürtök-kei. Andrássy Manó odament a szegényes alkalmatos-sághoz s aztán megkérdezte a gazdáját, mennyiért vinné el a kastélyba.

Jó messze volt az állomástól, öt forintot kért a zsidó és Andrássy, aki nem akart az esőben ácsorogni, nem is alkudozott vele.

Útközben aztán a kocsis meg a vendég elkezdtek beszélgetni. A zsidó megkérdezte, hogy vájjon üzleti dologba megy-e a *kegyelmes úrhoz*.

Manó gróftot nagyon mulattatta, hogy fuvarosa nem ösmeri és ráhagyva a dolgot, kíváncsiságot szín-elve, kérdezte, milyen ember is hát üzletben az as Andrássy Manó?

— Ó! — bizonykodott a zsidó — pompásan érte az üzletet! Azt ugyan be nem csapja senki, mert száz zsidón meg örményen is túltesz!

A Boti éren tanyázó vadásztársaság többnyire a *Szád vár* és környékén fekvő erdőségekben vadászik, de kedvelt kiránduló hely *Szidom* is, amely vadásztanya a Rozsnyóról Iglóra vezető állami útnak a baloldalán, a *Pozsálló* hegylánc folytatását képező begyén van.

A vadászkastély valóságos kis tündérlak, amely a magányos vadonban meglep japáni házakra emlékeztető tetőzetével, folyosóival, faragványaiival. A déli oldalnak üvegfa van, amelyen át szabadon látható a szálas fenyőkkel borított hegyoldal. A szobák oly kényelemmel vannak berendezve, hogy még Ottó királyi herceget is meglepték, aki többízben volt Andrássy Géza vadászvendége.

A híres gömöri vadászatok most is fényesen sikerülnek és a társaság kitűnően érzi magát. Ez különben nem is lehet másként oly szíves házigazda, mint Andrássy Géza s olyan úrasszony mellett, mint aminő Andrássy grófné, született Kaunitz Eleonóra.

Dada grófné, amint családi körben hí j ják, tökéletesen magyar asszonvnyá változott át, amióta Gömörben él. Nemcsak beszél, de olvas is magyarul, úgy, hogy nipekkel telt íróasztalán mindig van egy csomó új magyar könyv, folyóirat és nagyon érdeklődik a hazai irodalom iránt.

A régi gömöri vadászatok fényre és díszre sem változtak és Andrássy Manó vendégszerető hajlamait öröklött fia, Géza gróf alatt is méltó maradt a betléri kastély régi hírnevéhez.

„POSONI LEVELEK.“

A felsőszudi Semberyek családi bibliothekájában sok érdekes levél akad.

Leginkább figyelmet érdemlők azok, amelyek vi-

lágosságot vetnek a múlt század végének, meg ennek a század elejének a társadalmi és politikai életére.

Utóbbi rubrikában többnyire önkéntes adóztatásokról van szó. Nevezetesen erről különösen az insurrekcionális esztendők, amidőn a magyar diétái nemesiség *hadi segedelemre* pénzt, bort, zabot, szénát stb. ajánlott.

Az ajánlások révén aztán a megyékben minden földesúr és özvegy nemesasszony kapott ilyen adakozásra hívó fölszólítást, amelyben a főispán „*különös Bizodalmu Drága Tábla Bíró*“ úrnak titulálta a nyakas magyart.

Néha magánlevelek is mentek, — de aztán a *megajánlást* minden nemes úr aláírta, valamint a nemesi jogokkal föl ruházott özvegyek is.

Igaz, hogy ősi szokás szerint néha huzakodtak a fizetéssel. Erre mutat egy négyrét hajtott, szürkéskék papíron írt magánlevél, amelyben a *hivatalos közeg* előbb udvarias gavallériával privatim szutyongatja a késedelmes fizetőt.

A levél nemes garamszeghi Géczv György *meghagy út ott özvegyének*, nálidori Bene Eszternek szól eképen:

Különös Bizodalmu Tekintetes Asszony!

A' mostani Insurrectionalis kölcségire Hont Vármegye Felvetése szerint Tettes Asszonyra esne in florini 46x45 mellyeket hogy mentül előbb ad Cassain Insurrectionalem Nagy-Stráczinba Csemiczky Boldizsár Generalis-Perceptorhoz beküldeni méltotasson, bizodalmasan és hivatalosan kérem. Többiben pedig Úri Gratiajába ajánlott maradok

Tettes Asszonynak

Pálfalva 13-a aprili 1797.

Alázatos Szolgája

Beniczky Márton m. p.

Feó sz. Bíró.

A század elején már Bene Eszter úrasszonyom fiának, Géczy Eleknek irkálják a leveleket, aki úgy látszik az újabb, 1809-iki inszurrekció alkalmával tett *ajánlások*-at fogadta el.

Géczy Elek uram úgy látszik katonát is állított, amire következő sorok vallanak:

Telljes Bizodalmú Drága Tettes Úr!

Csupán itlion nem létem hátrálta ezen Tettes Úr részéről felkelő katonának Romhányba való által küldését, kit is azon fogva egész Készséggel küldöm mostanában által, minthogy hallom, hogy a' Tettes Ur Emberei közül sokan kihallván, Szolgálatot tegyen a' Tettes Uraságnál, mivel pedig ugyis három Esztendőre fogatott általam felkelőnek az Uraság részére, méltóztatásuk iránta ug' végezni, a' mint tetszik, én úgy vélem, legjobb lesz eőt Szolgálatban megtartani, *mint hogy az Jövendőkről semmi bizonyosat nem Ítélnünk*, véle pedig úgy hozván magával a környülállás, *hasonló Szükségünket* könnyen ki pótolhatjuk.

A' lóval hasonlóképen méltóztatson parancsolni, mert ha itt maradna, bizonyosan kára lenne az a' Tettes Urnak, mivel itt' Sirákon abrak nincsen.

A' Tettes Ur Kegyességéből ígért meszetért mikor lehessen küldeni, tudósítását alázatosan kikérem. Egyébbaránt midőn Hitvessem is a Tettes Urat alázatosan tisztelné, magamat tapasztalt szívességébe ajánlom, 's vagyok a' Tettes Urnak

alázatos
szolgája
Gyürky János.

Gyürky (falu) 12-a Febr. 810.

Utána mindjárt a devalvatio keserves esztendéjéből következik egy tót nyelvű plakát, amely közigazgatásilag is érdekes, mert felső megyéinkben ma is vannak tótnyelvi hirüladások.

Aláírása: 1811 mart. 15. *Beniczky* Lajossá
prwnjho SI. Zwolenske stolice nótáriussá.

1812-ben már vége van a hadizajnak.

Egy kissé közművelődésre, filantróp intézetek fölállítására is kezd gondolni a nemzet és Buócz Sándor *pénztári beszédő* aláírással találunk egy ívet, amelyben „*A nemzeti Nyelv Pallérozására és a nemzeti múzeumra* kérnek adományokat.

Géczy nemcsak maga adakozott, de gyámfiái, Prónay Ferenc és István nevében is nagyobb summákat. küldött.

Különben is litterátus ember volt Géczy Elek. Irodalmat, tudományokat nemcsak kedvelő, de egy ki-esít művelő is. Aféle úr, aminőt ma a társaságban *Hit era ry gentleman-nék* szokás nevezni.

Erre vall a sok füzetes, különféle nyelvű folyóirat meg hírlap, amelyeket javasolt. Csupa széljegyzet, aláhúzott sorokkal van teli a francia *le Courier du Bas-Rhin a L'Abeille du Nord*, meg a német *Halleische Litteratur-Zeitung*.

Mindjárt egy évre praenumerált az olvasásban nagy kedvét lelő úr, amelyről egyik kötegben pontosan meg is van Bebesy Ferenc, rétsági postamesternek a *nyugtatója*. 28 forint. C. m. szól, ez volt egy esztendei salláriuma az újságnak; a nyugtató pedig szól: *Herrn Alexy Géczy, zu Romhány gehörig den 31 X-bris 1803*.

A „*Magyar Kurír*“ szépen egymásra fektetve, nem igen látszik, hogy sokat forgatták volna. Okát egy vörös plajbászszal írott jegyzet magyarázza: „*A jámbor Redactor tsalc formozai meg eféle távol Helységek-hül való Informatiókat ád*. A magunk Cirkumstentziáiról nem olvasható semmi. *A' cenzúra a valót nem hagyja meg*, az Ertzt hertzegek Parádézásait pedig poson i levelekből tuggyuk.

A *posoni leveleik*-ből tudtak meg akkor jóformán mindent a nemes magyar urak. Pozsonyban tartották a *Diétá*-t, s azon mindenkinek volt atyafisága, komája, jó barátja, aki magánlevélben a dolgok valódi folyását írta meg az otthon valóknak.

Egy ilyen nagyon érdekes magánlevél a következő:

Poson, 25-a Septembris 1811.

Kedves Barátom!

Szíves örömmel vettem leveledet: irigyelném sorodat, ha a' te boldogságodat magaménak nem tartanám.

Hogy bennünket távol lévő Senetorius Barátink Catokint ne bíráljanak, szükséges, helyzetetésünket egészen tudni.

Az Udvarnak állapotvát tudod, ha még értésedre nem esett, azt tészem hozzá, hogy a' 810-i Dta. 20 Febr. költ Illíriái Parantsolat Originálissá a' mi Dt. 20 febr. 1811-nek, midőn 15-a Marty az egész Monarchiában össze számoltattak a' fő' s fisc. gyám Cassái> 50,000.000 frt találtatott benne — szinte annyi a' mennyi eggv holnapi Költségre kívántatott, az ötszörötetett, sok okokbul elmaradtak azonban és a' nagy mérték szerént szaporodott Költségek mindennapi szükségét szereztek.

Az országnak Instructioi telly esek Panaszokkal' Tamits nélkül szükölködnek. A' papi Rend titkos Atblétája az új Systemának, mert tuggva hogy a' Minister tsak Hitelt és Kupicidiumot kíván — radicalism Curáról gondolkodik;

A' Fő Rendek Tábláján Ministerré megért már a' Palátinus, aggott s kevés befolyással bir az Ország Fő bírása. Hibázik hús Fő-Ispány, Privatus Mágánás alig van itt hús, ide számolván a' víg Ifjúságot, az Excellentia a' zászlós Urakon kívül Illésházy, Balogh, Podmaniczky, Barkóczyné jeles erővel tündöklik Klobusiczky és Majláth, most jelen nem lévő Csákv Emánuel és Vétsev Személyét játszák.

A' Statusok Táblája Atzél Ostora utánn örvend böltés és liberális Praesese alatt. Vay megifjodott erővel kemény Catoként megyen, közönséges tisztelettel és Bámulással környékezetten. Dessewffy Józsefnek máshol vagv más helyen kellett volna születni. Szentlvirálvi egy jó barátomnak kevés idő múlva Hellyt ád. Péchy érett Elmével viszi a' haza 's maga javát.

Balogh János, Máriássy régi Pályafutásaikat folytatják. Lukáts hallgat, Perényi kételkedik, Lónyay Gábort senki sem tudja fölváltani! Negyvenhárom új Követekből Personalisnak fia és Kajdácsy jó Reménységet adnak.

Eddig nem sokra mentünk; az utolsó Resolútióval meg nem elégedvén, ide zárt izenettel, a' Representatiot elkészítettük — de a' Palatínus eggy Privata Gon ferent iára meghívta a Vármegyék követjeit és oda vitte a' Dolgot, hogy Intermediatioja által eszközöljük a következő törvényt: Ad tollen dam S. S. et oo. sollicitudinem mattas clementissime declarare dignetur quod eodem, nec earta earn rejusto valore carentem permutationem poecuniam in circulationem pinet, — séd nee unquam cusus umque similis moneta acceptionem Regni I.Illirici Ineolis imperare tato minus illám dévai-vá re dignatibur — ez eggv igen jeles Tanáts volt, örömd telt volna benne.

Most tehát az Intermedationak következését várjuk. Az Intermedatiónak Sikerit is ide rekesztve, már veszed a kegyelmes Eesolutioba.

Nem akarunk egészen meggyógyulni; ezen sokan kapni fognak, s így el fogunk mindnyájan veszni. Most már bús szívvel hozzá fogunk a *Királyi Előadások* első Ponttyainak s meritoria pertract-atiojához.

Az Erdélyi Diéta, hogy az új Systliemába részt vehessen, sietve Deputatust küldött a' Bétsi Deputatioba!

Colloredo olmützi Érsek meghallván, Rudolf Hertzeg ezen Beneficiumot a' Haza lavára fordítani esedezett, a' Magyar püspököknek nagy Épülésükre. — Mi vége legyen ezen Ország Gyűlésének, bajos elhatározni, nagy a patriotizmus, melly radiealis Orvoslást venne, de minden lépés eggv botlás.

Hív

barátod

B. Lajos.

Nyolcvanegy esztendő telt el azóta, mióta jó *Baloghy* Lajos ezeket a szépen gömbölyödő betűket ve-

tegette. A *posoni Diéta* intim dolgairól úgy írván haza Hontvármegyébe, a hogy ezt a *Magyar Kurír* szerkesztől tenni nem merték.

Érdekes világot vet a majdnem száz év előtti politikai viszonyokra.

KARÁCSONY TISZÁÉKNÁL.

Ünnepe volt Biharmegvének, de különösen Nagyváradnak.

A múlt századból való familiáris levelekkel, melyekben sok minden foglaltatik régi nagyváradai eseményekről, régi Tiszák szerepléséről. Érdekes mindjárt a Berzeviczy Gergely levele, aki mint Vay István patvaristája 1872-ben Ürményi József főispán beiktatására érkezett oda, s egyik levelében így emlékezik meg a szép körösparti városról:

„Az installatio igen nagy pompával menne véghez. Bandériumoknak, Mágnásoknak és más idegen Uraságoknak száma igen nagy volt. Minthogy az Installationak napja épen Antal napjára esett: Grófi: Károlyi tractát és bált adott vendégeinek. Ritkán látni egy helyen annyi Szépségeket, mind asszonyi Személyek, mind Férj fiák közt, mint Váradon. A' tántzot. ritka ügyességgel *az iffju Tisza István* vezette, azon jeles nemes urnák a fia, a' ki tsak nem régiben nyerte vissza a' modéni hertzeg által birtokolt nagy tsaládi vagyont. Ez a' Bál is mutatta külömben, hogy az Országnek első Vármegyéihez méltán lehet hasonlítani Bihart, nem tsak a politicára, Qualificatoria és Luxusra nézve, de a közönséges jó Rendelésekre, Határozatoknak jóságára és Productumoknak számára is. A' vármegyében úgy mint a Városban, úgy látom a Tisza, Beöthy, Ugray és nevezetesen a Rhédey tsaládok vagnak elől . . .“

Száz esztendeje múlt már annak, hogy jóféle diósgyőri papirosra vetegette betűit Berzeviczy Gergely nyalka ifjú patvarista, de amit az akkori Bihar vár-

megyéről meg Váradról írt, az körülbelül a mai Biharországra is ráillik, mert az onnan elszármazott Rhédeyeket, meg az 1810-ben Ugray Istvánnal kihalt Ugray családot leszámítva, most is elől vannak ott a Tiszák, meg a Beöthyek.

A város társaságos életében talán a legnagyobb szerepet játszotta II. Tisza László, aki gróf Teleki Lajos főkormányiszéki tanácsos leányát, Katalint véve nőül, rokonságba jutott úgy a magyarországi, mint az erdélyi arisztokráciává 1.

Egy kisebbfajta német fejedelem udvara semmi ahhoz a fényhez, pompához, ami Tisza Lászlónál volt. Az üzletekben, a piacon a kereskedők és kofák már örvendeztek, ha meglátták a Rhédeyek, meg a Tiszáék szakácsát. Tudták, hogy ezeknek mindenből a java kell és ha egy, vagy más cikkből kevés van, annyira egymásra licitálnak, hogy jó vásárt csapnak rajtuk.

A vásárlási-tornában mindig a Rhédev szakácsa lett a győztes, mert a Tiszáékénak megmondták, hogy:

— Több nap, mint kolbász . . .

Bölcs és igaz mondás, aminek az lett az eredménye, hogy míg a Rhédeyek elpusztultak, egyre nagyobb lett hírre, fényre és vagyonra a Tisza-ház.

Nagyon családiasán, nagyon pátriárkálisan ünnepezték meg a sátorosünnepeket; kivált a karácsonyt — igaz, hogy minden külső cifraság nélkül, egyszerű puritán módra, mint igaz kálvinistákhoz illik.

Az ünnep előtt már két-három nappal gördültek be a kapun az óriási párnazsákokkal, utiládákkal megpakolt, Schneckenfederre járó határok és hozták Erdélyből báró Bruckenthal Mihálynét, meg Toroczka Pálnét, akik eljöttek atyafi-látogatni, meg ünnepegni Tiszáék hoz.

Így volt ez az Úrnak 1810-ik esztendejében is, amikor nagyban készülődtek az ünnepre. Különösen a gyermekek.

Bár akkor még nem volt divatban Magyarországon a karácsonyfa, a titokzatos meglepetések, most mégis valami nagy meglepetésre készültek a gyermekek.

A tizenhároméves Lotti nevelőnője ugyanis egy igen szép, tanulságos színdarabot tanított be nekik,, amelyben egy irgalmas szívű kis herceg jót tesz a szegény napszámos-gyermekkel.

Franciául tanulták és a család trónörökösének, *Lajóskának*, aki különben lángeszű gyermek volt, csak a nevével volt baja. A kis herceget ugyanis *Artertirkom Verbermensi Mermani Lilili-nek* nevezte el a meseíró szeszélye. A favágó-fiúcskát Beöthy László, a híres alispán személyesítette, a herceg anyját Tisza Lotti, a tündéreket pedig Tisza Mali és Mina, és a pici, alig öt-éves Teleki Juli, József grófnak a leánykája.

A színdarab, után aztán Lotti fogja zongora- és énekbeli előhaladását bemutatni és elénekel egy szép nagy áriát a divatos daljáték: Inkle és Járíkóból.

Régi, havas, zuzrnarás karácsonyok voltak azok, olyanok, amilyenekről a poéta énekelte: *Itt van a zuzos december ...*

A házak ereszén jégcsapok függtek és az óriási zöld meg barna cserépkályhákban emberderékvastagságú hasábok égtek.

Az ablakok alatt fölzendült az ének és a Debrecenből hazakerült diákok rákezdték a kántálást.

Krisztus Lórinnak áldott születésén — amint illett, lefelőbb a legnagyobb pátronus, Tisza László háza előtt zendítvén meg a harmóniát.

Mikor aztán rákondították a hetet, a legidősebb gyermek, a Lottika, szépen meginvitálta a szülőket és a rokoni kört, hogy kegyeskednének megnézni azt a kis *vigasságos és tanulságos játékdarabot*, amivel ők kívánják ma szórakoztatni a vendégkoszorút.

Még Kocsi Patkó János, a híres direktor sem beszélt ékebben, mikor abonement-okat járt gyűjteni.

Az előadás is ment ám, mint a karikacsapás.

Még a pici Mina, meg a Máli, a tündérekék sem hibáztak el egyetlen egy szót sem — akik elmondták, hogy ma karácsony van, s hogy ők egy igen gazdag hercegfiúval fognak jót cselekedtetni.

A kis herceg, Lajoska (Tisza Kálmán -édesapja)

rövid piros selyemnadrágban, aranyos fehér frakkban igazán olyan volt, mint egy kis herceg, és mikor megtalálta az erdőben fázlódó szegény fiúcskát, az előírás, szerint, aranyos dióval, almával és tallérokka rakta tele zsebeit.

A darab végén előjön a hercegnő is, a kis parasztgyerek fölébred, a tündérek pedig a háttérben valami halk melódiát énekelnek.

Ez alatt a jelenet alatt hálálkodik aztán a megajándékozott fiú, kérdezve jótevőjének a nevét, aki szolgálatába fogadja és magát megnevezve szól:

— Je suis le prince Artertirkom Verbermensi Wermáni Lilili . . .

Ettől a pillanattól rettegett minden próbánál Tisza Lajos, és most is érezte, hogy elszorul a hangja és mereven szegezte tekintetét Szlávy Antalnak, az Al-vintzy-regiment vitéz hadnagyának a csilláink) gombjaira.

Már a favágó gyermek éppen elmondta hálálkodó szózatát, s kérdezte:

— Ki légyen az én jótevőm?

Lajos úrfi azt gondolva, hogy a török ellen küzd, mint valamelyik őse, bátran nekivágott:

— *Je suis . . .* és mondta a karakán nevet — elérve odáig, hogy Mermáni . . .

Itt megakadt és desperátusan nézett körül különösen a szoba egyik oldalába, ahol valami kulisszaszerű spanyolfal árnyékában a francia kisasszony ült, mellette a kis Reviczky Fridrik, aki valami magnéziumfény nyel a kellő világítási effektusokat csinálta.

De a mademoiselle nem vette észre esdő tekintetét, Fridriket pedig nagyon is elfoglalta a magnézium, melynek most teljes fénynyel kellett a tündéreket bevonni.

— Hermáni — ismételte még egyszer Lajos, mikor egyszerre csak valaki meghúzza a frakkját és oda-súgja: *Lilili ...*

Abban a pillanatban utána mondta, s csak mikor túl volt a veszedelmes néven, pillantott hátra —

de már senkit se látott, a tündérek énekeltek, s egy alábocsátkozó bőség szarvából virágokat hintettek a jószívű hercegre.

A pártfogást megköszönve Lotti, éppen úgy, mint ahogy ezt az *Apolló* termében játszó színészekről látta, a kordinát pótló függőnyt elébe húzták a színnek.

A nagyok és kicsinyek külön nekiláttak aztán a karácsonyi vacsorának, amelynél nem volt szabad hiányoznia, az óriási tálban gőzölgő mákos bubájkának.

A gyermekek természetesen a színelőadásról beszéltek, bókolva egymásnak, de csipkedve is egymást, ahol lehetett.

— Lajos ugyancsak elakadt volna, ha Juli nincs, — kottyantotta ki hirtelenében a kicsi Mina.

A ház trónörököse, aki maga sem tudta, hogy azt a nagy sikert kinek köszönje, csodálkozva nézett nővérére:

— Úgy ám, mert mikor te abba a cifra névbe megakadtál, Juli egyszerre csak otthagyt bennünket, a *többi tündéretet*, odaosont hozzád és a füledbe súgta a név végét, melyet hirtelenében én mondtam meg neki.

A gyermekek tapsoltak és Beöthy László úgy vélte, hogy Lajoskának most nagyon meg kell jutalmazni a két tündért.

— Ez meg is lesz — monda Lajoska nagy komolyan, de nem most, hanem később. Aztán, az adakozás nem lévén éppen természete, megint utána tette:

— De nem ma, hanem később. Minának majd szerzek jó férjet, Julit pedig magam veszem feleségül!

Hogy aztán Wilhelmina nővérének ő kereste-e ki valóban férjül báró Luzsénszky Pált — arról nem tud a *nagymama meséje*, de azt, hogy borosjenői Tisza Lajos széki gróf Teleki Juliannát vette nőül, azt mindenki megláthatja a Tiszák családfáján.

A *kis tündért* személyesítő Teleki Julianna egész életén át jó szelleme maradt Tisza Lajosnak és családjának, s ez a honleányt és női erényekben gazdag, ritka nemeslelkű úrasszony volt Tisza Kálmán édesanyja.

ÖRKÉNY NAGYASSZONYA.

— Az Örkényi lőtér története. —

Nagyon sok bennem a *lokálpatriotizmus*.

Kimondhatatlanul szeretem azt a homokbuckás,, egyáltalában nem szén vidéket, kerek nyárfaerdőivel,, itt-ott elszórt fehérfalú tanyáival, a tarackos mezőt, amelyet a hegyvidékek selymes füve helyett a királydinnye szúrós tüskéje borít és a búza- és kukoricaföldeket szegő garádokat, sűrűn benőve a lícium bokraival — azt a vidéket, ahol vidám, gondtalan gyermekéveimet töltöttem, ahol az első ifjúság bohó, édes ábrándjait álmodtam át.

Kedves nekem az én falum, a széles *nagyutcával*, kétoldalt beültetve lombos ákácokkal, ahol esten den mindenki kiül a kapúja elébe és elveti-hányja a világ sorsát, míg a *Gudricza* kovácműhelyéből tompán hangzik a serény legények kalapácsolása és messze világít a szenelő vérvörös lángja, a csillagtalán, sötét éjszakába.

Mintha most is látnám az *egyház* csinos, apró házikóit, amerre a szegényebb emberek laknak és amelynek útja odavezet a falu végi szőlőskertekbe, meg a *ci-gány várost*, ahol a Tera jó szóért, meg egy kis *avasért* veti a kártyát lányoknak, legényeknek és biztosra megmondja, mikor melyik leány várhat levelet, a messze Bosnyákországban katonáskodó szeretőjétől.

Szeretem és vágyva vágyik oda a lelkem vissza, abba a nagy, ódon kőházba, ahol valamikor *otthon* voltam, amelynek minden zuga olyan kedves, olyan drága nekem . . .

*

Mi tőrés-tagadás, nincs az én dédelgetett vidékemnek semmi különös nevezetessége, még a vasútja is csak afféle vicinális, amely megáll a kukoricaföld menten, ha valamelyik tarisznyás atyafi fölkívánkozik és olyan meggondoltan halad, hogy Budapesttől a végállo-

másig bátran ki lehet olvasni egy Ohnet-féle kétkötetes regényt.

Aztán meg ez a *vicinális* sem valami régi ám — csak afféle tuj vívmány, öt-hatéves, annakelőtte, akinek lova nem volt, az majd úgy járt, mint a József császár székelye kívánta, hogy t. i. „járjon gyalog Gagynak határaiban⁴ — és ha el akart jutni Budapestről, be kellett járni a „*koronát*“, meg „*az két bakokhol*“ címzett soroksári-úti vendéglőket, ahová a csijjés szekerek szálltak, ezek aztán egy pár, Ócsán fizetendő, liter bor fejében fölvettek és ha délutáni háromkor kiindultunk a vámtól, az első kakaskukorikolásra megérkeztek a *Zoltán úr* gőzmalma alá.

Egészen új kényelmi eszköz ez a *vicinális* nálunk és valódi ünnepszámba ment, mikor az első gőzmozdony megállt a *csárda* felé vezető út szélén épült őrháznál.

Az Örkényi lőtérről, illetve keletkezéséről akarok én néhány szót elmondani, hogy mégis kielégítsem az én helyi hazafiságomat. és dokumentáljam, hogy csak azért is van nevezetessége az én vidékemnek.

A hetvenes évek elején a belga bank tulajdona volt az Örkényi uradalom és víg életet folytattak a tiszték, ha nem jött ki Pali, a híres dabasi cigány, zongorázott a jegyző, aki akkor senki más nem volt, mint Csatári Zsiga, a későbbi híres demagóg és képviselő, az él el apók állandó sünje, és tánc és vigasság volt majdnem minden este.

Azonban a belga bank eladta az uradalmat és Várady budapesti előkelő ügyvéd vette meg, aki oda is költözött nejével és kis leánykájával.

Várady jeles ügyvéd volt, de a gazdászathoz egyáltalán nem értett; rossz esztendők is követték egymást, amelyek még silányabb termést adtak az Örkényi sívó homokok, úgy, hogy az Örkényre tőkével jött Várady-nak nemcsak készpénze fogyott el, de a birtokra fölvelt adósság is nőttön nőtt, elannyira, hogy az ügyvéd nem bírván kilábolni bajaiból, öngyilkossá lett.

Az óriási uradalom a rengeteg adóssággal neje nyakán maradt, aki a nagy csapás után néhány hétig

teljesen tanácstalanul állt a hajótörés közepette. De csak néhány hétig ...

Váradyné-Csurgay Fanny, aki leány korában Hildgarde főhercegnő kamarájánál volt alkalmazva, olyan anyagból volt alkotva, mint a Eozgonyi Cecíliák, a Bebek Zsófiák, akik harcolni képesek férjeik helyett — így vette ő is föl a nagy, nehéz harcot az élettel.

Fiatal, gyönyörű szép asszony volt, nagy, sötét szemekkel, olajszín-teint-el, melyet lehelletszerű pir árnyalt és olyan termettel, melyre ráillett volna a bibor. Olyan alak, amelyet Mária Terézia-alaknak szokás nevezni.

És ez a szép, ragyogó fiatal asszony eltemette magát a homoksivatag közepébe, maga vette kezébe ügyei vezetését és fáradságot nem kímélve, eltökélte, hogy tisztázza Örkényt és megmenti egyetlen leánya számára atyja örökét.

Férfi összeroskadt volna ebben a munkában — és ez a páratlan energiájú, ritka asszony el nem csüggedt.

Hajnalban, még csak szürkült az ég alja, mikor már kint volt a mezőn, és éjjel, lóra pattanva, akárhányszor körüljárta dohányföldeit, övében revolverrel, feje fekete kendővel bekötve — hogy úgy tűnt föl, mint a régi betyárvilág valami ideálisan szép női képviselője.

Láttam előtte öles embereket reszketni és mindig Jókai „Szerelem bolondjai“ című regényének Világossv Ilonája jutott eszembe, aki a nádasi pusztá vad férficselégeit megfélemezi és még föl is pofozza, ha nem engedelmeskednek másként.

Éjjelt nappallá tett Váradyné, de mégis nehezen fogyott a teher, nemi volt még mindig jövedelem.

Ekkor egy zseniális eszméje támadt ennek a csodálatos gondolkozású asszonynak és régi összeköttetései révén, audienciára ment Bécsbe Albrecht főherceghez.

Elment egyszer, kétszer, háromszor, tízszer — de el nem csüggedt, járt hatalmasoknál ajtóról ajtóra, végre egyszer örömtől sugárzó arccal jött haza és moso-

lyogva mondta el jó (ismerőseinek, hogy most már minden rendben van.

És valóban úgy is volt.

Váradyné az Örkényi uradalom *Vendel* nevű részét eladta a kincstárnak, amely a posza homokot lőtérnek vette meg.

Rövid időre kijöttek a műszaki tiszték, traszírozták a gyakorlótér, a faluban is kaszárnya épült, kint, tisztí lakások és csakhamar föllendül az egész vidék ipara és kereskedelme.

A katonaság, tiszték és legénység rendkívül sokat fogyasztottak s nem kellett már a termékeket Pestre, Kecskemétre vinni piacra, mint annakelőtte.

A lőtér létesítése aztán a vasutat vonta maga után, és a konzorcium összehozásában is nagy érdeme van Váradynénak, aki a habozok aggodalmait eloszlatta, azoknak pedig, akiknek ugyis régen kedvük volt a vasúthoz, még nagyobb kedvet csinált.

A kiváló érdemekben gazdag asszony, a páratlan anya nem élvezhette sokáig fáradsága gyümölcseit és néhány év előtt, rövid pár napi szenvedés után meghalt» megérve, hogy Örkény tisztán ment át leánya kezébe s hogy a pangó vidék nagy lépést tett a haladás, a művelődés felé.

VAY MIKLÓS.

Az ünnepek jótévő falusi csöndességben teltek el. Édesanyám a pesti krisztkindli-ben gyönyörködött, én meg élveztem a sok jóféle hazait — foszlós kalács» gyöngyös hurka, mézes-mákos tészta meg töpörtyús pogácsa képében. A múlt századbéli alabástrom óra halcan ketyegett, a konziliárius arcképe pedig szinte mosolyogni látszott a falon, a ráomló decemberi verőfényben.

A boldog falusi nyugalomban aztán kiélveztem most a kontemplálást meg az olvasást is — és végigolvastam Vay Miklós naplójegyzeteit, melyeket Borsod-

megye aranypennájú volt nótáriusa: Lévay József látott el szép élőbeszéddel.

Sok érdekes dolgot föl jegyzett hosszú élete alatt Vaj Miklós, a generális fia, akiről már gyermekkorában megjövendölte Scheverlay, pataki professzor uram, hogy: „Nemének dísze, családjának fényessége és egyházának oszlopa leszen.“ — Az 1848—49-iki szabadságharc napjaiból, abból az időből, mikor mint fogoly iilt Theresienstadtban, majd a Thun-féle pátensről, mikor a protestáns egyház elkeseredett harcot vívott a bécsi kormánynyal.

Mialatt a komoly, küzdelmes idők leírásában la-
poztam, néhány adoma jutott eszembe a nagy államfér-
fiúról, amelyet úgy őrzöttek meg a szájhagyomány, meg
a családi följegyzések.

Egy alkalommal valami vendégművésznő énekelt éppen a Nemzeti Színházban — akkor még dráma és opera nem váltak külön, — zsúfolva volt a nézőtér. Vay Miklós, aki rendesen a kaszinó-erkélyen foglalt helyet, egy fölvonásközben bement egy kicsit beszélgetni a rokona, Pallavicini örgróf né páholyába.

Az örgrófnének már másik vendége is volt, egy francia herceg, akinek sietett Vayt bemutatni.

Vay Miklós, bár akkor már túljárt az ötödik X-en, oly rendkívül szép ember volt. hogy a francia főúr a szó teljes értelmében rajtafelejtette a tekintét, mint valami szobrászati remeken szokás, s csak lassan indult, meg a társalgás.

Kisvártatva nyílik újra a páholyajtó és belép Vay Alajos, szintén egyike a legszebb embereknek. Ezt is bemutatta az örgrófné, s ezt is megbámulta a francia.

Harmadszor is felrebbent a bársony portière, Pallavicini örgrófné egy fivére, ugyancsak Vay, ugyan csak igen szép ember lépett be.

Ez már csak annyiban különbözött a két előbbi-től, hogy míg azok szálások voltak, mint a hun regék

daliái, ez en miniature volt, olyan, mint egy XVIII. századbéli trianoni gavallér.

A francia már nem állta tovább:

— Superbe, superbe — mondogatta egyre-másra, aztán megkérdezte a grófnőt, hogy micsoda Istentől megáldott család ez, hogy olyan bámulatosan szép minden tagja.

A grófné már felelni akart, mikor újra lábcsozogatás, köhintés hallatszott a páholy előtt.

Egy pillanat — és Vay Miklós öcse, Vay Lajos dugta be a fejét, nagy mosolyogva.

A generális második fia pedig egy nagyeszű ember, gyémánttisztaságú karakter, áldott jó szív volt, de bizony elkésett onnan, ahol a szépséget osztogatták.

Pallavicininé kétségbeesett, most mindjárt vége a família hírnevének!

Kapta tehát magát, odaszaladt a páholyajtóhoz és erőnek erejével ki tuszkolta Vay Lajost.

— Geh nur, geh . . . suttogta fülébe, sőt be is csapta az orra előtt a páholyajtót: A szelíd, jó Vay Lajos nagyon megbosszankodott és előadás után kérdőre vonta Pallavicini örgrófot neje furcsa viselkedéséért. Pallavicini pedig jóízűeket nevetett.

— Hát tudod — magyarázta aztán — bent voltak Miklós, Lojzi, meg a Lackó, híres szép emberek mind. Egy francia vendégünk meg egyre lelkesedett, hogy hát minden Yay ilyen szép, a feleségemet ez szörnyen mulattatta és nem akarta elrontani a hatást — tudod, a *família hírneve kívánta így*.

És a derék Vay Lajos megbékült, mint ahogy egész életében előtérben hagyta bátyját, pedig lelki és észbeli tulajdonai őt is a legmagasabb állásokra kvalifikálták.

*

Vay Miklós kancellárságának idejében történt, hogy Gyürky Pálné Pécsben töltötte a telet. Két rokonleányka is volt vele, akik közül az egyik közeli atyafiságban állt a kancellárral.

Gyürkynének a komornája rendesen elkísérte a

leánykakat, ha ezek vásárolni mentek, s az üzletekben, előszeretettel szötte beszédjében, hogy az egyik kisaszszony:

— Die Nichte der ungarischen Hofkanzlers ...

A komorna szavai már valóságos szállóigévé váltak és a csodaszép szőke lánykát a bécsi szalonokban nem is nevezték másként, mint: Die Nichte des Hofkanzlers ...

Egyszerre aztán leköszönt Vay és helyette Forgách Antal lett a kancellár, véletlenül Gyürkyné másik védencének, Forgách El íznek a nagybátyja.

A szőke szépség alig várta, hogy valami üzletbe menjenek, s mikor egyik grabeni parfümériában javában válogatta Eliz grófnő az illatszereket, mint nem régen még a komorna ő rá, most nagy grandezzával ő mutatott gróf Forgách unokahugára, mondván:

— Die Nichte des Hofkanzlers — heute mir, morgen Dir!

Vay Miklósnak is fülébe jutott ez a mondás, és mikor legközelebb összejött Forgách gróffal, így variálta neki a végét:

— Hodie mihi, eras tibi . . .

És valóban pütkösdi királyság volt mindakettőjük kancellársága.

*

Oszlopa a helvéciai hitnek — mint Sehverlay uram jósolta — valóban egyik támasza volt egyházának Vay Miklós. Szinte bigót kálvinista, ha egy olyan nagy szellemnek, mint az övé, lehetett ilyen emberi gyöngesége.

Nagyon öreg volt már a koronaőrző, Magyarországalambfehér zászlósura, mikor egyszer csak hallja, hogy egyik rokona áttér a katolikus vallásra.

Mélyen elszomorodott, mert különösen szerette a szép, szellemes asszonyt, és újévre mindig meglepte híres tokaji borából egy ládikával. Mikor aztán újra eljött az újév, eszébe jutott az egykor oly kedves rokon, meg a tokaji bor és egymásután olvasgatta el a levélké-

két, melyekben hálálkodik a szép asszony, hogy gyenge egészségének jót tett a golopi nektár.

Vay Miklós sóhajtva toltta el magától a levélkéket, aztán összehúzva szemöldökét, komoran jelentette ki:

— Nem, nem küldök neki többé. Gyógyítsa meg ezentúl a — szentelt víz!

Ilyen ember volt Vay Miklós, a generális fia, aki mindent magyarnak és kálvinistának szeretett volna látni, Kazinczy Ferencsel tartván a nationalismus punctumában.

A ROFFI GYEREKEK KARÁCSONYESTÉJE.

Manapság már ünnep sincs talán. Lázás, ideges gyorsasággal élnek az emberek. Mulatnak is, zajosan, angol és francia mintára talán, de igazán békés, igazán vidám ünnepet ülni, nem ér rá most senki sem. Régi sátoros ünnepek emléke csendül föl lelkem mélyén, mintha Boccherini egy édes menuettoja zengene lágyan.

Látok ócskadivatú intérieuröket, oroszláncörmös lábú karosszékekkel. Az almáriom tetején, számlapjával két alabástrom oszlop közt, ketyeg valami öreg óra, a kopottas színű, halványtónusú tapéták páváí, báránkáí pedig mintha megelevenednének. Megelevenednek és velük régi gyermekkori impressziók, régen porrá vált egyének, régen nem látott játszópajtások — régi ünnepek története.

Köztük a szegény *Kemény Dani* esete. A nagyanyám minden karácsonykor elmesélte. Szinte fejből tudtuk már. Először akkor mondta volt el, mikor megkérdeztük, mért van a *roffi gyerekek* karácsonyfája Szilveszter-estéjén.

Szörnyen szeretttük a *roffi gyerekeket*, talán legkedvesebb kis rokonaink voltak. Pedig nem is a legközelebbi atyafiságban állottunk velük. Édesapámnak másodfokú unokahúga volt csak az anyjuk.

De azért a legrajongóbb testvéri szeretet sem lebet nagyobb, mint volt a mi szeretetünk a *roffi gyerekekhez*.

Idősebb volt már a nagyja nálunk és mint megtestesült eszményképekre, úgy néztünk rájuk. Biriért egyenesen a máglyára léptem volna és Elemér helyett, aki debreceni diák volt akkortájt, kész lettem volna az összes görög leckét megtanulni, amit karácsonyi vakációra adtak föl neki, noha jómagam még a magyar betűhöz sem sokat konyítottam akkor.

De ha nem is jutottunk el a karácsonyra mindig a tiszamenti falucskába, hetekkel előre készítettük a meglepetéseket,

Nagyanyám, édesanyám, a háznál mindenki lázasan pakkolt a *roffi gyerekeknek*. Kérni tő szarkalábakkal, a lehető legvirágosabb papiroson, négyoldalas levelet írtam Birinek. A végén csak a tiszteletek egy tel jes oldalt tettek ki. Úgy; mert a rokonságon kívül még Duka Andrást, az öreg szakácsot, Murányi Miklóst, a hajdút, és az Erzsi szobalányt is köszöntöttem benne.

A nagy lázas pakkolást, készülődést egyszer nagy anyám azzal szakította meg, hogy engedjük már a cseledeket egy kicsit a *mi* karácsonyunkkal is foglalkozni.

— A *roffiaknál* úgyis csak Szilveszterkor jön a krisztkindli.

Nem nyugodtam meg, míg alkonyat táján — ilyenkor mesélt legszívesebben a nagymama — oda nem settenkedtem melléje.

Az öblös, barna fotelban ült, közel az ablakhoz. A vékonylábú, fekete ébenfaasztalra már éppen letette a régi jó *Szikszyt*, mert a mindjobban leszálló adventi estében nem látta többé a „*Körösztyén Tanítás*“ kopottas betűit.

Nem szerettem soha a *kertelést*. In médiás res, kezdettem most is a szót. Persze, hogy akkor ezt még nem tudtam diákul kifejezni.

— Miért is jön hát Roffon Szilveszterkor a *Krisztkindli*?

Sora volt annak.

A *roffi* gyerekek édesanyja Erdélyországból származott. A gyermónostori Kemények híres famíliájából, amely annyi host, államférfiül, tudóst és író adott hazánknak.

Mintha most is látnám a rózsás, cic-matériából való parnlagon ülni, a *Lina néni* szobájában.

Ez volt a kedvenc hely. Sem az ebédlőben, sem a szalonban — amelyet ő igaz magyar úri egyszerűséggel mindig csak *nappali*-nak mondott, — nem szeretett úgy lenni, mint *Lina néni* szobájában.

Mindig a pamlag közepén ült. A namlag előtt asztal állt. Becsületes, régi módon horgolt terítővei letakarva. A térítőn apró nipppek, albumok. Akkor még nem volt divat japángyékényekre, a falra felszegezni ismerőseinket, sem pedig szecesszionista módon kigyónak meg gyíknak íotografálni le az asszonyi állatokat. Apró képek voltak. Befértek a bársonyos kötésű, elefántcsonttal díszített kis-kvartalakú albumba. Az asztal mellett — a két végén — egy-egy fotel áll, azokon meg a nagyanyám és *Lina néni* foglaltak helyet.

Kötöttek mind a hárman. Örökké kötöttek és örökre *fuszekliket*. Hol gyapjúból, hol meg finom cérnából. Gyermekekoromban azt hittem, hogy az atyafiéiig minden férfitagját ők látják el harisnyával. Nem volt még akkor Várady, aki tetőtől talpig felöltözteti a modern gentlemant.

Mintha most is látnám, ahogy fentebb mondtam. A régi erdélyi fejedelmi udvarokban találtattak ilyen igazi magyar szépségek. Race, típus rajta minden. A halvány rózsaszínnel átlehelt barnás arcbőr, a hollófekete haj, a mandolavágásu szem, melyre selyemernyőként borultak a hosszú pillák. Csak rá kellett volna adni Kemény János fejedelemné rása szoknyáját, skófiummal kivarrott puruszlikját, ott állt volna a XVII. századbeli, erdélyországi nagyasszony. Karácsony táján néha aztán letették egy-egy pillanatra a kötetést. Ilyenkor *komissióztak*.

Az én nagyanyám rendszeren Pestre járt. Ő rá bíztak mindent. Csak a napokban találtam egy olyan régi,

elsárgult cédulát, amelyre *Lina néni* ráírta a listát: Elemérnek: toilette-szekrényke. A doktor bácsinak karosszék — és így tovább.

Lina néni nem tartozott vérszerint az atyafisághoz. De lelke, egész lénye úgy oda nőtt a házhoz, a családdhoz, hogy fölért száz vérszerinti rokonnal.

A hajdani magyar úri családokban mindben volt egy-egy ilyen *Lina néni*. Ha másképpen nevezték is. Valóságos fogalom volt már az.

A XVII. századból maradt, meg ez a szokás. Akkor még nem voltak nevelőintézetek s a család leányainak a nevelését az *öreg asszonyok* vezették.

Nevüket nem koruktól kapták ezek a nők, s éppen úgy, mint ma a nevelőnő, nem tartozik a cselédséghez. Afféle mindenesekek voltak, az úrnők bizalmasai, segédei, ápolói és szórakoztatói, ők vezették be a serdülő lányokat a háztartás titkaiba, tőlük tanulták a társadalmi érintkezés formáit, sőt az ízléses öltözködést is. A szülők után ezekhez az *öreg asszonyokhoz* vonzódtak leginkább a gyermekek és ez örökségül szállt át a *Lina nénikre*.

Ezek is, mint a régi várúrnők *öreg asszonyai*, többnyire el szegényült özvegy nemes asszonyok, nemes kisasszonyok voltak. Tgv a fenti *Lina néni* is, akinek csak nemrégiben találtam a borsod vármegyei nemesi összeírás 1754—55-iki lajstromában őseit, nemes Csuka Imrét és Jánost.

Lina néni ápolta a gyereket, ha veteg volt. *Lina néni* segített mindenben, ha meglepte a házat a temérdek vendég, *Lina néni* kormányozta bölcsen az éléstárt, a pincét, ő járt szüreteltetni Makiárra, és ő húzta meg a Bökény Jancsi fülét, ha az Elemér ponnyja, a *Dalajtár* időben nem kapott abrakot.

De ez régen volt. Az én gyermekkoromban Elemér már kényes, angol paripán lovagolt és *Lina néni* büszkén nézet utána, ha elvágatni látta.

Mert *Lina néni* csupa szív volt. A jóság, a szeretet maga, ki akárhogy módolta is ki, karácsonyra mindenkit meglepett valami ajándékkal.

Készült is rá mindig, hetekkel előre fundálva, ki minek örül majd legjobban.

Akkor is úgy készült, mikor egyszer *Erdei*-bői sokan jöttek atyafilátogatóba. Köztük volt a Dani is, a ház lír]őjræk legénysorban lévő testvére.

Szép, fekete legény volt a Dani, határozott vonásokkal, éles nézésű szemmel. Széles mellén megfeszül az akkori divatos atilla-dolmány.

Mintha egy kicsit szomorú lett volna. De hát azokban az esztendőkbén örvendezésre nem is volt valami nagy oka magyar embernek. A család nagyban készült karácsony estére. Az idősebbeknek illett *udvarolni*. ahogy erdélyiesen a honeur-csinálást mondják, a Dani szomorúságával nem érték rá sokat foglalkozni.

A dámák el kérdezték, hogy van a *szüle-anya*, aki csak sehogy sem mozdul ki már Nagv-Enyedről. Meg mit csinálnak Kamaráson, Csombordoi), és hogy olyan jótermésii volt-e az idén a rizlingi, mint tavaly.

Éppen az ezer apró cifrasággal, színes papiroslánccal, aranyalma, aranyos dióval teleakasztott fát akarták meggyújtani, mikor valami éles csattanás, utána meg egy nagyobb, tompa zuhanás hangzón.

Valami fagyos, hideg áramlat is szállt át a szobán. Vagy csak úgy érezték ezt, akik ott álltak a színes íaeska előtt, mint ösztönszerűleg megérzünk néha valami nagy bánatot, veszedelmet.

— Talán egy nyitva felejtett ablak csapódott be, vagy lent az alsó-házban járnak a cselédek, — jegyezte meg az egyik vendég.

Lina néni hirtelen fölkapott egy gyertyatartót és futott ki a szűk, homályosan világított oldalfolyosóra.

Halotthalványan, reszketve, mint a nyárfalevél jött már a konyha felől az egyik cseléd és el-elcsukló hangon suttogetta:

— Jaj . . . valami szörnyűség. — Az az *erdei* vendég úrfi, a báró úr agyonlőtte magát . . .

Nem mondhatta tovább. Lina néni szájára tapasztotta a kezét.

Maga sem tudta, mit tegyen, gondolkozni sem tu-

adott az első pillanatban. Annyit érzett csupán, bogy a gyermekeknek örömét, a karácsonyfa-gyújtás áhítatos pillanatát nem szabad a rémítő hírrel megzavarni.

Majd *azután*. Azután! — hiszen akkor is elég-borzasztó lesz a lesújtó hír.

Nemcsak nemes, nagy szívek, de valóságos heroikák is a *Lina néni* döntő pillanatban.

Bár könnyei elementáris erővel törtek elő, arca sápadt volt, uralkodott érzelmein, egész idegrendszerén.

Falun nincs *ént reprise*. Karácsony éjszakáján még az utolsó mesterember is mulat. A halott pedig nem maradhat ott, félkönyökére dőlve az asztalnál, ahogy magára emelte a gyilkos fegyvert, Lina néni maga rendezett el mindent szépen. Úgy ment vissza csak a vigadozók, az örvendő gyermekek közé, mialatt éppen felhangzott a kántálók éneke:

Mennyből az angyal
Földre le szállott . . .

Igen. A szép fehér angyal, a halál, amely meggyógyítja az olyan szomorúságot is, amelyet az emberek nem vesznek észre, talán meg sem értenek. Az a szép fehér angyal szállt oda és elvitte magával a szegény Dani beteg lelkét karácsonynak éjszakáján.

— *Dani rosszul van — Daninak a feje fáj.* — Mondogatta egyre a jó *Lina néni*, mikor már mindenki kérdezősködött az ifjú után. Leégtek a karácsonyfa gyertyái, fölhordták a pompás vacsorát, elkezdett dióra kártyázni az ifjú népség — de csak nem került elő Dani úrfi.

Nem — soha többé. Szerelmi bánat, vagy az elveszett hazát sirató igazi honfi szív adta-e Kemény Dánielnek kezébe a haláltadó csövet, ki tudná azt megmondani.

Hanem ettől a szomorú karácsonyestétől fogva mindig Szilveszterkor gyújtották meg a *roffi* gyerekek karácsonyfáját.

A kert tamariska-bokrait könnyedén belepte a hó. A téli alkonyat félhomálya szürkés köddel takar be

mindent. Állok az ablaknál s mintha a homályból, a kódból régen eltemetett, elfelejtett alakok suhannának elő, s mesélnének régi víg, meg szomorú karácsonyestékről. Gyermekkori pajtásokról, gondtalan boldog idők reménvei, álmai szétfoslott illúzióiról, amikről úgy lehet gondolkodni, míg zendül az ének:

Mennyből az angyal
Földre leszállott . . .

TARTALOM

	Oldal
A Rudnayak.....	5
Apróságok V. Ferdinándról	16
A király lovaglómesteréről.....	20
Egy fejedelmi Teréziánista.....	24
A koldusdiák dinasztíája	29
Udvari bálokról	35
Régi levelek	40
Százéves újdonságok	44
Eljegyzés egy sír fölött.....	49
II. Napoleon legendája	55
Czobor gróf szerecsenjei	61
A megbabonázott dolmány.....	66
Az inárcsi nagyúr	72
A végrendelet	78
A szerémi hercegek	82
Aumale herceg.....	87
Kóburgi Klementina Magyarországon.....	88
Az elsőszülött	92
Királyi szállások a régi Pesteji	96
Pan Beniczky Panyi Beniczkó	102
József nádor meg a kurtanemes.....	104
A Meerwahl Zsuzsán na papucsá	106
Aki a koronát megmentette	109
Őrök szerelem	113
Az elmaradt nóta	116
Egy utolsó szó Sobri Jóskáról	122
A skutari basa leánya.....	127
A Nyiry párbaja	132
A Kóburgi herceg fajdkakasa.....	135
Bismarck és a magyar juhász	135
Halotti beszéd a Nájgebájról	140
Magyar huszárok száz év előtt	144

	Oldal
A dormandi halott látó.....	148
A világ vége	153
Kísértetek	156
A kormányul nők rezidenciája	160
Szilveszter	166
Egy zajos este a milánói Scalaban.....	169
áz orosz invázió idejéből.....	172
Λ Draskóczyné haja és egyebek.....	176
A tál ián énekes	181
More patrio	185
Igazi magyar urak	188
gyászjelentések	194
Hádav Biri	197
Elhamvadt rózsák	200
Asszonytábor Budavár ostroma alatt 1849-ben	205
Brunswick Terézia és Veres Pál né	208
Mednyánszky László édesanyja	214
A családi szoknya	218
Regi magyar álarcos multság	224
Térítések Mária Terézia idejében.....	229
Luca. napján	233
A hajdani budai redut	239
Húsvét a táblabírói világban.....	242
Régi századfordulók.....	248
Főúri vadászat Betléren.....	252
„Posoni levelek“	258
Karácsony Tiszéknál	264
Örkény nagyasszonya.....	269
Vay Miklós	272
A roffi gyerekek karácsonyestéje.....	276